

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

YOZGAT BOZOK UNIVERSITY
Faculty of Economics and Administrative Science

YOZGAT BOZOK UNIVERSİTÄT
Fakultät für Wirtschafts- und Verwaltungswissenschaften

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR
POLITIKWISSENSCHAFT

Cilt 2 Sayı 1 Mart 2019 • Volume 2 Number 1 March 2019

TÜRKİYE SİYASET BİLİMİ DERGİSİ
TURKISH JOURNAL OF POLITICAL SCIENCE
TÜRKISCHE ZEITSCHRIFT FÜR POLITIKWISSENSCHAFT

ISSN: 2587-2346 E-ISSN: 2667-775X
Cilt 2 Sayı 1 Mart 2019 • Volume 2 Number 1 March 2019

Sahibi/Owner

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
Prof. Dr. Kürşad ZORLU

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Hülya TOKER

Sayı Editörü/Issue Editor

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ

Editör Yardımcısı / Sub Editor

Dr. Öğr. Üyesi Y. Pınar ÖZMEN

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Prof. Dr. Kürşad ZORLU
Dr. Öğr. Üyesi Hazal Ilgın BAHÇECİ BAŞARMAK
Dr. Öğr. Üyesi Osman Gökhan HATİPOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa ÖZALP
Dr. Öğr. Üyesi Y. Pınar ÖZMEN
Dr. Öğr. Üyesi Hülya TOKER
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ
Dr. Öğr. Üyesi Gökberk YÜCEL

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ
İncitaşı Sokak No:10
06510 Beşevler / ANKARA
Tel: 0 (312) 213 66 55
Basım Tarihi: 22/11/2019

Bilimsel Danışma Kurulu/ Scientific Advisory Board

Prof. Dr. Tayyar ARI (Uludağ Üniversitesi) • Prof. Dr. Durmuş Ali ARSLAN (Mersin Üniversitesi) • Prof. Dr. Zühtü ARSLAN (Anayasa Mahkemesi Başkanı) • Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI (Orta Doğu Teknik Üniversitesi) • JProf. Dr. Jameleddine BEN ABDELJELIL (Ludwigsburg Üniversitesi, Almanya) • Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ (Erciyes Üniversitesi) • Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT (Uludağ Üniversitesi) • Prof. Dr. Ahmet Baran DURAL (Trakya Üniversitesi) • Prof. Dr. Erol ESEN (Akdeniz Üniversitesi) • Prof. Dr. Mustafa GENCER (Abant İzzet Baysal Üniversitesi) • Prof. Dr. Burak GÜMÜŞ (Trakya Üniversitesi) • Prof. Dr. Hans Georg HEINRICH (Viyana Üniversitesi, Avusturya) • Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ (Onursal Üye, Yozgat Bozok Üniversitesi Rektörü) • Prof. Dr. Cem KARADELİ (Ufuk Üniversitesi) • Prof. Dr. Bekhruz KHASHMATULLA (Ulusal Üniversite Odessa Hukuk Akademisi, Ukrayna) • Prof. Dr. Olaf LEISSE (Jena Üniversitesi, Almanya) • Prof. Dr. Gerhard MANGOTT (Innsbruck Üniversitesi, Avusturya) • Prof. Dr. Mehmet ÖCAL (Erciyes Üniversitesi) • Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi) • Prof. Dr. Fahri TÜRK (Trakya Üniversitesi) • Prof. Dr. Celalettin YAVUZ (İstanbul Ayyansaray Üniversitesi) • Prof. Dr. Süreyya YILDIRIM (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ (Erciyes Üniversitesi) • Prof. Dr. Kürşad ZORLU (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Doç. Dr. Mahmut AKIN (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI (İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi) • Doç. Dr. Özlem BECERİK YOLDAŞ (Erciyes Üniversitesi) • Doç. Dr. İbrahim DOĞAN (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Doç. Dr. Eyyup ECEVİT (Erciyes Üniversitesi) • Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN (İstanbul Medeniyet Üniversitesi) • Doç. Dr. İsmail PIRLANTA (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Doç. Dr. O. Can ÜNVER (İstanbul Ayyansaray Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Tural BAHADIR (MSB Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Kutluhan BOZKURT (Kıbrıs Uluslararası Üniversitesi, KKTC) • Dr. Öğr. Üyesi Ejder ÇELİK (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Esra GEDİK (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Hakan KARAASLAN (Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Karol KUJAWA (Illinois Üniversitesi, ABD; İşletme Üniversitesi, Polonya) • Dr. Öğr. Üyesi Valeriy MORKVA (Kapadokya Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Alper MUMYAKMAZ (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Erjada PROGONATI (Süleyman Demirel Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Recep TEMEL (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Dr. Öğr. Üyesi Hülya TOKER (Yozgat Bozok Üniversitesi) • Dr. Gürsel DÖNMEZ (T.C. Cumhurbaşkanlığı) • Dr. Farid HAFEZ (Georgetown Üniversitesi, ABD) • Dr. Christian Johannes HENRICH (Siegen Üniversitesi, Almanya) • Dr. Sarajuddin RASULY (Viyana, Avusturya)

Bu Sayının Hakem Kurulu

Prof. Dr. Ali AYATA (Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi)
Prof. Dr. Selçuk DUMAN (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Fahri TÜRK (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Sait DİLEK (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Sadık ERDAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Doç. Dr. İlhan GÜLLÜ (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Oktay KOÇ (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Seyfi YILDIRIM (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nurgül BEKAR (Kastamonu Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Özgür Emre KOÇ (Hitit Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Alper MUMYAKMAZ (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet SOYTÜRK (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Öğr. Gör. Dr. Samet ZENGİNOĞLU (Adıyaman Üniversitesi)

İngilizce Editör/ Editor for English /Editoren für Englisch

Dr. Öğr. Üyesi Y. Pınar ÖZMEN

Almanca Editörü/ Editor for German /Editor für Deutsch

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YILDIZ

Kurucular/Founders/Gründer

Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ
Doç. Dr. Özlem BECERİK YOLDAŞ

İletişim (Haberleşme) bilgileri:

Adres: Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Atatürk Yolu 10. km. 66200 YOZGAT
Telefon: (354) 242 10 42
E-mail: siyasetdergisi@yobu.edu.tr

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi (TSBD), Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi tarafından yılda iki kez Mart ve Eylül aylarında Türkçe, İngilizce ve Almanca yayınlanacak uluslararası hakemli bir dergidir. Dergiye gönderilecek yazılar derginin biçim kurallarına uygunluğu incelendikten sonra, iki kör hakem değerlendirmesine gönderilir. Hakem raporlarına göre dergi yayın kurulu çalışmayı yayınlarsa veya yayınlamaz. Dergide intihale (kendinden intihal dâhil) karşı sıkı bir politika izlenmektedir. Yazılar intihale karşı yayından önce, yayın aşamasında ve sonrasında denetlemeye tabi tutulur ve intihal bulgusu durumunda değerlendirme sürecinin herhangi bir aşamasında reddedilir. Dergide yayınlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yalnızca yazarların kendisine aittir, yayınlanan kurumun görüşlerini yansıtmaz. Yayıncılar bu görüşler için herhangi bir yasal sorumluluğu kabul etmez.

Turkish Journal of Political Science (TSBD), is an international peer-reviewed journal published in Turkish, English and German twice a year, in March and September by Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences. After a preliminary inspection, manuscripts meeting the format requirements undergo a double-blind peer review process. According to the outcome of peer review reports editorial board publish or do not publish the article. A strict policy towards plagiarism (including self-plagiarism) is followed in the journal. Manuscripts are screened for plagiarism before, during, and after publication, and if found they are rejected at any stage of processing. The opinions expressed in the published articles are the author's own and do not reflect the view of the publisher institution. Publishers do not accept any legal responsibility for these opinions.

İçindekiler

Editöryal	IX-XI
Aycan Cesim: Immanuel Kant'ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları	1-24
İlhan Aras, Akın Sağıroğlu: Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Sayıştayı: 2009-2017 Dönemi Yıllık Raporları Üzerine Bir İnceleme	25-50
Sina Kısacık, Fahri Erenel: Doğu Akdeniz Güvenlik Algılamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak	51-76
Recep Temel: Poujade ve Sarı Yelekliler Hareketlerinin Vergi Grevi/Verginin Reddi Olguları Etrafında Analizi.....	77-104
Diğer Konular	
Hasan Acar: Boğazlar Sorunu Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme: İstanbul'un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine	107-132
İskender Kantemur: Die historische Entwicklungsgeschichte der Demokratie in der Türkei.....	133-161
Röportaj	
Kemal Yurtnaç, Mustafa Yıldız: Türkiye-Avrupa Birliği İlişkilerinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının Rolü	165-173
Kitap İncelemeleri	
Osman Gökhan Hatipoğlu: Kölelik Yolu	177-185
Tolgahan Özkan: Oyun Teorisi	187-191
Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar	193-197

Contents

Editorial	IX-XI
Aycan Cesim: Reflection of Immanuel Kant’s Philosophical Views to Discipline of International Relations.....	1-24
İlhan Aras, Akın Sağıroğlu: The European Court of Auditors after the Lisbon Treaty: An Investigation on Annual Reports of 2009-2017 Period	25-50
Sina Kısacık, Fahri Erenel: Understanding Possible Reflections on the European Union-Turkey Relations of the Permanent Structured Cooperation (PESCO) and Energy Security Issue in the context of Security Perceptions of the East Mediterranean	51-76
Recep Temel: Analysis of Poujade and Yellow Vest Movements on the Concepts of Tax Strike/Tax Rejection	78-104
Beyond the Topic	
Hasan Acar: A Geopolitical Assessment on the Straits Issue: From the Conquest of Istanbul to the Montreux Straits Convention	107-132
İskender Kantemur: The Historical Development of Democracy in Turkey.....	133-161
Interview	
Kemal Yurtnaç, Mustafa Yıldız: The Role of Presidency for Turks Abroad and Related Communities in Turkey-European Union Relations	165-173
Book Reviews	
Osman Gökhan Hatipoğlu: The Road to Serfdom.....	177-185
Tolgahan Özkan: Game Theory	187-191
Contributors to the Current Issue	198-202

Editöryal

Barışçıl, birleşmiş ve ekonomik olarak başarıya ulaşmış bir Avrupa idealini, tamamen farklı meslek ve gruplardan olmalarına rağmen kendine hedef edinen küçük bir kitlenin çabaları, XX. yüzyılın ortalarında meyvelerini vermiş ve birbirleriyle birçok kanlı savaş yapmış komşu ülkeler, İkinci Dünya Harbi sonrası Kömür Çelik Topluluğu ile barışın temellerini atmışlardır. Altı ülke ile başlayan topluluk 1957 yılında imzalanan Roma Antlaşması ile bir ekonomik topluluğa (AET) dönüşmüş, aralarındaki gümrüklerin kalkmasını mümkün kılmıştır. 1960'lı yıllar ekonomik büyümenin, 70'li yıllar da sayıca büyümenin gerçekleştiği yıllardır.

Berlin duvarının yıkılması, Doğu ve Batı Almanya arasındaki sınırların kalkmasına, bu da beklenmedik oranda büyük siyasî değişimlere sebep olmuştur. 1990'lı yıllar sınırlardan arındırılmış bir Avrupa'nın konuşulduğu yıllardır. Maastricht'le gerçekleşen Avrupa Birliği (AB) artık müşterek hareket kabiliyetini oldukça genişletmiştir. Sancılı geçen yıllar 28 ülkenin üyesi olduğu bir birliğin kurulmasına mani olamamıştır.

Küreselleşmenin akıl almaz boyutlarda cereyan ettiği çağımızda, ülkelerin ve hatta kurumların bile tek başlarına hareket etme kabiliyetleri daralmakta olduğundan, birliktelikler oluşturulmakta, yeni birlikler kurulmaktadır. Yarım asrı geçen bir süreden beri Türkiye'nin de bu kabil birlikteliklerde yer aldığı bir gerçektir. Tam üyelik yolunda geride kalan bu uzun zamana rağmen bir türlü üyesi olamadığı AB ile olan ilişkileri muvacehesinde dergimizin bu sayısını AB-Türkiye ilişkilerine hasrettik.

Bu yeni sayımızı siz değerli okuyucularımıza ulaştırmanın sevincini ifade etmek isterim. Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi olarak her sayımızda sizlere birbirinden farklı ve bir o kadar da önemli konularla ulaşmanın hazzını yaşıyoruz.

AB-Türkiye İlişkilerine farklı perspektiflerden yaklaştığımız bu sayının ilk makalesi, Aycan Cesim tarafından kaleme alınan *Immanuel Kant'ın Felsefi Görüşlerinin Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları* isimli çalışmadır. Kant'ın Ebedi Barış eserinin ayrıntılı bir şekilde irdelendiği çalışma, Avrupa Birliği fikrinin felsefi alt yapısını besleyen umdeleri anlamaya yardımcı olmaktadır.

İlhan Aras ve Akın Sağıroğlu tarafından hazırlanmış olan *Lizbon Antlaşması Sonrası Avrupa Sayıştayı: 2009-2017 Dönemi Yıllık Raporları Üzerine Bir İnceleme* başlıklı çalışmada; yarım milyarlık nüfusu ile

azımsanmayacak bir büyüklük arz eden AB'nin bütçesi (150 Milyar Euro civarı), gelir ve giderlerinin incelenmesi amacıyla kurulmuş Sayıştay'ın, yapısı ve işlevleri yanında 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşmasından 2017 yılına kadar yayınlanan raporlar ele alınmış ve incelenmiştir.

Sina Kısacık ve Fahri Erenel tarafından hazırlanan *Doğu Akdeniz Güvenlik Algulamaları Bağlamında, Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation- PESCO) ve Enerji Güvenliği Meselelerinin Avrupa Birliği-Türkiye İlişkilerine Olası Yansımalarını Anlamak* adlı çalışmada son dönemlerin üzerinde sıkça durulan ve keşfedilen gaz yatakları dolayısıyla da bölge dışındaki devletler ve bölgesel organizasyonların da odaklandıkları bir konuma gelen Doğu Akdeniz konusunda AB-Türkiye ilişkileri irdelenmektedir.

Recep Temel'in kaleme aldığı *Poujade ve Sarı Yelekliler Hareketlerinin Vergi Grevi-Verginin Reddi Olguları Etrafında Analizi* başlıklı makalede yazar, Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramları çerçevesinde Poujade ve Sarı Yelekliler hareketlerini değerlendirmekte ve can kaybına neden olan son hareketlerin Vergi Grevinden ziyade Vergi İsyanı niteliği kazandığını vurgulamaktadır.

Hasan Acar'ın *Boğazlar Sorunu Üzerine Jeopolitik Bir Değerlendirme: İstanbul'un Fethinden Montrö Boğazlar Sözleşmesine* başlığıyla kaleme aldığı çalışması, dergimizin diğer konuları arasında değerlendirilmiş olmakla birlikte, gerek boğazlar sorununun tarihi sürecini irdelemek, gerekse batılı ülkelerin önemli rol oynadıkları Montrö Sözleşmesi eksenli olmak hasebiyle ana temamıza çok da uzak sayılmamaktadır.

Diğer konularda ikinci yazımız İskender Kantemur tarafından ele alınan *Die historische Entwicklungsgeschichte der Demokratie in der Türkei* başlıklı çalışmadır. Yazar, Türkiye'nin Tanzimat'la başlayan ve çok partili hayata uzanan süreçte demokratikleşme yolunda geçirdiği serüveni dergi okuyucularımız ile paylaşmaktadır.

AB-Türkiye İlişkilerinde önemli kilometre taşlarından biri olma niteliğini taşıyan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının kurulmasında, yasasının yazılmasında ve faaliyete geçirilmesinde aktif rol almış, 2014 yılına kadar başkanlığını yürütmüş olan Kemal Yurtnaç ile yaptığımız *Türkiye-AB İlişkilerinde Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığının Rolü* konulu röportajı da sizinle paylaşmak istiyoruz.

Osman Gökhan Hatipoğlu'nun *Kölelik Yolu (The Road to Serfdom)* (*Friedrich August von Hayek*) ve Tolgahan Özkan'ın *Oyun Teorisi (Metegündoğan)* isimli kitaplarla ilgili yapılmış inceleme yazıları da dergimizin bu sayısında okuyucumuza sunulmaktadır.

50 yılı aşkın bir süredir üyesi olmak için beklediğimiz Avrupa Birliği konusunda şimdiye dek birçok yazının kaleme alındığı yadsınamaz bir gerçektir. AB-Türkiye ilişkilerine farklı bakış açıları kazandırmaya çalıştığımız sayımızın okuyucuda merak uyandıracakını umuyoruz.

Mustafa Yıldız

IMMANUEL KANT'IN FELSEFİ GÖRÜŞLERİNİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER DİSİPLİNİNE YANSIMALARI

Aycan CESİM*

Öz

18. Yüzyılın en önemli düşünürlerinden olan Immanuel Kant, ölümünün üzerinden iki asırdan daha uzun bir süre geçmiş olmasına rağmen, ortaya koyduğu eserleri ile etkin bir isim olarak günümüze kadar gelmiştir. Bugün hâlen Kant'ın felsefesinin özellikle de "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" adlı eserinin Uluslararası İlişkiler disiplinine yansımaları tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı da; Kant'ın felsefesinin, Uluslararası İlişkiler disiplinine teori çalışmalarında ve pratikte ne tür yansımalarının olduğunu ortaya koyabilmektir. Çalışmanın birinci bölümünde Kant'ın felsefesinin ana hatlarına kısaca değinilmiştir. İkinci bölümde yoğunluklu olarak "Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme" eseri olmak üzere, konumuz ile alakalı diğer eserlerinin analizine yer verilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise, Kant'ın ortaya koyduğu fikirlerin Uluslararası İlişkiler disiplinine yansımaları, Uluslararası İlişkiler kuramlarına olan katkıları tartışılmış ve 'teori – pratik uyumsuzluğu' çerçevesinde getirilebilecek eleştiriler irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ebedi Barış, Immanuel Kant, Uluslararası İlişkiler

REFLECTION OF IMMANUEL KANT'S PHILOSOPHICAL VIEWS TO DISCIPLINE OF INTERNATIONAL RELATIONS

Abstract

Immanuel Kant who is one of the most important thinkers of the 18th century, has survived to the present day as an active name with his works, although 215 years have passed since his death. Today, the reflections of Kant's philosophy, especially his essay "Perpetual Peace: A Philosophic Sketch", on the discipline of International Relations are being discussed. The aim of this study is that to be able to reveal the reflections of Kant's philosophy to the discipline of International Relations in theory studies and practice. In the first part of the study, the outlines of Kant's philosophy are briefly mentioned. In the second part, the analysis of the other works related to our subject, and especially "Perpetual Peace: A Philosophic Sketch" is analyzed. In the last part of this study, the reflections of Kant's ideas on the discipline of International Relations and their contributions to the theories of International Relations are discussed and the criticisms that can be brought within the framework of 'theory - practice conflict' are examined.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, a.cesim@hotmail.com ; aycan.cesim@ogr.iu.edu.tr

Keywords: *Perpetual Peace, Immanuel Kant, International Relations*

Giriş

Dünya tarihinin savaşlar ve çatışmalar ile dolu olması ve savaşların yıkıcılığının her geçen gün katlanarak artması barışa olan özlemi artırmış ve birçok düşünürün barış kavramını merkeze alan çalışmalar ortaya koymasında etkili olmuştur. Dolayısıyla “Barış nasıl mümkün olacak?” sorusuna her daim yanıt aranmış, ancak 1795 yılında, “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Deneme” adlı eserini kaleme alarak ortaya koyduğu barış tasarımı ile Kant, kendinden en çok söz ettiren düşünür olmuştur.

Bu çalışmada, 1724-1804 yılları arasında yaşayan, 18. yüzyıl Aydınlanma dönemi düşünürlerinden olan Kant’ın felsefesinin ve ‘Ebedi Barış’ fikrinin Uluslararası İlişkiler disiplinine olan yansımaları ele alınmıştır. Diğer bir ifade ile Kant’ın felsefesinin Uluslararası İlişkiler literatüründen okuması yapılmıştır.

Ebedi Barış ile Kant’ın Uluslararası İlişkiler literatürü için önemli olan konu ve kavramların düşünsel alt yapısına ve disiplindeki teorik çalışmalara olan güçlü etkisi kabul edilirken, uygulama aşamasında çeşitli güçlükler ile karşılaştığı ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda Kant’ın ‘Ebedi Barış’ fikrini incelemeye geçmeden önce, diğer eserlerine de referans yaparak filozofun temel felsefesini ele almak gerekmektedir.

1. Kant’ın Felsefesine Kısa Bir Bakış

Kant’ın felsefesini anlamadan Ebedi Barış metninin analizini yapmaya çalışmak, puzzle’ın bir parçasını alıp, yorumlamaya kalkışmak anlamına gelecektir. Diğer bir ifade ile, sadece Ebedi Barış metninin analizi ile Kant’ın barışa varış yolunu çözümlenmek yeterli olmayacak, oldukça eksik bir analiz olacaktır. Oysa Kant’ın diğer eserleri ile birlikte inceleyerek felsefesinin temel unsurlarına da vakıf olmak gerekmektedir. Kant’ın, eserleri bir arada düşünüldüğünde onu Ebedi Barış’a götüren felsefesi anlaşılabilir olacaktır.

Kant’ı Ebedi Barış’a ulaştıran felsefesinin temelini, “Aydınlanma nedir?” sorusuna verdiği “Sapare aude” (aklını kendin kullanma cesaretini göster) yanıtında buluruz. Aydınlanma için özgürlüklerin en basiti yeterlidir: “Akli her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü.” (Kant, 1784b:2). Kant’ın akıl yürütmesine göre; aklın yasaları özgürlüğümüzü sağlamakta, özgürlüğümüzün en son noktasını ise; insan ve devletlerin haklarının tam olarak korunduğu siyasal kozmopolitizm oluşturmaktadır (Yalvaç, 2018:43).

Kant, Ebedi Barışı'nı ahlak ve hukuk felsefesi temelleri üzerine inşa ettiği için önceki örneklerinden oldukça farklıdır; ahlaki aklın, savaşa karşı çıkıyor olması, barışı temin etmeyi ise ahlaki bir görev olarak sunması nedeniyle barışın ancak ahlaki ilerleme ile mümkün olacağını düşünmektedir (Karaosmanoğlu, 2015:6). Kant'ın idealizme temel oluşturan iyimserliğinin temeli ahlaki yasalara olan inancından kaynaklanmaktadır (Yalvaç, 2018:43). Kant, aklın koyduğu ahlaki yasalara koşulsuz buyruk '*categorical imperative*' adını vermekte (Yalvaç, 2018:46), bu yasaların uluslararası ahlağın temeli ve barışın teminatı olduğunu vurgulamaktadır. Koşulsuz buyruk; getirisini ya da sonucunu hesaba katmaksızın sadece ne yapmamız gerektiğini söylemektedir (Law, 2007:128). Ahlak yasalarına uymanın teminatı bu nedenle doğadadır. İnsanlar ve devletler, barışa ve özgürlüğe mecburdur, isteseler de istemeseler de karşı konulmaz şekilde doğa onları bunun için zorlayacaktır (Önal, 2010:127). Doğanın akışı ise Kant'a göre tesadüfü değildir, insan, akli ile bu akışı idrak edebilir ve yazgısal mekanizmayı anlayabilir (Ökten, 2005:429).

Kant, insanın zaman içinde mükemmelleşeceğine inanmakla birlikte, ahlaki ve pratik olanın güzel ve iyiye gidişte etkili olduğuna inanmaktadır (Ökten, 2005:422). Ebedi Barış ve ahlak ayrılmaz bir bütünü ifade eder. Siyasal hayatı, insanı mükemmelleştirmenin yolu olarak gören Kant, uluslararası barışın gerçekleşmesini ise bu mükemmelliğin en önemli koşulu olarak kabul eder, barış koşulsuz buyruk yani ahlaki bir görevdir (Yalvaç, 2015:32). O halde, asıl mesele Kant'ın ahlak felsefesinde düğümlenmekte, Ebedi Barış'ını anlamak için Kant'ın ahlak felsefesine daha da yakından bakmak gerekmektedir.

Kant'a göre, hukuk ve devlet, özgür ve eşit bireylerin ahlaki yasalara dayanan topluluğunu geliştirmek için daima bir arada olmalıdır (Ökten, 2001:93). İnsanın dışsal özgürlüğünü siyasal felsefesinde, içsel özgürlüğünü ise ahlak felsefesinde ve iç içe olduklarını kabul ederek incelemiş, siyasal değişimin gerçekleşmesinin ancak ahlaki özgürlükle mümkün olacağını ileri sürmüştür (Yalvaç, 2018:45). Ahlaki hayatı mükemmelleştirmenin yolu uluslararası barışın kurulmasını gerektirmektedir (Yalvaç, 2018:44). Uluslararası barışın sağlanması ise aklın rehberliğinde ahlaki bir yapıya kavuşmak ile mümkündür (Tosun, 2017:3). Görüldüğü gibi Kant, ahlak ve barışı bir sarmalın içinde yorumlamış, iki kavramın birbirine olan bağımlılığını gözler önüne sermiştir.

Kant'a göre, önemli olan ahlaki görevleri yerine getirme niyetimizdir, ahlaki olana ancak akıl yoluyla karar verebildiğimiz için aklın zorlaması ile ortaya çıkan ahlaki görevlerimiz mevcuttur, bir eylemin ahlaki olması ise, herkes tarafından benimsenebilir olmasını gerektirmektedir (Law, 2007:127-

128). Ahlak yasasını hiçbir dine ya da inanca dayandırmaması, doğrudan akıl ile açıklaması zaten Kant'ın düşüncelerinin evrensel uygulanabilirliğini sağlamaktadır (Dağ, 2010:228).

Diğer bir ifade ile, Kant, ahlakın 'a priori' yani salt aklın koşulsuz buyruğuna dayanması gerektiğini söyleyerek ona evrensellik katmaktadır (Şen, 2010:134). Bu doğrultuda barışa ulaşmadaki başarımız düşünce ve niyet olarak barışı ne kadar benimsediğimize, evrenselleştirdiğimize bağlıdır. Kant'a göre, insanların adalet ve barışı sağlama gibi ortak usçu amaçları vardır, bu amaçlara ulaşmak evrensel ahlak ilkelerini benimsemekten geçmektedir (Yalvaç, 2012:271).

Ebedi Barışı gerçekleştirme fikri ahlaki bir görev olarak benimsendiğinde, hukukun ilkelerini uygulama olanağı yoksa bile insan akılı tüm fırsatları kullanarak ona ulaşmaya çalışacaktır, ayrıca insan aklının gelişmesi hukukun ahlaksal ilkeye daha kolay uymasını sağlayacaktır (Karagöz Yeke, 2016:161-162). Bu ifadeden de anlaşıldığı üzere, Kant sarmalı giderek büyümekte, barış için gerekli olan üç temel öğeyi bir arada kullanmaktadır: akıl, ahlak, hukuk.

Kant'ın pratik felsefesi; ahlaki, hukuki ve tarih felsefesini, ahlaki teolojii, antropolojiyi kapsar ve temelinde akıl teorisine dayanır (Kersting, 1997:75). İnsanın sadece kendi aklına itaat etmesi gerektiği vurgulanır. Bu vurgu önemlidir, çünkü ebedi barışa giden yolu akıl ve ahlakın, hukuk ve etiğin biraradlığında aşabileceğimiz gerçeğini ortaya koymaktadır.

Kant'ın, bilginin merkezini nesneden özneye kaydırarak ve ahlaki yasaların temelini doğa ve tanrı yerine akla dayandırarak önemli bir devrim yaptığı kabul edilmektedir (Yalvaç, 2018:45). Akla evrensel yasalar yapma yetkisini vererek, nesnenin özneye zorunlu tabiiyetini açığa çıkararak, buyrukları verenin biz olduğumuzu öğretir (Karagöz Yeke, 2016:143). Bu nedenle ebedi barışa ulaşmak, insanın akla dayalı özgür eylemlerinin devlet tarafından yasalaştırılması ile mümkündür (Kart, 2010:239). Çünkü akıl, insanı ahlaki eyleme yönlendirdiği için savaşı yasaklarken, barışı en yüksek politik iyi olarak arzu etmekte, olanaklı görmektedir.

Kant'a göre, devleti göreve getiren akıldır, devlet hukuki zorunluluğunu akıldan almaktadır ve savaşın önlenmesi için akıl herkesin iradesine dayanan evrensel yasa koyucuyu göreve getirmelidir (Kersting, 1997:87-88). Burada Kant'ın -sözleşmeci filozofların yaptığı gibi- savaş durumundan barış durumuna geçişi hukuka dayandırdığı vurgulanmaktadır.

Barış haline ulaşılabilmesi için birey ve devletler özgür olmalı, özgürlük ise Cumhuriyet ile garanti altına alınmalıdır (Önal, 2010:125).

Kant'ın görüşlerini akıl ile temellendirmesi, eşitlik ve özgürlüğe yaptığı vurgusu da tesadüfi değildir. “Bilimi felsefi olarak temellendirme çalışması, eleştirel felsefesiyle insan aklının sınırlarını ortaya koyma yönündeki gayretleri, metafiziğe karşı aldığı tavır ve etik konusunda ortaya koyduğu düşünceleri” Kant'ın ‘Aydınlanma filozofu’ olarak anılmasında önemli rol oynamıştır (Yalçınöz, 2014:22). Kant ve aydınlanma arasında kurulan karşılıklı etkileşime bu şekilde dikkat çekmek, ebedi barış fikrinin ana hatlarının anlaşılmasında kolaylık sağlayacaktır. Çünkü; “Akıl bizi aydınlanmaya; aydınlanma ise ebedi barış ödevine ulaştıracak olandır.” (Kant, 1793; akt. Çörekçiöğlü, 2010:233).

2. Kant'ın Ebedi Barış Fikrinin Analizi

Barış fikrini gündemine alan en tanınmış filozoflardan biri olan Kant, en bilinen eseri Ebedi Barış ile adeta barışagiden yolda kılavuzluk etmektedir. Nitekim 21. yüzyılda hala barışın konu olduğu ve savunulduğu her yerde Kant'a ve eserine referans yapıldığı görülmektedir. Kant'ın Ebedi Barış eserinin felsefi bir deneme olarak vasıflandırılmasının Hirsch'e göre iki nedeni mevcuttur; eserin pratik hemen hayata geçebilecek bir proje olmayışı ve ayrıntılara yer vermeyip ancak diğer eserleri yardımı ile tamamlanacak bir ‘taslak metin’ olmasıdır (Hirsch, 1946:21). Bu sebeple, Kant'ın Ebedi Barış'ını anlayabilmek için önce bu idenin yer aldığı; “Dünya Vatandaşlığı Açısından Evrensel Bir Tarih Düşüncesi” (1784), “Ahlak Metafiziği \ Hukuk Öğretisi Bölümü” (1788), “Teori ve Pratik” (1793) gibi diğer eserlerinde Kant'ın ileri sürdüğü fikirlere kısaca yer vermek gerekmektedir.

Ebedi Barış hakkındaki düşüncelerine ilk olarak “Dünya Vatandaşlığı Açısından Evrensel Bir Tarih Düşüncesi” adlı eserinde yer vermiştir (Yalvaç, 2018:41). Kant bu eserinde önce doğa ve insan arasındaki karşı konulmaz ilişkiyi gözler önüne sermekte, ardından doğanın insana verdikleri ile onu nasıl bir amaca –yurttaşlar topluluğuna- sürüklediğini şu sözlerle açıklamaktadır: “O halde, doğanın insanlığın önüne koyduğu en üstün görev, dışsal yasalar altındaki özgürlüğün, karşı konmaz bir güçle olabildiğince birleştirildiği bir toplum düzeni kurulması, tam adaletli bir yurttaşlar anayasasının yapılmasıdır” (Kant, 1784a:11).

İnsanlar ve uluslar, her biri kendi yolunda ve birbirlerine karşı bir amaç güderken, doğanın gizli hedefine doğru farkında olmadan ilerler; içerde yurttaşlar anayasasının düzenlenmesi, dışarıda ortak dış anlaşmalar ve hukuk

düzeniyle, bir uluslar topluluğunu andıran, otomat gibi işleyebilen bir toplum yaratılar (Kant, 1784a:17). Bu husus, Ebedi Barış metninde barışın teminatını doğada bulduğunu açıkladığı bölümle örtüşmektedir. Ancak içeride bir anayasanın yapılması, devletin dış ilişkilerinden bağımsız değildir, başka devletlerle ilişkisinin de yasal ve ilkeli olması gerekmektedir (Kant, 1784a:14). Burada Kant'ın iç politika- dış politika arasındaki ilişkiye dikkat çekiyor olması ayrıca önemlidir.

İnsanda birey olarak yaşama, her şeye kendi isteğine göre yön verme eğilimi olduğu gibi, toplumsallaşma eğilimi de vardır çünkü toplum içinde yeteneklerini geliştirebileceğinin farkındadır (Kant, 1784a:8). Aynı şekilde insanlar devletlerarası düşmanlığın getirdiği kötülüklerin de farkında olduklarından, güvenlik için bir denge kurmak ve bu dengeyi dünya yurttaşlığı ile güçlendirmek zorunda kalırlar (Kant, 1784a:19). Kant bu eserinde doğrudan barış fikrinden söz etmemiş, ancak dünya yurttaşlığı, yurttaşlar anayasası, halklar federasyonu gibi kavramlardan söz ederek Ebedi Barış metninde sunduğu koşulların temelini atmıştır.

“Teori ve Pratik” adlı eserinde Kant, teorinin ahlak (insanın mutluluğu), politika (devletin refahı) ve kosmopolitan (bütün olarak insan soyunun refahı) alanlarında pratik ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır (Kant, 1793; akt. Çörekçioğlu, 2010:21). Devletler hukuku alanında teorinin pratik ile olan ilişkisini ele aldığı ikinci kısımda; Cumhuriyet ve özelliklerini detaylı şekilde tasvir etmektedir. Konumuz ile daha alakalı olan halkların hukuku bakımından teori pratik ilişkisini ise; evrensel insanseverlik bakış açısından hareketle yorumlamaktadır. Kant bu bölüme “İnsan doğası soyumuzun daima daha iyiye doğru ilerlediğini gösteren; geçmişteki ve şimdiki kötülüklerin güzel bir gelecekte yok olacağına işaret eden özellikler barındırır mı?” sorusu ile başlar (Kant, 1793; akt. Çörekçioğlu, 2010:50). Kant zaman zaman duraksasa ya da kesintiye uğrasa da insan soyunun amacının ilerleme olduğunu, aksi kanıtlanmadığı sürece bu yönde çaba göstermenin bir görev olduğunu ifade etmekte, ayrıca yozlaşma yönündeki şikâyetlerin belki de yüksek seviyeye ulaşmanın verdiği ileriye görme yetisinden kaynaklanabileceğini vurgulamaktadır.

İnsanlar her yere yayılmış olan şiddet nedeniyle nasıl sivil anayasa yapmaya mecbur kaldı ise, devletler de savaşın getirdiği çaresizlik sonucunda kozmopolitan bir anayasada uzlaşmak zorunda kalırlar, ancak bu durum bir despotizmle sonuçlanacak ise kozmopolitan cumhuriyeti değil, ortak olarak kabul edilmiş haklar hukuku altında federasyon kurmaları gerekir (Kant, 1793; akt. Çörekçioğlu, 2010:53-54). Kant Ebedi Barış eserinde detaylı olarak göreceğimiz; devletlerarası rekabet, sürekli ordu ve borçlanma konusuna ilk

olarak burada yer vermiştir. Hiçbir devlet diğer bir devlete bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü konusunda güvenemeyeceği için, tek tek her devletin uyacağı baskıcı bir hukuk durumunu kurmak zorundadır (Kant, 1793; akt. Çörekçioğlu, 2010:55). Kant, hukuk ilkesinden hareket eden teoriye güvendiğini, bu teorinin bize federasyon kurma ödevi verdiğini, bu görevi gerçekleştirme gücümüzün olduğunu varsaymamız gerektiğini vurgular (Kant, 1793; akt. Çörekçioğlu, 2010:56).

Kant'ın makalesini bitirdiği son söz Ebedi Barışı'nı dayandırdığı felsefeyi özetler niteliktedir (Kant, 1793; akt. Çörekçioğlu, 2010:56):

Bu nedenle insan doğasını, pratikte ahlaksal aklın zafer kazanmasına engel teşkil edecek kadar kötünün içine gömülmüş bir şey olarak göremem ve görmeyeceğim; bütün başarısız teşebbüslerine rağmen insanın sevilmeye layık olduğunu düşünüyorum. O halde kozmopolitan düzlemde de bize şunu iddia etmek düşer: Akılsal temeller üzerinde teoride geçerli olan şey, pratikte de geçerlidir.

Kant 1795 yılında kaleme aldığı “Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme” adlı eserinin ilk bölümünde; devletlerarasında ebedi barışı tesis etmenin ön koşulu olan altı maddeden, ikinci bölümde ise ebedi barışı tesis edecek üç nihai maddeden bahsetmektedir. Ayrıca eser; ebedi barışın teminatını, ebedi barışın gizli maddesini ve ebedi barış konusunda ahlakla politika arasındaki zıtlığı ele aldığı eklerden oluşmaktadır.

Kant'ın ebedi barışı tesis etmek için gerekli gördüğü ön koşullar şu şekildedir (Abadan& Meray, 1960):

1. İçinde gizlenmiş yeni bir harp vesilesi bulunan hiçbir antlaşma, bir barış antlaşması sayılamaz.

Kant'a göre eğer bir antlaşmanın içinde yeni bir savaşa neden olabilecek amaçlar var ise bu ancak silah bırakımı antlaşmasıdır ve bir barış antlaşması değildir. Barış antlaşmasının tüm savaş nedenlerini ortadan kaldırması, hiçbir gizli maddeye yer vermemesi gerekmektedir (Abadan & Meray, 1960:9).

2. İster küçük ister büyük olsun, hiçbir bağımsız devlet, diğer herhangi bir devletin hâkimiyeti altına *tevarüs, mübadele, alım-satım veya hibe yollarıyla asla geçmemelidir.*

Kant, Devletlerin insan topluluğu olduğundan yola çıkarak, kendisi hakkındaki kararı kendisinin vermesi gerektiğini, katıyen eşya gibi kullanılamayacağını ve tıpkı bir ağaç gövdesi gibi kendine has kökleri

olduğunun bilinmesini ister (Abadan & Meray, 1960:10). Ayrıca devlette bir düşmana karşı kullanılmak üzere askerlerine eşya muamelesi yaparak başka devletin emrine vermemelidir.

3. Daimî ordular zamanla ortadan tamamıyla kalkmalıdır.

Kant'a göre, daimî ordular her an harekete hazır olmalarından dolayı diğer devletlerin gözünü korkutur ve silahlanma yarışının başlamasına neden olur. Bu rekabet durumu savaştan daha külfetli olup, bir süre sonra devletleri savaşa girmeye mecbur bırakır. Devletlerin sürekli silah gücünü artırma isteği, sürekli bir savaş tehdidinin var olmasına sebebiyet vermekte böylece daimî orduların niçin ortadan kaldırılması gerektiğinin mantığı ortaya konulmaktadır. Kant böylece daimî orduların barışı korumak için değil, savaş başlatmak için olduğunu ima etmektedir (Ökten, 2001:122). Ayrıca Kant insanlara ölmek ve öldürmek için ücret ödemenin insan hakları ile bağdaşmadığını vurgulamaktadır (Abadan & Meray, 1960:11).

4. Devlet, dış menfaatlerini desteklemek için borçlanmalara girişmemelidir.

Kant, memleket ekonomisi yararına borçlanmaya girişmenin herhangi bir sorun teşkil etmediğini ancak, tüccar bir milletin ustaca icadı olan kredi sisteminin böyle olmadığını, bunun milli iflasa ve savaşa neden olacağını belirtmiştir (Abadan & Meray, 1960:11). Bu durumu devletler güç politikasının bir aracı taktik ve strateji olarak kullanmaktadır (Ökten, 2001:128). Bir devletin diğeri üzerinde siyasî nüfuz elde etmesi ve hazinesini zenginleştirmesi savaş açma kolaylığı sağlayacaktır.

5. Hiçbir devlet, diğeri bir devletin esas teşkilatına veya hükümetine zor kullanarak karışmamalıdır.

Kısaca “iç işlerine karışmama” olarak nitelendirilebilecek bu madde ile Kant, kendi iç dertleriyle uğraşan bir milletin iç işlerine karışılmaması gerektiğini vurgularken, bir devlet iç anlaşmazlık yüzünden ikiye ayrılmışsa, her biri devletin üzerinde hak iddia ediyorsa, yardımda bulunmak iç işlerine karışmak anlamına gelmemektedir (Abadan & Meray, 1960:12). Kant devletlere “müdahale yasağı” getirirken zora dayalı olanlarla sınırlamıştır (Ökten, 2001:134).

6. Hiçbir devlet, harpte, ileride barış akdedileceği zaman, devletlerin birbirlerine karşılıklı güven duymalarını imkânsız kılacak yollara başvurmamalıdır; bu yollardan örnekler şunlardır: düşman ülkesinde

katiller, zehirleyiciler kullanmak, kapitülasyonlara aykırı hareket etmek, düşman tebaasını kendi devletine karşı ihanete kışkırtmak vs.

Kant bu madde ile savaşın niteliğini, sınırlarını, ahlaki duruşunu, savaş sonrası barışın mümkün olması için savaş içinde dikkat edilmesi gerekenleri incelemektedir (Ökten, 2001:137). Kant, devletlerin harp içinde bile uyması gereken kurallar olduğundan, düşmanın güvenini tamamen yok edilmemesi gereğinden, böyle olmadığı takdirde barışın imkânsızlaşacağından söz etmektedir. “Savaş sırasında yasalar susar” düsturunun devletlerarası hukukta yeri yoktur ve savaş sırasında bile hukuk korunmalıdır ve devletlerarasında ast- üst olmadığından, Kant imha, cezalandırma ve boyun eğdirme savaşını açıkça reddetmektedir (Ökten, 2001:137).

Kant bu maddelerden 1, 5 ve 6. Maddenin derhal uyulması gereken, 2, 3 ve 4. Maddenin ise duruma ve şartlara göre sübjektif takdire elverişli geniş kanunlar olduğunu belirtmiştir (Abadan & Meray, 1960:14).

Kant doğa halinin her an patlayabilecek bir savaş hali olduğunu, ancak hukuki bir düzen kurularak güvenliğin ve barışın temin edilebileceğini belirtmektedir (Abadan & Meray, 1960:14). Kant'a göre; barışın sağlanması için bireylerin ve devletlerin üçlü hukuk şemsiyesi altına girmesi gerekmektedir (Ökten, 2001:152). Kant, hiçbir zaman bir dünya devleti önermemiş, iç hukuk, uluslararası hukuk ve kozmopolit hukuk düzeninin birbirinin tamamlayıcısı olduğu barış birliğini önermiştir (Yalvaç, 2018:51).

Kant, nihai maddelerde ise şunlara yer verir (Abadan & Meray, 1960);

1. Her devletin esas teşkilatı cumhuriyetçi olmalıdır.

Toplum sözleşmesi fikrinden doğan, cumhuriyetçi esas teşkilat bir milletin kanunlarına temel olmalıdır ve hürriyet, bağlılık, eşitlik prensiplerine dayanan tek düzendir (Abadan & Meray, 1960:18). Bu düzenin ebedi barışa varma vaadinde bulunmasının temelinde yatan mantık savaş ilanının vatandaş onayını gerektirmesidir. Savaşın yıkımını ve zararlarını gören insanların savaştan yana tavır alması zor iken, cumhuriyetçi olmayan esas teşkilatta ise savaş ilanı en kolay iştir (Abadan ve Meray, 1960:20).

Kant, cumhuriyetçi esas teşkilatın demokrasi ile karıştırılmaması gerektiğine dikkat çekmektedir; demokrasiyi iktidardaki şahıslar bakımından hükümlerlik şekilleri sınıfına koyarak halk iktidarı olarak tanımlarken, cumhuriyeti halkın idare ediliş tarzı bakımından hükümet şekilleri sınıfında, hükümetin yasama kuvvetinden ayrı olması olarak tanımlamıştır (Abadan ve Meray, 1960:20).

Kersting'a göre (1997:98) Cumhuriyet kavramı ile Kant; parlamenter demokrasi, temsili halk sistemi ve güçler ayrımını kastetmektedir. Kant'ın bu madde ile, dış politika yani devlet davranışı ve ülkenin yönetim şekli arasında bağlantı kurması da onun iç politika ile dış politika arasında etkileşimi kabul ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir (Özpek, 2016:39).

2. Devletler hukuku hür devletlerden kurulu bir federasyona dayanmalıdır.

Kanunlardan yoksun yaşayan devletler tehdit yaratır, bu nedenle her biri kendi güvenliğini teminat altına almak için herkesin haklarını sağlayacak şekilde bir esas teşkilat kurmayı arzular ve böylece milletler federasyonu kurulur (Abadan ve Meray, 1960:22). Ancak bu federasyon tek ve aynı devlet olma anlamında değil, kendi sayıları kadar tek tek devletler meydana getirir, bir millet içinde erimeyen milletlerin karşılıklı haklarıdır (Abadan ve Meray, 1960:22).

Barış antlaşması bir savaşı sona erdirse de yeni bir savaşın çıkışına neden olacak bahaneleri engellemez, oysa akıl, harbi bir hukuki yol olarak kullanmayı şiddetle reddeder ve tüm savaşları sona erdirecek bir barış ittifakı önerir (Abadan ve Meray, 1960:24). Bu ittifak ile amaç; herhangi bir devlet üzerinde hükümlanlık kurmak değil, her devletin hürriyetini teminat altına almak, bütün devletlere zamanla yayılacak bir federalizm fikrini gerçek hale getirmektir (Abadan ve Meray, 1960:25). Kant'ın felsefesinde devletlerin uluslararası hukuk sistemi içinde yer alması, saldırgan dış politika izlemelerine engel olacaktır (Özpek, 2016:39).

3. Dünya vatandaşlığı hukuku, evrensel bir misafirlik şartları ile sınırlandırılmalıdır.

Kant, misafirlikten bahsederken insanseverlik olarak bir duruşa değil hukuka dayanmaktadır, yani aklın zaruri bir şartı olarak kabul etmektedir (Ökten, 2001:179). Yabancı memlekette gelenlere karşı misafirlik ve yabancı memleketteki insanlara karşı misafirlik ve dünya vatandaşlığı hakkı olarak ikiye ayırmaktadır (Ökten, 2001:179). Kant, misafirliği her yabancının geldiği memlekette düşmanca muamele görmemesi hakkı olarak tanımlamıştır (Abadan ve Meray, 1960:26). Kant, böylece dünya vatandaşlığı anlayışının hukuksal zeminini ortaya koymuştur (Tosun, 2017:9).

İnsanlar dünyanın ortak sahipleri olarak; ziyaret hakkına ve birbirlerinin toplumlarına kabul edilmeyi isteme hakkına sahiptirler, ancak yabancının hayatını tehlikeye atmama şartı ile ülkeye girmemesi istenebilir

(Abadan ve Meray, 1960:26). Dünya vatandaşlığı insanlar arasında çok kültürlülüğün, dillerin vs. yok olması anlamında değil, dünyanın tamamından her bireyin yararlanma hakkı olduğu anlamında kullanılmaktadır. Kant'a göre, konukseverlik sınırsız misafirlik hakkı değildir; ziyaret hakkıdır ve devletlerarası ilişkilerde hasımlık yerine konukseverlik olmalıdır (Yeşilçayır, 2016:85).

Kant eserinin birinci ek bölümünde ebedi barışın teminatının tabiat olduğunu çünkü tüm anlaşmazlıklara rağmen tabiatın gayesinin uyum yaratmak olduğunu açıklamaktadır (Abadan ve Meray, 1960:29-35). Kant ebedi barışın teminatı olarak doğaya güvenmesi ile aslında geleceğe umutla bakabilmek için gereken motivasyonu sağlamıştır. “Biz bir doğa planı var sayarsak, daha büyük umutlar için dayanak buluruz. Çünkü böyle bir plan geleceğe güvenli bir bakış sağlar.” (Kant, 1784:27).

Kant ikinci ek bölümünde ise; ebedi barışın gizli maddesini açıklar: “Harp için silahlanmış devletler, ebedi barışı mümkün kılacak şartlar hakkında filozofların düsturlarını göz önünde tutmalıdırlar” (Abadan ve Meray, 1960:36). Bu madde devletin otoritesini küçümsemek olarak görülse bile akıllıca bir davranıştır, çünkü bu iyi bir hükümet idaresinin başlıca şartıdır, ancak filozofların da hakikate hizmet etmeleri gerekmektedir (Abadan ve Meray, 1960:37).

Kant eserinin birinci ekleme bölümünde, ahlak ile politika arasındaki zıtlığa, ikinci bölümünde ise kamu hukuku temelinde ahlak ve politikanın uyumuna dikkat çekerek eserini tamamlamaktadır. Özet bir ifade ile Kant, diplomasinin ve siyasetin ahlaktan yoksun olmaması gerektiğini vurgulamaktadır (Serin, 2010:131). Teoride mümkün olanın pratikte uygulanmasının aynı derece kolay olmayacağını farkında olan Kant, yine de ebedi barış için çaba sarf etmemiz gerektiğini, bunun bir görev olduğunu ortaya koymaktadır (Kersting, 1997:101).

Kant'ın ebedi barış ideali dünya yurttaşlarının haklarına dayalı kozmopolit hukuk idesidir ve savaşı tamamen ortadan kaldıran bir düzenin olanaklarını geliştirmektedir (Habermas, 2005:381). Diğer bir ifade ile, halkın rızasına dayanan hukuk durumuna geçiş ile şiddet devre dışı bırakılır, devlet içinde ve devletler arasında oluşturulacak adil düzen birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği için, uluslararası alanda da benzer şekilde devletlerarası ilişkilerin hukuki hal almasını sağlamak önemli bir hedef haline gelmelidir (Kersting, 1997:99).

Kant, felsefeye yeni bir kavram olarak barışı sunmuş, üstelik sadece Avrupa'ya yönelik olmayan tüm dünyayı kucaklayan bir felsefe olarak

sunmuştur, çünkü Kant'ın felsefesinde ötekinin hesaba katılması diyaloga girilmesi önem arz etmektedir (Karagöz Yeke, 2016:144-145). Kant bu sayede Ebedi Barışı ile insan onuruna yakışır şekilde tüm insanlığı kucaklayan kozmopolit insan varlığının mutluluğunu tesis eden bir düzenin olanaklılığını da ortaya koymaktadır (Karagöz Yeke, 2016:159).

Kant'ın, yukarıda yer verilen bu maddeler ile, devletlerin yönetim şekline, dünya vatandaşlığı hakkına kadar geniş bir yelpazede fikirlerini ortaya koymuş olması, hala önemli bir başvuru kaynağı olmasında etkili olmuştur. Kant'ın eseri uluslararası ahlaki ilkeleri ortaya koyduğu bir 'program' ya da model anlama taslağı olarak kabul edilebilir (Bozkurt, 2007: 503). Çalışmanın son bölümünde Kant'ın Ebedi Barış'ında öne sürdüğü bu iddiaların çağdaş Uluslararası İlişkiler disiplinine yansımaları irdelenecektir.

3. Kant'ın Uluslararası İlişkiler Disiplinine Yansımaları

Uluslararası İlişkiler disiplin olarak gelişmeye başladığından beri klasik filozofların düşüncelerinden etkilenmektedir. Karaosmanoğlu'na göre filozofların düşüncelerinden disiplinde üç farklı şekilde yararlanılmaktadır (Karaosmanoğlu, 2015:3):

- 1) Klasiklerin ilham kaynağı olarak benimsenmesi; Liberalizmin Kant'a dayandırılması gibi,
- 2) Günümüzdeki oluşumları açıklamak ya da onlara gerekçe hazırlamak için kullanılması; Kant'ın felsefesinin Demokratik Barış Teorisini ya da askerî müdahaleleri meşrulaştırmak için kullanılması gibi,
- 3) Teorik ve siyasî tartışmaları tanımlamak için kullanılması; Kant'ın liberal olarak, Hobbes'un realist olarak sınıflandırılması gibi.

Çalışmanın bu bölümünde Kant'ın düşüncelerinin Uluslararası İlişkilerde nasıl ele alındığı, Uluslararası İlişkiler teorilerinin düşünsel alt yapısına nasıl katkıda bulunduğu, anlamlandırıldığı, yorumlandığı, hangi çalışmalara kaynaklık ettiği, ne tür eleştirilere maruz kaldığı ele alınacaktır.

Kant'ın düşüncelerinin Uluslararası İlişkiler disiplinde en çok etki gösterdiği alanların başında Uluslararası İlişkiler teorileri gelmektedir. Uluslararası İlişkiler disiplini Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, savaşın yıkımının ve ağır sonuçlarının görülmesi, bir daha bu acının yaşanmaması için, barışın tesis edilmesi arzusu ile idealizm ekseninde gelişmeye başlamıştır. İdealizm ile beraber barış fikri etrafında yoğunlaşan çalışmalar her ne kadar 'ütopyacı' olarak nitelendirilseler de disiplinde demokrasinin ve

açık diplomasi'nin benimsenmesi, uluslararası hukukun geliştirilmesi ve uluslararası kurumların kurulmasında etkili olmuşlardır (Eralp, 2010:61,62).

Barışı, iş birliğini, uluslararası hukuku, uluslararası kurum ve normları, istikrar ve düzeni temel alan ideal bir durum tasvir eden İdealizmin-Liberalizmin düşünsel köklerinin dayandığı en önemli düşünürlerden biri Kant'tır. Teori özünde üç Kantçı değer tarafından şekillendirilmektedir. Teorinin temelini oluşturan bu üç Kantçı etki; demokrasilerin demokrasilerle savaşmaktan kaçınacağı, ekonomik ilişkilerin barışı koruma dürtüsü yaratacağı, uluslararası örgütlerin kalıcı barışı savunmada önemli rol üstleneceği şeklinde tanımlanmıştır (Russett, 2016:115). Russett vd. Kant'ın öngörüsü ile uyumlu şekilde dünyada büyük çatışmaları azaltan bu üç etkinin istatistiksel bir teknik kullanarak analizini yapmışlar ve ulaşılan verilerin Kant'ın öngörülerini desteklediğini tespit etmişlerdir (Russett, 2016:118,119).

Kant'ın fikirlerinin sadece teoride etkili olmakla sınırlı kalmadığını gösteren bir diğer örnekte, ABD Başkanı Woodrow Wilson'un yayınladığı 14 ilke ve Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile somutlaşmıştır. Wilson, Birinci Dünya Savaşı'nın bitimine az bir süre kala ABD Kongresi'ne yaptığı ünlü konuşmasında tüm dünya uluslarının çıkarını ve dünya barışını temel alan 14 ilkesini açıklamıştır (Türkmen, 2018:69). Kant'ın Ebedi Barış metni ile benzerlikler taşır şekilde Wilson; gizli yanı olmayan açık, şeffaf barış anlaşmalarının iyi niyetle yapılması gerektiğini, ekonomik engellerin kaldırılarak ticaret eşitliğinin sağlanmasını, silahlanmanın asgari düzeye indirilmesini, işgal topraklarından çekilmesini, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığı gözeterek sadece Avrupa'yı değil bütün devletleri kapsayan bir birlik oluşturulmasını önermiştir. Kant'tan en önemli farkı ise; uluslararası bir ordu kurulması gerektiğine olan inancıdır (Ökten, 2001:229).

Wilson barışa dayalı dünya düzenine yönelik fikrini, diplomasi'nin ve müzakere mantığının hâkim olacağı Milletler Cemiyeti ile gerçekleştirmek istemiştir. Ancak 1919'da ilk uluslararası kuruluş olarak kurulan örgüt; İkinci Dünya Savaşı'na götüren nedenlere ve savaşın başlamasına engel olamadığı için başarılı olamamıştır (Türkmen, 2018:75). Ancak Kant'a dayanan Wilson'un fikirleri 'Wilsonculuk' olarak anılan bir akım başlatmış ve temel bileşenleri hem uluslararası siyasette hem de ABD siyasetinde dönem dönem etkili olmuştur (Türkmen, 2018: 80).

Kant'ın fikirleri sadece siyasî liberalizm için değil, ekonomik bağımlılığın barış getireceğine inanan ekonomik liberaller içinde önemli temel oluşturmuştur. Çünkü Kant'ın ebedi barışı sağlamada kullandığı araçlardan biri de serbest ticaretin gelişmesidir. Kant'ın barışa giden yolda

benimsediği hatta ebedi barışın teminatını veren, tabiatın kullandığı en önemli araçlardan biri olarak sunduğu ‘ticaret zihniyetinin’ savaşı önleme konusunda üstlendiği rol oldukça önemlidir. Ticari ilişkileri gelişen devletlerin savaş yapmayacağı öngörüsü üzerinde şekillenmektedir. Diğer bir ifade ile ticaretin savaşı önleme gücü tamamen rasyonel kar- zarar hesabına dayanmakta, ticaretin karı devletleri cezbederken, savaşın yıkıcı etkileri devletleri ticareti devam ettirecek barış düzenini kurmaya teşvik edecektir. Kant’ın ticaret ve barış arasında kurduğu bu ilinti, Richard Cobden’in serbest ticaretin ortak çıkarlar yaratarak ve tarafların birbirini tanımalarını sağlayarak savaşları önleyeceğini öne sürdüğü ticari liberalizm tezine ilham kaynağı olmuştur (Yanık, 2015:37).

Hatta devletlerarasında sivil ilişkilerin gelişmesine ve bu ilişkileri destekleyici kurumların kurulmasına vurgu yaparak kısacası ticari ilişkileri kullanarak devletleri barışa mecbur kılan Kant’ın, bağımlılık kuramının ilk temsilcisi olabileceği ifade etmiştir (Bağçe, 2003:111). Ancak, Kant’ın ekonomik ilişkileri düzenleyen ortamın barışı da getireceğine olan inancı, genellikle emperyalizm üzerinden eleştirilmiş ve devletlerin ekonomik ilişkileri kendi çıkarları için kullandıkları, bu durumun sömürüye dayalı yıkıcı sonuçları olduğu gibi birçok savaşın da altında yatan neden olduğu dile getirilmektedir.

Uluslararası İlişkiler teorilerinde Kant’ın iz düşümleri sadece idealizm, liberalizm ile sınırlı kalmamıştır. İngiliz toplumu ve sosyal inşacı yaklaşım içinde de sıklıkla Kant’a referans verilmekte, düşünsel köklerinin Kant gibi klasik düşünürlerle dayandığı vurgulanmaktadır.

Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde İngiliz Okulu yaklaşımının önde gelen temsilcilerinden olan Martin Wight’ın ölümünden sonra öğrencileri tarafından ders notlarından oluşturulan “Uluslararası Teori: Üç Gelenek” adlı eserde Realizm, Devrimcilik ve Rasyonalizm olmak üzere üç gelenekten söz edilmektedir (Gözen, 2017:229). Konumuz açısından önemli olan kısmı, ‘devrimcilik’ olarak adlandırılan geleneğin Kant’a dayandırılmasıdır. Bu gelenek en temelde etik kuralların evrenselliğini ve insana odaklanan küresel bir birlikteliği konu edinmekte, yapı olarak merkezine bireyi alan dünya toplumu ile özdeşleştirilmektedir (Gözen, 2017:229-234). Bu geleneğe göre, egemen devletler ahlaki ve kültürel bir bütün oluşturmaktadır (Yalvaç, 2015:32).

Eralp ise; İngilizce literatürde ‘revolutionism’ olarak geçen terimin, Türkçe’ye ‘devrimcilik’ olarak çevrilse de bunun yerine ‘Radikalizm’ sözcüğünün kullanılmasının uluslararası ilişkilerdeki anlamını daha iyi

yansıttığını vurgulamış, uluslararası ilişkilerin kaynağını insanda gören ve bir gün ortak bir topluluk altında birleşerek savaş halinden uzaklaşılacağını varsayan bu yaklaşımın en önemli temsilcisinin Kant olduğunu ifade etmiştir (Eralp, 2010:51).

Devletlerin ortak paydalar altında beraber hareket edeceği 'uluslararası toplumu' barışın koşulu olarak benimseyen İngiliz Okulu'nun en önemli temsilcilerinden T. Nardin ise, devlet ve toplumlar arası ilişkileri etik ve adalet kavramına dayandırarak, adalet fikrini evrensel ahlak ve ödev anlayışı ile şekillendirerek Kant'ın düşüncelerinden etkilendiğini ortaya koymuştur (Akkan ve Eken, 2018:664-666).

Sosyal İnşacı teorinin en bilinen teorisyenlerinden biri olan A. Wendt de ana akım teorilerin aksine uluslararası sistemde anarşinin verili olmadığını, inşa edildiğini ve tek bir anarşi mantığının olmadığını vurgularken, ben ve öteki üzerinden tespit ettiği üç farklı anarşi mantığı tanımlamıştır: düşmanlık üzerinden şekillenen Hobbesçu mantık, rekabet üzerinden şekillenen Lockeçu mantık ve dostlukluk üzerinden şekillenen Kantçı mantık. Wendt, Kantçı mantığı çoğulcu güvenlik toplulukları ve kollektif güvenlik ile özdeşleştirilen eğilimler ürettiğini, bu normları devletlerin içselleştirdiğini, birbirlerinin barışçı davranış ve niyetlerinden emin oldukları varsayımı üzerine kurmuş, ayrıca son üç yüz yıldır hâkim olan Lockeçu kültürün yarattığı şiddet ve rekabetçi mantığın Kantçı kültüre ilerlemede teşvik yaratacağını savunmuştur (Wendt, 1999:367,381). Ancak Kant'ın vurguladığı gibi Cumhuriyetçi devletlerin barış için tek yol olup olmadığını bilmediğini ifade etmiştir (Wendt, 1999:365).

Görüldüğü üzere Kant ve onun barışa dair fikirleri genellikle iyi olan ve ulaşılması hedeflenen ile özdeşleştirilerek verilmektedir. Zaten Kant'ın siyaset kuramına en büyük katkısı ahlakın yükümlülük ve sorumluluk alanını genişletmesi olarak görülmüştür (Yalvaç, 2018:48). Bu nedenle, Kant'ın ahlak felsefesinin de uluslararası ilişkilere önemli iz düşümleri olmuştur. Özellikle Uluslararası İlişkilerde normatif teorinin temellenmesinde ve geliştirilmesinde de etkili olmuştur.

Normatif teori; birey, toplum, devlet ilişkilerini etik ve ahlaki olanla temellendirerek, ne yapılması gerektiğine odaklanır, normları bu ilişkilerin kuralları olarak benimser. Uluslararası ilişkilerin de ahlak temelinde ele alınmasını savunan teorinin şekillenmesinde en etkili olmuş isimlerden biri, ahlak felsefesi ile Kant'tır. Normları, ahlakı, etiği ön plana çıkartan bir yaklaşımın dışlayıcı olması ya da evrensel olmaması düşünülemez, bu nedenle normatif teorinin benimsediği değerler herkes için geçerlidir. Nihai olarak,

Kant'ın Ebedi Barışı'nı dayandırdığı evrensel hukuku mümkün kılan kozmopolitan dünya topluluğu fikri, normatif teorinin kozmopolitan ahlak anlayışı ile ilintilidir (Dağı, 2010:194). 1960'lı yıllardan itibaren nükleer silahlar, çevre kirliliği, refahın kutuplaşması, insan hakları ihlalleri gibi temel küresel sorunlar küresel çözümü ve dolayısıyla ahlaki bir kozmopolitan bakışı gerektirmiştir (Dağı, 2010:202,203).

Bu gereksinime rağmen hala Uluslararası İlişkilerde devleti, devlet çıkarlarını ve gücü temel alan rasyonel teorilerin hâkim olduğu bilinen bir gerçektir. Kant da Uluslararası İlişkiler teorileri içinde yukarıda yer verdiğimiz idealizm, liberalizm, İngiliz okulu, sosyal inşacılık ve normatif teori ile anılsa da eserindeki realist unsurlar ve tespitlerde gözden kaçmamaktadır. Kant'ın realist teoriye en çok yaklaştığı noktalardan birini doğa durumunun - tam bir savaş durumu olmasa bile - her an savaşın patlayabileceği bir hal olarak tasvir etmesidir. Realist teori ile yaklaştığı bir diğer nokta ise, bir federasyon ve milletler hukuku önermesine rağmen tek tek hür ulus devletlerin varlığının korumasına yaptığı vurgudur.

Russett de Liberal-kurumsalcı yaklaşımın Kant ile doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamış, ancak Kant'ı realizme karşıt olarak sunmanın bir hata olduğunu altını çizmiştir. Çünkü Kant, cumhuriyetçi anayasalara sahip devletlere, ticarete ve hukukun üstünlüğüne dayanan uluslararası sistemin barışı destekleyeceğini ortaya koyduğu gibi, konfederasyon kurulana kadar Hobbes'un uluslararası alandaki çatışmaya dair yaklaşımını kabul ederek, devletlerin ölçülü davranmasını istemektedir (Russett, 2016:108). Ebedi Barış eserinin bir yandan devletlerin egemenliğini korumaya bir yandan da dünya vatandaşlığını kurmaya yönelik fikirler sunması gibi kendi içinde çelişkiler barındırıyor olması yorumlanmasını da zorlaştırmaktadır (Yalvaç, 2018:40). Franke ise, haklı bir tespitte bulunarak Kant'ın idealist kurama yerleştirilmesine karşı çıkmış, idealizmi ve realizmi aşan görüşleri olduğunu vurgulamıştır (Yalvaç,2012:269).

Kant'ın fikirlerinin önemli bir esin kaynağı olduğu bir diğer teori ise; M. Doyle'un Demokratik Barış teorisidir. Günümüzde Kant'ın önemli temsilcilerinden biri olan Doyle, barışın mümkün olduğunu kanıtlamak için ortaya koyduğu çalışmalarında sıklıkla Kant'a referans yapmış ve onun yaklaşımı benimseyerek barışın sağlanabileceğini ileri sürmüştür (Akgül ve Turan, 2018:422-427). Kant'ın popülaritesini arttıran teorisi, demokrasilerin birbirleriyle savaşmayacağı tezine dayanmaktadır. Barış Birliği fikri ile, Liberal ve demokratik değerlere dayanan cumhuriyetlerin işbirliği ile evrensel barışı kuracağını vurgular (Akgül ve Turan, 2018:424-426). Teorinin iki şekilde temellendirildiğini görüyoruz; ilki benimsenen normların gereği olarak

şiddet, çatışma gereksiz ve etik dışı kabul edilir, ikinci neden ise; demokratik liderlerin savaş başlatması durumunda savaşın bedelini ödeyen halk tarafından koltuktan indirilmesi riskini taşımasıdır (Russett, 2016:116).

Her ne kadar Kant eserinde demokrasi ve cumhuriyet arasındaki ayrıma dikkat çekse ve barış için cumhuriyetçi esas teşkilatların kurulmasını şart koşsa da, bugün hâkim söylemde Kant demokrasi ile birlikte anılmaktadır. Ancak, Beate John, T. Barkawi, M. Laffey ve Macmillan gibi Demokratik Barış Teorisi'nin Kant'a dayandırılmasına karşı çıkan isimler olmuş, özellikle de bu teorinin emperyalizmi desteklemesi nedeniyle Kant'ın felsefesine aykırı olduğunu, Kant'ta olmayan bir dışlama yarattığını dile getirmişlerdir (Yalvaç, 2018:54). Ayrıca demokratik olmayan rejimlere 'demokrasi götürmek' adına ve müdahalede bulunmak için - ABD'nin Irak ve Afganistan müdahalesinde olduğu gibi- kullanılabilmesine dikkat çekilmiştir. Kant'ın eserinin yanlış yorumlanmasının en çarpıcı örneklerinden biri emperyalist müdahalelerin meşrulaştırılması için kullanılmasıdır (Yalvaç, 2018:40). Benzer şekilde Kant'a atıfla temellendirilen 'insani müdahale' kavramı da bazen amacının dışında ya silahlı müdahalede bulunmak için bir fırsat olarak kullanılmakta ya da müdahaleye zemin hazırlamak ve meşrulaştırmak için kasten insani müdahale gerektirecek ortam yaratılmaktadır.

Habermas ise, Kant'ın uluslar federasyonunun devletlerin çıkarına olduğu fikrini; cumhuriyetçilerin barışıl doğasına, dünya ticaretinin ortaklık bağları yaratmasına ve politik toplumsal alanın işleyişine dayandığını, ancak bunu yaparken artık geçerli olmayan 18. Yüzyılın sonlarında deneyimlediği koşullara göre yaptığını vurgulamıştır (Habermas, 2005:387). Kant'ın milliyetçilik ekseninde yaşanacak yıkımları, kapitalist gelişmenin sınıflar arası doğuracağı çatışmayı ve emperyalist müdahaleleri öngöremediğini dile getirmiştir (Habermas, 2005:389). Habermas'ın, bu şekilde Kant'ın dönemine göre kavramlar kullandığına ve bugün doğal olarak Kant'tan uzakta bulunduğumuza vurgu yapması önemlidir. Bir taraftan döneminin koşullarında eserini kaleme aldığını söylerken, diğer taraftan bugünün koşullarını öngöremediği nedeniyle eleştirmek tutarlı gözükmemektedir.

Demokrasi ile barışın mümkün olacağını savunan isimlerden biri de D. Held'tir. Held, Kant'ın Ebedi Barış'ını geliştirmeye çalışmış, 'Küresel Sosyal Demokrasi' olarak adlandırdığı projesi ile barışı mümkün kılmmanın yollarını aramıştır. Kozmopolitanizm üzerinden geliştirdiği barış fikri ile, Kant'ın barış düşüncesini somutlaştırmaya çalışmış, uluslararası normların oluşturulması ve uluslararası yaptırımların etkisinin artırılması gerektiğini savunarak, ahlaki sorumluluklar ile dünya vatandaşlığı fikrini benimseyerek, Kant'ın fikirleri ile projesini geliştirmiştir (Pekşen, 2018:580-582).

Günümüzde barışı tesis etmeye çalışan ve Kant'ı takip eden diğer önemli isimler 'İletişimsel Eylem Teorisi' ile Habermas ve 'Adalet Teorisi' ile Rawls'dır. Her iki isimde Kant'ın Ebedi Barış'ından yola çıkarak teorilerini geliştirmişlerdir. Habermas, insanlar arasında uzlaşmayı, dayanışmayı tesis etmek için, Rawls barışa engel olarak gördüğü adaletsizliğe çözüm üretmek için Kant'a sıklıkla refesans yapmışlardır. Ancak iki isimde kimi noktalarda Kant'tan farklılaşarak ve ona eleştiri getirerek kendi teorilerini geliştirmişlerdir. Habermas ortak anayasa ile dünya vatandaşlığı, Rawls ise vatandaşlar arasında iş birliği ve birlik için haklar toplumu fikrini getirerek her iki isimde Kant'ın dünya cumhuriyeti yerine evrensel anayasa önermişlerdir (Tatlı, 2014:150-155).

Kant'ın fikirlerinin teoriler alanındaki yansımalarını bu şekilde özetledikten sonra, öne çıkan birkaç örnek üzerinden pratikteki iz düşümlerini incelemek yerinde olacaktır.

Avrupa kıtasına özgü kaldığını göz ardı edersek Avrupa Birliği, Kant'ın Ebedi Barış fikrine uygulamada en çok yaklaşan projelerdendir. AB'nin kurucu felsefenin altında yatan daimî barış ve federasyon fikrini açıklamak, Kant'ın fikirlerinin çağımızdaki izdüşümünü sürmek için idealdir. Tıpkı Kant'ın savaşın zorluklarını gören devletlerin barışı kuracağını savunması gibi, Avrupa'da savaşın yıkımını gören ve yorgun düşen devletler, kıtada savaşı imkânsız kılmanın yollarını ararken, hukuk düzenini tercih etmişlerdir. Avrupa'da evrensel değerler ve uluslararası hukukun üstünlüğü etrafında şekillenen bir birlik kurulmasını barışa duyulan hasret mümkün kılmıştır.

Avrupa bütünleşmesinin kurucu babaları Kant'ın fikirlerinden etkilenmiş; ulus devletler varlıklarını korurken, ulus devlet sınırlarından bağımsız olarak ekonomik ve siyasî bütünleşmeye yönelik adımlar atmaya planlamışlardır. Savaşı imkânsız kılmak kadar Avrupa Federasyonu fikri de kuruluştaki temel idealdir ve bu hedefe ulaşmak amacıyla ekonomik entegrasyon yolu bir araç olarak benimsenmiştir. AB'nin uluslararası örgütlerden ve devletten farklı olduğu bilinen bir gerçektir ve asıl tartışılması gereken federal mi değil mi sorusu olmalıdır. Önemli antlaşma değişiklikleri sonucu federal bir birlik kurma yolunda atılan adımlara; ekonomik parasal birlik sonucu Euro'nun uygulamaya girmesi, Avrupa Merkez Bankasının kurulması, Schengen Anlaşması'nın üye devletlerarası sınır kontrollerini kaldırarak serbest dolaşımı sağlaması, AB Yurttaşlığı ve bu yurttaşlığın getirdiği haklar ve Avrupa Birliği Adalet Divanının üstlendiği rol örnek olarak verilebilir.

Ancak, AB içinde federasyon taraftarı olanlar ile federasyon fikrine karşı çıkanlar arasında tartışmanın şiddetlendiği noktayı devletlerin egemenliği konusu oluşturmaktadır. Benzer şekilde Kant da bu durumu öngörmüş ve bu engeli aşabilmek için kurulacak federasyonun hür devletlerden oluşacağını belirtmiştir. Bugün de AB içinde gördüğümüz gibi devletler egemenliklerini paylaşmak konusunda cimri davranmaktadırlar. Yine de 1952 yılında Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı'nın faaliyete geçmesinden bu yana üye devletler arasında savaş yaşanmamış olması, eski düşman ülkelerin bugün dost olmaları ve Birliğin giderek bir cazibe merkezi haline gelmesi ile üye sayısının artması Kant'ın tezi ile oldukça uyumludur.

Ancak AB'nin 'çeşitlilikte birlik' ilkesi üzerine kurulu olan bu nevi şahsına münhasır yapısını, Kant'ın dünya vatandaşlığı ve hukuku yolunda izlenmesini gerekli gördüğü hususlarla temellendirirken dikkatimizi çekmesi gereken Birliğin, Avrupa kıtasında ve sadece 'AB vatandaşları' için bir refah ve barış alanı yaratmış olmasıdır. Örneğin; göçün tehdit olarak algılanması ile dış sınırların korunmasına öncelik verilmesi, yasadışı göçün artması ile sınırlarda insanlık dramlarının yaşanması Birlik'in 'Kale Avrupası' olarak eleştirilmesine sebep olmaktadır. Bu örnekte olduğu gibi Birlik bazı politika uygulamaları ile Kant'ın felsefesinden –özellikle de misafirperverlik yaklaşımından- uzaklaşmaktadır. Kısacası AB'nin içeriye Kantçı kültür, ancak dışarıya Hobbesçu kültür uygulamakta olduğu eleştirisi getirilebilir.

Kant'ın düşüncesine pratikte en çok yaklaşan örneklerden biri de Birleşmiş Milletler (BM) dir. Bozkurt'a göre; BM'nin kurulması ile, Kant'ın barışı hukuk yolu ve uluslararası bir topluluk yolu ile güvence altına alma arzusu gerçekleşmiştir (Bozkurt, 2007:519). BM, savaşı önleme, dünya barışını koruma, sorunları barışçıl yollardan çözme gibi amaçlar ile egemen eşitliği ilkesi temelinde bütün devletleri bir araya getirmeyi başarmıştır. Ancak günümüzde tartışma yaratan konulardan biri; BM Güvenlik Konseyi'nde veto hakkı olan daimî beş üye ulusal çıkarları ile uyuşmayan konularda sık sık bu haklarını kullanarak BM'nin etkisini azaltmaları ve işlevsiz kalmasına yol açmalarıdır. Bu nedenle bugün BM'de reform yapılması, "Dünya'nın beşten büyük olduğu" eleştirisi daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Habermas, dünya yurttaşlarının seçtiği bir dünya parlamentosu kurarak, kusursuz bir yargı sistemi geliştirerek, Güvenlik Konseyi'nin değişen dünya şartlarına ayak uyduracak şekilde yeniden yapılandırılarak, kendi askeri gücüne sahip olacak şekilde BM'nin reformdan geçirilmesini önermiştir (Habermas, 2005:401-402).

Düşünsel köklerinin Kant'ın felsefesine dayandığını iddia ettiğimiz BM ve AB gibi oluşumların uygulamada gördüğümüz bu aksaklıkları ile Kant'ın felsefesine pratikte büyük ölçüde sadık kalmadığını söyleyebiliriz.

Temellendirilmesinde Kant'ın görüşlerinin etkili olduğu düşünölen, fakat uygulamada başarısız olan diğer örneklerden biri de adil savaş kavramıdır.

İç politikada refah, ilerleme, düzen, istikrar ve barış hedeflenirken, uluslararası politikanın anarşi, çatışma, güç, rekabet ile özdeşleştirilmesinin bir sonucu olarak savaşın gerekliliği ve doğallığı meşrulaştırılmıştır. Hatta Barış düşüncesini vurguladığımız Kant bile, savaşın doğanın gizli planı olarak zorunluluğunu kabul etmiştir. Ancak savaşlardaki şiddetin kısıtlanması ve sonra kurulacak barışa engel olmasının önlenmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Hatta Ebedi Barış'ın ön koşullarından birini savaşın sınırlılıklarına ve savaşta dikkat edilmesi gereken kurallara ayırmıştır.

Evveliyatı çok daha eskilere Antik Yunan'a kadar dayandırılabilse de esas olarak 17. ve 18. yüzyıl düşünürleri, jus ad bellum (savaşa ne zaman adil olarak başvurulabilir) ve jus in bello (savaş sırasında uyulacak kurallar) olmak üzere iki yönlü olarak adil savaş kavramını geliştirilerek, savaş hukukunun temeli oluşturmuşlardır (Yalvaç, 2012:266). Kant'ın da paylaştığı ve katkı sunduğu bu kuralların dayanağı olarak görölen 'iyi niyet ilkesi' ise, ilk bölümde detaylı şekilde yer verdiğimiz Kant'ın ahlak ve ödev anlayışı ile teminat altına alınabilir. Kant'ın, "Bütün ahlaksal yasaların yüce mahkemesi olan akıl, savaşı hukuksal bir yol olarak kullanmayı şiddetle lanetler." (Kant, 1984:238) sözünün gerçekteşmesi, savaşın araç olarak kullanılamayacağı ilkesinin ilan edilmesi ile hukuksal zemine kavuşmuştur. Ancak pratikte bu ilke savaşlara engel olmak için yeterli değildir. Tıpkı kimyasal silah kullanımının yasaklanmasına rağmen, kullanıldığının tespit edildiği durumlarda olduğu gibi Kant'ın ahlak ve ödev anlayışı bugün hala uzak bir idealdir.

Kant'ın düşündüğu savaşın iç savaşları, gerilla mücadelelerini, terör eylemlerini, toplu yıkım ya da sürgünlere neden olan ideolojik savaşları kapsamaması onun sınırlı bir savaş tablosu çizmesine ve savaşın olmaması üzerinden kurduğu barış ideasının da sınırlı hale gelmesine neden olmuştur (Habermas, 2005:383). Ancak, haklı savaş kavramı her ne kadar savaşı meşrulaştırma olarak görölüp, eleştirilebilse de, eylemsiz kalmak yerine en azından önlenmesi mümkün olmayan savaşların yıkımının olabildiğince azaltılması açısından olduğu önemlidir.

Kant'ın fikirlerinin günümüze yansımaları ele alırken, son olarak onun insan aklı ve onuruna sayđı duyulmasını ve özgürleştirilmesini istemesi, insanı araç olarak değil amaç olarak görmesi, insanın kendinde değerliliğini öne çıkartması ve tüm bu değerlerin evrensel bir yasa olarak kabulünü arzulaması ile evrensel insan haklarının felsefi temeline de önemli katkılarının olduğunu vurgulamak gerekir (Satıcı, 2015:15,16). Kant'a göre insan, akıl sahibi hür bir

varlık olarak amaçtır yani devlet ve diğer birimler insan için vardır. Tüm insanların haklarını korumak ancak evrensel bir barışla mümkün olacaktır (Cankara, 2014:400). Ayrıca Kant, dünya vatandaşlığı ve evrensel misafirperverlik anlayışını ele alarak barış fikrine temel oluşturmuştur. Ancak bugün uygulamada insanların haklarının sıklıkla ihlal edilmesi, evrensel misafirperverlik anlayışının tersine çıkarların insan hayatından değerli görülmesi söz konusudur.

Sonuç

Barış her zaman arzulanan bir durum olsa da günümüzde teknolojinin evrimi ile birlikte savaş yaşanma olasılığının daha endişe verici bir hal alması ile barışı korumanın önemi daha çok anlaşılmış ve barış çalışmaları yaygınlık kazanmıştır. Özellikle, Soğuk Savaş sonrası ideolojik örtünün kalkması ile etnik ve dini çatışmaların artmasına paralel olarak, savaş karşıtı toplumsal hareketlerde artış yaşanmış, barışa duyulan özlemin artması, toplumsal ve insani konuların ön plana çıkmaya başlaması ve demokratikleşmeye olan ilginin artması ile Kant'a ve felsefesine olan ilgi de artmıştır.

Bugün, kolektif güvenlik, uluslararası hukuk, uluslararası ticaret ve uluslararası örgütler; sorunların çözümünü kolaylaştırarak, devletler arasında karşılıklı bağımlılık kurarak, belirsizliğe bağlı olan güvensizliği azaltarak, daha fazla 'biz hissi' geliştirmelerine yardımcı olarak Kant'ı destekler şekilde barışa aracılık yapmaktadır.

Ancak barışı engelleyen sorunların ve bu sorunlara getirilebilecek çözümlerin tespiti, barışın tesisinde aracı olabilecek yeni araçların, kişilerin, kurumların kimler olabileceğinin belirlenmesi gerekmektedir. En nihayetinde Kant Ebedi Barış eseri ile kendi döneminin ihtiyaçlarına yönelik tespitlerde bulunmuştur. Oysa bugün barışın sağlanması için dikkat çekilmesi gereken nokta çok daha fazladır. Bugün insanlık eşitsizlik, adaletsizlik, yoksulluk, ırkçılık gibi pek çok sorunla baş etmek zorundadır. Bu sorunlarda savaş kadar yıkıcı ve hayati olabilmekte, hatta bizzat kimi zaman savaşın nedeni olmaktadır. Bu nedenle tüm dünyada barışı hâkim kılmamanın olmazsa olmaz şartlarından biri önce bu sorunlara çözüm bulunmasıdır. Özellikle, küresel adaletin sağlanması gerekliliği konusunda Kant'ın ahlak felsefesi ve koşulsuz buyruğu yani ödev anlayışı arasında bağ kurulabilir.

Metin boyunca verilen örneklerden anlaşıldığı üzere; Kant'ın Ebedi Barış metnini yazarken kullandığı temel kavram ve varsayımların günümüzde birçok çalışmaya kaynaklık etmesi onun çağının ötesinde eserler verdiğinin kanıtıdır. Uygulamada engellerle karşılaşsa da Kant'ın felsefesi ve eserleri bundan sonra da benzer şekilde ilham kaynağı olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akgül, Ö. ve Zara T.A. (2018). Michael W. Doyle içinde *Barış Çalışmaları*. (der. E. Büyükkakıncı). Ankara: Adres Yayınları, s.418-448.
- Akkan, F. ve Eken E. (2018). Terry Nardin içinde *Barış Çalışmaları*. (der. E. Büyükkakıncı), Ankara: Adres Yayınları, s.662-682.
- Bağçe, H. E. (2003). Küresel Savaşların Eşiğinde Kant ve Hegel'i Yeniden Okumak. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, Yıl:6, Sayı:24, s.105-121.
- Bozkurt, E. (2007). Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemesinin Günümüze Yansıması. *Anayasa Yargısı*, 24.
- Dağ, U. (2010). Kant'ın Özgürlük ve Ahlak Anlayışının Günümüzde Uygulanabilme Olanığı Üzerine içinde *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, (der. İ. Serin), Uludağ Üniversitesi, I. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa: ASA Kitabevi.
- Dağ, İ. D. (2010). Normatif Yaklaşımlar: Adalet, Eşitlik ve İnsan Hakları içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 185- 226.
- Eralp, A. (2010). Uluslararası İlişkiler Disiplininin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması içinde *Devlet, Sistem ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları, s. 57-88.
- Gözen, R. (2017). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Habermas, J. (2005). İki Yüzyıl Sonrasında Geriye Bakışın Kazanımlarıyla Kant'ın Ebedi Barış İdesi. *Cogito*, Sayı: 41-42, s. 381- 417.
- Hırş, E. (1946). Kant'ın Ebedi Barış Üzerine Felsefi Denemesi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, Cilt 3, Sayı: 1.
- Kant, I. (1784a) *Dünya Yurttaşlığı Amacına Yönelik Genel Bir Tarih Düşüncesi*. (Çev. D. Nutku), <https://ayevrenkenti.blogspot.com/1970/10/immanuelknt-dunya-yurttasligi.html> (Erişim Tarihi. 28.11. 2018)
- Kant, I. (1793). Yaygın Bir Söz Üstüne: Teoride Doğru Olabilir, Ama Pratikte İşe Yaramaz [Teori ve Pratik] içinde *Kant Felsefesinin Politik Evreni*. (der. H. Çörekçioğlu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010, s.17-56.
- Kant, I. (1960) [1795]. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. (Çev.Y. Abadan ve S. L. Meray), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Kant, I. (1983)[1784b] *Aydınlanma Nedir?* (Çev. N. Bozkurt), Felsefe Yazıları. http://www.allmendeberlin.de/Aydinlanma_Nedir_Kan.pdf (Erişim Tarihi: 02.12.2018).
- Karagöz Yeke, Y. (2016). Kant'ın Felsefesinde Ebedi Barış Düşüncesinin Güncelliği Üzerine. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Cilt: 1, Sayı:6.
- Karaosmanoğlu, A. (2015). Muhteşem Ortaklık: Kant ve Clausewitz içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*. (der. M.Aydın, H.Brauch, M.Çelikpala, U. Spring, N. Polat), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Kart, B. (2010). Immanuel Kant'ta Etik Özgürlük- Toplumsal Özgürlük İlişkisi, içinde *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, (der. İsmail Serin), Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, I. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa: ASA Kitabevi.
- Kersting, W. (2010). Politika, Özgürlük ve Düzen: Kant'ın Politika Felsefesi içinde Kant Felsefesinin Politik Evreni. (der. H. Çörekçioğlu), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Law, S. (2018). Büyük Filozoflar. (Çev. Feza Çakır), İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Ökten, K. H. (2001). Immanuel Kant'ın Ebedi Barış Üzerin Felsefi Bir Deneme Adlı Eseriyle Ortaya Koyduğu Ebedi Barış Fikri ve Bu Fikrin Uluslararası İlişkiler Düşüncesine Yarattığı Etki. (Yayımlanmamış Doktora Tezi) İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ökten, K. H. (2005). Kant'ta Barışın Yazgisallığı. *Cogito, Kant Özel Sayısı*, Sayı: 41-42, s. 419-432.
- Önal, M. (2010). Dünya Yurttaşlığı Barış ve Kardeşlik Üzerine Düşünceler Immanuel Kant Örneği. *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*. (der. İsmail Serin), Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, I. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa: ASA Kitabevi.
- Özpek, B. (2016). Ebedi Barış: Felsefi Bir Taslak içinde *Barışın İdeolojisi: Liberal Perspektiften Uluslararası İlişkiler*. İstanbul: Liber Yayınları, s. 37-49.
- Öztürk, A. (2007). Kant, Adalet, Özgürlük. *Cogito, Fanatizm Özel Sayısı*, Sayı:53.
- Pekşen, H. D. (2018). David Held içinde *Barış Çalışmaları*. (der. E. Büyükkıncı), Ankara: Adres Yayınları, s.571 601.
- Russet, B. (2016). Liberalizm içinde *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Disiplin ve Çeşitlilik*. Ed. T.Dunne, M. Kurkive S.Smith, Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Satıcı, M. (2015). Hak ve Özgürlük Ütopyası Olarak İnsan Hakları: Felsefesi ve Eleştirisi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 3 30.
- Serin, İ. (2010). Kant'ın Ebedi Barış Düşüncesi Gerçekçi midir? içinde *Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik*, (der. İsmail Serin), Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, I. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa: ASA Kitabevi.
- Şen, S. (2010). Küreselleşme Çağında Dünya Barışı Olanaklı mıdır?: Kant ve Postmodernizm içinde Özgürlük, Eşitlik ve Kardeşlik, (der. İsmail Serin), Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, I. Uluslararası Felsefe Kongresi, Bursa: ASA Kitabevi.
- Tatlı, Z. (2014). Kant'ın Ebedi Barış İdeali Bağlamında Habermas ve Rawls'da Uluslararası Hukuk. Adnan Menederes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Tosun, C. M. (2017). I. Kant: 'Ebedi Barış' Olanağında Bir Mondus Vivendi Taslağı. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Cilt: 2, Sayı:7.

- Türkmen, F. (2018). Woodrow Wilson içinde *Barış Çalışmaları*. (der. E. Büyükkakıncı), Ankara: Adres Yayınları, s.63-84.
- Uğur Ç. M. (2017). Rousseau ve Kant ile Avrupa'da Kalıcı Barışa ve Avrupa Birliği'ne Dair. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:16, No:1.
- Wendt, A. (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. (Çev. H.S.Ertem ve S. G. Ihlamur Öner), Küre Yayınları. Yalçınöz, A. (2014). Kant'ın Ebedi Barış Fikrinin Temellendirilmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırklareli.
- Yalvaç, F. (2012). Savaş ve Barış içinde *Devlet ve Ötesi: Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*. (der. A. Eralp), İstanbul: İletişim Yayınları, s.251-285.
- Yalvaç, F. (2015). Rousseau'nun Savaş ve Barış Kuramı: Adalet Olarak Barış içinde *Uluslararası İlişkilerde Çatışmadan Güvenliğe*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yalvaç, F. (2018). Immanuel Kant içinde *Barış Çalışmaları*. (der. E. Büyükkakıncı), Ankara: Adres Yayınları, s. 39-59.
- Yanık, L.K. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 46.
- Yeşilçayır, C. (2016). Kant'ta Barışın Hukuk Zemininde Kurgulanması. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*.

LİZBON ANTLAŞMASI SONRASI AVRUPA SAYIŞTAYI: 2009-2017 DÖNEMİ YILLIK RAPORLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

İlhan ARAS*

Akın SAĞIROĞLU**

Öz

Avrupa Sayıştayı, Avrupa Birliği'nin bir kurumu olarak 40 yılı aşkın bir süredir faaliyetlerine devam etmektedir. Avrupa Birliği'nin bütçesini, gelir ve harcama alanlarını denetlemektedir. Avrupa Sayıştayı ile ilgili yapılan çoğu çalışma, kurumun tarihi ve diğer Avrupa Birliği kurumlarıyla ilişkisine odaklanmıştır. Bu çalışma ise, kurumun yıllık raporlarına odaklanmaktadır. Avrupa Sayıştayı'nın yayınladığı yıllık raporlar dikkate alındığında bu konuyla ilgili yeterli çalışmanın olmadığı görülmektedir. Bu nedenle çalışma, Avrupa Sayıştayı tarafından yayınlanan yıllık raporlara odaklanması nedeniyle literatüre katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede öncelikle Lizbon Antlaşması sonrasında kurumun yapısı ve görevleri ele alınmış, Avrupa Birliği bütçesine değinilmiştir. Sonraki bölümde ise, 2009-2017 dönemi temelinde Avrupa Sayıştayı tarafından yayınlanan yıllık rapor sonuçları incelenmiştir. Sonuç olarak, yıllık hata oranlarının 2015'e kadar arttığı, daha sonra azaldığı ve ayrıca çok yüksek olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Sayıştayı, Bütçe, Lizbon Antlaşması, Yıllık Rapor.*

THE EUROPEAN COURT OF AUDITORS AFTER THE LISBON TREATY: AN INVESTIGATION ON ANNUAL REPORTS OF 2009- 2017 PERIOD

Abstract

The European Court of Auditors has been continuing its activities for more than 40 years as an institution of the European Union. It audits the budget, income and payment areas of the European Union. Most studies on the European Court of Auditors are focused on the history of the institution and its relationship with other European Union institutions. This study focuses on the annual reports of the institution. Considering the annual reports published by the EU Auditors, it is seen that there are not enough studies on this subject. Therefore, the study will contribute to the literature as it focuses on the annual reports published by the EU Auditors. In this framework, first of all, the structure and duties of the institution after the Lisbon Treaty were discussed and the European Union budget was mentioned. In the next section, the results of the annual report published by the EU Auditors on the 2009-

* Doç. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ilhanaras@nevsehir.edu.tr.

** Öğr. Gör., Adıyaman Üniversitesi, Besni MYO, asagioglu@adiyaman.edu.tr.

2017 period were examined. As a result, it is seen that annual error rates increased by 2015, then decreased. In addition, it is also found that annual error rates are not very high.

Keywords: The European Court of Auditors, Budget, Lisbon Treaty, Annual Report.

Giriş

Avrupa Sayıştayı¹ 22 Temmuz 1975 tarihli Brüksel Antlaşması'na göre Avrupa Topluluğu'nun bir kurumu olarak kurulmuş (Official Journal of the European Communities, 1977), 1992 tarihli Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği (AB) kurumu statüsünü kazanmıştır. Avrupa Sayıştayı'nın kurulmasından önce Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nun bütçesi yarı zamanlı bir Denetim Kurulu tarafından, Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nunki ise Genel Denetçi tarafından denetlenmekteydi. Ancak zaman ilerledikçe ve daha büyük gelir ve harcama düzeyleri görüldükçe daha güçlü ve bağımsız denetim yapan bir kuruma duyulan ihtiyaç artmıştır. Ayrıca, Avrupa Sayıştayı'nın kurulmasında iki önemli gelişmeden bahsetmek mümkündür. İlki, 1970'lerin başında Topluluk bütçesinin öz kaynaklar, gümrük vergileri, katma değer vergisi gibi yollardan elde edilen gelirlerle toplanmaya başlanmasıdır. İkinci olarak, 1975'te Brüksel Antlaşması'nın Avrupa Parlamentosu'na bütçeyle ilgili daha fazla yetki vermesidir. Bu gelişmeler altında bütçe ve denetimi daha önemli bir konu haline gelmiştir (Davies, 2013:2).

Kurulmasının ve faaliyete geçmesinin üzerinden 40 yıldan fazla bir zaman geçen, AB'nin dış hesap denetimini yapan Lüksemburg merkezli Avrupa Sayıştayı, AB'nin "finansal vicdanı" olarak görevini yerine getirmektedir (Barrueco, 2015:71). Çalışma kapsamında Avrupa Sayıştayı'nın tarihsel sürecinden ziyade güncel bir değerlendirmesi yapılacaktır. Aslında Avrupa Sayıştayı, Lizbon Antlaşması ile önemli bir yenilenme ve değişim geçirmemiştir. Çalışmada Lizbon Antlaşması'ndan sonraki sürecin seçilmesi güncel bir dönemselleştirme yapma amacından kaynaklanmıştır. Bu çerçevede konuyla ilgili yapılacak bir literatür değerlendirmesinden sonra kurumun yapısı ve görevlerine değinilecek, ardından AB bütçesi genel olarak değerlendirilecektir. Son bölümde ise, Avrupa Sayıştayı'nın yıllık yayınladığı raporlar çerçevesinde 2009-2017 döneminde Birlik bütçesine ilişkin değerlendirme sonuçları gösterilecektir. Böylece, Avrupa Sayıştayı'nın denetim faaliyetine ilişkin eksik olan literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır.

1. Literatüre Bakış

Avrupa Sayıştayı ile ilgili öncü çalışmalara bakıldığında ilk olarak Wilmott (1984) Sayıştay'ın ilk beş yılını ele aldığı çalışmasında kurumun ilk yıllarındaki durumunu göstermiştir. Skiadas (1998) ise, Avrupa Topluluklarındaki yolsuzluklara karşı mücadelede Avrupa Sayıştayı'nın rolünü incelemiştir. Laffan (1999), Avrupa Sayıştayı ile ilgili öncü çalışmalardan biri olan makalesinde Avrupa Sayıştayı'nın kurulmasından 1990 sonlarına kadar olan gelişimi üzerinde durmuştur.

Castells (2005) AB'nin bir kurumu olarak Avrupa Sayıştayı ile AB üye devletlerinin ulusal denetim kurumları arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Barker (2006), Avrupa Sayıştayı'nın kurumsal yapısındaki sorunlarla ilgili bir çalışma yapmıştır. Van der Hoek (2010) AB'nin hesap verebilirlik açığını Avrupa Sayıştayı üzerinden ele almıştır. Kourtikakis (2010), Avrupa Ombudsmanı ve Avrupa Sayıştayı ile üye devletlerde var olan Ombudsman ve Sayıştay kurumları arasındaki kurulma etkisini incelemiştir. Fortvingler (2012), Avrupa Sayıştayı'nın temel görevi olan denetimini nasıl yaptığını denetim metodolojisini inceleyerek ele almıştır. Stephenson (2014) çalışmasında uzun yıllardır faaliyet yürüten Avrupa Sayıştayı'nın reform sürecine girmesi gerektiğinden ve kurumda yapılacak reformların nasıl olabileceğinden bahsetmiştir. Barrueco (2015), 2008 finansal krizinin Avrupa'yı etkilemeye başlaması sonrasında AB'nin finansal hesap verebilirliğinde Sayıştay'ın rolünü incelemiştir.

Türkçe literatüre bakıldığında ise Sayın (1998) Avrupa Birliği Sayıştayı üzerine tanıtıcı bir eser yayınlamıştır. Şafaklı (2010), Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Avrupa Sayıştayı'nın etkinlikleri üzerine bir karşılaştırma yapmıştır. Mengiler (2010) ise Avrupa Sayıştayı'nın kurumsal kimliğini ve diğer AB kurumlarıyla ilişkilerini incelemiştir. Pallı ve Aras (2013) ve Göçmen (2016) Avrupa Sayıştayı'nın tarihsel süreci, faaliyetleri ve kurumsal yapısı ile ilgili çalışmalar yapmıştır.

Bu çalışmanın temel motivasyonu olan Avrupa Sayıştayı'nın yıllık raporlarını ele alan bazı çalışmalar da vardır. Groenendijk (2005) Avrupa Sayıştayı'nın 1996-2001 arasındaki yıllık raporları çerçevesinde üye devletlerin AB mali kaynağının yönetimindeki rolünü incelemiştir. Renart, Enguix ve Hernández-Mora (2008), Avrupa Sayıştayı'nın 2000-2004 yıllık raporları çerçevesinde Avrupa Yapısal Fonlarına ilişkin hatalar ve zayıflıkları ele almıştır. Rotherham (2008) o yılın Sayıştay raporu üzerine bir inceleme yapmıştır.

Sonuç olarak, literatürden hareketle Avrupa Sayıştayı ile ilgili yapılan çalışmalarda yayınladığı yıllık raporlar üzerine yeterli çalışma olmadığı

görülmüştür. Bu nedenle, Lizbon Antlaşması'nın yürürlüğe girdiği 2009 yılından yayınlanan son rapor olan 2017 raporuna kadar olan dönemi ele alan bu çalışma, literatürdeki boşluğa bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

2. Avrupa Sayıştayı

2.1. Kurumsal Yapısı

Avrupa Sayıştayı, kurumsal anlamda yüzlerce personelin yer aldığı ve görev alanları farklılaşmış örgütlü bir yapıdır. Kurum, beş daireden oluşmakta ve her dairenin iki temel sorumluluk alanı bulunmaktadır (Tablo 1). İlki özel raporlar, belli yıllık raporlar ve görüşleri kabul etmektir. İkincisi ise, Avrupa Kalkınma Fonu ve AB bütçesine ilişkin yıllık raporlar hazırlamaktır. Sayıştay'ın 28 AB üye devletinden gelen bütün üyeler, ortalama ayda iki defa Sayıştay'ın temel yıllık yayınları gibi dokümanları görüşmek ve kabul etmek için toplanmaktadır. Denetim Kalite Kontrol Komitesi, her daireden gelen bir üye ve Denetim Kalite Kontrol'den gelen bir üyeden oluşmaktadır. Avrupa Sayıştay'ının denetim politikaları, standartları ve metodolojisi, denetim desteği ve denetim kalite kontrolü ve gelişmesiyle ilgilenmektedir. İdari Komite ise dairelerin başkanları, Avrupa Sayıştay Başkanı, Kurumsal İlişkiler üyesi ve Denetim Kalite Kontrol üyesinden oluşmaktadır. İletişim ve stratejiyle ve idari konularla ilgili konular İdari Komite'nin görevlerindedir. Avrupa Sayıştay'ın başkanı ise üyeleri arasından yenilenebilir üç yıllığına seçilmektedir. Üyeler ise, AP'ye danışıldıktan sonra Konsey tarafından yenilenebilir altı yıllık bir süre için atanır. Üyeler, görevlerinde bağımsız hareket ederek, AB'nin genel çıkarını korumaktadır (European Court of Auditors, 2019). 2019 yılı itibariyle Avrupa Sayıştay'ının kurumsal yapısı ve görev dağılımları şu şekildedir:

Tablo 1: Avrupa Sayıştay'ının Kurumsal Yapısı

Başkanlık (Klaus-Heiner Lehne/Almanya)				
Kurumsal strateji, Planlama ve performans yönetimi, İletişim ve medya ilişkileri, Kurumsal irtibat, Hukuki konular, İç denetim				
Odalar				
Oda I	Oda II	Oda III	Oda IV	Oda V
Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Kullanımı	Uyum, büyüme ve erişim için yatırım	Dış eylem, güvenlik ve adalet	Piyasaların düzenlenmesi ve rekabetçi ekonomi	Finansman ve Birliğin idaresi
Denetim Kalite Kontrol Komitesi				
İdari Komite				
Genel Sekreterlik				

Kaynak: (European Court of Auditors, 2018a)

2017 itibariyle Avrupa Sayıştayı'nda toplam 853 personel görev yapmaktadır. Bu personelin 548'i denetim, 138'i çeviri yaparken, 124'ü idari görevde ve 43'ü başkanlık alanında çalışmaktadır (European Court of Auditors, 2018c).

2.2. Sayıştay Üyelerinin Belirlenmesi ve Görevlerinin Sona Ermesi

Bu konudaki temel belirleyici kaynak Avrupa Birliği'nin İşleyişine İlişkin Antlaşma (ABİİA) md. 286'dır.ⁱⁱ Buna göre:

1. Sayıştay üyeleri, kendi ülkelerinde dış denetim kurumlarında çalışan veya çalışmış olan ya da bu göreve uygun niteliklere sahip kişiler arasından seçilir. Üyelerin bağımsızlıkları şüphe götürmez olmalıdır.
  2. Sayıştay üyeleri, altı yıllık bir süre için atanır. Konsey, Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra, her bir üye devletin önerileri doğrultusunda hazırlanan üye listesini kabul eder. Sayıştay üyeleri yeniden atanabilir. Sayıştay üyeleri, kendi aralarından üç yıllık bir süre için Sayıştay Başkanı'nı seçerler. Başkan yeniden seçilebilir.
  3. Sayıştay üyeleri, görevlerini yerine getirirken, hiçbir hükümetten veya merciden talimat isteyemez ya da alamazlar. Görevleri ile bağdaşmayan her türlü eylemden kaçınırlar.
  4. Sayıştay üyeleri, görev süreleri boyunca, kazanç karşılığı olsun ya da olmasın, başka hiçbir mesleki faaliyette bulunamazlar. Göreve başlarken, görevlerinin devamı süresince ve görevleri sona erdikten sonra, görevlerinin gerektirdiği yükümlülüklere riayet etmeye ve özellikle görevleri sona erdikten sonra bazı görev veya menfaatlerin kabulü konusunda dürüst ve özenli davranmaya ant içerler.
  5. Olağan görev devri veya ölüm dışında, bir Sayıştay üyesinin görevi, istifa ettiğinde veya 6. paragraf uyarınca Adalet Divanı'nın bir kararıyla görevden alındığında sona erer.
- İlgili üyenin yerine görev süresinin kalan kısmı için atama yapılır. Sayıştay üyeleri, görevden alınma hali dışında, yerlerine yeni atama yapılmıncaya kadar görevlerine devam ederler.
6. Bir Sayıştay üyesi, ancak Adalet Divanı tarafından, Sayıştay'ın talebi üzerine, söz konusu üyenin görevinin gerektirdiği şartları ve yükümlülükleri artık karşılamadığının saptanması halinde görevden alınabilir veya emeklilik maaşından ya da bunun yerini tutan diğer menfaatlerden mahrum bırakılabilir.
  7. Konsey, Sayıştay Başkanı ve üyelerinin istihdam koşullarını, özellikle maaşlarını, ödeneklerini ve emeklilik maaşlarını belirler. Ücret yerine verilecek her türlü ödemeyi de belirler.
  8. Avrupa Birliği Adalet Divanı hakimlerine uygulanan Avrupa Birliği'nin Ayrıcalıkları ve Dokunulmazlıklarına İlişkin Protokol hükümleri, Sayıştay üyelerine de uygulanır.

ABİİA md. 285/1'e göre, "Sayıştay, her üye devletin bir üyruğundan oluşur. Üyeler, görevlerini Birliğin genel çıkarları doğrultusunda, tam bir bağımsızlık içinde yerine getirirler."

2.3. Sayıştay'ın Görevleri

ABİİA md. 285/1'e göre, "Sayıştay, Birliğin hesaplarını denetler." Sayıştay'ın görevleriyle ilgili olarak temel kaynak ABİİA md. 287'dir. Buna göre:

1. Sayıştay, Birliğin tüm gelir ve gider hesaplarını inceler. Sayıştay, kuruluşlarına ilişkin tasarruflarla yasaklanmadıkça, Birlik tarafından kurulan organ, ofis veya ajansların tüm gelir ve gider hesaplarını da inceler.

Sayıştay, Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e, hesapların güvenilirliği ve bunların dayandığı işlemlerin hukuka uygunluğu ve düzgünlüğü hakkında, *Avrupa Birliğı Resmî Gazetesi*'nde yayımlanacak bir uygunluk bildirimini verir. Bu bildirim, Birliğin her bir ana faaliyet alanına ilişkin spesifik değerlendirmeler ilave edilebilir.

2. Sayıştay, gelir ve giderlerin hukuka uygunluğunu ve düzgünlüğünü ve mali yönetimin sağlam olup olmadığını inceler. Bu çerçevede, özellikle her türlü usulsüzlüğü bildirir.

Gelirlerin denetimi, Birliğe ödenmesi gereken ve fiilen ödenen tutarlar esas alınarak yapılır.

Giderlerin denetimi, taahhüt edilen ve yapılan ödemeler esas alınarak yapılır.

Bu denetimler, ilgili mali yıla ait hesapların kapatılmasından önce yapılabilir.

3. Denetim, kayıtlar temel alınarak ve gerektiğinde, Birliğin diğer kurumlarında, Birlik adına gelir veya giderleri yöneten organ, ofis veya ajansların binalarında ve bütçeden ödenek alan gerçek veya tüzel kişilerin binaları da dahil olmak üzere, üye devletlerde yapılır. Üye devletlerdeki denetim, ulusal denetim kurumlarıyla veya bu kurumların gerekli yetkilere sahip olmaması durumunda, yetkili ulusal birimlerle irtibat halinde yürütülür. Sayıştay ve üye devletlerin ulusal denetim kurumları, bağımsızlıklarını koruyarak, karşılıklı güvene dayalı iş birliği yaparlar. Bu kurumlar veya birimler, denetlemeye katılıp katılmayacakları konusunda Sayıştay'ı bilgilendirirler.

Sayıştay'ın görevini yapması için gerekli olan her türlü belge ve bilgi, Birliğin diğer kurumları, Birlik adına gelir veya giderleri yöneten organ, ofis veya ajanslar, bütçeden ödenek alan gerçek veya tüzel kişiler ve ulusal denetim kurumları veya bu kurumların gerekli yetkilere sahip olmaması durumunda yetkili ulusal birimler tarafından, talebi üzerine Sayıştay'a iletilir.

Avrupa Yatırım Bankası'nın Birliğin gelir ve giderlerini yönetme faaliyeti çerçevesinde, Sayıştay'ın Banka tarafından muhafaza edilen bilgilere erişim hakkı, Sayıştay, Banka ve Komisyon arasında yapılan bir anlaşmayla düzenlenir. Ancak, böyle bir anlaşma bulunmaması halinde dahi, Sayıştay, Birliğin Banka tarafından yönetilen gelir ve giderlerinin denetlenmesi için gerekli bilgilere erişim hakkına sahiptir.

4. Sayıştay, her mali yılın sona ermesini takiben yıllık bir rapor hazırlar. Bu rapor, Birliğin diğer kurumlarına iletilir ve bu kurumların Sayıştay'ın tespitlerine ilişkin yanıtlarıyla birlikte *Avrupa Birliği Resmî Gazetesi*'nde yayımlanır.

Sayıştay, ayrıca, belirli konulardaki tespitlerini, özellikle özel raporlar şeklinde her zaman sunabilir ve Birliğin diğer kurumlarından birinin talebi üzerine görüşlerini bildirebilir.

Sayıştay, yıllık raporları, özel raporları veya görüşleri üye tam sayısının çoğunluğuyla kabul eder. Bununla birlikte, iç tüzüğünde öngörülen koşullar çerçevesinde, belirli rapor ve görüş kategorilerini kabul etmek için kendi bünyesinde daireler kurabilir.

Sayıştay, Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e, bütçenin uygulanmasına ilişkin denetim yetkilerini kullanmalarında yardımcı olur.

Sayıştay, iç tüzüğünü hazırlar. Bu iç tüzük, Konsey'in onayına sunulur.

2.4. Kısaca Avrupa Birliği Bütçesi

Lizbon Antlaşması ile birlikte, ABİİA md. 310-319'da "Mali hükümler" başlığında bütçe ile ilgili konular ele alınmıştır. Birliğin yıllık bütçesi başlığı altında md. 313'e göre, "Mali yıl, 1 Ocak'ta başlar ve 31 Aralık'ta sona erer.". Birliğin yıllık bütçe uygulamasının, AP ve Konsey tarafından nasıl belirleneceği md. 314'te şu şekilde açıklanmıştır:

1. Avrupa Merkez Bankası hariç, her kurum, 1 Temmuz'dan önce, bir sonraki mali yıla ilişkin gider tahminlerini hazırlar. Komisyon, bu tahminleri, farklı tahminler içerebilen bir bütçe taslağında bir araya getirir.

Bütçe taslağı, gelir ve gider tahminlerini içerir.

2. Komisyon, bütçe taslağını içeren bir öneriyi, bütçenin uygulanacağı yıldan önceki yılın 1 Eylül'ünden geç olmamak kaydıyla, Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e sunar.

Komisyon, 5. paragrafta belirtilen Uzlaşma Komitesi toplanıncaya kadar devam eden süreçte bütçe taslağında değişiklik yapabilir.

3. Konsey, bütçe taslağına ilişkin tutumunu kabul eder ve bütçenin uygulanacağı yıldan önceki yılın 1 Ekim'inden geç olmamak kaydıyla,

Avrupa Parlamentosu'na bildirir. Konsey, kabul ettiği tutumun gerekçeleri hakkında Avrupa Parlamentosu'nu tam olarak bilgilendirir.

4. Avrupa Parlamentosu, söz konusu bildirimden sonraki 42 gün içinde:

- a) Konsey'in tutumunu onaylarsa, bütçe kabul edilir,
- b) bir karar almazsa, bütçe kabul edilmiş sayılır,
- c) üye tam sayısının çoğunluğuyla değişiklikler kabul ederse, değiştirilen taslak Konsey'e ve Komisyon'a iletilir. Avrupa Parlamentosu Başkanı, Konsey Başkanı ile mutabakat halinde, Uzlaşma Komitesi'ni derhal toplantıya çağırır. Ancak, Konsey, taslağın iletilmesinden itibaren 10 gün içinde Avrupa Parlamentosu'na tüm değişiklikleri onayladığını bildirirse, Uzlaşma Komitesi toplanmaz.

5. Konsey üyeleri veya bunların temsilcileri ve Avrupa Parlamentosu'nu temsil eden eşit sayıda üyeden oluşan Uzlaşma Komitesi, toplanmasından itibaren 21 gün içinde, Avrupa Parlamentosu'nun ve Konsey'in tutumları temelinde, Konsey üyelerinin veya onların temsilcilerinin nitelikli çoğunluğu ve Avrupa Parlamentosu'nu temsil eden üyelerin çoğunluğuyla ortak bir metin üzerinde anlaşmaya varmakla görevlidir.

Komisyon, Uzlaşma Komitesi'nin çalışmalarına katılır ve Avrupa Parlamentosu ile Konsey'in tutumlarını birbirine yaklaştırmak için gerekli bütün girişimlerde bulunur.

6. Uzlaşma Komitesi, 5. paragrafta belirtilen 21 günlük süre içinde ortak bir metin üzerinde mutabakata varırsa, Avrupa Parlamentosu'nun ve Konsey'in, ortak metni onaylamak için mutabakat tarihinden itibaren 14 günlük süresi vardır.

7. 6. paragrafta belirtilen 14 günlük süre içinde:

- a) Avrupa Parlamentosu ve Konsey ortak metni onaylarsa veya bir karar alamazsa ya da bu kurumlardan birinin ortak metni onaylamasına karşılık diğer bir karar alamazsa, bütçe ortak metne uygun biçimde kesin olarak kabul edilmiş sayılır, veya
- b) Konsey ve üye tam sayısının çoğunluğuyla hareket eden Avrupa Parlamentosu ortak metni reddederse veya bu kurumlardan birinin ortak metni reddetmesine karşılık diğer bir karar alamazsa, Komisyon tarafından yeni bir bütçe taslağı sunulur, veya
- c) Avrupa Parlamentosu'nun üye tam sayısının çoğunluğuyla ortak metni reddetmesine karşılık Konsey onaylarsa, Komisyon tarafından yeni bir bütçe taslağı sunulur, veya
- d) Konsey'in ortak metni reddetmesine karşılık Avrupa Parlamentosu onaylarsa, Avrupa Parlamentosu, Konsey'in ret tarihinden itibaren 14 gün içinde, üye tam sayısının çoğunluğuyla ve kullanılan oyların beşte

üçüyle bu maddenin 4. paragrafının (c) bendinde belirtilen değişikliklerin tümünün veya bir kısmının kabulüne karar verebilir. Avrupa Parlamentosu'nun değişikliklerinden biri kabul edilmezse, değişikliğe konu bütçe kalemine ilişkin olarak Uzlaşma Komitesi'nde kabul edilen tutum muhafaza edilir. Bütçe, bu tutum temelinde kesin olarak kabul edilmiş sayılır.

8. Uzlaşma Komitesi 5. paragrafta belirtilen 21 günlük süre içinde ortak bir metin üzerinde mutabakata varamazsa, Komisyon tarafından yeni bir bütçe taslağı sunulur.

9. Bu maddede öngörülen süreç tamamlandığında, Avrupa Parlamentosu Başkanı bütçenin kesin olarak kabul edildiğini ilan eder.

10. Her kurum, bu madde uyarınca kendisine verilen yetkileri, Antlaşmalar'a ve bu Antlaşmalar'a dayanarak kabul edilen tasarruflara uygun biçimde ve özellikle Birliğin öz kaynaklarını ve gelir-gider denkleğini dikkate alarak kullanır.

AB bütçesinin geliri ABİİA md. 311'de belirtilmiştir:

Birlik, amaçlarına ulaşmak ve politikalarını yürütmek için gerekli araçları edinir.

Diğer gelirler saklı kalmak kaydıyla, bütçe tamamen öz kaynaklardan finanse edilir.

Konsey, özel yasama usulü uyarınca hareket ederek, Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra, oybirliğiyle, Birliğin öz kaynaklar sistemine ilişkin hükümleri belirleyen bir karar kabul eder. Bu çerçevede, Konsey, yeni öz kaynak kategorileri oluşturabilir veya mevcut bir kategoriyi kaldırabilir. Bu karar, üye devletler tarafından kendi anayasal kurallarına uygun olarak onaylanmadıkça yürürlüğe girmez.

Konsey, özel yasama usulü uyarınca hareket ederek, tüzükler vasıtasıyla, 3. Paragrafa dayanarak kabul edilen kararda öngörülmüş olması koşuluyla, Birliğin öz kaynaklar sistemine ilişkin uygulama tedbirlerini belirler. Konsey, Avrupa Parlamentosu'nun muvafakatini aldıktan sonra hareket eder.

Öz kaynakları ifadesinden anlaşılması gereken AB'nin gelirleridir. Alınan karara göre, yıllık öz kaynak miktarının üst sınırı AB gayri safi milli gelirin %1,20'sidir. 2014-2020 bütçe dönemi için öz kaynakların üç türünden bahsedilmiştir. İlki, Birlik dışından yapılan ithalattan alınan gümrük vergileri ve şeker üretiminden alınan vergilerden oluşan geleneksel öz kaynaklarıdır. İkincisi katma değer vergisine dayalı öz kaynaktır. Üye devletlerin uyumlaştırılmış KDV matrahına %0,3 oranında yıllık uygulanarak

hesaplanan kaynaktır. Üçüncüsü, GSMH'ye dayanan öz kaynaktır. Tablo 2'ye bakıldığında, AB'nin ortalama 140 milyar Euro'luk bir yıllık geliri olduğu görölmektedir.

Tablo 2: 2014-2017 Bütçe Gelirleri

	2014	2015	2016	2017
KDV'ye dayanan öz kaynak	%12,2	%12,2	%11,1	%12,1
GSMH'ye dayanan öz kaynak	%68,3	%68,4	%66,6	%56,3
Geleneksel öz kaynak	%12	%13,5	%14,0	%14,7
Önceki yıldan kalan	%0,7	%1,0	%7,4	%4,6
Diğer gelir	%6,9	%4,9	%0,9	%12,3
Yıllık toplam gelir	143.940,1	146.027,4	144.089,2	139.023,2

Kaynak: (European Commission, 2018)

Birliğin bütçe geliri her yıl benzer şekilde oluşmaktadır. Birlik, 2014-2020 bütçe döneminde olup, 2018 yılına ilişkin bütçesi Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: AB Bütçesi-2018

	2018	Toplam 2014-2020 (milyon Euro, günümüz fiyatları)
1.Akıllı ve kapsayıcı büyüme	76.420	513.563
1.a. Büyüme ve işler için rekabet edebilirlik	21.239	142.130
1.b. Ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum	55.181	371.433
2.Sürdürülebilir Büyüme: Doğal Kaynaklar	60.267	420.034
3.Güvenlik ve vatandaşlık	2.656	17.725
4.Küresel Avrupa	9.825	66.262
5.İdari	10.346	69.584
Kurumların idari harcamaları	8.360	56.224
6.Tazminatlar	0	29
Toplam Taahhüt	159.514	1.087.197
Toplam Ödeme	154.565	1.027.142
GSMH oranı	%0,98	%0,96

Kaynak: (European Commission, 2019)

3. 2009-2017 Dönemi Yıllık Raporlarına Bakış

Önceki bölümde belirtildiği gibi, ABİİA md. 287/4'e göre: "Sayıştay, her mali yılın sona ermesini takiben yıllık bir rapor hazırlar. Bu rapor, Birliğin diğer kurumlarına iletilir ve bu kurumların Sayıştay'ın tespitlerine ilişkin yanıtlarıyla birlikte Avrupa Birliği Resmî Gazetesi'nde yayımlanır." Sayıştay'ın AB bütçesine, gelir ve harcamalara ilişkin ayrıntılı bir şekilde hazırladığı yıllık raporları belli aşamalardan geçerek oluşmaktadır. Bu aşamaları şu şekilde göstermek mümkündür:

En geç 15 Haziran	En geç 30 Eylül	En geç 31 Ekim	En geç 15 Şubat
<i>Sayıştay, Komisyon veya ilgili kuruma "taslak denetim rapru"nu iletir.</i>	<i>Her kurum, Sayıştay'a (ve Komisyon'a) "taslak denetim raporu"na dönük yanıtını iletir.</i>	<i>Sayıştay, (kesinleşen) "yıllık raporu"nu ibra makamlarına (Parlamento ve Konsey) (ve ulusal parlamentolara) iletir</i>	<i>Komisyon, yıllık rapor hakkında (ilgili kısımlar yönünden) üye devletleri bilgilendirir. Üye devletler, en geç altmış gün içinde yanıt verir. Komisyon, yanıt özetlerini Sayıştay'a, Konsey'e ve Parlamento'ya iletir.</i>

Kaynak: (Göçmen, 2016:333)

3.1. Sayıştay'ın 2009 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay 242 sayfalık 2009 yıllık raporunu (Court of Auditors, 2009) ilk defa Lizbon Antlaşması'na ekli "Avrupa Birliği'nde Ulusal Parlamentoların Rolü Hakkında Protokol (No 1)" md. 7'de öngörüldüğü şekildeⁱⁱⁱ ulusal parlamentolara da iletmiştir. Sayıştay'ın 33. yıllık raporu olan 2009 yılı raporuna göre taahhüt edilen 142,5 milyon Euro ve ödemelerin toplamı 118,4 milyon Euro olarak belirlenmiştir (Court of Auditors, 2009:7).

Ödemelerin miktarları şu şekilde belirlenmiştir: Tarım ve Doğal Kaynaklar 56,318 milyon Euro; Uyum 35,467 milyon Euro; Araştırma, Enerji ve Taşımacılık 7,966 milyon Euro; Dış Yardım, Gelişme ve Genişleme 6,596 milyon Euro; Eğitim ve Vatandaşlık 2,153 milyon Euro; Ekonomi ve Mali İşler 732 milyon Euro ve son olarak İdari Harcamalar ise 9,129 milyon Euro'dur (Court of Auditors, 2009:17).

Tablo 4: Sayıştay’ın 2009 Yılı Denetim Sonuçları

	Sistem Değerlendirmesi	Hata Oranı
Gelir (117 milyon Euro)	Yeşil	Yeşil
Tarım ve Doğal Kaynaklar (56,3 milyon Euro)	Sarı	Sarı
Uyum (35,4 milyon Euro)	Sarı	Kırmızı
Araştırma, Enerji ve Taşımacılık (7,9 milyon Euro)	Sarı	Sarı
Dış Yardım, Gelişme ve Genişleme (6,5 milyon Euro)	Sarı	Sarı
Eğitim ve Vatandaşlık (2,1 milyon Euro)	Sarı	Sarı
Ekonomi ve Mali İşler (0,7 milyon Euro)	Sarı	Yeşil
İdari ve Diğer Harcamalar (9,1 milyon Euro)	Yeşil	Yeşil

Denetim ve Kontrol Sistemi Değerlendirmesi	Bulunan Tahmini Hata Oranı
Kırmızı: Etkili Değil	Kırmızı Hata Oranı > %5
Sarı: Kısmen Etkili	%2 =<Sarı Hata Oranı =<%5
Yeşil: Etkili	Yeşil Hata Oranı <%2

Kaynak: (Court of Auditors, 2009:22)

Tablo 4’te görüldüğü gibi, Gelir kısmındaki hata oranı %2’nin altında kalarak etkili olmuştur. Tarım ve Doğal Kaynaklar; Araştırma, Enerji ve Taşımacılık; Dış Yardım, Gelişme ve Genişleme; Eğitim ve Vatandaşlık bölümlerindeki hata oranı ise, %2 ile %5 arasında kalarak kısmen etkili olmuştur. Ekonomi ve Mali İşler’deki hata oranının %2’den daha az olduğu ve böylece etkili olduğu görülmektedir. Uyum alanında ise hata oranı %5’in üzerinde kalarak etkili olamamıştır. Genel olarak bütün alanlardaki hata oranının %2 ile %5 arasında kalarak kısmen etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Tablodan görüldüğü gibi, Birliğin harcama kalemlerinde en büyük payı Tarım ve Doğal Kaynaklar almaktadır. İkinci büyük harcama kalemi ise Uyum harcamalarıdır. Bu çerçevede hem ikinci en büyük kalem olması hem de hata oranının en fazla olması nedeniyle “Uyum” alanı öne çıkmaktadır. Uyum alanında hata oranının %5’in üzerinde olması bu başlığı ön plana çıkarmaktadır. Bu alanda İstihdam ve Sosyal İşler için 8.906 milyon Euro ve Bölgesel Politika için 26.741 milyon Euro’luk bir ödeme yapılmıştır. Uyum alanındaki harcamaların büyük çoğunluğunu Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (*European Regional Development Fund-ERDF*), Avrupa Sosyal Fonu (*European Social Fund-ESF*) ve Uyum Fonu (*Cohesion Fund-CF*) oluşturmaktadır. 2009’da denetlenen 180 projenin %36’sının (64’ünün) hatalardan etkilendiği belirtilmiştir. Yıl boyunca ödemelerin maddi hatalardan etkilendiği tespit edilmiştir. ERDF’nin 71 işleminin hatadan etkilenmediği, 47 işleminin hatalardan etkilendiği; ESF’nin 33 işleminin hatadan etkilenmediği, 11 işleminin hatalardan etkilendiği ve CF’nin 12 işleminin hatadan etkilenmediği, 6 işleminin hatalardan etkilendiği görülmüştür (Court of Auditors, 2009).

3.2. Sayıştay'ın 2010 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 250 sayfalık 34. yıllık raporu 2010 (Court of Auditors, 2010)¹ mali yılını kapsamaktadır. Öncelikle, 2010 raporunun bölümleri 2009 yılına göre değişiklik göstermiştir. “Uyum” başlığı “Uyum, Enerji ve Taşımacılık” olmuş, “Araştırma ve Diğer İç Politikalar” başlıklı yeni bir bölüm açılmıştır. 2010 yılına ilişkin genel bir değerlendirme şu şekilde yapılmıştır.

Tablo 5: Sayıştay'ın 2010 Yılı Denetim Sonuçları

	Ödemeler (milyon Euro)	Yüksek İhtimalle Hata (%)	Güven Aralığı (%)		Hataların Sıklığı (%)
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı	
Tarım ve Doğal Kaynaklar	55.990	2,3	0,8	3,8	37
Uyum, Enerji ve Taşımacılık	37.556	7,7	4,7	10,7	49
Dış Yardım, Kalkınma ve Genişleme	6.543	1,7	0,1	3,3	23
Araştırma ve Diğer İç Politikalar	83.953	1,4	0,6	2,1	39
İdari ve Diğer Harcama	9.264	0,4	0,0	1,1	7
Toplam Denetlenen	118.306	3,7	2,6	4,8	36
Gelir	127.795	0,0	-	-	-

Kaynak: (Court of Auditors, 2010:18)

2010 yılı raporuna göre yapılan ödemeler Tarım ve Doğal Kaynaklar için 56.841 milyon Euro; Uyum, Enerji ve Taşımacılık için 40.630 milyon Euro; Dış Yardım, Kalkınma ve Genişleme için 6.543 milyon Euro; Araştırma ve diğer iç politikalar için 8.953 milyon Euro; İdari ve diğer harcamalar için 9.264 milyon Euro şeklinde olmak üzere toplamda 122.231 milyon Euro olarak gerçekleşmiştir. Gelirin 127.795 milyon Euro olduğu bütçede “İdari ve diğer harcamalar” kaleminde önemli hataların olmadığı, kontrol sistemlerinin etkin olduğu görülmektedir. “Araştırma ve Diğer İç Politikalar” ile “Dış

Yardım, Kalkınma ve Genişleme” alanlarında da önemli hatalar olmamış, kontrol sistemleri kısmen etkin olmuştur. Buna karşın, “Tarım ve Doğal Kaynaklar” ve “Uyum, Enerji ve Taşımacılık” alanlarında önemli hatalar söz konusu olmuştur (Court of Auditors, 2010:16-17).

Avrupa Sayıştay’ının 2010 yılı bütçesine ilişkin tahmini hata oranı %3,7 olmuştur. Hata oranı bir sahtekârlık tahmini değildir. Sayıştay’ın harcama yönetimi kurallarıyla uyumlu olmayan seviyeyi yansıtmaktadır. Bunlar, kamu ihale kurallarının ihlalleri ve AB eş finansmanlı projelerinin tahmin edilen maliyetlerinin doğru hesaplanamaması gibi konular olmaktadır. Sayıştay raporundaki hataların hepsi sahtekârlık anlamına gelmemektedir. Hataların sadece küçük bir bölümü sahtecilikle ilgili olmaktadır. AB fonlarını almak için uyulması gereken kurallarda kasten yapılan sahtekârlıklar da bu kapsamda değerlendirilebilir. Zaten Avrupa Sayıştay’ının sahtecilikle ilgili şüpheleri olması durumunda bu durumu sahtecilikle mücadele ofisi olan OLAF’a yönlendirmesi gerekmektedir. 2009 ile kıyaslandığında %3,3 olan hata oranının %3,7’ye çıktığı görülmüştür. Bu artış ise, özellikle Uyum, Enerji ve Taşımacılık” alanındaki ödemelerden kaynaklanmıştır (European Court of Auditors, 2011).

3.3. Sayıştay’ın 2011 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay’ın 242 sayfalık 35. yıllık raporu 2011 (Court of Auditors, 2011) mali yılını kapsamaktadır. 2010 yılı raporu ile 2011 yılı raporu karşılaştırıldığında içerikte önemli değişiklikler olduğu, 2011 yılı raporunun daha fazla detaylandırıldığı ve içeriğin genişlediği görülmektedir. 2011 yılına ilişkin genel bir değerlendirme şu şekilde yapılmıştır.

Tablo 6: Sayıştay'ın 2011 Yılı Denetim Sonuçları

	Ödemeler (milyon Euro)	Yüksek İhtimalle Hata (%)	Güven Aralığı (%)		Hataların Sıklığı (%)	Denetim Sonuçları
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı		
Tarım: Pazar ve doğrudan destek	43.801	2.9	1.1	4.7	39	Maddi hata
Kırsal Kalkınma, çevre, balıkçılık ve sağlık	13.310	7.7	4.5	10.9	57	Maddi hata
Bölgesel politika, enerji ve taşımacılık	33.373	6.0	3.0	9.0	59	Maddi hata
İstihdam ve sosyal işler	10.171	2.2	0.9	3.4	40	Maddi hata
Dış İlişkiler, yardım ve genişleme	6.201	1.1	0.0	2.4	33	Maddi hata yoktur
Araştırma ve diğer iç politikalar	10.591	3.0	1.1	4.9	49	Maddi hata
İdari ve diğer harcama	9.777	0.1	0.0	0.3	7	Maddi hata yoktur
Toplam Denetlenen	127.224	3.9	3.0	4.8	44	Maddi hata
Gelir	130.000	0.8	0.0	2.4	2	Maddi hata yoktur

Kaynak: (Court of Auditors, 2011:19)

Ödemelerle ilgili yapılan denetimde 2010 yılında %3,7 olan hata oranı, 2011 yılında %3,9 olmuştur. Sayıştay'ın test ettiği işlemlerin 5'te 2'sinin hatalardan etkilendiği görülmüştür. 2010 yılında bu oran 3'te 1 şeklinde gerçekleşmişti (Court of Auditors, 2011:21). Buna karşın %0,2 oranındaki bir artışın çok önemli bir durum olmadığını da belirtmek gerekmektedir.

3.4. Sayıştay'ın 2012 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 259 sayfalık 36. yıllık raporu 2012 (Court of Auditors, 2012) mali yılını kapsamaktadır. 2012 yılına ilişkin genel bir değerlendirme şu şekilde yapılmıştır.

Tablo 7: Sayıştay'ın 2012 Yılı Denetim Sonuçları

	(Milyon Euro)	Yüksek İhtimalle Hata (%)	Güven Aralığı (%)		Hataların Sıklığı (%)	Denetim Sonuçları
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı		
Tarım: Pazar ve doğrudan destek	44.546	3,8	1,7	5,9	41	Maddi hata
Kırsal Kalkınma, çevre, balıkçılık ve sağlık	14.994	7,9	4,5	11,3	63	Maddi hata
Bölgesel politika, enerji ve taşımacılık	40.735	6,8	3,7	9,9	49	Maddi hata
İstihdam ve sosyal işler	13.404	3,2	1,3	5,1	35	Maddi hata
Dış İlişkiler, yardım ve genişleme	6.616	3,3	1,4	5,2	23	Maddi hata yoktur
Araştırma ve diğer iç politikalar	10.667	3,9	1,8	6,0	49	Maddi hata
İdari ve diğer harcama	9.985	0	-	-	1	Maddi hata yoktur
Toplam	140.947	4,8	3,6	6,0	38	Maddi hata
Gelir	139.541	0	-	-	0	Maddi hata yoktur

Kaynak: (Court of Auditors, 2012:18)

2012 yılı denetimine göre %4,8'lik bir hata oranı söz konusu olmuştur. Geçen yıla kıyasla bir artış olan hata oranına göre yaklaşık 7 milyar Euro'luk bir miktarın gerektiği gibi kullanılmadığı görülmektedir. Ancak belirtmek

gerekir ki, söz konusu miktar israf edilmiş anlamına gelmemektedir. Hataların belli bir bölümü yanlış şekilde yapılan harcamalardan kaynaklanmıştır. Örneğin; bir otoyol projesinin inşası için ihaleyi doğrudan bir şirkete vererek ihaleyi daha iyi bir fiyat vererek alabilecek potansiyel şirketlerin ihaleye dahil edilmemesi nedeniyle meydana gelen zarar da söz konusu hata oranı kapsamındadır (European Court of Auditors, 2013:1). %4,8'lik hata oranının nedenlerine bakıldığında; %29'unun kamu alımındaki ciddi yanlışlıklardan, %22'sinin uygun olmayan projeler veya hak sahiplerinden, %21'inin uygun olmayan maliyetlerden, %17'sinin tarımsal alandaki doğru olmayan bildirimlerden ve %11'inin diğer hata türlerinden kaynaklandığı görülmüştür (European Court of Auditors, 2012). Ayrıca, yıllık bütçenin geri kalan %95,2'sinin tamamen hatasız olduğu da söylenememektedir. Bu durum, Sayıştay'ın hata olarak doğrudan nitelendirmemesinden kaynaklanmaktadır. Bütçe alanlarında ise hata oranlarında değişkenlikler görülmektedir. Tarım alanındaki hata oranının artışı birkaç yıldır devam ederken; yapısal fonlardaki hata oranının 2009 öncesinde azalmasına rağmen 2009 sonrasında artış gösterdiği görülmektedir.

3.5. Sayıştay'ın 2013 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 322 sayfalık 37. yıllık raporu 2013 (Court of Auditors, 2013) mali yılını kapsamaktadır. Öncelikle belirtmek gerekir ki 2013 yılı raporu, AB'nin 2007-2013 bütçe döneminin son raporu olmuştur. Önceki raporlara kıyasla daha uzun bir rapor olduğu görülmektedir. Rapor içeriğinde ise "idari ve diğer harcama" başlığında "idari ve ilgili harcama" şeklinde bir değişiklik olmuş, bunun haricinde başlıklar önceki raporlarla aynı kalmıştır. 2013 yılına ilişkin genel bir değerlendirme şu şekilde yapılmıştır:

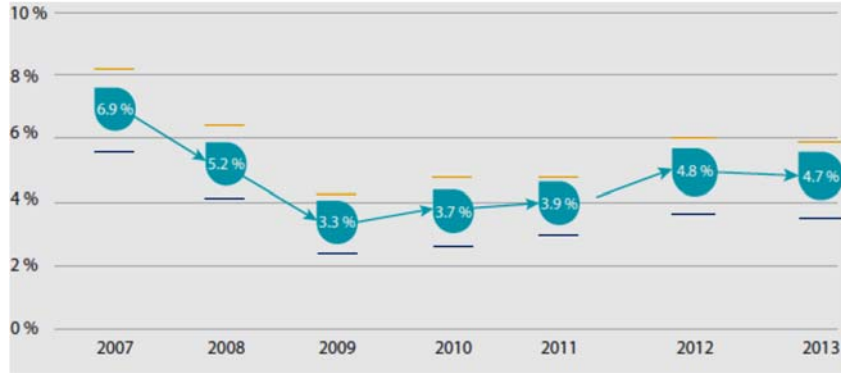
Tablo 8: Sayıştay'ın 2013 Yılı Denetim Sonuçları

	(milyon Euro)	Yüksek İhtimalle Hata (%)	Güven Aralığı (%)	
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı
Tarım: Pazar ve doğrudan destek	45.016	3.6	1.7	5.5
Kırsal Kalkınma, çevre, balıkçılık ve sağlık	15.581	6.7	3.5	9.9
Bölgesel politika, enerji ve taşımacılık	45.477	6.9	3.7	10.1
İstihdam ve sosyal işler	16.200	3.1	1.5	4.7
Dış İlişkiler, yardım ve genişleme	6.019	2.6	1.2	4.0
Araştırma ve diğer iç politikalar	10.431	4.6	2.6	6.6
İdari ve ilgili harcama	10.600	1.0	0.0	2.3
Toplam	149.324	4.7	3.5	5.9
Gelir	149.504	0	0	0

Kaynak: (Court of Auditors, 2013:22)

İdari ve ilgili harcamalarda maddi hatalar söz konusu olmamış ancak diğer başlıklarda hatalar tespit edilmiştir. 2013 yılı için yıllık bütçenin gelir kısmında hata tespit edilememiş, harcama alanında ise %4,7 olan tahmini hata oranı, önceki yıla yakın sonuçlanmıştır. En fazla hata oranı %6,9 ile bölgesel politika, enerji ve taşımacılık; %6,7 ile kırsal kalkınma, balıkçılık ve sağlık alanında gerçekleşmiştir (European Court of Auditors, 2014:4).

2007-2013 bütçe dönemine ilişkin Sayıştay'ın yıllık raporlarının genel bir değerlendirmesi olan Şekil 1'den de görüldüğü gibi, 2009 yılındaki %3,3'lük hata oranı en düşük, 2007 yılındaki %6,9 hata oranı ise en yüksek olarak belirtilmiştir.

Şekil 1: 2007-2013 Dönemi Sayıştay Yıllık Denetim Sonuçları
Kaynak: (European Court of Auditors, 2014:8)

3.6. Sayıştay'ın 2014 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 320 sayfalık 38. yıllık raporu 2014 (Court of Auditors, 2014) mali yılını kapsamaktadır. 2014-2020 bütçe dönemine ilişkin ilk yıllık rapor olması nedeniyle denetim başlıkları yeni bir şekil almıştır. Buna göre yeni başlıklar “büyüme ve işler için rekabet edebilirlik”, “ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum”, “doğal kaynaklar”, “küresel Avrupa” ve “idari” olmuştur. 2014 yılına ilişkin değerlendirme şu şekilde olmuştur.

Tablo 9: Sayıştay'ın 2014 Yılı Denetim Sonuçları

	(Milyon Euro)	Tahmini Hata Seviyesi (%)	Güven Aralığı (%)	
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı
Büyüme ve işler için rekabet edebilirlik	13.0	5,6	3,1	8,1
Ekonomik sosyal ve bölgesel uyum	55.7	5,7	3,1	8,2
Doğal Kaynaklar	57.5	3,6	2,7	4,6
Küresel Avrupa	7.4	2,7	0,9	4,4
İdari	8.8	0,5	0,1	0,9
Diğer	2.1	-	-	-
Toplam	144.5	4,4	3,3	5,4
Gelir	143.9	0	0	0

Kaynak: (Court of Auditors, 2014:17-18)

2014 yılı hata oranına en büyük katkı %50 ile ekonomik sosyal ve bölgesel uyum alanından, ardından %33 ile doğal kaynaklar, %12 ile büyüme ve işler için rekabet edebilirlik, %5 ile küresel Avrupa alanından gelmektedir (Court of Auditors, 2014:22). 2014 yılı için ödemeler alanındaki tahmini hata oranı %4.4 olmuştur. En büyük hata oranı ekonomik sosyal ve bölgesel uyum alanında olurken, en düşük hata oranı %0.5 ile idari alanda olmuştur. İdari alan haricinde diğer başlıklarda maddi hata söz konusu olmuştur (European Court of Auditors, 2015).

3.7. Sayıştay'ın 2015 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 320 sayfalık 39. yıllık raporu 2015 (Court of Auditors, 2015) mali yılını kapsamaktadır. Önceki yıldan farklı olarak “Küresel Avrupa” başlığı “Küresel Avrupa; Güvenlik ve Vatandaşlık” şeklinde değiştirilmiştir. 2015 yılına ilişkin denetim sonuçları şu şekildedir.

Tablo 10: Sayıştay'ın 2015 Yılı Denetim Sonuçları

	(Milyon Euro)	Tahmini Hata Seviyesi (%)	Güven Aralığı (%)	
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı
Büyüme ve işler için rekabet edebilirlik	14.5	4,4	2,0	6,7
Ekonomik sosyal ve bölgesel uyum	53.9	5,2	2,8	7,6
Doğal Kaynaklar	58.6	2,9	1,7	4,2
Küresel Avrupa; Güvenlik ve Vatandaşlık	6.9	2,8	1,0	4,6
İdari	9.0	0,6	0,0	1,2
Diğer	3.0	-	-	-
Toplam	145.9	3,8	2,7	4,8
Gelir	153.8	0	0	0

Kaynak: (Court of Auditors, 2015:20)

Gelir alanında hata tespit edilememiş ancak gelir alanı maddi hatalardan etkilenmiştir. 2015 yılı için harcama alanındaki hata oranı %3,8 ile önceki yıllara göre daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. 2015 yılı hata oranına en büyük katkı %51 ile ekonomik sosyal ve bölgesel uyum alanından, ardından %31 ile doğal kaynaklar, %11 ile büyüme ve işler için rekabet edebilirlik, %4 ile küresel Avrupa alanından gelmektedir (Court of Auditors, 2015: 27). 2015

yılının %3,8'lik hata oranı son yılların düşük seviyesi olarak dikkat çekmesine rağmen Sayıştay tarafından kabul edilen eşik seviye olan %2'nin üzerinde gerçekleşmiştir. En büyük hata oranı %5,2 ile ekonomik sosyal ve bölgesel uyum alanında olurken, en düşük hata oranı %0,6 ile idari alanda olmuştur. İdari alan haricinde diğer başlıklarda maddi hata söz konusu olmuştur (European Court of Auditors, 2016).

3.8. Sayıştay'ın 2016 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 316 sayfalık 40. yıllık raporu 2016 (Court of Auditors, 2016) mali yılını kapsamaktadır. Bu raporda, 2015 yılında "Küresel Avrupa; Güvenlik ve Vatandaşlık" şeklinde yer verilen başlık 2016 yılıyla birlikte "Küresel Avrupa" ve "Güvenlik ve Vatandaşlık" şeklinde iki ayrı başlık olarak düzenlenmiştir.

Tablo 11: Sayıştay'ın 2016 Yılı Denetim Sonuçları

	(Milyon Euro)	Tahmini Hata Seviyesi (%)	Güven Aralığı (%)	
			En Düşük Hata Sınırı	En Yüksek Hata Sınırı
Büyüme ve işler için rekabet edebilirlik	15.2	4,1	2,1	6,1
Ekonomik sosyal ve bölgesel uyum	35.7	4,8	2,2	7,4
Doğal Kaynaklar	57.9	2,5	1,5	3,5
Güvenlik ve Vatandaşlık	2.4	-	-	-
Küresel Avrupa	8.3	2,1	0,6	3,6
İdari	9.4	0,2	0,0	0,8
Diğer	0.4	-	-	-
Toplam	129.3	3,1	2,2	4,0
Gelir	144.7	0	0	0

Kaynak: (Court of Auditors, 2016)

Görüldüğü gibi, yıllık hata oranına en büyük katkı "ekonomik sosyal ve bölgesel uyum" ve ardından "büyüme ve işler için rekabet edebilirlik" alanlarından gelmiştir. Önceki yıllara benzer olarak hata ödemeler alanında söz konusu olmuştur. 2016 yılı için hata oranı %3,1 olarak gerçekleşmiştir (European Court of Auditors, 2017). 2016 yılı hata oranına en büyük katkı %43 ile ekonomik, sosyal ve bölgesel uyum alanından, ardından %36 ile doğal

kaynaklar, %16 ile büyüme ve işler için rekabet edebilirlik, %4 ile küresel Avrupa alanından gelmektedir (Court of Auditors, 2016:23).

3.9. Sayıştay'ın 2017 Yılına İlişkin Raporu

Sayıştay'ın 348 sayfalık 41. yıllık raporu 2017 (Court of Auditors, 2017) mali yılını kapsamaktadır. Rapor başlıkları önceki yıllara aynı kalmıştır. Önceki yıllara benzer bir şekilde gelir alanında hata durumu söz konusu olmamış, harcama alanında hatalar bulunmuştur. Ödemeler alanında giderek azalan tahmini hata seviyesi 2017 yılında bir önceki yıla göre düşüş göstermiş ve %2,4 hata seviyesine gerilemiştir. 2017 yılı AB bütçe geliri 139,7 milyon Euro olmuştur. 2017 yılı için denetlenmiş harcamaların durumuna bakıldığında ise; en büyük payın sırasıyla 56,5 milyon Euro ile “doğal kaynaklar”a, 14,9 milyon Euro ile “büyüme ve işler için rekabet edebilirlik” alanına, 9,7 milyon Euro ile “idari” alana, 8,2 milyon Euro ile “küresel Avrupa” alanına, 8 milyon Euro ile “ekonomik sosyal ve bölgesel uyum” alanına, 2,7 milyon Euro “güvenlik ve vatandaşlık” alanına ve 0,2 milyon Euro ise “diğer” alanlara ayrıldığı görülmektedir. “Büyüme ve işler için rekabet edebilirlik” alanında hata oranı %4,2 olmuş, “ekonomik sosyal ve bölgesel uyum” alanında %3,0, “doğal kaynaklar” alanında %2,4, “idari” alanında ise %0,5 olarak gerçekleşmiştir (European Court of Auditors, 2018b).

Sonuç

Avrupa Sayıştay'ı, 40 yılı aşkın süredir, Birliğin finansal vicdanı olarak AB bütçesinin doğru bir şekilde harcanmasını kontrol etmeye çalışmaktadır. Yıllık olarak 150 milyar Euro'ya yakın bir bütçeye sahip olan AB, söz konusu miktarı belli başlıklar altında dağıtmaktadır. 2018 bütçesi dikkate alındığında, en büyük payın” akıllı ve kapsayıcı büyüme” olduğu ve sırasıyla da “sürdürülebilir büyüme: doğal kaynaklar”, “idari”, “küresel Avrupa”, “güvenlik ve vatandaşlık” başlıklarının geldiği görülmektedir.

Çalışmada ele alınan 2009-2017 dönemi incelendiğinde ise, belli sonuçları ifade etmek mümkündür. Öncelikle, 2009-2017 dönemi için toplam 9 yılda her raporun ön kısmında yer alan genel değerlendirme bölümünün üç farklı formatta verildiği görülmektedir. Sayıştay'ın yıllık rapor sonuçları arasında çok büyük farklılıkların olmadığı her yıl ortalama sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Gelir ve harcama gibi iki temelde ilerleyen raporlarda gelir alanındaki hata oranları hep sınırın altında kalmıştır. 2009 ve sonraki yıllarda denetim alanlarının isimleri sürekli değiştiğinden en fazla hata oranı olan alan da sürekli değişmektedir. “Uyum” alanı, daha sonra “Uyum, Enerji ve Taşımacılık” olmuş, hata oranı olarak ön plana çıkmıştır. 2011 yılından

sonra ise, “Kırsal Kalkınma, Çevre, Balıkçılık ve Sağlık” ve “Bölgesel Politika, Enerji ve Taşımacılık” alanı hata oranı olarak öne çıkmıştır. 2014 yılından itibaren ise, “Ekonomik Sosyal ve Bölgesel Uyum” ve “Büyüme ve İşler İçin Rekabet Edebilirlik” alanları hata oranı olarak öne çıkmıştır.

Bir diğer husus ise, belirtilen hata oranlarının %8’i geçmeyen oranlarda tespit edilmesidir. Hata oranına sebep olan konular da Avrupa Sayıştayı tarafından yolsuzluk gibi değerlendirilmemiş sadece gerekli bazı konulara dikkat edilmemesinden kaynaklandığı belirtilmiştir. Belirtilen yılların genel ortalamasına bakıldığında, 2009’da hata oranının %2-5 aralığında gelerek orta seviye, 2010’da %3,7, 2011’de %3,9, 2012’de %4,8, 2013’de %4,7, 2014’te %4,4, 2015’te %3,8, 2016’da %3,1, 2017’de %2,4 olarak sonuçlandığı görülmektedir. Bu hata oranları da Birliğin yıllık gelir ve harcamalarına ilişkin yapılan yıllık denetim sonuçlarında 2015’e kadar olan artma eğiliminin bu yıldan itibaren azalma yönüne girdiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Avrupa Birliği Genel Sekreterliği. (2011). *Avrupa Birliği Antlaşması ve Avrupa Birliği'nin İşleyişi Hakkında Antlaşma*. Ankara.
- Barker, P. (2006). Big Ticket Auditing: A Review of the Structures of the European Court. *The Irish Accounting Review*, 13(2), 1-20.
- Barrueco, M.-L. S. (2015). The Contribution of the European Court of Auditors to EU Financial Accountability in Times of Crisis. *Romanian Journal of European Affairs*, 15(1), 70-85.
- Castells, A. (2005). External audit institutions: the European Court of Auditors and its relationship with the national audit institutions of the Member States. In Ed. M. G. Crespo (Ed.), *Public Expenditure Control in Europe Coordinating Audit Functions in the European Union*, (pp. 127-147). Cheltenham: Edward Elgar.
- Court of Auditors. (2009). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 303, 9.11.2010.
- Court of Auditors. (2010). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 326, 10.11.2011.
- Court of Auditors. (2011). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 344, 12.11.2012.
- Court of Auditors. (2012). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU, 14.11.2013.
- Court of Auditors. (2013). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 398, 12.11.2014.
- Court of Auditors. (2014). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 373, 10.11.2015.
- Court of Auditors. (2015). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 375, 13.10.2016.
- Court of Auditors. (2016). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 322, 28.9.2017.
- Court of Auditors. (2017). *Annual Report on the Implementation of the Budget*. OJEU C 357, 4.10.2018.
- Davies, E. (2013). *European Court of Auditors: Information Guide*. *European Sources*. http://aei.pitt.edu/74895/1/European_Court_Auditors.pdf.
- European Commission. (2018). *EU Expenditure and Revenue 2014-2020*. [Available online at http://ec.europa.eu/budget/figures/interactive/index_en.cfm], Erişim Tarihi: 10.01.2019.
- European Commission. (2019). *Figures and Documents*. [Available online at http://ec.europa.eu/budget/mff/figures/index_en.cfm], Erişim Tarihi: 14.01.2019.
- European Court of Auditors. (2011), 2010 *Annual Report- Frequently asked questions*, FAQ. Luxembourg, ECA/11/40.

- European Court of Auditors. (2012). 2012 *Annual Report-Breakdown of the Overall Error Rate (%4.8)*. [Available online at https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/GRAPH5_AR12/graph5_EN.jpg], Erişim Tarihi: 07.01.2019.
- European Court of Auditors (2013). 2012 *Annual Report- Frequently Asked Questions*. Luxembourg, ECA/13/37.
- European Court of Auditors. (2014). 2013 *EU Audit in Brief*. Luxembourg.
- European Court of Auditors. (2015). 2014 *EU Audit in Brief*. Luxembourg.
- European Court of Auditors. (2016). 2015 *EU Audit in Brief*. Luxembourg.
- European Court of Auditors. (2017). 2016 *EU Audit in Brief*. Luxembourg.
- European Court of Auditors. (2018a). *Composition*. [Available online at https://www.eca.europa.eu/Other%20publications/COMPOSITION/COMPOSITION_EN.pdf], Erişim Tarihi: 19.01.2019.
- European Court of Auditors. (2018b). 2017 *EU Audit in Brief*. Luxembourg.
- European Court of Auditors. (2018c). 2017 *Activity Report*. Luxembourg.
- European Court of Auditors. (2019). *Governance*. [Available online at <https://www.eca.europa.eu/en/Pages/Structure.aspx>], Erişim Tarihi: 06.01.2019.
- Fortvingler, J. (2012). Exploring Milestones and Rationales for the Development of the Audit Methodology of the European Court of Auditors. *Social and Management Sciences*, 20(2), 63–69.
- Göçmen, İ. (2016). Sayıştay. İçinde B. Akçay, İ. Göçmen (Ed.), *Avrupa Birliği: Tarihçe, Teoriler, Kurumlar ve Politikalar*. 3. Baskı, (ss. 319-339), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Groenendijk, N.S. (2004). Assessing Member States' Management of EU Finances: An Empirical Analysis of the Annual Reports of the European Court of Auditors, 1996–2001. *Public Administration*, 82(3), 701–725.
- Kourtikakis, K. (2010). Imitation and Supranational Politics: Some Lessons from the European Ombudsman and the European Court of Auditors. *European Political Science Review*, 2(1), 27–48.
- Laffan, B. (1999). Becoming a 'Living Institution': The Evolution of the European Court of Auditors. *Journal of Common Market Studies*, 37(2), 251–268.
- Mengiler, Ö. (2010). Avrupa Birliği Sayıştayı'nın Kurumsal Etkinliği. *Sayıştay Dergisi*, 77, 3-32.
- Official Journal of the European Communities. (1977). Treaty amending certain financial provisions of the Treaties establishing the European Economic Communities and of the Treaty establishing a single Council of the European Communities.
- Pallı, Ş., ve Aras, İ. (2013). Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Denetçisinden Avrupa Sayıştayı'na: Mali Denetim Çerçevesindeki Kurumsal Yapılanma. İçinde E.

- Tezcan (Ed.), *Başlangıçtan Günümüze Avrupa Birliği Kurumları*, (ss. 461-524), İstanbul: Hayat Yayınları.
- Reçber, K. (2010). *Avrupa Birliği Kurumlar Hukuku ve Temel Metinleri*. Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Renart, M.A., Enguix, Ma del R. M. & Hernández-Mora, J.A. V. (2008). Errors and Weaknesses Detected by the European Court of Auditors in the Reports on the European Structural Funds 2000–2004 *Accounting Forum*, 32(2), 148-161.
- Rotherham, L. (2008). The Stale Whiff of Fraud: Behind the Latest European Court of Auditors Report. *The Journal of Social, Political, and Economic Studies*, 33(1), 27-40.
- Sayın, İ.H. (1998). *Avrupa Birliği Sayıştay: İnceleme*. Ankara: T.C. Sayıştay Başkanlığı.
- Skiadas, D. V. (1998). EC: The Role of the European Court of Auditors in the Battle against Fraud and Corruption in the European Communities. *Journal of Financial Crime*, 6(2), 178–185.
- Stephenson, P. (2014). Appointing the members of the European Court of Auditors: towards better-qualified management and more efficient and timely decision-making? *Cuadernos Europeos de Deusto*, 51, 99-120.
- Şafaklı, O. V. (2010), KKTC ve AB’de Sayıştay Müesseselerinin Etkinlik Üzerine Karşılaştırmalı Analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, 20, 1-13.
- Ünal/Tekinalp. (2000). Denetim Kurumu. İçinde Tekinalp/Tekinal (Ed.), *Avrupa Birliği Hukuku*, 2. Bası, İstanbul: Beta Yayınları.
- Van Der Hoek, M. P. (2010). The European Union’s Accountability Deficit. *Bulletin of the Transilvania University of Braşov*, 3(52), 353-362.
- Wilmott, P. (1984). The European Court of Auditors: The First Five Years. *Public Administration*, 62, 211-218

ⁱ “Bu organın adında bazı ülkeler ‘mahkeme’ kelimesini bile kullanırlar. Nitekim İngilizcede Denetim Kurumu, ‘Court of Auditors’, Fransızca ‘La Cour des Comptes’ olarak adlandırıldı. [...] Ancak Denetim Kurumu bir mahkeme olmadığı gibi hiçbir fonksiyonu itibarıyla mahkemeye benzememektedir. Çünkü Denetim Kurumu yargılama yapmamakta, bağlayıcı ve icra edilebilir karar verememektedir. Denetleme Kurulu için bazı Türkçe kitaplarda ‘Sayıştay’ kelimesi kullanılmıştır.” Bkz. Ünal/Tekinalp (2000: 271).

ⁱⁱ Çalışma boyunca Lizbon Antlaşması’na atıflar için bkz. Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011.

ⁱⁱⁱ “Sayıştay, yıllık raporunu Avrupa Parlamentosu ve KONSEY ile aynı zamanda, bilgi amacıyla ulusal parlamentolara da iletir” (Reçber, 2010:613).

**DOĞU AKDENİZ GÜVENLİK ALGILAMALARI BAĞLAMINDA,
KALICI YAPILANDIRILMIŞ İŞBİRLİĞİ SAVUNMA ANLAŞMASI
(THE PERMANENT STRUCTURED COOPERATION- PESCO) VE
ENERJİ GÜVENLİĞİ MESELELERİNİN AVRUPA BİRLİĞİ-
TÜRKİYE İLİŞKİLERİNE OLASI YANSIMALARINI ANLAMAK**

Sina KISACIK*

Fahri ERENEL**

Öz

Doğu Akdeniz Bölgesi, günümüzde askerî güvenlik ve enerji güvenliği politikaları bağlamında gittikçe önemini artıran bir coğrafi alandır. Son senelerde keşfedilen büyük ölçekteki doğalgaz kaynaklarına ilaveten özellikle Arap Ayaklanmalarının bir neticesi olarak ulusal güvenlik politikaları çerçevesinde, bölge ülkelerinin yanı sıra bölge dışındaki büyük devletler (ABD ve Rusya) ve de önemli bölgesel organizasyonlar (özellikle Avrupa Birliği) tarafından Doğu Akdeniz'e çok özel bir önem atfedilmektedir. Avrupa Birliği hem kendi enerji güvenliği açısından hem de bölgesel askerî güvenlik politikaları bağlamında ilgili bölge ülkeleri ile çeşitli iş birliği projeleri geliştirmektedir. Bu bağlamda bölgede bulunan zengin hidrokarbon kaynaklarına sahip ülkelerle Doğu Akdeniz Gaz Girişimi kapsamında doğalgaz taşıma projeleri gerçekleştirirken, diğer yandan Kalıcı Yapılandırılmış İşbirliği Savunma Anlaşması (The Permanent Structured Cooperation Agreement-PESCO) Girişimi ile bölgeye yönelik bir güvenlik bakış açısını da ortaya koymaktadır. Bahse konu çerçevede Türkiye ile arasında ciddi anlaşmazlıklar bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Doğu Akdeniz, Türkiye, Avrupa Birliği, Enerji Güvenliği, PESCO.*

**UNDERSTANDING POSSIBLE REFLECTIONS ON THE
EUROPEAN UNION-TURKEY RELATIONS OF THE PERMANENT
STRUCTURED COOPERATION (PESCO) AND ENERGY
SECURITY ISSUE IN THE CONTEXT OF SECURITY
PERCEPTIONS OF THE EAST MEDITERRANEAN**

Abstract

The Eastern Mediterranean Region has been increasing its significance especially in terms of military security and energy security policies in today's world.

* Dr. Öğr. Üyesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, Etiler Mahallesi, Bıyıklı Mehmet Paşa Sokak, Aycibin Apt. No.14, Kat: 2, İç Kapı No: 10, Etiler-Beşiktaş-İstanbul-Türkiye, sina1979@hotmail.com.

** Doç. Dr. İstinye Üniversitesi İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi İngilizce İşletme Bölümü, Maltepe Mahallesi, Edirne Çırpıcı Yolu: 9, Zeytinburnu-İstanbul-Türkiye (Topkapı Kampüsü), ferenel@istinye.edu.tr.

In addition to the huge natural gas reserves discovered in the recent years, not only the regional states but also the great powers (USA, Russian Federation) as well as significant regional organizations (primarily European Union) have been attaching special importance to the Eastern Mediterranean Region within the context of their national security interests as a result of the Arab Revolts. The European Union has been developing several cooperation projects with the related regional countries in terms of both regional military security and energy security fields. Within this context, when the EU develops natural gas transportation projects with the hydrocarbon-rich countries in the region such as Eastern Mediterranean Gas Initiative, on the other hand, it sets forth a security outlook toward the region with the Permanent Structured Cooperation (PESCO). Within these contexts, there exist serious problems between Turkey and the European Union.

Keywords: *Eastern Mediterranean, Turkey, European Union, Energy Security, PESCO.*

Giriş

Jeopolitik ortamları; küresel, bölgesel, ulusal güç odaklarının olanak ve yeteneklerini içeren güç değerleri, kurdukları uluslararası ortaklıklar, tarihi gelişmeler, dâhil oldukları kültür çevreleri ile niyet ve amaçları belirler (İlhan, 2019). Suat İlhan'ın, Jeopolitik adlı eserinde belirttiği unsurların hemen hepsinin etkisinin olduğu ve şekillendirdiği bir jeopolitik ortam olan Akdeniz Bölgesi, bölge içi ve dışı güç merkezlerinin ilgi odağı olmuş ve olmaya da devam etmektedir. Özellikle Doğu Akdeniz bölgesinin üretim gücünün yoğun olduğu Asya kıtası; zengin doğal kaynaklara sahip Arap yarımadası ve Afrika kıtası; gelişmiş ülkelerin bulunduğu, enerji ve hammadde ithalatının en fazla olduğu Avrupa kıtasının birleştiği alan olması nedeniyle ticaret, ulaşım ve enerji aktarımında önemli bir merkez olarak ön plana çıktığı görülmektedir (Yorulmaz, 2019). Doğu Akdeniz'de yer alan bölgede zengin doğalgaz kaynaklarının keşfedilmesi konusu, sadece bölge içi devletlerin değil, aynı zamanda bölge dışı devletlerin de enerji güvenliği politikaları gündeminin ilk sıralarında yer bulmaya başlamıştır. İki binli yılların ilk on yıllık döneminde; İsrail, Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ve Mısır tarafından Akdeniz'de keşfedilmeye başlanılan doğalgaz kaynaklarının, boru hatları ve sıvılaştırılmış doğalgaz şekillerinde Avrupa piyasalarına taşınmasına yönelik girişimlere Avrupa Birliği tarafından çok ciddi destekler sunulmaktadır. Bunda Avrupa Birliği'nin her geçen sene Rusya'ya yönelik artan doğalgaz tedarik bağımlılığını azaltma ve doğalgaz bağlamında yeni kaynaklar bulmayı öncelleyen enerji güvenliği stratejilerinin önemi yadsınamaz. Bu çerçevede Doğu Akdeniz'de Türkiye ile doğalgaz arama çalışmaları bağlamında son zamanlarda yaşanan ciddi gerginliklerden ötürü Avrupa Birliği (AB), İsrail, GKRY, Mısır, Lübnan ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Ankara'yı devre dışı bırakarak, "Doğu Akdeniz Doğalgaz Forumu" gibi yeni oluşumlar

vasıtasıyla alternatif seçenekleri gündemde tutmaya çalışmaktadır. Meselenin çok önemli bir boyutunu da AB'nin Akdenizli üyelerinin de içerisinde bulunduğu "PESCO" adlı güvenlik girişimi meydana getirmektedir. Bölgede doğalgaz kaynakları arama bağlamında yaşanan gerginlikler taraf ülkelerin deniz ve hava güçlerini de söz konusu denkleme ek koruyucu bir unsur olarak dâhil etmelerine yol açmaktadır. Aynı zamanda NATO üyesi olan AB ülkelerinin başlattığı PESCO Girişimi'nin başarılı olma durumu ve önemli bir NATO üyesi Türkiye ile AB ülkeleri arasındaki ilişkilerin Doğu Akdeniz'de ısınan sular çerçevesinde yansımalarının önümüzdeki dönemlerde uluslararası gündemin dikkat çekici sorunlarından birini oluşturmaya devam edeceği öngörülmektedir.

Yukarıdaki çerçeveye bağlı kalınmak suretiyle, bu çalışmada; Doğu Akdeniz bölgesinde enerji güvenliği ve askerî güvenlik parametreleri bağlamında geliştirilen girişimlerin mevcut ve gelecekte Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine olası yansımaları ele alınmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ilk bölümünde Doğu Akdeniz bölgesi çerçevesinde enerji güvenliği politikaları özelinde cereyan eden gelişmelerin Ankara-Brüksel ilişkilerine muhtemel yansımaları ele alınacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde, güncel koşullarda Avrupa Birliği tarafından geliştirilmeye çalışılan dikkat çekici bir güvenlik girişimi olan PESCO'nun, Doğu Akdeniz bölgesi güvenlik parametreleri kapsamında Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerine olası etkileri incelenecektir. Çalışmanın sonuç bölümünde ise konu hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

1. Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Bağlamında Doğu Akdeniz Doğalgaz Kaynaklarının Yeri ve Bunun Türkiye ile İlişkilerine Olası Yansımaları¹

Mevcut durumda ABD'nin ardından kâğıt üstünde ve satın alma gücü paritesi çerçevesinde halen dünyanın ikinci büyük ekonomik sistemi hüviyetine sahip (16,5 trilyon Euro, toplamın %22,8'i) küresel ölçekte en çok kullanılan ikinci rezerv para birimi Euro'nun sahibi AB, enerji açısından dışa bağımlı durumdadır. Kullandığı enerjinin takriben %53'ünü dışarıdan alan Birlik, bu alım için günlük olarak bir milyar Euro'dan fazla harcamada bulunmaktadır. Petrolün %90'ını, doğalgazın ise %66'sını, kömür ve diğer katı yakıtların %40'ını dışarıdan temin etmektedir. Avrupa'nın gaz talebi bu çerçevede özel bir ilgiyi hak etmektedir. Günümüzde, AB'de gaz, enerji tüketiminin %24'üne ve elektrik üretimi için kullanılan ana enerjinin %20'sine denk gelmektedir. Avrupa'da gazın piyasa payının artması beklenmektedir. 2030 yılı itibariyle gazda ithalata bağımlılığının %84'e, petrolde bağımlılığının ise %93'e çıkacağı öngörülmektedir. Birliğin doğalgaz ithalatının %30'u Rusya tarafından karşılanmaktadır. 2030 yılında

Avrupa'nın gaz ithalatının neredeyse %80'e varacağı tahmin edilmekte ve tüm ithalatın %85'inin Rusya'dan olacağı düşünülmektedir. Üye ülkelerden bazıları tek bir tedarikçiye bel bağlamak suretiyle enerji gereksinimlerini karşılama politikaları izlerken, bunların arasında özellikle doğalgazda Rusya'ya tamamen bağımlı ülkeler de yer almaktadır. Birliğin enerji bağımlılık oranı %55'tir. Üye devletlerin yüksek bağımlılık oranları, enerjinin dışalımını esnasında cereyan edebilecek politik ve ticari anlaşmazlıklarda veya altyapı eksikliğinden ötürü meydana gelebilecek aksaklıklar bu ülkeleri savunmasız bir hale getirebilmektedir.

AB'nin enerji güvenliği açısından Akdeniz Bölgesi'nin özellikle doğusu, 2000'li yıllar itibarıyla hem bölge içi hem de bölge dışı bağlamda keşfedilen doğalgaz kaynaklarından ötürü yakından takip edilen bir coğrafya olmuştur. İki binli yıllarda Rusya-Ukrayna arasındaki gerginliklerden ötürü enerji tedarik güvenliği konusunda endişeler yaşayan AB, alternatif gaz tedarik kaynağı konusunda gözünü Doğu Akdeniz'de yapılan keşiflere çevirmiş ve buradan çıkarılacak kaynakların çeşitli yollar vasıtasıyla kendisine aktarılmasına yönelik projelere ağırlık vermeye başlamıştır. Avrupa Birliği, kendi enerji tedarikçilerini ve rotalarını çeşitlendirmeye yardımcı olmak amacıyla Avrupa'nın güneyinde bir Akdeniz Terminali yaratmak istemektedir. Bu amaç doğrultusunda AB, Kuzey Afrikalı ve Doğu Akdenizli ortakları ile siyasî seviyede aktif bir enerji diyalogu içerisinde. Cezayir'in hem konvansiyonel hem de konvansiyonel olmayan gaz kaynaklarından ötürü büyük potansiyelini göz önünde bulundurmanın yanı sıra, Doğu Akdeniz'deki yeni doğalgaz kaynakları ve Akdeniz Bölgesi'nde altyapı geliştirme planları, AB'ye doğalgaz tedariki için ana bir kaynak ve rota işlevini üstlenebilir.

Söz konusu bağlamda AB'nin, Akdeniz içerisindeki bir alt bölge olarak Doğu Akdeniz'e yönelik ilgisi, bölgede yakın bir zamanda doğalgazın keşfedilmesinden sonra artmıştır. Sonuçta AB'nin kendi üyelerinden birçoğunu dâhil etmek suretiyle sunduğu tek bütünleştirici projenin genelde doğalgaz alanında olduğu görülmektedir. Bu durum AB'nin ilgili alt bölgede başka çıkarlarının olmadığı anlamına gelmemektedir fakat bahse konu çıkarlar Avrupa-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa Komşuluk Politikası ve Akdeniz için Birlik'in aralarında olduğu bütün Akdeniz girişimleri içerisinde sunulmuştur. Başka bir deyişle AB'nin Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki girişimleri iki boyut içermektedir ki bunlardan birincisi bir bütün olarak Akdeniz boyunca gerçekleştirilenler ve ikincisi ise özellikle Doğu Akdeniz bağlamında doğalgaz tedariki konusunda ortaya konulanlardır. Doğu Akdeniz bölgesinde doğalgaz rezervi bağlamında ön plana çıkan ülkeler; İsrail (900 milyar metreküp), Güney Kıbrıs (140 milyar metreküp), Mısır (850 milyar metreküp) ve Lübnan'dır (yaklaşık 750 milyar metreküp) (Kısacık, 2019b, ss.

980-990). Bu kaynakların öncelikli olarak Avrupa piyasasına taşınmasını öngören girişimlerden ilki; Kıbrıs'ı Yunanistan ile Girit Adası üzerinden bağlamayı öngören Doğu Akdeniz Boru Hattı Projesi'dir. Yunanistan Devlet Doğalgaz Şirketi (DEPA) tarafından önerilen ve AB tarafından Ortak Çıkar Projeleri Listesi'ne alınan bu projenin senede 8 milyar metreküp kapasiteye sahip olması öngörülmüştür. Bu hattın maliyeti Birlik'in 2014-2020 seneleri arasında geçerli olacak "Avrupa Tesislerini Birleştirme-Connecting Europe Facility (CEP)" girişiminden karşılanacak olup 5,35 milyar dolarlık bir bütçeye sahiptir. AB Ortak Çıkar Projeleri Listesi ve Avrupa Tesislerini / Altyapısını Birleştirme Programları; Birlik ve Güney Doğu Avrupa Ülkeleri arasında ortak alanlar yaratmayı amaçlamaktadır. Alex Lagakos ve Evripidis Tsakiridis tarafından belirtildiği üzere yukarıda bahsedilen bu hattın 8 milyar metreküplük kapasitesi Avrupa'nın ihtiyacının çok küçük bir bölümünü karşılayabilecektir ki Avrupa'nın yıllık doğalgaz talebi 409 milyar metreküptür. Bundan ötürü AB, söz konusu boru hattını Avrupa'nın tümüne değil sadece Güney Doğu Avrupa ülkelerinin doğalgaz ihtiyaçlarına tahsis edecektir. Böylelikle bir yandan GKRY ve Yunanistan'ı Birlik üyeleri olarak destekleyerek onların Rus doğalgazlarına olan bağımlılıklarını azaltmayı hedeflemekte, diğer yandan da Rusya'ya Kırım ve dünyanın diğer bölgelerinde AB ile zıt politikalar sürdürmesi durumunda kaybedeceği mesajını vermektedir. Yaklaşık 750 milyar metreküp kapasiteye sahip olması öngörülen ve gelecekte keşfedilebilecek Lübnan gazının yanı sıra İsrail ve Kıbrıs kaynaklarının da taşınmasını hedefleyen projenin önündeki en büyük engeller teknik zorluk, siyasî riskler ve yüksek maliyettir.

Üzerinde tartışılan ikinci ihracat yöntemi ise Sıvılaştırılmış Doğalgaz (SDG)'dir. Boru hattıyla kıyaslandığında daha esnek bir seçenek olan SDG, İsrail ve Kıbrıs Adasını sadece Avrupa pazarına bağımlı olmaktan kurtarmayacak, aynı zamanda esnek fiyatlandırma yoluyla dünya piyasalarına gaz ihracatını mümkün kılabilecektir. Ancak SDG seçeneği bağlamında aşılması gereken bazı meseleler bulunmaktadır. Öncelikle Kıbrıs ve İsrail gazını işleyecek SDG tesisinin nerede yapılması gerektiği uzun zamandan beri tartışılmaktadır. Tel-Aviv'in güvenlik faktörlerinden ötürü bu tesisi kendi topraklarında konuşlandırma tercihiyle birlikte düşünüldüğünde; toprak sorunları, çevresel riskler ve kamuoyu tepkisinden ötürü söz konusu seçeneğin gerçekleştirilmesinin zor olacağı düşünülmektedir. Son dönemlerde karasal SDG tesislerine alternatif olarak çok hızlı bir biçimde gelişmeye başlayan yüzer SDG platformları bir alternatif olarak gündeme gelmiştir. Fakat mevcut durumda kanıtlanmış rezerv miktarları ele alındığında standart bir SDG terminalinden iki kat daha pahalı olan yüzer SDG tesisi en azından gerçekçi görünmemektedir. Mevcut SDG alternatifleri arasında en ileri durumda olanı GKRY'nin Vasilikos şehrine yapılması düşünülen terminaldir. Ancak 10

milyar Euro maliyetindeki Vasilikos Terminali'ni karlı hale getirebilmek için yalnızca Afrodit doğalgazı yeterli olmayacaktır. Zaman alacak olan yeni rezervlerin keşfinin haricinde tek seçenek Leviathan gazının en azından bir bölümünün sıvılaştırılmak için Vasilikos Terminali'ne yönlendirilmesidir. Fakat İsrail, bölgesel pazarlara ulaşacak boru hattı gibi ikincil bir ihracat seçeneğini garanti altına almadan kendi toprakları dışında kurulabilecek bir terminale doğalgaz tedarik etmekten kaçınmaktadır.

Doğu Akdeniz gaz rezervlerinin ticarileştirilmesi çerçevesinde Türkiye, Leviathan ve Afrodit gaz kaynaklarının taşınması açısından ekonomik olarak en akılcı seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Daha geniş ölçekte Leviathan gaz kaynakları, Azerbaycan ve Gürcistan kanalıyla genişletilebilecek Güney Kafkasya Boru Hattı'nın Türkiye üzerinden Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı (Trans-Anatolian Natural Gas Pipeline –TANAP) ve Yunanistan'ın yanı sıra Arnavutluk'u boydan boya geçerek Adriyatik Denizi'nin altından İtalya'ya giden "Adriyatik Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Sistemi" tarafından oluşturulan "Güney Gaz Koridoru"na dâhil edilebilir. Doğu Akdeniz doğalgazının Güney Gaz Koridoru'nun bir parçası olması, söz konusu koridorun jeopolitik önemi ve ticari çekiciliğinin artmasına yol açabileceği gibi Ankara, Tel-Aviv ve Brüksel arasındaki üçlü etkileşimi de güçlendirebileceği öngörülmektedir. Bu konudaki yaygın kanı, Türkiye'de değerlendirilecek olan Leviathan gazının fiyatı Avrupa takas merkezlerindeki pazar fiyatları gibi spot piyasa fiyatlarından olacaktır. Nihayetinde İsrail-Türkiye boru hattı, siyasi ve ekonomik değerlendirmeler çerçevesinde Türkiye açısından çok önemli bir hale gelebilecektir.

Burada bahsedilmesi gereken en önemli nokta, İsrail için denizaltından geçecek tek uygun boru hattını Kıbrıs'ın münhasır ekonomik bölgesinden geçiyor olmasıdır ki GKRY, Kıbrıs Meselesi kapsamlı bir biçimde tamamen çözülmeyen Türkiye'nin bu yoldan faydalanmasına karşı çıkmaktadır. Buna ilaveten İsrail'in, Avrupa'ya, Ankara üzerinden gaz ihracatı 500 kilometrelik bir boru hattının yapılmasını gerektirmektedir ki söz konusu hat Türkiye'nin güney bölgelerinin üzerinden geçerek ülkenin kuzeybatısında yer alacak TANAP'ın olduğu dağlık bölgeleri boydan boya geçecektir. Bu durumda söz konusu hattın maliyeti genel olarak tartışılmamaktadır. Mevzubahis hattın karlılığı, 2020'lerde Avrupa'nın gaz boru hattı fiyat aralıkları ve İsrail'in göreceli olarak küçük miktarlardaki gaz kaynakları çerçevesinde ele alındığında tartışmalı görünmektedir. Ancak bu durum Türkiye'nin güney bölgelerinde gaz kullanımı için buraya doğalgaz ihraç edilmesini dışlamamaktadır. Aynı problemler Kıbrıs doğalgaz boru hattının Türkiye topraklarına ulaşması durumunda da geçerlidir. Söz konusu durumun Kıbrıs doğalgazının Avrupa'ya taşınması için en akılcı ve ucuz yol olmasına karşın

40 yıldan fazladır çözülemeyen Kıbrıs Sorunu'ndan ötürü siyasî açıdan imkânsız olarak görünmektedir. Öte yandan Oslo Barış Enstitüsü tarafından yapılan değerlendirmelerde Kıbrıs-Atina boru hattının muhtemel maliyetinin 16 milyar Euro, SDG tesisinin maliyetinin 10,3 milyar Euro-ve Türkiye'ye bağlanacak olan hattın ise olası maliyetinin 4 milyar Euro olacağı öngörülmektedir. Yine bu enstitü tarafından yapılan tahminlerde Kıbrıs'ın hâlihazırdaki kaynaklarının Yunanistan üzerinden dünya piyasalarına taşınması durumunda 44,7 Milyar Euro, LNG tesisinden satış durumunda 41,1 Milyar Euro ve Türkiye üzerinden gerçekleştirilecek ihracat durumunda 56,8 Milyar Euro net kazanç sağlanabileceği öngörülmüştür. Söz konusu durumda Türkiye'yi devre dışı bırakan alternatif projelerin yüksek maliyeti hem GKRY'nin hem de Yunanistan'ın yaşadığı mali bunalımlara ilaveten 12,1-15,7 Milyar Euro arasındaki kazanç kaybı durumu GKRY'nin alternatiflerini kısıtlamaktadır.

Türkiye, geçmişten günümüze kadar jeopolitik açıdan çok önemli gördüğü Kıbrıs'tan hiçbir şart altında vazgeçmeyeceğini vurgulamaktadır. 1959-1960 Londra-Zürich Antlaşmaları ile kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin dağılmasının ertesinde bu anlaşmadan kaynaklanan garantörlük hakları çerçevesinde Ada'da bulunan Kıbrıs Türkü'nün haklarını korumaya yönelik politikalar kararlılıkla yürütülmüştür. Çeşitli defalar gerçekleştirilen müzakerelerden bir sonuç alınamamasının ertesinde Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'ni şartlar ne olursa olsun yalnız bırakmayacağını altını çizmekte ve bu doğrultuda kapsamlı iş birliği projelerini devreye almaktadır. Ancak Doğu Akdeniz özelinde Kıbrıs Adası, 2009 senesinden sonra doğalgaz keşifleri bağlamında gündemde dikkat çekici bir yer almaya başlamıştır. Uluslararası tanınırlık avantajını kullanan GKRY, Doğu Akdeniz'de tek yanlı olarak İsrail, Mısır ve Lübnan ile münhasır ekonomik bölge anlaşmaları imzalamış ve düzenlediği ihalelerle uluslararası enerji şirketlerine parsel tahsisi suretiyle hidrokarbon aramaları gerçekleştirmiş ve de gerçekleştirmeyi sürdürmektedir. Bu minvalde Ankara, bunun hak gaspı olduğunu söyleyerek söz konusu girişimlere izin vermeyeceğini kesin bir dille ortaya koymuştur. Nitekim bu yönde yapılan girişimleri çeşitli defalar engellemek suretiyle burada hem kendisinin hem de KKTC'nin egemenlik hakları bulunduğu işaret etmiştir.

Bu noktada gerginliğin ana kaynağını oluşturan Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) anlaşmazlığının üzerinde durulmalıdır. Doğu Akdeniz'e sahil dar konumdaki ülkeler arasında kıta sahanlığı ve MEB benzeri deniz yetki sahaları konularında ortak bir anlaşma bulunmamaktadır. Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının hakkaniyet ilkesi kapsamında belirlenememesi bölgede gerilimin artmasına yol açmıştır. Deniz yetki

alanları konusundaki anlaşmazlıklar mevzubahis bölgede henüz çözülemeyen meseleleri de menfi yönden etkilemek suretiyle muhtemel bir çözümü geciktirebilecektir. 2011'deki sondaj krizi buna çok iyi bir örnek teşkil etmiştir. GKRY'nin ilan ettiği on üç hidrokarbon keşif sahasından birisi olan, on ikinci parsel üzerindeki doğal gaz sahasında sondaj çalışmalarının yapılacağı belirtilmesi temelindeki gelişmeler, kısa bir süre sonrasında krize dönüşmüştür. Hukuki bakımdan açıkça tespit edilmemiş mevzubahis alanlarda benzer gelişmeler olabilecektir. Uluslararası deniz hukuku çerçevesinde deniz yetki sahalarının sınırlandırılması ile sorunların çözüme kavuşturulmasına yönelik girişimler söz konusudur. Doğu Akdeniz'de enerji kaynaklarının keşfedilmesi ile oluşan uluslararası hukuk durumu, devletlerin deniz yetki sahalarının belirlenmesi ve sınırlandırılması hususunda herhangi bir anlaşmaya varamamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Doğu Akdeniz'deki deniz yetki sahaları incelendiğinde karasuları özelinde önemli bir anlaşmazlık bulunmamasına rağmen ana meseleleri kıta sahanlıkları ve MEB'ler oluşturmaktadır. Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletler arasında bu iki konu üzerinde bir uzlaşma metni söz konusu değildir. Mevcut şartlar altında Doğu Akdeniz'deki en dikkat çekici mesele Türkiye-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ve Yunanistan-Güney Kıbrıs Rum Yönetimi arasındadır (Kısacık, 2019b:985).

Doğu Akdeniz'deki ülkeler, menfaatlerine uygun yöntemi tercih ederek bütün kıyıdaşlarla anlaşmaktan daha ziyade münhasır ekonomik bölgelerini tek yanlı olarak belirleme ve ikili anlaşmalar akdetme yoluna gitmektedirler. Söz konusu bağlamda bugüne kadar Doğu Akdeniz'de GKRY, Libya, Suriye, Lübnan ve İsrail tarafından MEB ilan edilmiştir. GKRY'ce diğer ülkeler ile imzalanan MEB anlaşmalarının Türkiye ve KKTC'nin haklarını dikkate almamasından ötürü hakkaniyete uygun olmadığı altı çizilmelidir. Türkiye açısından Doğu Akdeniz'de kıta sahanlığı ve MEB sınırlandırılması üç farklı bölge üzerinden irdelenmelidir. İlk bölgeyi Türkiye, Suriye ve KKTC kıyıların olduğu yer oluşturmaktadır. Bu alanda Türkiye ve Suriye arasında yan sınırın belirlenmesi sadece kıta sahanlığı ve MEB'lerin değil aynı zamanda kara sularının da sınırlandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Günümüzde Türkiye ve Suriye arasında diğer deniz sahalarının sınırlandırılması konusunda resmi bir girişim gerçekleştirilmemiştir. Türkiye ve Suriye arasında coğrafi faktörler temelinde hakkaniyete uygun bir karasuları sınırlandırması, kıyının kuzey-güney yönüne doğru dik bir sınırın çizilmesi ile mümkün olacaktır. Kıta sahanlığı ve MEB yan sınırının ele alınmasında bölgede doğal kaynakların bulunup bulunmadığına ek olarak mevzubahis kapsamda sınırlandırma yapılması elzemdir. (Kısacık, 2019b:986).

Türkiye, 32°16'18" Doğu boylamından başlayarak Kıbrıs Adasının batısındaki deniz sahalarındaki hukuki hak ve yetkilerini 2 Mart 2004'te BM belgesi olarak da yayımlanan mektubu vasıtasıyla kayıt altına aldırılmıştır. Türkiye'nin, milletlerarası deniz hukuku çerçevesinde ve tabii hak olarak görülen 200 millik bir kıta sahanlığı hakkı bulunmaktadır. Türkiye, 32° 16' 18" meridyenin batısı boyunca kendisine ait durumda sahaların bulunduğunu, Türkiye'nin kendi kıta sahanlığının dış sınırları hak sahibi bulunduğu alanları aynı zamanda Mısır ile olan deniz meydana getirdiğini ve kıta sahanlığı hakkına münhasıran sahip olduğu ipso facto (fiilen) ve ab inito (başlangıçtan beri) ilkesinin geçerli bulunması suretiyle, bahse konu sahanın batı bölümünü içeren koordinatları kabul etmediğini BM Deniz Hukuku Bülteni'nde 2 Mart 2004 tarihi itibarıyla yayımlanmış durumdadır (Aslan, 2019).

Bu noktada GKRY'nin sondaja resmi olarak başlayacağını anlamasıyla beraber 15 Eylül 2011'de Türkiye'nin KKTC ile kıta sahanlığı anlaşması akdetmek için uzlaşmaya vardığını ilan etmiştir. Atılan bu adımlara karşın Rumların sondaj çalışmalarından geri adım atmaması üzerine 21 Eylül 2011 tarihinde New York'ta Türkiye ve KKTC arasında eşit uzaklık ilkesi temelinde "Akdeniz'de Kıta Sahanlığı Sınırlandırılması Hakkında Anlaşma"ya imza konulmuştur. Anlaşmaya imza konulmasının ertesinde dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ve Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından yapılan açıklamalardan iki ülke arasındaki anlaşmanın GKRY tarafından atılan tek taraflı adımların sona erdirilmesine dönük olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Eroğlu anlaşmanın akdedildiği gün yaptığı açıklamada imzaladıkları anlaşmanın Rum tarafını bu tarz davranışlardan vazgeçirmeyi amaçlayan bir önlem olduğunu belirtmiştir. Bu paralelde Başbakan Erdoğan, anlaşmanın akdedilmesinin ertesinde dönemin BM Genel Sekreteri ile gerçekleştirdiği görüşmede GKRY'nin taraflı tutumunu terk etmesi halinde Türkiye'nin de geri adım atabileceğini vurgulamıştır. Mevzubahis sınırlandırma anlaşmasının Kıbrıs Türklerinin benzer şekilde GKRY tarafından yapıldığı gibi Ada'nın tümü üzerinde eşit hakları temel aldığı görülmüştür. Bundan dolayı anlaşmadan iki devlet arasındaki olası sınırlandırma sahalarının yalnızca bir bölümünün tespit edildiği ve ihtiyaç duyulması halinde başka sınırlandırma anlaşmalarının da akdedilebileceği anlaşılmıştır. GKRY ise Türkiye ve KKTC arasında akdedilen kıta sahanlığı anlaşmasını yasa dışı ilan etmek suretiyle kınamıştır. Ancak mevzubahis girişimler de GKRY'nin sondaj çalışmalarını engelleyemeyince KKTC Bakanlar Kurulu'nca 22 Eylül 2011 tarihinde Kıbrıs Adası'nın güneyindeki sahalarda petrol ve doğalgaz aranması için Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na ruhsat tahsis edilmiştir (Sandıklı vd., 2016: 39-41).

Bu gelişmeyi müteakiben dönemin KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu tarafından BM Genel Sekreteri'ne çözüm doğrultusunda dört maddelik bir teklif paketi sunulmuştur. Türkiye, Eroğlu'nun tekliflerini yapıcı olarak gördüğünü ve desteklediğini ifade etmiş ancak GKRY bunları reddetmiştir. Bunun paralelinde 23 Eylül 2011 tarihinde Piri Reis sismik araştırma gemisi ruhsatlandırılan sahalarda doğalgaz ve petrol aramak için Doğu Akdeniz'de faaliyetlerine başlamıştır. Öte taraftan GKRY de sondaj çalışmalarına devam etmiştir. Aralık 2011'de Noble Enerji keşif yaptığı 12. sahada dikkat çekici miktarda doğalgaz rezervi bulunduğunu dünyaya ilan etmiştir. Bahse konu keşiften güç alan GKRY, 11 Şubat 2012'de AB Resmî Gazetesi'nde yayımlanan bir bildiri ile Kıbrıs'ın güneyindeki on üç sahadan on ikisine yönelik ikinci tur ihaleye çıkmış olacaktı. İhaleye çıkılan on iki sahanın içerisinde bulunan 1, 4, 5, 6 ve 7 numaralı sahaların bir kısmı Türkiye tarafından Akdeniz'de saklı tutulan kıta sahanlığı alanıyla doğrudan, 1, 2, 3, 8, 9 ve 13 numaralı sahalar ise KKTC'nin Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı'na verdiği ruhsat sahaları çakışma halindedir. Türkiye ve KKTC arasında akdedilen kıta sahanlığı anlaşmasında kabul edilen metoda göre geriye kalan sahalar, Kıbrıs Adası'nın deniz yetki sahasında kalmasından ötürü Kıbrıs Türk Toplumunun hak sahibi bulunduğu sahalardır. Türkiye, GKRY'nin Kıbrıs Meselesi çözüme kavuşturulmadan bölgedeki hidrokarbon arama faaliyetlerini ikinci bir ihale kanalıyla genişletmesine karşı çıkmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nca 18 Mayıs 2012 tarihinde yapılan açıklamada Türkiye, kıta sahanlığı içerisindeki bölgelerde önceden müsaade alınmaksızın gerçekleştirilecek herhangi bir petrol ve doğalgaz keşif çalışmasına onay vermeyeceğini ilan etmiştir. GKRY'nin ikinci tur ihalesine Kıbrıs Türk Toplumunu da tepki göstermiş ve KKTC'nin, Ada'nın deniz yetki sahaları içerisinde yer alan alanlarında doğal kaynakların keşfi, çıkarılması ve işletilmesi konularında eşit ve ayrılmaz haklarının bulunduğunu kamuoyu ile paylaşmıştır (Sandıklı, Dede, Budak, Ünal, 2016: 39-41).

Burada üzerinde durulması gereken konu ise Doğu Akdeniz'de sınırlandırma hatlarının tespiti açısından en sorunlu alanın Kıbrıs'ın batısındaki bölge olmasıdır. Sertaç Hami Başeren'e göre mevzubahis sahada asgari üç sınırlandırma yapılacaktır. İlk sınırlandırma, Türkiye ve Kıbrıs Adası'nın ilgili kıyıları arasında ikincisi, Türkiye ile Mısır arasında ve de üçüncüsü Türkiye ile Yunanistan'ın ilgili kıyıları arasında gerçekleştirilecektir. Mevzubahis bölgede Türkiye'nin sınırlandırma anlaşması yapmak zorunda olduğu taraflar olan Yunanistan, Mısır ve GKRY, Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'ne imza koymuşlardır. Türkiye hem 1958 Cenevre Sözleşmesi hem de 1982 Sözleşmesi'ne taraf değildir. Türkiye Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nca 1982 senesinde kabul edilen 2674

sayılı Karasuları Kanunu kapsamında Karadeniz ve Akdeniz’de 12 mil, Ege Denizi’nde 6 mil karasuları ilan edilmiştir. Türkiye, Ege ve Akdeniz’de 21 Eylül 2011’de KKTC ile imzalanan kıta sahanlığı anlaşması dışında MEB veya kıta sahanlığı anlaşması imzalamamıştır (Sandıklı vd., 2016: 45).

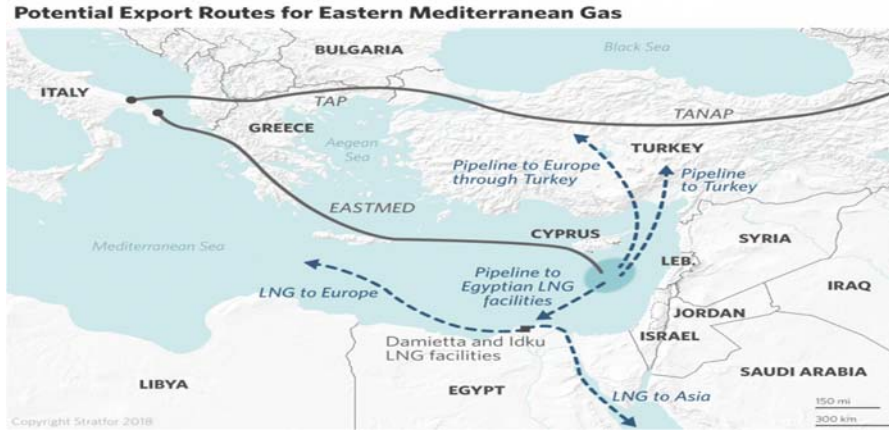
Bu alanda GKRY ve Yunanistan’ın politikaları uluslararası deniz hukuku ve uluslararası mahkeme kararları ile aykırılık teşkil etmektedir. Yunanistan’ın Girit, Kaşot, Kerpe ve Meis adalarını birleştiren hattı temel almasına ilaveten GKRY’nin ise adanın tamamının tek temsilcisi olması iddiasından hareketle Mısır ve Lübnan ile imzaladığı MEB anlaşmaları, Türkiye’ye Doğu Akdeniz’de Antalya Körfezi açıklarında dar bir alanı vermeyi öngörmektedir. Bundan dolayı yapılacak sınırlandırma, örf ve adet hukuku ilkeleri çerçevesinde yapılmak zorunda olacaktır. 1958 Sözleşmesi, 1982 Sözleşmesi ve örf ve de adet hukuku kuralları MEB / kıta sahanlığı sınırlandırılması hususunda ortak bir noktada buluşmuşlardır. Her üç grup kural da sınırlandırmanın bölgenin bütün ilgili unsurları dikkate alınarak hakkaniyet ilkeleri temelinde hakça bir çözüme varılacak şekilde yapılmasını temel almaktadır. Hakkaniyet ilkeleri doğrultusunda kıyıların durumu ve uzunluğu konuları önemlidir. Buna ek olarak sınırlandırmada adaların mevcudiyeti de göz önünde bulundurulmaktadır. Akdeniz’in yarı kapalı bir deniz statüsüne sahip olmasından ötürü Doğu Akdeniz’de yapılacak sınırlandırmada bölgenin özelliği doğrultusunda bütün ilgili faktörler dikkate alınarak kendine özgü kuralların uygulanması şarttır. Başka bir ifadeyle, Doğu Akdeniz’de deniz yetki sahalarının tespitinde deniz sınırlarının tek taraflı olarak belirlenmemesi ve yapılacak sınırlandırmanın hakkaniyete paralel bir sonuca ulaşmak amacıyla yapılması gerekmektedir. Buradan hareketle Türkiye, GKRY’nin tek yanlı olarak tüm Kıbrıs adına anlaşma yapma yetkisinin bulunmadığına işaret ederek bu mevzuda GKRY’ce yapılan kıta sahanlığı ve MEB belirleme girişimlerini kabul etmemektedir. Türkiye, uluslararası hukuku temel alınarak ikili anlaşmaların yerine kıyı şeridinin uzunluğu, kıyıların birbirine uzaklığı, taraf ülkelerin kaynağa gereksinimi ve ana kara veyahut ada olması benzeri birtakım unsurların göz önünde bulundurulması ve tüm sahildar devletlerce üzerinde mutabık kalınacak bir anlaşmayı savunmaktadır. Bir başka ifadeyle Türkiye, MEB anlaşmalarının söz konusu coğrafyanın tüm ilgili faktörleri dikkate alınarak hakkaniyet ilkeleri çerçevesinde bir çözüme yol açacak biçimde yapılmasını önceleyen bir politika izlemektedir. Türkiye, Yunanistan ve GKRY’ce ilan edilen MEB sahaları arasında ciddi farklar söz konusudur. Türkiye tarafından ilan edilen alan 145,000 kilometrekare iken, Yunanistan ve GKRY tarafından öne sürülen tezlerde Türkiye’nin MEB’i 41,000 kilometrekaredir (Kıısacık, 2019b: 986-987).

Türkiye'ye ait Yavuz Sondaj Gemisi'nin Kuzey Kıbrıs'ta sondaj faaliyetlerine başlaması, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından 10 Temmuz 2019 tarihinde yapılan açıklamada Güney Kıbrıs ve Yunanistan'ın tek yanlı girişimlerine asla müsaade edilmeyeceği, söz konusu iki ülke tarafından Türkiye'ye yöneltilen eleştirilen kabul görmeyeceği ve KKTC ve de Türkiye'nin bölgedeki haklarının ihlal edilmesinin engellenmesine ilaveten bu konuda gerekli tüm girişimlerin vakit kaybetmeksizin hem Türkiye hem de KKTC tarafından atılacağı vurgulanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019a). 15 Temmuz 2019 tarihinde AB Dış İlişkiler Konseyi (AB üyesi ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşmaktadır) toplantısında, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon arama faaliyetlerine cevap olarak dört alanda yaptırım uygulanmasını kararlaştırmıştır. Bunlar; Türkiye'ye AB tarafından 2020 senesinde verilmesi planlanan katılım öncesi mali yardımlarda kesinti yapılması, Ortaklık Konseyi gibi ekonomi ve ticari ilişkilere ilişkin kurumsal ve yine üst düzey siyasî diyalogun dondurulması, Havacılık Anlaşması görüşmelerinin dondurulması ve de Avrupa Yatırım Bankası'ndan Türkiye'ye sağlanacak kredi destek paketinin gözden geçirilmesi talebidir (European Council, 2019). Adı geçen yaptırım kararlarına Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı tarafından gösterilen tepkide 10 Temmuz 2019 tarihinde işaret edilen hususların altı bir defa daha çizilmiş ve Kıbrıs Türkleri tarafından 13 Temmuz 2019 tarihinde yapılan ve Türkiye'nin tam desteğini alan kapsamlı iş birliği teklifinin çok önemli bir fırsat olduğuna dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda AB'nin Ada'nın her iki tarafını bir araya gelmesine ön ayak olmasından daha çok Türkiye'nin aleyhine karar almasının herhangi bir etkisi bulunmayan, gerçeklikten kopuk ve yapıcı olmayan bir tutum olduğu vurgulanmıştır. Buna ilaveten Kıbrıs Meselesinin bu zamana kadar çözülememiş olmasından ötürü Türkiye'nin GKRY ile deniz yetki alanlarının sınırlandırılması konusunda görüşme yapmayacağı vurgulanmıştır. 2004 senesinden bu yana AB'nin Kıbrıslı Türklere verdiği sözleri tutmadığına işaret eden açıklamada bütün bu gelişmeler doğrultusunda hem Türkiye'nin hem de Kıbrıslı Türklerin hakkının ve hukukunun tüm imkânlar kullanılmak suretiyle korunacağına vurgu yapılmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2019b).

Kaynak: (T24, 2019).

Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de sondaj çalışmalarına yönelik eleştiriler hususunda 18 Temmuz 2019 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde grubu bulunan 4 siyasî parti olan; Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Milliyetçi Hareket Partisi ve İYİ Parti tarafından ortak bir bildiri yayımlanmıştır. Bahse konu bildiri; Doğu Akdeniz bölgesinde hidrokarbon kaynaklarının paylaşımı hususunda bir oldu-bitti yapılmak suretiyle Kıbrıs Türkü'nün ve Türkiye Cumhuriyeti'nin milletlerarası hukuk çerçevesindeki meşru hak ve menfaatlerinin göz önünde bulundurulmamasına yönelik bütün girişimler kınanmıştır. Aynı bildiri, strateji ortaya koyan çevrelerin siyasetlerine her şartta en net biçimde karşı olunacağı ifadelerine yer verilerek Türkiye'nin bu konudaki kararlılığı bir kez daha vurgulanmıştır (Küçükaya, 2019). Bahse konu minvalde, Türkiye tarafından 1959-1960 Londra-Zürih Antlaşmaları çerçevesinde 20 Temmuz 1974 tarihinde gerçekleştirilen Kıbrıs Barış Harekâtı'nın 20 Temmuz 2019 günü 45. Yıldönümü olması münasebetiyle Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından KKTC Cumhurbaşkanı Mustafa Akıncı'ya bir kutlama mesajı gönderilmiştir. Mesajda, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın önemine vurgu yapılmış, Türkiye'nin buradaki resmi pozisyonunun uluslararası meşruyet olduğu belirtilerek Kıbrıs'taki muhtemel bir çözümün sadece Kıbrıs Türkü'nün politik eşitliğinin güvence altına alındığı ve güvenlik endişelerinin ortadan kaldırıldığı şartlarda gerçekleşebileceğinin altı çizilmiştir. Aynı mesajda Türkiye'nin her koşulda Kıbrıs Türkü'nün hakkının ve hukukunun garantisini olmayı sürdüreceğini ve Ada'nın zenginliklerinin tek taraflı olarak kullanılmasına hiçbir biçimde izin verilmeyeceği vurgulanmıştır. Bu minvalde son olarak Türkiye, Ada'da kalıcı ve adil çözümün tesisi için Doğu Akdeniz'de gerilimin değil barışın hüküm sürmesine yönelik bütün imkânlarını kullanacağına işaret etmiştir (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, 2019).

Kaynak: (Stratfor, 2018).

2. Avrupa Birliği'nin PESCO Girişimi'nin Doğu Akdeniz Bölgesel Güvenlik Parametrelerine Olası Yansımaları

Doğu Akdeniz'de giderek artan aktör sayısı ve bu aktörlerin söylem ile eylemleri analiz edildiğinde hidrokarbon rezervleri üzerinden başlatılan yeni soğuk savaşın ekonomik alandan giderek jeopolitik alana kaydığı görülmektedir. Bu aktörler içinde, yeni soğuk savaşa politika ve strateji açısından en hazırlıksız yakalanan aktörün, kendi içinde de sorunlarla boğuşan AB olduğu görülmektedir. Brexit sonrası belirsizlikler, yükselen popülizmle mücadele edememek, SDG ve NATO politikaları üzerinden Avrupalıları bölen ve sıkıştıran Trump vb. diğer sınırlılıklar nedeniyle AB, Doğu Akdeniz'de jeopolitik oyunu dönüştürücü proje önerememektedir. AB'nin, Doğu Akdeniz'i dönüştürme konusunda kabiliyetleri çok sınırlı olan ve ABD destekli projelere angaje GKRY'nin peşine takılan bir tutum takındığını söylemek mümkündür. AB'nin kurumsal olarak yaşadığı ve kimi uzmanlarca AB krizi olarak nitelendirilen süreç, küçük aktör çıkarıcılığına ya da büyük aktörlerin küçük aktörler tarafından çatışmaya sürüklendiği (chainganging) irrasyonel davranış biçimlerine de fırsat vermektedir. Kısacası Avrupalılar, ABD-Rusya-Türkiye arasındaki pazarlıkların uzağında kalmış, ABD'nin temelde Rusya karşıtlığı üzerine kurguladığı politikanın bir aracı haline düşmüş durumdadırlar. Ancak, peşine takıldıkları bu sürecin akıllı bir jeopolitik tercih olup olmadığından da emin olmadıkları değerlendirilmektedir. AB soğuk savaşın aktörü olmaktan hızla uzaklaşırken, şimdilik ABD'nin desteklediği, Rusya'nın seyrettiği ve Türkiye ile KKTC'ni dışlamaya odaklı bir oyunun adeta bir parçası oldukları gözlemlenmektedir (Ateşoğlu-Güney, 2019).

GKRY sözde ilan ettiği münhasır ekonomik bölgelerin varlığını uluslararası kamuoyunda kabullendirmek maksadıyla, önce konunun içerisine büyük uluslararası şirketleri sokmuş ve bu sayede söz konusu şirketlerin arkasındaki ABD, İtalya ve Fransa ile Türkiye'yi karşı karşıya getirecek bir oyun kurgulamıştır. Ardından da İsrail, Mısır, Irak ve Suriye'yi işin içerisine çekmeyi başarmıştır. Halen, bölgede Fransız Total, İtalyan ENI, Amerikan Exxon Mobil ve Qatar Petroleum gibi enerji devleri faaliyet göstermektedir (Güler, 2019a). Doğu Akdeniz'deki enerji yataklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanabilmek için her türlü provokasyona girişmekten çekinmeyen Yunanistan ve GKRY, Türkiye'nin kararlı karşı hamleleri ile karşılaşmışlar ve üyesi oldukları AB'den Türkiye'ye karşı güvenliklerinin sağlanabilmesi için çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu arayışlardan biri de AB'nin askerî güç ile destek sağlamasıdır. Bu girişimler sonucu AB, PESCO adlı güvenlik teşkilatını devreye sokma yönünde karar almış ve deniz gücü gönderme konusunda hazırlıklara başlamıştır. Bu karar doğrultusunda Fransız ve Alman deniz gücünün bölgeye sevki planlanırken, GKRY'ne mali destek verilmesi de düşünülmektedir. GKRY'ni üs olarak kullanarak doğalgaz rezervini yağmalamak isteyen AB'nin, Türkiye'nin bölgede yürüttüğü doğalgaz ve petrol arama çalışmalarını aksatmayı, aynı zamanda dağılma aşamasında olan birliğin dağılmadığını göstermek için dünyaya güç gösterisi yapmayı hedeflediği öngörülmektedir (Akşam, 2019).

PESCO, Avrupa Birliği'nin üç temel sacayağından biri olan "Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP)" alt ayaklarından "Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)" çerçevesinde atılmış adımlardan biri olarak ortaya çıkmıştır. Hükümetlerarası bir savunma örgütü olan NATO çok daha mütevazı iş birliği hedefine sahipken, PESCO'yu ileri süren AB ülkeleri daha sıkı bir askerî iş birliği önermektedirler (İnat, 2018).

Aslında PESCO konusunda ilk hamlenin NATO Komutanlık devir teslim töreninde geldiği dikkatlerden kaçırılmamalıdır. NATO üyesi olmayan GKRY'nin törene davet edilmesi son derece anlamlıdır. Türkiye'nin bu konuya tepkisi sert olmuş ve tören alanı terk edilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Hami Aksoy tarafından konuyla ilgili olarak yapılan açıklamada SHAPE Karargâhı'nın söz konusu sağduyudan uzak hareketinin kınandığı, bu karargâhın NATO üyesi ülkelerin politik kontrolünde olup ilgili çerçevede hareket sorumluluğu bulunduğu işaret edilmiştir. Aynı açıklamada söz konusu emrivaki girişimlerden karşılık beklenmesinin NATO ve AB arasındaki iş birliği için yararlı olmayacağı vurgulanmış ve de NATO makamlarını, bütün ittifak yapılanmalarının ortak kararlara ve iki örgüt arasında üzerinde anlaşılacak çerçeveye uygun davranmasının sağlanmasına

dönük olarak Türkiye tarafından çağrıda bulunulduğu belirtilmiştir (Güler, 2019b).

Doğu Akdeniz’de İtalyan ENİ şirketine ait ‘Saipem 12000’ gemisi, Şubat 2018’de Türkiye’nin Kıta Sahaneliği/Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) ve KKTC’nin MEB’si içerisinde yer alan üçüncü parselde doğalgaz araması yapmak istemiş, bunun üzerine Türkiye önce bölgede askerî tatbikat başlatmış, ardından da ‘Saipem 12000’ gemisi, üçüncü parsele yaklaşma girişiminde bulunduğu anda karşısında Türk savaş gemilerini bulmuştur. Türk Donanması Şubat 2018’de, İtalyan ENİ şirketine ait ‘Saipem 12000’ gemisini karasularına/MEB’sine yaklaştırmamıştır. Bu girişimleri sonuçsuz kalan GKRY ve AB, bir daha böyle bir durumda kalmamak adına adımlar atmaya çalışmaktadır (Güler, 2019b).

AB’nin PESCO ile planlandığı kullanım şekli dikkate alınarak aşağıda yer verilen sorulara da açık cevaplar aramak gerekmektedir:

- PESCO’nun öncelikli hedefinin Yunanistan ve GKRY’ni, Ege ve Doğu Akdeniz’de her şekilde, Türkiye ve KKTC’ye karşı desteklemek olduğu açıkça görülmektedir. Türkiye, NATO üyesi bir ülkedir. Türkiye’nin üzerine NATO gücü ile gidemeyen AB ve GKRY, PESCO üzerinden sonuç elde etmeyi mi planlıyor?
- Türkiye ile KKTC’ye karşı Ege ve Doğu Akdeniz’de her türlü provokatif girişimde bulunan Yunanistan ile GKRY şimdi de PESCO’nun desteğini arkalarına alarak Türk askerî varlığına karşı yeni bir denge arayışı içine mi girdi?
- Avrupa Birliği, Doğu Akdeniz’de PESCO üzerinden ‘koruma’ gerekçesini ileri sürerek enerji yataklarının kontrolünü bir oldubittiye getirerek ele geçirmeyi mi planlıyor?
- Güney Kıbrıs’ta Fransa’ya ait askerî donanma üssü mevcuttur. Yarın bu donanma üssü Fransız donanma üssü olması yanında AB’nin NATO’su olarak gösterilen PESCO bayrağını da kullanmaya başlarsa ne olacaktır?
- Doğu Akdeniz’de Türk Donanmasının karşısına AB’nin 23 üye ülkesinin imzası ile kurulan PESCO mu çıkartılacak? (Güler, 2019b).

AB ülkelerinin savunma endüstrilerinin daha etkili ve rekabet edebilir bir seviyeye gelebilmesinin amaçlandığı, AB’nin stratejik konumunu daha da güçlendireceği, gerektiği yer ve zamanda da; AB olarak tek başına veya ilgili partner ile hareket etme kabiliyeti kazandırma olanaklarını artıracığı hakkında

değerlendirmeler yapılan PESCO, savunma birliğine gidiş doğrultusunda ilk adım olarak 1ng1r1lmektedir (Akyar, 2017).

Bir Avrupa Ordusu oluşturma d1ř1ncesi başlangıçta kulağa hoş gelse de bu oluşumu gerçekleştirmenin kolay olmayacağı da açıktır. Bir ordu ve bunun savaş k1lt1r1n1 oluşturmak zaman almaktadır. 1990'larda bağımsızlığını kazanan Ukrayna'nın ordusunun 25 yıl sonra tek kurşun atmadan Kırım'ı terk etmesinin altında da bu k1lt1r birikimi eksikliği yatmaktadır. Avrupa'da bu k1lt1r1n şimdilerde mevcut olduğu pek s1ylenemez. Fransa 2013 yılında Mali'de tek başına bir operasyon gerçekleştirmek istemiş, fakat bu t1r harek1tın 1stesinden tek başına kalkmasının m1mk1n olmadığını kısa s1rede anlamıştır. Operasyonun devamında m1tfevik g1lerin keşif ve lojistik konularında desteğine muhtaç olmuştur. Avrupa 1lkelerindeki tasarruf tedbirleri de aynı şekilde asker1 m1dahale yeteneklerini sınırlamaktadır. Bu nedenle Alman donanmasındaki denizcilerin eğitimlerini sadece karada yapabilmesi konuyu 1rneklemesi açısından ilginçtir (Alpar, 2018).

G1n1m1zde harcama kriterlerini karşılamakta zorlanan 1lkelerin, bundan sonra daha da artacak olan bir Avrupa Ordusunu finanse edeceklerini d1ř1nmek hayal olacaktır. 2020 yılı için ayrılan 5 milyar Euro kaynağın bu iş için çok k11k kalacağı açıktır. Kaldı ki orduların sadece savunma b1telerine g1re değerlendirmesi de doğru değildir. Savaş tecr1besi, tarihi, k1lt1r1, eğitimi, morali de işin içine katıldığında, uzun yıllar savaşmamış Fransız ve Alman ordularının durumu daha iyi anlaşılacaktır. Mali'de başarısız olan Fransa'nın aksine, T1rk Ordusu tek başına yurt dışında gerçekleştirdiği başarılı operasyonlara savaş k1lt1r ve tecr1besini aktarabildiğini kanıtlamıştır. Bu açıdan d1nyanın en g1l1 ordularından birisi olduğu b1t1n d1nyada genel kabul g1rmektedir. PESCO'ya konu olan 23 AB 1lkesinin b1y1k çoğunluğu ise ordu niteliğinde bile olmayan kolluk g1c1 niteliğindedir. L1ksemburg'un 1000, Estonya'nın 5.000, Slovenya'nın 8.000, Letonya'nın 9.000, Slovakya'nın 14.000, Hırvatistan'ın 18.000, Macaristan'ın 23.000, Belçika'nın 32.000, Bulgaristan 33.000 kişilik orduları bu kapsamdadır. 70 yıllık tecr1besine rağmen NATO bile 1ye 1lke askerlerini m1şterek bir operasyonda bir araya getirmekte zaman zaman zorlanırken, AB'nin 23 1lkesini bir araya getirebilecek tecr1be ve birikiminin daha uzun yıllar olamayacağı açıktır (Alpar, 2019). Yunanistan ve GKRY d1hil 23 1ye 1lkenin onay verdiği PESCO'yu Rum medyası "Kıbrıs İçin Koruma Kalkanı Anlaşması" olarak duyurmuş, "G1venlik ve garantiler konusunda Ankara'ya karşı eline koz vererek G1ney Kıbrıs'ı g1lendirdiği", g1venliği sağlamak için Avrupa Kuvvetlerinin olacağı" şeklinde analizlere ve beyanlara yer vermiştir (AB Haber, 2017).

Kaynak: (Yeni Şafak, 2019).

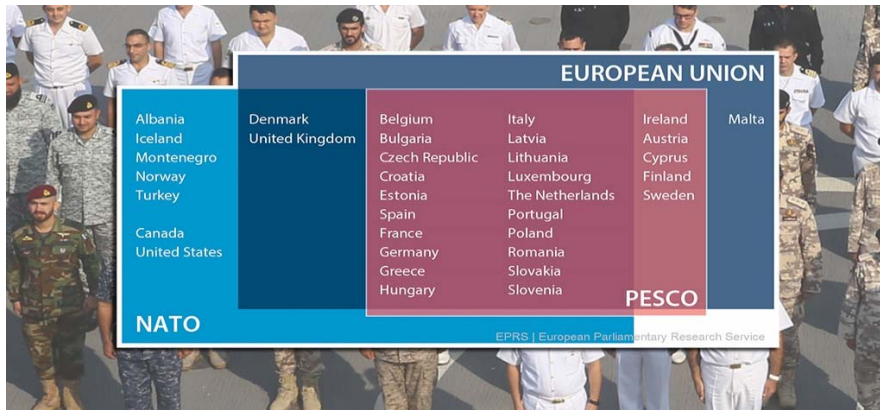
GKRY, AB nezdindeki girişimlerine devam ederken diğer ülkelerle de güvenlik konusunda iş birliğine giderek Türkiye'ye karşı konumunu güçlendirmek istemektedir. Bu girişimlerden biri de GKRY ve Fransa Savunma Bakanları arasında 15 Mayıs 2019'da imzalanan askerî savunma iş birliği anlaşmasıdır. Buna göre, Fransa, Güney Kıbrıs'ın Mari bölgesinde yer alan Evangelos Florakis Deniz Üssü'nü kullanma hakkını elde etmiştir. Ayrıca, deniz üssünün, Fransız donanmasının bölgede sürekli olarak konuşlanmasına imkân sağlayacak şekilde geliştirileceği duyurulmuştur. Gerekli maddi desteği Fransa'nın sağlayacağı anlaşmanın maddeleri arasında yer almıştır. Anlaşmayla birlikte Fransız Charles de Gaulle uçak gemisinin bölgemizde rahatça seyretmesi hedeflenmektedir. Anlaşmada yer alan diğer bir maddeye göre ise, Fransız donanması Kıbrıs adası çevresinde hidrokarbon araması yapan Total şirketine ait gemileri korumayı da özellikle taahhüt etmektedir. Türk donanmasının bölgedeki faaliyetlerine karşı Fransa'nın Rum Yönetimi ile iş birliği içinde olacağı da yine anlaşmanın maddeleri arasında yer almaktadır. Anlaşma ile birlikte Fransa'nın Rum tarafındaki askerî üslerde de incelemeler yapacağı, Rum Milli Muhafız Ordusu'nun silah sistemlerinin modernize edilmesi konusunda destek vereceği ve ortak tatbikatların artırılacağı belirtilmektedir. 15 Mayıs günü GKRY ile Fransa Savunma Bakanları arasında imzalanan askerî savunma iş birliği anlaşması, Garanti ve İttifak Antlaşmalarının açık ihlali anlamına gelmektedir (Güler, 2019c).

Fransa ayrıca GKRY'nin PESCO üyeliğini geçtiğimiz yıllarda sağlayarak 5 programa dâhil olmalarını ve özellikle de geçtiğimiz günlerde PESCO'da 3 ayrı programa daha katılımını sağlamıştır. Mari deniz üssünün ise AB desteğinde modernizasyonunun 2021 yılında tamamlanması hedeflenmiştir. Bu gelişmeler olurken Yunanistan, Güney Kıbrıs üzerinde kara alanında askerî operasyonel tatbikatlarını artırmış, İsrail ile de kara ve

hava tatbikatları gerçekleştirmiştir. İlâveten, 2012 yılında İsrail ve GKRY arasında sözde münhasır ekonomik bölgelerin korunması adına denizleri koruma ordusu kurulması kararlaştırılmış ve bunun deniz altı ve torpidolarla sağlanması üzerine anlaşılmıştır. Mısır ise GKRY ile derinleşen askerî iş birliğine gitmiş, Medusa 6, Arap Kalkanı-1 gibi çok uluslu tatbikatlarını deniz alanlarında artırarak özellikle Türkiye ile de ihtilaf arz eden sözde MEB alanlarını korumak maksadı ile 3 deniz üssü inşasını başlatmıştır (Gözügüzelli, 2018). Diğer taraftan ABD’de paylaşım mücadelesinde yer almak istemektedir. Hazırladıkları “Doğu Akdeniz Güvenlik ve Enerji Ortaklığı Yasası”na göre; GKRY’ne silah satışı ile ilgili kısıtlamaların kaldırılması, ABD, İsrail, Yunanistan ve Kıbrıs arasında enerji işbirliğini koordine edecek bir ABD-Doğu Akdeniz Enerji Merkezinin kurulması, Yunanistan’a 3.000.000 ABD Doları tutarında doğrudan askerî yardım yapılması, 2020-2022 yılları arası mali dönemlerinde Yunanistan ve GKRY’ne Uluslararası Askerî Eğitim yardımı yapılması, S-400 hava savunma sistemi alma planından vazgeçmediği sürece ABD kanunları hükümleri çerçevesinde Türkiye’ye F-35 sevkiyatı yapılmaması, yönetim tarafından, Rusya’nın ve bölgedeki Rusya ve diğer ülkelerin “zararlı” faaliyetlerine karşı genişletilmiş bir güvenlik ve enerji işbirliği stratejisi hazırlanması öngörülmektedir (AB İlan, 2019).

Bununla birlikte NATO ile PESCO’yu güvenlik iş birliği seviyesi açısından mukayese ettiğimizde, PESCO’nun bir adım önde olduğunu söylemek mümkün olabilecektir. NATO’nun “hükümetlerarası” bir iş birliği platformu, PESCO’nun ise temel karakteri “ulusüstü” yani “hükümetler üstü” olan Avrupa Birliği çatısı altında yürütülen bir iş birliği mekanizması olduğunu dikkate aldığımızda, hedefleri açısından PESCO’nun başarı şansının NATO’dan daha az olduğu vurgulanabilir (İnat, 2018).

Kaynak: (SETAV, 2019).

İspanya'nın ayrılıkçı Bask bölgesi ve ETA terörü sorununu çözmesinde AB çatısı altında kurdukları siyasî, ekonomik ve güvenlik ortaklığının gereğini yerine getiren Birlik üyesi devletler İspanya'ya bu konuda tam destek vererek Bask/ETA sorununu çözmesini sağlamışlardır. Aynı şekilde Katalonya sorunu sırasında da Birlik üyeleri İspanya'ya tam destek vererek Madrid'in gerektiğinde şiddete başvurarak bu meseleyi çözmesine sessiz kalmışlardır. NATO üyesi Türkiye'nin PKK ve FETÖ terör örgütleri karşısındaki mücadelesine bu örgüt çatısı altındaki müttefiklerinin nasıl tepki verdiğine baktığımızda ise, AB çatısı altındakine benzer dayanışma kesinlikle görülmemektedir. Başta ABD, Almanya ve Fransa olmak üzere NATO'nun birçok üyesinin, güvenlik ortaklığının gereğini yerine getirmek yerine bu örgütlere doğrudan ya da dolaylı destek verdikleri ve vermeye devam ettikleri görülmektedir (İnat, 2018).

Halen hukuka aykırı şekilde Kıbrıs'ın güvenliğinin ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan ve İsrail tarafından sağlandığı söylenebilir. Ada'nın %3'ünde askerî üsleri bulunan İngilizler, Akrotiri üssüne 100'ün üzerinde yeni nesil F-35 uçaklarının konuşlandırılmasına karar vermiştir. Bu üslerde NATO uçakları da görev yapmaktadır. Suriye'deki hedefleri 15 dakika içinde vurup dönecek bir konuma sahiptirler. Ada'da 3.000 civarında İngiliz askerinin görev yaptığı tahmin edilmektedir. Ayrıca NATO ve ABD'nin kullandığı elektronik ve sinyal istihbaratı sağlayan ve Ortadoğu'yu dinleyen istasyonları bulunmaktadır. Kıbrıs adası enerji faaliyetleri açısından hızla ABD, İngiltere ve Avrupa Birliği'nin askerî üslerinin merkezi haline gelmektedir. GKRY'de birçok yatırımları olan Rusya ve bölgede varlık göstermeye başlayan Çin, dikkate alınması gereken diğer aktörler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Yücel, 2019).

Bu açıdan bakıldığında ve eldeki veriler kapsamında PESCO'nun kısa vadede etkili olamayacağı düşünülse bile PESCO adı altında olmasa da başta Fransa olmak üzere AB ülkelerinin daha önce İspanya'ya karşı gösterdikleri dayanışmayı Türkiye'ye karşı da gösterebilecekleri dikkatlerden uzak tutulmamalıdır.

Sonuç

XX. Yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşının geniş kapsamlı yıkıcı etkilerini çok yakından yaşayan Avrupa ülkeleri, 1945 sonrası dönemde söz konusu savaşların temel unsurlarından birisini oluşturan kömür ve çelik kaynaklarının ulus üstü bir yapılanma tarafından yönetilmesi kararını almışlardır. Avrupa bütünleşmesinin başlangıcı ve ateşleyicisi olarak kabul edilen bahse konu süreç, enerji kaynaklarının ortak kontrolüne ve de bunun

barışçıl amaçlarla kullanımını öngören bir şekilde cereyan etmiştir. 6 ülke ile başlayan bütünleşme süreci, günümüzde 27 üyeyi kapsayan ve de neredeyse hayatın tüm alanları ilgilendiren geniş kapsamlı bir bütünleşmenin yanı sıra derinleşme sürecinin tecrübe edildiği bir sistem olan Avrupa Birliği adıyla günümüzde yoluna devam etmektedir.

Yaklaşık olarak 500 milyon kişinin yaşamakta olduğu dünyanın en başarılı ekonomik bütünleşme hareketlerinden birisi olarak nitelendirilen Avrupa Birliği, ekonomik açıdan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ve de örgütlere benzer şekilde özellikle hidrokarbon kaynaklarının ithalatına yüksek oranda bağımlı durumdadır. Burada kastedilen petrol ve doğalgaz bağlamında Birlik'in çok kısıtlı kaynakları bulunmaktadır. Her geçen sene artan enerji gereksinimi ve dış alımın bir sonucu olarak AB özellikle Rusya'ya doğalgaz bağlamındaki yüksek bağımlılığını azaltmaya yönelik girişimlere iki binli yıllarda gittikçe ağırlık vermeye başlamıştır. 2006 ve 2009 yıllarında yaşanan Rusya ile Ukrayna arasındaki doğalgaz tedarik ücretlerindeki anlaşmazlıktan kaynaklanan kış dönemindeki kesintilerden ötürü çok zor şartları yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunun sonucunda AB, tedarikçi ülke olarak Rusya'ya ve enerji transit ülkesi olarak Ukrayna'ya yönelik artan bağımlılığını azaltmak amacıyla, alternatif doğalgaz kaynaklarına ve bunların kendisine hem sorunsuz hem de kesintisiz olarak taşınmasına yönelik girişimleri enerji güvenliği politikaları gündeminin ilk sıralarına yerleştirmiştir.

Söz konusu çerçevede düşünüldüğünde ön plana çıkan seçeneklerden birisini iki binli yılların ilk on yıllık döneminde keşfedilen Doğu Akdeniz bölgesindeki zengin doğalgaz kaynakları oluşturmaktadır. Özellikle İsrail, GKRY, Mısır ve Lübnan açıklarında keşfedilen gaz kaynaklarının Avrupa piyasalarına boru hatları ve sıvılaştırılmış doğalgaz şeklinde taşınmasına yönelik projelere ağırlık verilmiştir. Ancak bölgede yaşanan Kıbrıs Meselesi, İsrail-Filistin Anlaşmazlığı, İsrail-Lübnan Meselesi, Suriye Krizi'nin yanı sıra Doğu Akdeniz'e sahildar devletlerarasındaki MEB anlaşmazlıklarının varlığı adı geçen ülkelerin doğalgaz kaynaklarının ticarileştirilmesi önündeki en büyük ve ciddi engelleri teşkil etmektedir. Doğu Akdeniz'de bölge devletleri arasında uzlaşmaya varılmış ortak bir MEB anlaşmasının olmamasından ötürü taraf ülkeler burada bireysel girişimlerde bulunmaktadır. Özellikle GKRY'nin bu bağlamda Türkiye'yi denklem dışında bırakarak, aralarında İsrail ve Lübnan'ın olduğu diğer ülkelerle MEB anlaşmaları akdetmesi ve de uluslararası enerji şirketlerini bölgeye davet ederek sondaj izinleri vermesi bölgede zaten var olan gerilimi bir kademe daha yükseltmiştir. İlgili bağlamda AB ve ABD'nin de desteğini alan GKRY-İsrail-Mısır-Yunanistan dörtlüsü, Türkiye'yi devre dışı bırakarak doğalgaz taşıma projelerini faaliyete geçirmek

üzere gün geçtikçe çalışmalarını yoğunlaştırmaktadırlar. Ancak Türkiye ve KKTC tarafından yapılan resmi seviyedeki açıklamalar yakından incelendiğinde, Ankara'nın uluslararası hukuk tarafından kendisine bahşedilen haklar çerçevesinde hem kendisinin hem de KKTC'nin haklarını doğal olarak koruma konusunda hiçbir biçimde geri adım atmayacağı açıkça görülmektedir. Buna ilaveten Ankara, söz konusu çerçevedeki ilgili haklarını korumak amacıyla tüm güç unsurlarının içerisinde olduğu (sondaç çalışması yapan gemilerine hem denizden hem de havadan Türk ordusu tarafından kapsamlı korunma sağlanması gibi) bir stratejiyi kararlılıkla ortaya koymaktadır.

Öte yandan burada altının kalın çizgilerle çizilmesi gereken bir unsur ise Doğu Akdeniz doğalgaz kaynaklarının özellikle Avrupa piyasalarına taşınmasına dönük olarak geliştirilen boru hatları ve sıvılaştırılmış doğalgaz seçenekleri üzerinde detaylı maliyet-kar analizleri yapıldığında, ilgili kaynakların Türkiye üzerinden inşa edilecek bir boru hattı ile Avrupa pazarlarına aktarılmasının en uygun, akılcı ve de ekonomik seçenek olduğu çok açık bir biçimde gündemde yer almaktadır. Öncelikli olarak Rus doğalgaz kaynaklarının ithalatına yönelik bağımlılığını azaltmayı enerji güvenliği politikalarının ilk sırasına yerleştiren Avrupa Birliği'nin sadece GKRY-İsrail-Mısır-Yunanistan tarafından geliştirilen ve Türkiye'yi tamamen doğalgaz taşıma projelerinin dışında tutan politikalara ağırlık vermesine ilaveten bu konuda Ankara'yı sürekli olarak eleştirmesi kanımızca mantıklı bir tutum olarak kıymetlendirilmemektedir. Ortaya konulan kapsamlı maliyet-kar analizlerde en akılcı seçenek olarak görülen Türkiye üzerinden yapılacak bir boru hattı ile söz konusu kaynakların taşınması içeren projenin AB ve diğer taraf ülkeler tarafından gündem dışı tutulması çok yanlış bir politika olup hakkaniyet ilkeleri ile uyumluluk arz etmemektedir.

Bu konuda son dönemlerde Rusya tarafından Doğu Akdeniz'deki doğalgaz kaynaklarının ekonomik açıdan değerlendirilmesine yönelik olarak Türkiye ile yakın çalışılabileceği yönünde güçlü niyet beyanları dikkate alındığında Ankara'nın Doğu Akdeniz'de göz ardı edilemeyecek kadar çok hayati önemde bir aktör olduğu gerçeği karşımızda apaçık bir biçimde durmaktadır. Her ne kadar aralarında hem çok güçlü ve kapsamlı ilişkilerin yanı sıra Ukrayna ve de Gürcistan gibi konularda ciddi anlaşmazlıklar bulunan Türkiye ve Rusya'nın Doğu Akdeniz doğalgaz kaynakları bağlamında da yakın ilişkiler geliştirebileceği ihtimali, aslında Brüksel'in Ankara'yı dışlayıcı politikalarının çok önemli bir sonucu olarak görülmelidir. Eğer AB gelecekte, Doğu Akdeniz bölgesinde özellikle doğalgaz kaynakları ve diğer kayda değer bölgesel güvenlik konularında etkin bir aktör olarak varlığını tesis etmek

istiyorsa, ivedi bir biçimde göz önünde bulundurması gereken aktör her zaman için Türkiye olmalıdır. Rusya'nın özellikle Türk Akımı ve Kuzey Akımı bağlamında, Avrupa kıtasına yönelik yaptığı ciddi atılımlar düşünüldüğünde, Avrupa Birliği tarafından Türkiye'ye yönelik cezalandırıcı girişimlerde bulunulması, özellikle önümüzdeki dönemde kıtanın enerji güvenliği politikalarına yönelik olumsuz gelişmelerin tecrübe edilmesine yol açabilecektir.

Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin Yunanistan ile birlikte attıkları adımlar savunma maksadını fazlasıyla aşan bir nitelik göstermektedir. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ve hemen yanı başında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'ni hedef alan iş birliği çabaları ve silahlanma girişimleri tehditkr bir nitelik taşımaktadır. Diğer taraftan kendi çıkarlarını gerçekleştirmek için iki üyesine destek peşinde olan Avrupa Birliği ise PESCO ile Türkiye'nin hakimiyet alanını daraltmayı ve bölgede yürüttüğü doğalgaz ve petrol araştırma çalışmalarını aksatmayı amaçladığı görülmektedir.

Bütün bu gelişmeler Türkiye'nin garantörlük hakkının devam etmesinin ne kadar önemli olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. KKTC'de Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri oldukça GKRY ve Yunanistan'ın hedeflerine ulaşamayacakları aşıkardır. Türkiye'nin ilk fırsatta Deniz Kuvvetleri için daimi bir s oluşturmasının, S-400 hava savunma sistemini bu bölgeyi de kapsamına alacak Şekilde yerleştirmesinin, özellikle Lübnan ile İsrail arasındaki MEB anlaşmazlığından yararlanarak Lübnan ile iş birliğine gitmesinin, Rus Şirketleri ile hidrokarbon arama ve çıkarma konularında anlaşma imzalanması konusunda girişimlerde bulunmasının, KKTC'nin tanınması doğrultusunda faaliyetlerini arttırmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- AB Haber, (Kasım 20, 2017). *Anastasiadis: "Avrupa kuvvetleri güvenliği sağlayacak, Türk kuvvetlerine gerek kalmayacak" PESCO'yu Yunanistan'ın imzalaması...* Erişim Adresi: <https://www.abhaber.com/anastasiadis-avrupa-kuvvetleri-guvenligi-saglayacaktırk-kuvvetlerine-gerek-kalmayacak/>, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- AB İlan, (Haziran 26, 2019). *ABD'den Doğu Akdeniz'de Suları Isındırarak Yeni Hamle*. Erişim Adresi: <https://ab-ilan.com/abdden-dogu-akdenizde-sulari-isindiracak-yeni-hamle/>, (Erişim Tarihi:02.08.2019).
- Akyar, M. S. (Aralık 5, 2017). *Avrupa Birliğinde Yeni Arayışlar; PESCO ve Smart Defence*. Erişim Adresi: <http://www.gau.edu.tr/haber/3700/avrupa-birligiamp039nde-yeni-arayislar-pesco-ve-ampquotsmart-defenceampquot/>, (Erişim Tarihi:01.08.2019).
- Alpar, G. (Kasım 16, 2018). *Değişen Dengelerin İşareti: Avrupa Ordusu Oluşturma Düşüncesi*. Stratejik Düşünce Enstitüsü. Erişim Adresi: <https://www.sde.org.tr/guray-alpar/genel/degisen-dengelerin-isareti-avrupa-ordusu-olusturma-dusuncesi-kose-yazisi-8275>, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- Aslan, C. (Nisan 23, 2019). *Türkiye Akdeniz'de Neden Münhasır Ekonomik Bölge İlan Etmiyor?* Haber Güneş: Enerji Günlüğü. Erişim Adresi: <https://habergunes.com/turkiye-akdenizde-neden-munhasir-ekonomik-bolge-ilan-etmiyor/17344/>, (Erişim Tarihi: 14.09.2019).
- Ateşoğlu-Güney, N. (Temmuz 25, 2019). *Akdeniz'de Enerji Oyunu*. SETA. Erişim Adresi: <https://www.setav.org/5-soru-akdenizde-enerji-oyunu/> (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- European Council (July 15, 2019). European Council Meeting (20 June 2019) – Conclusions, Brussels, 20 June 2019 (OR. en) EUCO 9/19 CO EUR 12 CONCL 5. Erişim Adresi: <https://www.consilium.europa.eu/media/39922/20-21-euco-final-conclusions-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.07.2019).
- Gözgüzelli, E. (Kasım 26, 2018). *Bir Beka Meselesi: Doğu Akdeniz*. Yeni Şafak. Erişim Adresi: <https://www.yenisafak.com/hayat/bir-beka-meselesidogu-akdeniz-3411123>, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).
- Güler, G. (Mayıs 11, 2019a). *Doğu Akdeniz ve Ege'deki Gasp ile Çatışma Girişimleri*. Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi. Erişim Adresi: <http://turksam.org/dogu-akdeniz-ve-egedeki-gasp-ile-catisma-girisimleri>, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- Güler, G. (Mayıs 11, 2019b). *NATO Krizi, PESCO ve Doğu Akdeniz*. Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi. Erişim Adresi: <http://turksam.org/nato-krizi-pesco-ve-dogu-akdeniz>, (Erişim Tarihi: 01.08.2019).
- Güler, G. (Mayıs 30, 2019). *Rumlar Ateşle Oynuyor*. Türkiye Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Analizler Merkezi. Erişim Adresi: <http://turksam.org/rumlar-atesle-oyuyor>, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).

- İlhan, S. (2019), *Jeopolitik-Güç Odağı Kuramı*. İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınevi.
- İnat, K. (Kasım 24, 2018). *PESCO ve NATO: Hangisi Daha İleri İş Birliği?* Erişim Adresi: <https://www.setav.org/pesco-ve-nato-hangisi-daha-ileri-is-birligi/>, (Erişim Tarihi: 12.09.2019).
- Kısacık, S. (2019a). 21. Yüzyılda Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Akdeniz Bölgesi'nin Önemi Anlamak. içinde *Akdeniz Jeopolitiği* Cilt II, Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker (ed.). Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 1101-1127.
- Kısacık, S. (2019b). 21. Yüzyılda Avrasya Enerji Jeopolitiği'nin Potansiyel Yeni Yıldızı Doğu Akdeniz'de Enerji Güvenliğinin Temel Parametreleri. içinde *Akdeniz Jeopolitiği* Cilt II, Hasret Çomak ve Burak Şakir Şeker (ed.), Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, ss. 977-1015.
- Küçükkaya, E. (Temmuz 18, 2019). Meclis'ten Doğu Akdeniz İçin Ortak Bildiri Yapıldı! *Enerji Portalı*. Erişim Adresi: <https://www.enerjiportali.com/meclisten-dogu-akdeniz-icin-ortak-bildiri-yapildi/>, (Erişim Tarihi: 19.07.2019).
- Sandıklı, A., Dede, O., Budak, T., Ünal, B. (2016). Doğu Akdeniz'de Enerji Keşifleri ve Türkiye. içinde Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya (ed.), *Bölgesel Sorunlar ve Türkiye*, İstanbul, BİLGESAM Yayınları, ss. 1-65.
- SETAV (2018). *PESCO ve NATO: Hangisi Daha İleri İş Birliği?* <https://www.setav.org/pesco-ve-nato-hangisi-daha-ileri-is-birligi/> (Erişim Tarihi: 12.09.2019).
- Stratfor (2018). *The Eastern Mediterranean's New Great Game Over Natural Gas*. <https://worldview.stratfor.com/article/eastern-mediterraneans-new-great-game-over-natural-gas>, (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2019).
- T24 (2019). AB'den Türkiye'ye Sondaj Yaptırımı Kararı. <https://t24.com.tr/haber/ab-den-turkiye-ye-sondaj-yaptirimi-karari,830751>, (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı (2019). "20 Temmuz Barış ve Özgürlük Bayramı Mesajı". Erişim Adresi: <https://www.tccb.gov.tr/basin-aciklamalari/365/107099/20-temmuz-baris-ve-ozgurluk-bayrami-mesaji>, (Erişim Tarihi: 13.09.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2019a). "No: 199, 10 Temmuz 2019, Yavuz Sondaj Gemimizin Faaliyetleri Hk.". Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/no_199_-yavuz-sondaj-gemimizin-faaliyetleri-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 10.07.2019).
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı (2019b). No: 206, 16 Temmuz 2019, AB Dış İlişkiler Konseyi'nin Aldığı Kararlar Hk.. Erişim Adresi: http://www.mfa.gov.tr/no_206_-ab-disiliskiler-konseyi-nin-aldigi-kararlar-hk.tr.mfa, (Erişim Tarihi: 16.07.2019).
- Yeni Şafak (2019). *Avrupalı Dostlarımıza Uyarı: Akdeniz'de Aktör Olmanın Yolu Ankara'dan Geçer*. <https://www.yenisafak.com/ekonomi/avrupalı->

dostlarımızı auyarı-akdenizde-aktor-olmanın-yolu-ankaradan-gecer-3495714,
(Erişim Tarihi: 02.08.2019).

Yorulmaz, R. (2019). Sıcak Gündem: Doğu Akdeniz. *Ortadoğu Analiz Dergisi*,
Ankara, Cilt:10, Sayı: 88, s.80.

Yücel, U.T. (Temmuz 2019). Türkiye'nin Yeni Mücadele Alanı: Doğu Akdeniz ve
Kıbrıs. *Diplomatik Gözlem*, Sayı: 90, ss.8-12.

---

¹ Çalışmanın bu bölümü, yazarlardan Dr. Öğr. Üyesi Sina Kısacık tarafından kaleme alınan ve Prof. Dr. Hasret Çomak ve de Doç. Dr. Burak Şakir Şeker editörlüklerinde Haziran 2019'da Nobel Akademik Yayıncılık tarafından basılan iki ciltlik Akdeniz Jeopolitiği adlı kitapta bulunan "21. Yüzyılda Avrupa Birliği'nin Enerji Güvenliği Politikaları Bağlamında Akdeniz Bölgesi'nin Önemi Anlamak" başlıklı makalenin gözden geçirilmiş ve güncellenmiş halidir (İlgili kitapta ss. 1101-1127).

POUJADE VE SARI YELEKLİLER HAREKETLERİNİN VERGİ GREVİ/VERGİNİN REDDİ OLGULARI ETRAFINDA ANALİZİ

Recep TEMEL*

Öz

Vergi Grevi ve Verginin Reddi olguları maliye yazınına 1950'li yıllarla birlikte girmiştir. Bu yıllarda Fransız vergi mükellefleri P. Poujade liderliğinde örgütlenmiş ve aşırı vergi yükünün oluşturduğu vergi baskısıyla Fransız hükümetinin uygulamalarını protesto etmeye başlamışlardır. Bu protestolar başlangıçta kısmen kanun dışı yöntemlerle yapılmışsa da hareketin toplumsallaşmasıyla birlikte önce bir sivil toplum kuruluşu, sonrasında da bir siyasî parti çatısı altında kanuni yöntemlerle sürdürülmüştür.

Sarı Yelekliler Hareketi ise Fransız Hükümetinin ağırlıklı olarak ekonomik/mali uygulamalarına karşı 2018 Kasım ayında başlatılmış ve hızla Fransa geneline oradan da diğer ülkelere yayılan protesto hareketleridir. Başlangıcında makul yöntemlerin kullanıldığı hareket, kitleselleşmeyle birlikte demokratik olmayan ve de kanun dışı yöntemleri de protesto aracı olarak kullanmaya başlamıştır.

Bu çalışmada öncelikle Vergi Grevi ile Verginin Reddi kavramlarının Türk maliye yazınında ifade ettikleri anlamlar ve anlam değişimleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca bu iki kavram arasındaki farklar net olarak ortaya konulmuş ve kavramlara ilişkin yeni tanımlar yapılmıştır. Yapılan bu tanımlar ışığında Poujade ve Sarı Yelekliler hareketleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelere göre Poujade ve Sarı Yelekliler hareketlerinin, Vergi Grevinden öte birer Vergi İsyanı niteliği taşıdıkları sonucuna varılmıştır. Zira her iki harekette de kamu otoritesine karşı kanun dışı ve demokratik teamüllere aykırı araçlar kullanılmak suretiyle çok ciddi düzeyde mal ve can kayıplarına (Özellikle Sarı Yelekliler Hareketi'nde 11 ölü) sebep olunduğu tespit edilmiştir. Verginin Reddi bağlamında ise her iki hareketin gerçekleştirdiği gösteriler sonrasında hükümetlerin tepkilere sebep olan düzenlemelerden geri adım atarak vergi mükellefleri lehine düzenlemeler yaptıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sarı Yelekliler Hareketi, Vergi Grevi, Verginin Reddi, Poujade Hareketi, Fransa.

* Dr. Öğretim Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, recep.temel@bozok.edu.tr.

ANALYSIS OF POUJADE AND YELLOW VEST MOVEMENTS ON THE CONCEPTS OF TAX STRIKE/TAX REJECTION

Abstract

The cases of Tax Strike and Tax Rejection entered the fiscal literature in the 1950s. During these years, French taxpayers organized under the leadership of P. Poujade and started to protest the practices of the French government with the tax pressure caused by the excessive tax burden. Although these protests were initially carried out in part by illegal methods, with the socialization of the movement, they were first carried out by a non-governmental organization and then under the roof of a political party.

The Yellow Vests Movement is the protest movement that was started in November 2018 against the economic/financial practices of the French Government and spread rapidly throughout France and then to other countries. The movement which was used reasonable methods at the beginning, got started to use non-democratic and illegal methods as a means of protest along with massification.

In this study, firstly, the meaning and changes in the meaning of the Tax Strike and the Rejection of Tax in Turkish finance literature are emphasized. In addition, the differences between these two concepts have been put forward clearly and new definitions have been made. In the light of these definitions, the movements of Poujade and Yellow Vests were evaluated. According to these evaluations, it was concluded that the poujade and Yellow Vests movements were more of a Tax Revolt than a Tax Strike. In both of these movements, it was determined that the use of illegal and democratic practices against public authority caused serious loss property and life (11 dead in Yellow Vests Movement). In the context of the Rejection of Tax, after the demonstrations carried out by both movements, it was seen that the governments stepped back from the regulations that caused the reactions and made arrangements in favor of taxpayers.

Keywords: *Yellow Vests Movement, Tax Strike, Tax Rejection, Poujade Movement, France.*

Giriş

Kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılan en temel kaynak kamu gelirleridir. Çok çeşitli kamu gelirleri olmakla birlikte, kamu gelirleri içerisindeki hacmi bakımından vergilerin yeri ve önemi tartışılmazdır. Ayrıca vergiler hem malî hem iktisadî hem de sosyal fonksiyonları itibarıyla günümüz kamu malî yönetimlerinden beklenen hizmetlerin finansmanında birincil kaynak niteliğindedirler.

Vergilerin ihdasıyla birlikte tahsilinde ve toplanmasında en önemli unsur yasallıktır. Meşruiyetlerini yasama organlarının tasarrufu olmaktan alan vergiler, bütçe kanununun verdiği yetki çerçevesinde yürütme organlarının

marifetiyle ve her aşamasında hukuk kurallarına sadık kalınarak tahsil edilir ve kamu hizmetlerinin finansmanında kullanılırlar.

Yasama organlarının vergiye ilişkin düzenleme yetkisi teorik olarak sınırlandırılmış değilse bile, vergilendirme yetkisinin sınırsız olarak kullanılması fiilen mümkün değildir. Her şeyden evvel her ülkenin kendine özel ve vergilendirmenin nihai sınırını gösteren vergi kapasitesi buna engeldir. Diğer bir engel ise zorunlu bir ödeme olması sıfatıyla vergi ödevlerinin vergi mükellefleri üzerinde bir yük oluşturduğu gerçeğidir. Hiçbir mükellefin gelirinin tamamını vergi olarak ödemek istemeyeceği düşünüldüğünde; mükellefin yıl içerisinde ödediği vergi toplamının, o yıl içerisinde elde ettiği toplam gelirin oranlanmasını ifade eden kişisel vergi yükünün de kabul edilebilir seviyelerde olması gerekir. Aksi halde vergi yükünün mükellefler nezdinde meydana getireceği psikolojik tesir anlamındaki vergi baskısının doğuracağı tepkiler kaçınılmazdır. Tepkilerin bir kısmı yasal tepkiler (Vergiden Kaçınma, Vergi Telafisi vb.) olarak bir kısmı ise yasa dışı tepkiler (Vergi Kaçakçılığı vb.) olarak tezahür eder. Bu tezahürler en geniş anlamda “Malî olayların insan tutum ve davranışları üzerindeki etkilerini araştırma alanı olarak belirleyen” Davranışsal Kamu Maliyesinin (Behavioral Public Finance), dar anlamda ise “Bireylerin sadece vergiler karşısındaki algılamalarını, tutum ve davranışlarını inceleyen” Vergi Psikolojisinin (Tax Psychology) çalışma alanlarına girmektedir (Aktan, 2012:14).

Bu çalışmada öncelikle genelde Davranışsal Kamu Maliyesinin özelde ise Vergi Psikolojisinin araştırma alanlarına giren Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarına Türk maliye yazınında yüklenen anlamlar üzerinde durulmuştur. Araştırma neticesinde görülmüştür ki, kavramların tanımlanmasında bir anlam karmaşası söz konusudur. Bu anlam karmaşasının ortadan kaldırılması ve de kavramların yer yer birbirinin yerine ikame edilen olgular olarak değil de başlı başına ifade ettikleri anlamlar üzerinden değerlendirilmesi amacıyla yeniden tanımlanması yoluna gidilmiştir.

Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarının birbirinden farkını belirginleştirmek için ilk olarak kavramların maliye yazınına girmesine sebep olan Fransa merkezli Poujade Hareketi araştırılmıştır. Sonrasında Kasım 2018 itibariyle yine Fransa’da ortaya çıkan ve kısa sürede kitleselleşerek diğer ülkelere de sirayet eden Sarı Yelekliler Hareketi incelenmiştir. Bu suretle kavramların süreç içerisinde anlamlarında bir değişim olup olmadığı değerlendirilmeye çalışılmış, daha da önemli bir sonuç olarak her iki hareketin Vergi Grevi ve Verginin Reddi olgularına uygun düşüp düşmedikleri ortaya konulmuştur.

1. Vergi Grevi-Verginin Reddi Kavramları

Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramları Poujade ve Sarı Yelekliler hareketleri bağlamında hem Davranışsal Kamu Maliyesi hem de Vergi Psikolojisi açısından inceleme konusu yapılabilirler. Zira her iki hareket de hükümetlerin münhasıran vergiye konu düzenlemelerine karşı mükelleflerin tepkilerini ifade etmeleri bakımından Vergi Psikolojisini, vergileme dışındaki diğer malî tasarruflara karşı tepkileri bakımından da Davranışsal Kamu Maliyesini alakadar etmektedir.¹ Bu çalışmada bu iki kavramın, kamu maliyesinin hangi alt bilim dalının konusu kapsamında değerlendirilmesi gerektiğinden çok bu iki kavrama Türk maliye yazınında yüklenen anlamların ve zamanla uğradıkları anlam değişimlerinin üzerinde durulmuştur. Bunun için de doğal olarak öncelikle bu kavramlara yüklenen anlamların neler olduğu, ne tür değişime uğradıkları tespit edilmiş ve bu bilgilerin ışığında tarafımızdan kavramlar yeniden tanımlanmıştır.

1.1. Vergi Grevi

Fransızcası “Greve des impôts”, İngilizcesi “Tax Strike” ve Almancası “Steuer streik” olan olgu Türkçe’ye ‘Vergi Grevi’ olarak çevrilmiştir. Bu kavram Türk maliye yazınında ilk defa Bulutoğlu tarafından 1958 senesinde yapılan “Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Olarak Poujade Hareketi” başlıklı çalışmada kullanılmıştır. Bu çalışmada da kavram tanımlanmamış; Fransız vergi mükelleflerinin bir kısmının vergilerin tahsilini engellemek amacıyla kullandıkları araçlar ve gösterdikleri tepkiler Vergi Grevi olarak isimlendirilmiştir (Bulutoğlu, 1958:173-197).

Grev kelimesi çalışma hayatının en önemli kavramlarından birisidir. Vergiyle birlikte kullanılarak oluşturulan ‘Vergi Grevi’ tamlamasını daha iyi anlamak için ‘grev’ kelimesine açıklık getirmek gerekir. Türk Dil Kurumu’nun ‘iş bırakımı’ (TDK, 2019) olarak Türkçe’ye çevirdiği kelimenin aslı Fransızca ‘grève’ kelimesidir ve “kumsal” anlamına gelmektedir. Kelime zamanla anlam genişlemesine uğramıştır. Bir değerlendirmeye göre bu anlam genişlemesinin sebebi “Sanayileşmeye bağlı olarak yoğunlaşan işçi-işveren münasebetleri çerçevesinde işçilerin, işverenlerden taleplerini dile getirmek için Paris/Seine nehri kıyısındaki kumsalda/grevede toplanmalarıdır (Sav, 2003:159). Diğer bir değerlendirmeye göre anlam genişlemesinin sebebi ise “İş ve işçi arayanların Paris Belediye Sarayı’nın önündeki Greve Meydanı’nda toplanmaları ve buraya giderlerken ‘greve gittikleri’ veya ‘grev meydanına gittikleri’ şeklindeki telaffuzlarıdır” (Koç, 2018:132).

Günümüzde ‘grev’ kelimesi çalışanların, işverenlerden taleplerini elde etmek amacıyla örgütlü bir şekilde iş bırakmaları anlamı kazanmıştır.² Bu

anlam kapsamında grev, çalışanların işverenlerle sürdürdükleri görüşmelerden/pazarlıklardan taleplerini elde edememeleri durumunda müracaat ettikleri bir hak arama yöntemidir. Diğer bir deyişle grev, olağan yollarla sürdürülen görüşmelerden netice alınamaması halinde müracaat edilen istisnaî bir yöntemdir. Çalışanlar, grev yoluyla beklentilerine ulaştıklarında ise iş bırakma sonlandırılır ve iş hayatına kaldığı yerden devam edilir.³

Bu bilgilerin ışığında Vergi Grevinin nasıl tanımlandığına bakılacak olursa ilk elden dikkat çeken Herekman'ın, Vergi Grevi kavramının yerine Vergi/nin Reddi kavramının kullanılmasını önermesidir. Herekman, Fransa'da P. M. Poujade önderliğinde gelişen tepkileri, grev kelimesinin, "Demokratik rejimlerde yasal güvence altında yapılan toplumsal bir eylem" şeklindeki anlamından hareketle Vergi Grevi olarak isimlendirilmesini doğru bulmamaktadır. Zira bu çerçevede Vergi Grevi, "Vergiye karşı yasal güvence altında girilen toplumsal bir eylem" olarak anlaşılacaktır. Hâlbuki bir kısım Fransız vergi mükellefince 1950'li yılların başlarından itibaren gösterilen tepkiler grev kelimesinin anlamını aşan ve "Devletin, anayasaya dayanarak koymuş olduğu vergilere karşı ve yasal olmayan toplumsal bir direniş" mahiyetinde olduğundan Vergi/nin Reddi olarak isimlendirilmesi daha yerindedir (Herekman, 1987:159-160).

Nadaroğlu ise doğrudan Vergi Grevi kavramının yerine Verginin Reddi kavramını kullanmayı tercih etmiş ve kavramı tıpkı Herekman'ın yaptığı gibi "Vergiye karşı toplumsal bir reaksiyonun ifadesi" olarak açıklamıştır (Nadaroğlu, 1996:282-283). Heper, Vergi Grevini "Vergi ödememe yönünde kolektif bir davranış" (Heper, 2009:216) olarak nitelendirirken; Demir, Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarını eş anlamda ve yine "Vergiye karşı toplumsal bir tepki" olarak değerlendirmiş; vergiye karşı bu tepkilerin bütün topluma yayılması durumunda isyan niteliği kazanacağından Vergi İsyanı olarak nitelendirilmesini uygun görmüştür (Demir, 2015:173).

Öztürk, Vergi Grevi kavramıyla Verginin Reddi kavramlarını birbirinden ayrı anlamda ele almış ve Vergi Grevini, "Vergi mükelleflerinin üzerlerindeki vergi yükünün hafifletilmesi için gösterdikleri tepkiler" (Öztürk, 2016:150) şeklinde izah etmiştir. Aynı şekilde Pehlivan da bu iki kavramı farklı anlamda ele almış ve Vergi Grevini "Vergi yükünü ağır bulan yükümlülerin toplu olarak vergiye direnme/toplu direniş hareketleri" (Pehlivan, 2019:168) olarak adlandırmıştır.

Türk maliye yazınındaki bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Vergi Grevi kavramı yakın zamanlara kadar Verginin Reddi kavramıyla eşdeğer olarak değerlendirilmiştir. Hatta Vergi Grevi kavramı yerine Verginin Reddi

kavramının kullanılmasının yerinde olacağı düşünülmüştür.⁴ Bu düşüncenin arkasındaki gerekçe de grev kelimesinin çalışma hayatında taşıdığı meşruiyet münasebetiyle vergiye karşı geliştirilen tepkilerin Vergi Grevi şeklinde değerlendirilmesinin, tepkileri meşrulaştırılacağı yaklaşımıdır. Ancak Türk maliye yazınında Vergi Grevi kavramı kullanılmaya devam etmiştir. Bu değerlendirmelerin hepsinde ortak husus kavramın, “Vergiye karşı gösterilen kolektif bir tepki olduğu”⁵ dur. Son zamanlarda tanım biraz daha zenginleştirilmiş; kolektif tepkinin sebebi olarak vergi yükünün oluşturduğu psikolojik etki (Vergi Baskısı/Vergi Tazyiki) gösterilirken amacının da vergi yükünün hafifletilmesi olduğu gösterilmiştir.

Yaşanan gelişmeler ve yapılan değerlendirmeler Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarının iki ayrı olgu olduklarını göstermiştir. Bu çerçevede Vergi Grevinin, “Malî sebepler ağırlıklı olmak üzere, ekonomik ve siyasî sebeplerin mükellefler üzerindeki vergi yükünü dayanılmaz noktaya getirmesi sonucunda mükelleflerin kamu otoritesine karşı vergi yükünün azaltılması talebiyle genel kamu düzenine/kanunlara ve demokratik esaslara uygun olarak göstermiş oldukları kolektif/toplumsal tepkiler” şeklinde tanımlanması daha yerinde ve kapsayıcı olacaktır. Tanımı daha anlamlı kılmak bakımından tepkilerin genel kamu düzenine/kanunlara ve demokratik esaslara aykırı olması halinin de açıklanması gerekmektedir. Bu durumda “Malî sebepler ağırlıklı olmak üzere, ekonomik ve siyasî sebeplerin mükellefler üzerindeki vergi yükünü dayanılmaz noktaya getirmesi sonucunda mükelleflerin kamu otoritesine karşı vergi yükünün azaltılması talebiyle genel kamu düzenine/kanunlara ve demokratik esaslara aykırı olarak göstermiş oldukları kolektif/toplumsal tepkilerin” Vergi İsyanı olarak tanımlanması yerinde olacaktır.

1.2. Verginin Reddi

Fransızcası “Rejet de l’impot”, İngilizcesi “Tax Rejection” ve Almancası “Steuer ablehnung” olan olgu Türkçe’ye Verginin Reddi olarak çevrilmiştir. Verginin Reddi olgusu tıpkı Vergi Grevi olgusunda olduğu gibi kaynağını bir kısım Fransız vergi mükelleflerinin P. Poujade önderliğinde başlatmış oldukları vergiye karşı protesto eylemlerinden almaktadır. Günümüzde bu iki olgu birbirinden ayrı anlamlara geliyorsa da Türk maliye yazınına kazandırıldıkları sürecin başlangıcında birbirlerinin yerine ikame edilmişlerdir. Hatta Herekman, vergiye karşı geliştirilen tepkileri kanun dışı değerlendirdiğinden Vergi Grevi kavramının kullanılmasının bu tepkileri meşrulaştıracağı düşüncesiyle, tepkilerin Verginin Reddi olarak nitelendirilmesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır (Herekman, 1987:160). Yine Nadaroğlu ve Demir de Verginin Reddi kavramını Vergi Greviyle aynı anlamda kullanmışlardır (Nadaroğlu, 1996:282-283; Demir, 2015:173).

2000’li yıllardan sonraki değerlendirmelerde bu iki olgunun ayrıştırıldığı ve farklı anlamları olduğu üzerinde durulmuştur. Yalnız Öztürk, Verginin Reddini “Yürürlükte bulunan bir verginin o ülke bireylerine ağır bir yük getirmesi nedeniyle, toplum içerisinde bu verginin uygulamadan kaldırılmasına yönelik olarak ortaya çıkan toplumsal tepki”⁶ (Öztürk, 2016:150) olarak tanımlarken Pehlivan, “Usulüne uygun olarak konulmuş bir vergi kanunu ile getirilen vergi yükünün çok ağır olduğu gerekçesiyle yapılan toplu gösterilerle ödenemeyeceğinin bildirilmesi ve bunun sonucu olarak da söz konusu vergi kanununun kaldırılması” (Pehlivan, 2019:168) şeklinde daha belirgin bir tanıma kavuşturmuştur. Zira Öztürk’ün Verginin Reddi kavramıyla vergi yükünü ağırlaştıran düzenlemenin kaldırılmasına dair toplumsal tepkileri nitelediği, Pehlivan’ın ise vergi yükünü ağırlaştıran kanunî düzenlemeye gösterilen toplumsal muhalefet neticesinde kamu otoritesinin düzenlemeyi geri almasını/yürürlükten kaldırmasını nitelediği anlaşılmaktadır.

Bu bilgiler ışığında gelinen nokta Verginin Reddinin, Vergi Grevi olgusunun sonucu olduğu gerçeğidir. Diğer bir tabirle Vergi Grevi sebep, Vergi/nin Reddi ise bunun neticesidir. Bir taraftan Pürsünerli’nin, G.Ardant’tan naklen Verginin Reddi kavramıyla “Vergi konulduktan sonra toplumsal tepkiler üzerine bu verginin kaldırılmış olması durumunun” (Pürsünerli, 2013:1296) kastedildiğini aktarması diğer taraftan Durdu’nun “Mükelleflerin toplumsal muhalefeti karşısında, kamu otoritesinin geri adım atarak gerek uzlaşma gerekse de imkânlarını zorlamak suretiyle mükelleflerin taleplerini yerine getirmesi” (Durdu, 2018:268) tespiti Vergi Grevi ile Verginin Reddi arasındaki sebep-sonuç ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır. Bahse konu sebep sonuç ilişkisi de dikkate alınarak Verginin Reddi kavramı “Kamu otoritesi tarafından usulüne uygun yapılmış bir vergi düzenlemesine karşı mükelleflerin, vergi yüklerinin arttığı gerekçesiyle genel hukuk kurallarına ve de demokratik usullere uygun olan veya olmayan araçlarla göstermiş oldukları toplumsal muhalefet sonrasında kamu otoritesinin yaptığı düzenlemeyi geri alması/kaldırması” olarak tanımlanabilir.

2. Poujade Hareketi

Maliye yazınına Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarının girmesine sebep olan kişi Fransız P. Poujade’dır.⁷ Poujade, II. Dünya Savaşı’ndan sonra Fransa’nın diğer bölgelerine göre ekonomisi daha geri olan Lot vilayetinin Saint Cere kasabasında kırtasiyecilik işiyle meşgul olan bir esnaftır. 1950’li yıllarla birlikte Fransa hükümetlerinin uyguladığı ekonomi/maliye politikaları, görece olarak bu bölgedeki vergi mükelleflerinin vergi yükünü arttırmıştır. Bölgede çoğunluğu teşkil eden küçük ölçekli esnaf ve tüccarlar, artan vergi yükünün oluşturduğu vergi baskısı sebebiyle Vergi

Tahsildarları/Vergi Müfettişleri nezdinde genel vergi uygulamalarına karşı direnç göstermeye başlamışlardır. Bu direncin ilk adımı, 22 Temmuz 1953 tarihinde P. Poujade'nin başını çektiği bir kısım vergi mükellefi tarafından, önceden geleceklerini haber aldıkları vergi müfettişlerinin görevlerine engel olunması şeklinde atılmıştır (Le Boule, 1955).

P. Poujade'nin öncülüğünde başlamasından dolayı "Poujade Hareketi"⁸ olarak isimlendirilen ve "Populist" bir karaktere sahip olan bu hareket tamamen kendiliğinden gelişmiştir. İlk çıkışında bir organizasyon söz konusu değildir ve başlangıcı itibarıyla de siyasî bir hedefi yoktur (Priester, 2007:143). Böyle olmakla birlikte, her toplumsal harekette olduğu gibi Poujade Hareketi'ni de doğuran sebeplerin olduğu bir gerçektir. Bu sebepler ağırlıklı malî olmakla birlikte iktisadî ve siyasî olmak üzere üç başlık altında toplanmaktadır. İlk olarak Poujade Hareketi'nin doğuşuna zemin hazırlayan iktisadî sebeplerin neler olduğu şu şekilde özetlenebilir (Bulutoğlu,1958:173-186):

- Hareketin omurgasını oluşturan küçük esnaf ve tüccarların içinde buldukları kötü ekonomik koşullar (fakirlik). Özellikle hareketin çıkış merkezi olan Lot bölgesinin diğer bölgelere göre ekonomisinin kötü olması; bu bölgede ziraatla meşgul olan nüfusun göç etmesi sebebiyle bölgedeki küçük esnaf ve tüccarların potansiyel müşterilerini kaybetmelerinden ötürü uğradıkları maddi kayıplar
- II. Dünya Savaşı sonrası Fransa'sında ticaret sektörünün rasyonel bir mahiyet kazanması dolayısıyla ürün dağıtım kanallarının merkezileşmesi ve otomobil sektörünün gelişmesiyle tüketicilerin daha büyük merkezlerden alışveriş yapmak imkânına ulaşmalarının küçük esnaf ve tüccarların ticaret hacimlerini daraltması
- Savaş sonrası enflasyonist ortamın getirdiği avantajlar dolayısıyla kontrolsüz bir şekilde açılan çok sayıda perakende satış biriminin, deflasyonist politikalar sonucunda avantajlarını kaybetmeleri ve gelişen büyük mağazaların rekabetine dayanamayıp iflas etmeleri
- Fransız Hükümeti'nin kooperatifleşmeyi teşvik etmesinin yanında, küçük ölçekli işletmelerin yeni gelişen dağıtım ve pazarlama tekniklerine ayak uyduramamaları

Poujade ve taraftarlarını malî yapıya ve malî uygulamalara karşı kolektif bir tavır almaya iten malî sebepler ise şu şekilde sıralanabilir:

- Bazı dolaylı vergilerin (Mahalli Vergi ve Harcamalardan Alınan Vergi) toplanma ve vergi idarelerine yatırılma külfetinin küçük ölçekli işletmelere yüklenmesinin getirdiği malî zorluklar

- 1952 yılı itibariyle uygulanmaya başlayan deflasyonist politikalar sonucunda sanayici ve esnafların, dolaylı vergileri tüketicilere yansıtılmadığı güçlüklere; deflasyonist politikaların satış hacimlerini düşürmesiyle birlikte genellikle götürü tarzda ödenen vergilerin mükellefler üzerindeki vergi yükünü arttırmasından kaynaklı vergi baskısının artması
- Hükümetin aldığı malî kararlar çerçevesinde mükelleflerin götürü tarzda ödedikleri vergilerin oranlarının yükseltilmesi; vergi denetimlerinin sıklaştırılmasıyla birlikte vergi kaçakçılığına uygulanan cezaların arttırılması
- Diğer mükellef gruplarına göre görece olarak küçük ölçekli işletmelere sahip olan mükelleflerin vergi yükünün daha fazla olması.

İktisadî ve malî sebeplerin yanı sıra Poujade Hareketi'nin zeminini oluşturan siyasî mahiyetteki sebepler de şu şekildedir:

- 1950 yılında başlayan Kore Savaşı ile birlikte Vietnam'da sürdürülen sömürge savaşının askerî harcamalarda meydana getirdiği artış ve bunun mükelleflerin üzerindeki vergi yükünü arttırması
- Fransız orta sınıfında demokratik teamüllerin yerleşmemiş olması sebebiyle marjinal hareketlere eğilimin yüksek olması

Poujade Hareketi, yukarıda ifade edilen sebepler zemininde doğmuşsa da ana karakteri, malî düzenlemelere ve malî uygulamalara muhalefet yaparak, karar alıcıları bu kararlarından geri döndürmektir. Özellikle yukarıda sıralanan malî tasarrufların, 1952-1954 yıllarında görevde bulunan Pinay, Mayer-Laniel Hükümetlerince ısrarlı bir şekilde uygulanmasının, küçük ölçekli işletmelerin üzerindeki vergi yükünü dayanılmaz noktalara taşımış olması vergi protestolarının ana sebebidir (Shields, 2004:37).

Poujade Hareketi'nin eylem anlayışı iki esasa dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, daha çok hareketin ilk doğduğu süreçte uygulanan, vergi tahsiline dönük çalışmaları fiilen engellemeye yönelik tepkilerdir. İkincisi ise hareketin kitleselleşmeye başlamasıyla önce Esnaf ve Tüccarları Savunma Birliği (Union de Défense des Commerçants et des Artisans /UDCA) adındaki sosyal kuruluş sonra da Fransız Kardeşlik Birliği (Union et Fraternité Françaises /UFF) adındaki siyasî kuruluş vasıtasıyla meclis ve hükümet üzerinde baskı oluşturmak tarzındaki tepkilerdir (Giray, 2013:72).

Vergi Grevi bağlamında Poujade taraftarları ilk olarak sayısı en az 5 en fazla 100 kişiden oluşan gruplar- ki bunlar Komandolar olarak

isimlendirilmiştir- oluşturmuş ve bu gruplar küçük ölçekli esnaf ve tüccarlara dönük malî uygulamalara karşı fiilen tepki göstermek için hazırlanmıştır. Bu grupların ilk görevi bir vergi denetimi olduğunda veya Poujade taraftarı bir mükellefe malî bir müdahalede bulunulduğunda, derhal harekete geçerek fiilen engel olmak ve diğer esnafları örgütlemektir. Bunun yanı sıra insanları organize edip, trafik bakımından hayatî önemi haiz sokakları trafiğe kapatarak, görevli memur ve polislerin vazifelerini yapmalarına engel olmaktadır. (Der Spiegel,1956).⁹

29 Kasım 1953 tarihinde ilk kongresini yapan Esnaf ve Tüccarları Savunma Birliği, Poujade Hareketi'nin kitleselleşmesine dönük önemli bir adımdır. “Malî Gestapo” ve “Vampir Devlet” nitelendirmeleri üzerinden haksız olduğu düşünülen malî düzenlemelere ve uygulamalara karşı basın- yayın yoluyla ve toplumsal yürüyüş ve mitingler vasıtasıyla Vergi Grevi uygulamaları gerçekleştirilmiştir. Bu eylemler vasıtasıyla somutlaştırılan talepler şu şekildedir (Bulutoglu, 1958:188; Shields, 2004:39):

- Büyük ve küçük tacirlerin vergi önünde eşit olması
- Çok şubeli mağazalar, kooperatifler ve devlete ait kurumlarla vergi eşitliği
- Temel olarak tek vergilendirmenin esas alınması
- Ücretlilerde olduğu gibi esnaflarda da asgari geçim indiriminin uygulanması
- Vergi denetimlerinin tamamen kaldırılması
- Vergi cezalarının tamamen af edilmesi
- Sosyal sigortanın, aile ödeneklerinin ve emeklilik hakkının esnaflara da sağlanması

Başlangıçta Fransa Hükümetlerince ciddiye alınmayan Poujade Hareketi kitleselleşme hızı oranında dikkatleri üzerine çekmiştir. Gerek üye sayısındaki artış gerek basın-yayın vasıtalarının ulaştığı tiraj gerekse de mitinglerin ve bu mitinglerde toplanan taraftar sayısının çokluğu¹⁰ - bu çalışmalar Vergi Grevi çerçevesinde düşünülmelidir- etki derecesini arttırmış ve siyasallaşma eğilimleri artmıştır. Nitekim Fransız Birliği ve Kardeşlik (Union et Fraternité Françaises /UFF) adıyla girilen 1956 seçimlerinde hiç beklenilmedik bir şekilde oyların %11,6'sı (2,5 milyon oy) alınarak parlamentoya 52 milletvekili sokulmuştur (Shields, 2004:39).

Poujade Hareketi, parlamentoda temsil yetkisi elde etmeden önce geliştirmiş olduğu Vergi Grevi tepkileri sayesinde parlamento ve hükümet üzerinde ciddi bir nüfuz oluşturmuştur. Bu nüfuzun sonucunda Verginin

Reddi olgusu içerisinde değerlendirilebilecek önemli çıktılar elde edilmiştir. Bu çıktılar sırasıyla vergi denetimlerinin ıslahı ve kaçakçılıkla yoğun mücadelede ısrarlı üst düzey bürokratların görevlerinden uzaklaştırılması, vergi denetimlerine engel olanların cezalarının hafifletilmesi, vergi denetimlerinin azaltılması, Vergi Müfettişlerinin yetkilerinin daraltılması, defter tutma yükümlülüklerinin basitleştirilmesi, Mübadele Vergisinin kaldırılması, düşük gelir gruplarında nispi verginin azaltılması ve bazı cezaların hafifletilmesi gibi kazanımlardır (Bulutoğlu,1958:193). Ne var ki Poujade Hareketi parlamentoda temsil yetkisi elde etmesine rağmen kendisinden beklenen başarıyı gösterememiştir. Bu başarısızlığın arkasında yatan gerçek ise bir siyasî organizasyon olarak Fransız Birliği ve Kardeşlik'in toplumu cezbedecek bir siyasî programı ve gelecek tasarımı olmuyuşudur. Toplum nezdinde vergi aleyhtarlığı ve aşırı sağcı¹¹ eğilimleriyle sembolleşen (Bulutoğlu, 1958:194) siyasal organizasyon, heterojen bir niteliğe sahip olan taraftarlarını bir arada tutmayı başaramamıştır. Toplumsal itibarını popülist yaklaşımlara borçlu olan Poujade Hareketi, yine popülizmin kurbanı olarak kaybettiği toplumsal cazibesıyla (Owczarek, 2015:85) girdiği 1958 yılı seçimlerinde ancak 2 milletvekilini parlamentoya sokabilmiş (Saç, 2017:266), sonrasında da Fransız siyasetinde etkisini yitirmiştir.

3. Sarı Yelekliler Hareketi

Nobel ödüllü J. E. Stiglitz, “Sarı Yelekliler Hareketi”¹² olarak isimlendirilen protestoları, Fransa’da işlerin yolunda gitmediğinin göstergesi olarak değerlendirmektedir. Hatta E. Macron yönetimince “Zenginlere uygulanan vergilerin düşürülüp sıradan vatandaşlara uygulanan vergilerin (İster uzaktaki Brüksel’den ister hali vakti yerinde finansçılardan gelen), bütçe talepleri doğrultusunda yükseltilmesinin” insanlarda öfkeye sebep olmasını olağan karşılamaktadır (Stiglitz, 2019:100).

Fransa’nın Paris şehrinde 17 Kasım 2018 tarihinde ilk büyük eylemini gerçekleştiren Sarı Yelekliler’in¹³ tepkilerinin arkasında siyasî ve sosyo-kültürel sebeplerin¹⁴ bulunduğu da ileri sürülmüş olmakla birlikte, asıl sebepleri Stiglitz’in de vurguladığı üzere ülkede uygulanan ekonomik ve mali politikalar oluşturmaktadır.

Tablo 1.Fransa, Seçilmiş Ekonomik Göstergeler (2014-2017)

Yıllar	2014	2015	2016	2017
GSYİH (Trilyon/ABD Doları)	2.843	2.420	2.463	2.420
Kişi Başına GSYİH (ABD Doları)	44.413	37.613	38.128	37.295
Kamu Maliyesi (GSYİH'nin %'si)				
Gelir	53,4	53,2	53,0	53,8
Gider	57,3	56,8	56,6	56,4
Genel Gelir-Gider Dengesi	-3,9	-3,6	-3,6	-2,6
Kamunun Toplam Borcu (GSYİH Brüt %)	94,9	95,6	96,6	96,8
İşsizlik Oranları (Nüfusa göre %)	10,3	10,4	10,1	9,4
Ödemeler Dengesi (GSYİH'nin %'si)				
Mal ve Hizmet İhracatı	30,4	31,9	31,7	32,1
Mal ve Hizmet İthalatı	-31,2	-32,3	-32,4	-33,0
İthalat-İhracat Dengesi	-0,8	-0,4	-0,7	-0,9

Kaynak: IMF (2018), TEB (2019).

Fransa'da uygulanan ekonomi politikalarının toplumda meydana getirdiği tepkileri anlamak için Tablo 1'de verilen son yıllara ilişkin genel ekonomik verileri ve bunların yıllara ilişkin değişimini takip etmek ve değerlendirmek yerinde olacaktır. Tablo 1'de öncelikle dikkat çeken Fransa ekonomisinde 2014-2017 yılları arasında bir daralmanın meydana geldiği, özellikle 2014 yılından sonra Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla (GSYİH)'da fark edilir bir azalmanın olduğu ve sonraki dönemde toparlanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bununla doğru orantılı olarak kişi başına düşen GSYİH, 2015 yılında 2014 yılına göre bariz bir şekilde azalmış, takip eden yıllarda ise toparlanma sağlanamamıştır. İşsizlik oranları incelendiğinde 2015 yılındaki yükselişin önüne geçilmiş 2017 yılında %9,4'lük bir düzeye çekilmiştir. Kamu bütçesinin durumu değerlendirildiğinde bahse konu yıllarda bütçe denkliliğinin sağlanamadığı ve bütçelerin tıpkı dış ticarete olduğu gibi hep açık verdiği kıyaslandığında oldukça yüksek seviyelerde olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 1'deki verilerin ışığında Fransız ekonomisindeki gelişmelerin 2018 yılı itibariyle patlak veren toplumsal muhalefetin ekonomik zeminini oluşturduğu düşünülebilir. Nitekim Sarı Yelekliler Hareketi tarafından, yapmış oldukları protestolar çerçevesinde Fransa Hükümeti'ne yerine getirilmek üzere 42 maddeden oluşan bir manifesto sunulmuştur. Bu manifestodaki taleplerin ekonomik, sosyal¹⁵, malî ve siyasî talepler¹⁶ şeklinde sınıflandırılması mümkündür. Konumuzla doğrudan ilgisi olması münasebetiyle önce ekonomik talepleri sonra da malî talepleri sıralamak

uygun olacaktır. Ekonomik talepler (Ritter, 2018; www.tele1.com, 2018; www.oekosoz.org, 2018):

- Asgari ücretin net 1 300 Euro olması
- Köylerde ve şehir merkezlerinde küçük esnaf korunması
- Akaryakıt zammına son verilmesi
- 1 200 Euro'nun altında emeklilik maaşı olmaması
- Tüm Fransızların maaşlarının, aynı zamanda emeklilik maaşları ve sosyal yardımların enflasyona endekslenmesi
- Fransa sanayinin muhafaza edilmesi, üretimin ülke dışına kaydırılmasına son verilmesi
- Kemer sıkma politikalarına son verilmesi, hiçbir meşruiyeti olmayan borç faizlerinin ödemesinin durdurulması, ödenmesi gereken borçlara kaynak olarak en fakir ve az varlıklı kesimin parasını almak yerine, 80 milyarlık vergi kaçakçılığının peşine düşülmesi
- Azami ücretin ayda 15 000 Euro olması
- İşsizler için iş alanları açılması
- Fransa'ya ait mülklerin (baraj, havalimanı vb.) satışa çıkarılmasının yasaklanması
- Yargı, polis, jandarma ve orduya daha kapsamlı imkânların sunulması, Güvenlik güçlerine fazla mesai için ödeme yapılması veya bunun karşılığının tatile çevrilebilmesi
- Ücretli otoyollardan toplanan paranın tamamının Fransa'da otoyol ve yolların yapımına, bakımına ve güvenliğine yatırılması
- Özelleştirmeler sonrasında artan gaz ve elektrik fiyatları dolayısıyla bu kurumların devletleştirilmesi ve fiyatların aşağıya çekilmesi
- Küçük yerleşimlerdeki demiryolu hatlarının, postane şubelerinin ve ilkokul ve anaokullarının kapatılmasına son verilmesi
- Çocuklar 10 yaşına girene kadar geçerli olmak üzere çocuk bakımı için parasal destek sisteminin geri getirilmesi
- Ticari malların dolaşımının demir yollarıyla sağlanması şeklindedir.

Sarı Yelekliler'in ekonomik içerikli taleplerinin yanında protestolarına sebep olan ve Fransız hükümetinden giderilmesini istedikleri malî içerikli talepleri de olmuştur. Bu malî taleplerin neler olduğunu sıralamadan önce 2014-2017 yıllarına ilişkin Fransa'nın gelir-gider durumunu/dengesini gösteren veriler ve 2017 yılına ilişkin Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ülkelerindeki vergi yükünü gösteren veriler anlamlı olduğundan Tablo 2 ve 3'de bu bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 2’de 2014-2017 döneminde Fransız kamu maliyesinin gelir-giderlerinin bileşenleri ve denge durumu GSYİH’nin yüzdesi üzerinden tablolaştırılmıştır.

**Tablo 2.Fransa, Kamu Gelir-Giderleri ve Dengesi,
(2014-2017-GSYİH %’si)**

Yıllar	2014	2015	2016	2017
Kamu Gelirleri	53,4	53,2	53,0	53,8
Vergi Gelirleri	45,7	45,6	45,6	46,4
Vergi Dışı Gelirler	7,7	7,6	7,4	7,4
Kamu Harcamaları	57,3	56,8	56,6	56,4
Birincil Harcamalar	55,1	54,8	54,7	54,5
Borç Servisi	2,2	2,0	1,9	1,9
Kamu Gelir - Gider Dengesi	-3,9	-3,6	-3,6	-2,6

Kaynak: (IMF, 2018)

Dönem itibariyle kamu gelir ve giderlerinin seyri ele alındığında kamu gelirlerinin ağırlıklı olarak vergi gelirlerinden oluştuğu ve 2017 yılı itibariyle önceki yıllara göre vergi gelirlerinde görece bir artışın olduğu görülmektedir. Buna mukabil kamu harcamaları birbirini takip eden yıllarda azalan bir seyir takip etmiş ve kamu gelir ve gider dengesi her ne kadar dönem itibariyle her yıl açık vermişse bile açık her geçen yıl bir önceki yıla göre azaltılmıştır. Bu veriler ışığında Fransız kamu maliyesinin genel manada olumlu bir seyir izlediğini söylemek mümkün olmakla birlikte Fransız vergi mükelleflerinin üstlendikleri vergi yükü düzeyi protestoları anlamlandırmak bakımından faydalı olacaktır.

Tablo 3. OECD Ülkelerinde Toplam Vergi Yüğü (2014-2017/ %)

Ülkeler	2014	2015	2016	2017
Fransa	45,4	45,3	45,5	46,2
Danimarka	48,5	46,1	46,2	46,0
İsveç	42,6	43,1	44,0	44,0
İtalya	43,5	43,1	42,6	42,4
Yunanistan	35,7	36,6	36,8	39,4
Hollanda	37,0	37,0	38,4	38,8
Macaristan	38,0	38,7	39,2	37,7
Almanya	36,7	37,0	37,4	37,5
Çek Cum.	33,1	33,3	34,2	34,9
Portekiz	34,3	32,4	33,4	34,7
OECD	33,6	33,7	34,0	34,2
Polonya	31,9	32,4	33,4	33,9
İngiltere	31,8	32,2	32,7	33,3
Japonya	30,3	30,6	30,6	30,6
İsviçre	26,9	27,6	27,8	28,5
ABD	26,0	26,2	25,9	27,1
Güney Kore	24,6	25,2	26,2	26,9
Türkiye	24,6	25,1	25,3	24,9
İrlanda	28,4	23,1	23,3	22,8
Şili	19,6	20,4	20,2	20,2
Meksika	13,7	15,9	16,6	16,2

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı'ndaki verilerden hareketle tarafımızdan oluşturulmuştur.

Tablo 3, OECD ülkeleri içerisinde 2014-2017 yılları arasında toplam vergi yükü dağılımını göstermektedir. Fransız mükellefleri, diğer OECD ülkeleri mükellefleriyle üstlendikleri vergi yükü bakımından karşılaştırıldığında 2014, 2015, 2016 yıllarında Danimarka vergi mükelleflerinden sonra ikinci sırada 2017 yılında ise %46,2'yle Danimarka'nın da önünde birinci sırada yer almışlardır. Vergi yükünün artışının oluşturduğu vergi baskısı münasebetiyle mükelleflerin vergilendirmeye karşı direnç çerçevesinde yasal ve yasal olmayan yolları denemek suretiyle üzerlerindeki vergi yükünden kurtulmaya çalıştıkları bilinen bir olgudur. Nitekim Sarı Yelekliler'in toplumsal infialini tetikleyen tasarruflar, F. Hollande döneminde getirilen Karbon Vergisi/Yeşil Vergi

(İklim-Enerji Katkısı/CCE) uygulamasının E. Macron döneminde de sürdürülmek istenmesi (Ocak 2019 itibariyle dizel akaryakıtlardan %23 -Ocak 2018'de %10'luk bir artış yapılmıştı-ve benzinden %15 oranında ek vergi alınacağı, bundan dolayı da benzinde 3 Cent ve dizel fiyatlarında 6,5 Cent artış olacağı¹⁷, çalışanların maaşlarından vergi kesintisinin %37'lere varmasına rağmen büyük şirketlere vergi kolaylıkları getirilmesi, 1,3 milyon Euro üzerinde varlığı olanlar için Servet Vergisi'nin kaldırılması gibi mali düzenlemelerdir (Bilge. 2019). Bu minvalde Sarı Yelekliler Hareketi'nce hazırlanan manifestoda mali talepler aşağıdaki gibi sıralanmıştır (Ritter, 2018; www.tele1.com, 2018; www.oekosoz.org, 2018):

- Gelir Vergisi'nin daha kademeli olması
- Büyük işletmelerin (Mc Donalds, Google, Amazon, Carrefour) fazla, küçük işletmelerin (Zanaatkarlar, küçük ve orta ölçekli işletmeler) az vergi ödemesi
- Rekabet ve istihdam için Vergi Kredisi'nin (CICE – Büyük şirketler için vergi indirimi) kaldırılması/Buradan elde edilecek kaynağın (Elektrikle çalışan arabaların aksine gerçekten ekolojik olan) hidrojenle çalışan araba üretimi için Fransa sanayiine aktarılması
- Engellilere yapılan malî ödemenin/desteğin artırılması
- Vergilerin tahsilinde stopaj sistemine son verilmesi
- Banka kartıyla ödeme yapıldığında esnafa ek vergi uygulanmaması
- Gemi yakıtlarına ve Kerosene (Bir petrol türevi) vergi konulması

Sosyal medya ağları üzerinden iletişim sağlayan ve herhangi bir parti ya da sendika tarafından yönetilmeyen Sarı Yelekliler yukarıda sıralanan ekonomik ve mali taleplerin gerçekleştirilmesi için Fransız hükümetine karşı protestolarını yoğunlaştırdılar. E. Macron yönetimine karşı protesto mahiyetine bürünen bu eylemlerde Sarı Yelekliler, otoyolları, alışveriş merkezlerini, akaryakıt depolarını, akaryakıt istasyonlarını ve sokakları işgal ettiler. Kaos oluşturmak amacıyla araçların trafikte akışına engel olarak trafiği felç ettiler. Dükkanları kundaklayıp, sokak lambalarına ve trafik ışıklarına zarar verdiler. Barikatlar oluşturdular ve yer yer barikatları ateşe verdiler. Bunların yanı sıra, süpermarketlerde ürün kıtlığı oluşturmak amacıyla mal teslimlerini engellemeye çalıştılar (www.bedeutungonline.de, 2019). Ne var ki protestolar süreç içerisinde demokratik teamüllerin sınırlarını aşarak kamu güvenliğini tehdit eder vaziyet aldı. Fransa geneline yayılan protestolarda Sarı Yelekliler ile kamu görevlilerinin çatışmaları sonucunda (17.06.2019 tarihi itibariyle) aşağıdaki bilanço ortaya çıktı (Yıldırım, 2018; Özcan, 2019):

- Başkent Paris'in Champs-Elysees Caddesi çevresinde 1 Aralık'ta (2018) düzenlenen binlerce kişinin katıldığı gösteride, polisin eylemcilere sert müdahalesi, iş yerlerinin yağmalanması, sık aralıklarla ses bombalarının patlatılması ve alevlerin yükselmesi, sokaklarda araçların ve çöp kutularının yakılması gösterilerin dönüm noktası olarak görüldü.
- Eylemlerin başladığı günden bu yana gösterilerde çıkan olaylar sebebiyle çevrede ve mağazalarda oluşan maddi hasarların 200 milyon Euro'yu geçtiği belirtildi.
- Eylemlerin 5 binden fazla şirketi malî olarak etkilemesi 73 bin 500 kişinin işsiz kalmasına neden olurken, bu kişilerin devlete maliyeti yaklaşık 40 milyon Euro oldu.
- Ülke turizmi gösterilerden etkilenen sektörlerden biri oldu. Bu yılın ilk üç ayında, geçen yılın aynı dönemine göre turistlerin konaklamalarının %2,5 azaldığı belirtildi. Gösterilerin Ocak, Şubat, Mart aylarında geçen yılın aynı dönemine göre otel konaklamalarında ülke genelinde %1,3 ve Paris'in de içinde olduğu Ile-de-France bölgesinde %4,6 azalmaya neden olduğu kaydedildi.
- Eylemler turizmi etkilemekle beraber esnafa da kan ağlattı. Gösteriler nedeniyle ünlü markalara ev sahipliği yapan Paris'teki Champs-Elysees Caddesi ve çevresindeki mağazalar kepenk indirirdi. Ayrıca mağaza, restoran ve alışveriş merkezlerinin uğradığı zarar 2 milyar Euro'yu geçti. Gıda sektörü de yaklaşık 13 milyar Euro zarar etti.
- Eylemlerde, ülke genelinde 12.107 kişi gözaltına alındı. 2000'e yakın kişiye hapis cezası verildi.
- Gösterilerin başlangıcından bu yana çıkan olaylarda 1.797'si polis olmak üzere 4.245 kişi yaralandı.
- Gösterilerde polisin kullandığı savunma silahları nedeniyle 5 kişinin eli koptu, 23 kişi gözünü kaybetti, 268 kişi başından, 15 kişi elinden, 64 kişi vücudundan, 26 kişi sırtından ve 106 kişi bacaklarından yaralandı.
- Toplam 11 kişinin öldüğü gösterilerde, 1 kişi polisin kullandığı savunma silahı nedeniyle yaşamını yitirdi.
- Fransa'nın sembolü Eyfel Kulesi ilk defa kapılarını ziyaretçilere kapattı.

Sarı Yelekliler Hareketi'nin kitlesel bir hal alması, protestoların ülke geneline yayılması hepsinden öte çok ciddi sayılabilecek can ve mal kayıplarının meydana gelmesi kamu güvenliğinde ciddi tehlikeler oluşturmuştur. Bunun üzerine E. Macron yönetimi eylemleri sonlandırmak

için ilk olarak 2018 yılı Aralık ayında daha önce 2019 yılı başı itibariyle uygulanacağı duyurulan Karbon Vergisi'nin 2019 yılında uygulanmayacağı ilan etmiştir. Bu tasarrufa rağmen gösteriler hız kesmeden devam edince daha ciddi önlemler içeren bir tasarı hazırlanmış ve bu tasarı Fransa Ulusal Meclisi'nde 9 ret, 58 çekimsiz oya karşın 153 evet oyuyla kabul edilmiştir. Tasarıda yer alan düzenlemeler şu şekildedir:

- 2019 yılı için Asgari Ücrete aylık 100 Euro zam yapılması
- Fazla mesai ücretlerinden vergi alınmaması
- 2000 Euro altındaki emekli maaşlarından vergi kesintisi yapılmaması
- Çalışanlara Aralık 2018 sonuna kadar vergi kesintisi olmayan prim ödenmesi (Kempin ve Tokarski, 2019:2).

Sonuç

Bu çalışmayla elde edilen bulgular, 1950'li yılların sonlarına doğru Türk maliye yazınına kazandırılan Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarının birbirlerinin yerine ikame edilecek kavramlar olmadığını göstermiştir. Bilakis Verginin Reddi olgusu Vergi Grevinin neticesidir. Diğer bir deyişle kamu otoritesinin özelde vergilendirmeye genelde malî uygulamalara ilişkin tasarruflarına karşı vergi mükelleflerinin kanunî sınırlar ve demokratik teamüller çerçevesinde gösterdikleri veya gösterecekleri tepkilerin ancak Vergi Grevi olarak nitelendirilebileceği ortaya çıkmıştır. Verginin Reddi ise vergi mükelleflerinin Vergi Grevi kapsamındaki yoğun muhalefetleri karşısında, kamu otoritesinin tepkiye neden olan uygulamalarının tamamından veya belli bir kısmından vazgeçmesidir. Vergi Grevi ile Verginin Reddi arasındaki sebep-sonuç ilişkisi haricinde dikkati çeken diğer bir önemli husus Vergi Grevinde aktif tarafın vergi mükellefleri olduğu halde Verginin Reddinde, tepkiler karşısında tasarruflarından dönmesi münasebetiyle aktif tarafı kamu otoritesinin oluşturmasıdır.

Vergi Grevi kavramının baskın özelliği mükelleflerin gösterdiği tepkilerin her halükârda kanunî sınırlar ve demokratik teamüller çerçevesinde icra edilmesidir. Tepkilerde bu ölçülerin aşılması halinde kamu otoritesine karşı sergilenen muhalefeti kanaatimizce Vergi Grevi sınırları içerisinde kabul etmek ve tanımlamak mümkün değildir. Bu şartlarda kamu otoritesine karşı ağırlıklı olarak kanun dışı ve de demokratik teamüllerle izah edilemeyecek araçların yöntem olarak tercih edilmesi, protestoları Vergi Grevinden öte Vergi İsyanı olarak nitelendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Zira bu tarzda bir muhalefette kamu otoritesine karşı zor ve şiddet kullanımı baskın hale gelmiştir. Aynı şekilde kamu otoritesi de güvenliğin tesisi için zor ve şiddet

kullanmak durumunda kaldığından çok ciddi can ve mal kayıpları oluşmaktadır.

Vergi Grevi ve Verginin Reddi kavramlarına ilişkin yapılan yeni tanımlamalar ışığında Poujade ve Sarı Yelekliler hareketleri değerlendirildiğinde¹⁸ aşağıdaki sonuçlar ortaya çıkmaktadır:

Vergi Grevi ve daha ileri boyutta Vergi İsyanı sayılacak tepkilerin gelişmesinin farklı sebepleri olmakla birlikte en önemli sebebinin kamu otoritesinin malî tasarrufuyla yükselttiği vergi oranları sonrasında vergi mükellefleri üzerindeki vergi yükünün artışı¹⁹ olduğu muhakkaktır (Gök, 2007:147). Nitekim bu durum hem Poujade Hareketi'nin hem de Sarı Yelekliler Hareketi'nin en önemli tetikleyici unsurudur.

Poujade Hareketi, Vergi Grevi açısından değerlendirildiğinde ikili bir durum ortaya çıkmaktadır. Hareketin başlangıç sürecinde P.Poujade ve taraftarlarının protestolarında kanun dışı ve demokratik teamüllere aykırı araçları yöntem olarak kullandıkları dikkat çekmektedir. Özellikle vergi personelinin görevlerini yapmalarına şiddet kullanılarak mani olunması (Vergi ödemeyi reddetmeleri/vergi denetimine mani olmaları gibi), grevlere katılmak istemeyen dükkân sahiplerinin dükkânlarının kapatılmaya zorlanması gibi tepkiler Poujade Hareketi'ni Vergi Grevinden öte bir Vergi İsyanı olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir.²⁰ Ancak hareketin kitleselleşmesiyle birlikte protestoların daha hukuk zeminine taşınması (Basın-yayın kanallarının kullanılması, toplantı ve mitingler tertip edilmesi, Esnaf ve Tüccarları Savunma Birliği'nin kurularak bir sivil toplum örgütüne dönüşmesi ve sonrasında Fransız Birliği ve Kardeşlik adı altında siyasallaşması gibi) ve kanuni yolların kullanılmasına özen gösterilmesi Poujade Hareketi'ni mükelleflerin vergi yükünün azaltılmasına dönük meşru sınırlar içerisinde ve meşru araçlarla geliştirdikleri muhalefet anlamında Vergi Grevi kavramı içerisinde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Sarı Yelekliler Hareketi'nde de ikili bir durum söz konusudur. Fakat burada gelişmeler Poujade Hareketi'nde olduğunun tam aksinedir. Öyle ki, Sarı Yelekliler mensuplarının başlangıç itibarıyla geliştirdikleri muhalefet, özellikle sosyal medya ağları üzerinden örgütlenerek büyük meydanlarda kamu düzenini bozmayan gösteriler yapmaları tipik bir Vergi Grevi tavrıdır. Başlangıçtaki bu tavır sürdürülemezdir. Sarı Yelekliler, çok hızlı, kontrolsüz ve merkezi bir yönetimden mahrum olmanın da etkisiyle eylemlerini demokratik teamüllerin dışına taşımış ve kanun dışı araçlar (Trafik engellenmesi, benzin istasyonlarının işgal edilmesi, sokaklarda barikatlar kurulması, kamu binalarına tahrip edilmesi, araçların ve çöp kutularının ateşe

verilmesi, mağazaların kundaklanması, süpermarketlere mal dağıtımının engellenmesi, kolluk kuvvetleriyle fiilen çatışmalara girilmesi gibi) kullanmaya başlamışlardır. Bunun neticesinde de çok ciddi sayılabilecek can ve mal kayıplarına sebep olunmuştur. Bu noktadan sonra Sarı Yelekliler Hareketi'ni bir Vergi Grevi olarak tanımlama imkânı ortadan kalkmış ve hareket bir Vergi İsyanına dönüşmüştür.²¹

Verginin Reddi açısından bakıldığında hem Poujade Hareketi hem de Sarı Yelekliler Hareketi vergi mükellefleri lehine sonuçlar doğurmuştur. Poujade Hareketi sonrasında dönemin Fransız Hükümetleri Verginin Reddi bağlamında mükellefler üzerinde vergi baskısına sebep olan tasarruflarından geri adım atarak vergi yükünü azaltıcı düzenlemeler yapmışlardır. Sarı Yelekliler Hareketi sonrasında da E. Macron yönetimindeki Fransız Hükümeti, protestolar karşısında gerek Karbon Vergisi uygulamasını 2019 yılı için askıya alarak gerekse de Fransa Ulusal Meclisi'nde geçirilen yasayla vergi yükünü azaltıcı mahiyette düzenlemelere giderek, mutlak olmasa da Verginin Reddi kavramı içerisinde değerlendirilebilecek tasarruflarda bulunmuştur.

Kaynakça

- Aktan, C. C. (Ocak 2012). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı. *Çimento İşveren Dergisi*, Cilt 26, Sayı 1, 14-22.
- Aktan, C. C., Dileyici, D., Saraç, Ö. (2002). *Vergi Zulüm ve İsyân*. Ankara: Phoenix Yayınları.
- Bulutoğlu, K. (1958). Vergiye Karşı Tipik Bir Reaksiyon Olarak Poujade Hareketi. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Sayı 4, 173-197.
- Bedock, C., Raymond, B. A., Sudda, D.M., Gremion, T., Reungoat, E., Schnatterer, T. (Ocak/Şubat2019). Gilet Jaunes: Düşük Gelirlilerin İsyanına Dair Öncü Bir Çalışma. (Çeviren: Ezgi Pınar). *Ayrıntı Dergisi*, Sayı 29,12-16.
- Bilge, N. (2019). Fransa'da 'Sarı Yelekliler'in Yürüyüşü Sürüyor: Fransız Baharı'nın Ayak Sesleri mi?, <https://onedio.com/haber/fransa-da-sari-yelekliler-in-yuruyusu-suruyor-fransiz-bahari-nin-ayak-sesleri-mi-851389>, Erişim Tarihi:06.08.2019.
- Çataloluk, C. (2008). Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları. *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20, 213-228.
- Çelik, H. (Aralık 2018). Fransa'da Sarı Yelekliler Hareketi, Stratejik Düşünce Enstitüsü. <https://www.sde.org.tr/hatice-celik/genel/fransada-sari-yelekliler-hareketi-kose-yazisi-8607>, Erişim Tarihi:29.07.2019.
- Der Spiegel, (01 Eylül 2003). Pierre Poujade, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-28471120.html>, Erişim Tarihi:24.07.2019.
- Der Spiegel, (18.01.1956). Frankreich/Poujadismus, Im Nacken der Republik, <https://www.spiegel.de/spiegel/print/d-31587267.html>, Erişim Tarihi:25.07.2019.
- Demir, İ. C. (2015). *Kamu Maliyesi*. 2.Baskı, Afyonkarahisar: Limit Yayınları.
- Demir, İ. C. (2013). *Türkiye'de Vergi Yükü (Objektif ve Subjektif Yönleriyle)*. Afyonkarahisar: DoraYayınları.
- Durdu, M. (2018). Sivil İtaatsizlik Kavramı ve Vergi İtaatsizliği. *Selçuk Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 26, Sayı 2, 255-290.
- Frankreich: was wollen die Gelbewesten? (08.12.2018). <http://www.oekosoz.org/frankreich-was-wollen-die-gelben-westen/>, Erişim Tarihi:01.08.2019.
- Gelir İdaresi Başkanlığı, (2019). İstatistikler, OECD Üyesi Ülkelere İlişkin Çeşitli Vergi İstatistikleri, <https://gib.gov.tr/sites/default/files/fileadmin/HTML/VI/OECD13.htm>, Erişim Tarihi:30.07.2019.
- Gergerlioğlu, U. (2015). Bireysel Psikolojik Unsurlar Bağlamında Özel Tüketim Vergilerinin Değerlendirilmesi. *International Anatolia Academic Online Journal*, Cilt 3, Sayı 1, 19-28.
- Gergerlioğlu, U. (2015). Vergi İsyanlarının Psikolojik ve Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi: "Poujade Hareketi", "Viski İsyanı" ve "Erzurum Vergi

- İsyanları” Örnekleri, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları içerisinde (58.Seri, Yıl 2012/2, s.95-108). İstanbul, Maliye Araştırma Merkezi Yayını.
- Giray, F. (2013). *Maliye Tarihi*. 4.Baskı, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Gök, A. (2007). Vergi Direncinin Gelişimi. *Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi*, Cilt 22, Sayı 1, 143-163.
- Günaydın, E. (05 Aralık 2018). Hükümet Karşısı ‘Sarı Yelekliler Hareketi’ Dünyaya Yayılıyor, <https://tr.euronews.com/2018/12/05/hukümet-karsiti-sari-yelekliler-hareketi-dunyaya-yayiliyor>, Erişim Tarihi:07.08.2019.
- Hajek, W. (2019). Gilets jaunes/Gelbwesten-eine Zwischenbilanz, (Röportajı Yapan: Peter Birke). *Sozial Geschichte Online*, Sayı 25,1-16, https://sozialgeschichteonline.files.wordpress.com/2019/05/sgo_25_vorverc3b6ffentlichung_gespre3a4ch_hajek_gilets_jaunes_gelbwesten-1.pdf. Erişim Tarihi:31.07.2019.
- Hançerlioğlu, O. (1978). *Felsefe Ansiklopedisi, Kavramlar ve Akımlar*. Cilt 5(Ö-R). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Heper, F. (2009). *Vergi Analizi (Kamu Maliyesi)*. (Editörler: N. Varcan, T. Çakır). 4.Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Herekman, A. (1987). *Kamu Maliyesi (Genel Vergi Kuramı)*. Cilt II, Ankara: Sevinç Matbaası.
- IMF Country Report, (July 2018). France, No:18/243, s.34, file:///C:/Users/recep/Downloads/cr18243%20(1).pdf, Erişim Tarihi:30.07.2019.
- İktisadi ve Malî Sahada Kalkınma, Fransa-Poujade’nin Grev Emri, (16 Nisan 1955). *Akis Dergisi*,11-13.
- İşte Sarı Yelekliler’in 42 Talebi, (07.12.2018). <https://tele1.com.tr/iste-sari-yeleklilerin-42-talebi-10430/>, Erişim Tarihi:01.08.2019.
- Le Boule, V. M. (17 März 1955). Die Steuerrevolte des kleinen Mannes, *Zeit Online*, <https://www.zeit.de/1955/11/die-steuerrevolte-des-kleinen-mannes>, Erişim Tarihi:03.09.2019.
- Kempin, R. Tokarski, P. (März 2019). Macron, die Gelbwesten und die nationale Debatte, *Stiftung Wissenschaft und Politik, Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit*, Nr 13,1-4, https://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2019A13_kmp_tks.pdf, Erişim Tarihi:06.08.2019.
- Keskin, N. (2018). Vergiye Yönelik Mükellef Tutum ve Tepkileri. *Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 2, Sayı 3, 60-75.
- Koç, Y. (2018). 150 Soruda Türkiye’de İşçi Sınıfı, Sendikalar, Toplu İş Sözleşmesi ve Grev, Vatan Partisi, İşçi-Sendika Bürosu, Ankara: Öztepe Matbaacılık.
- Koyuncu, H. ve Gökkuş, B. (08 Aralık 2018). Paris’i Savaş Alanına Çeviren ‘Sarı Yelekliler’ Kim ve Ne İstiyorlar? <https://tr.euronews.com/2018/12/08/video->

fransa-sari-yelekliler-kimdir-ne-istiyorlar-fransa-benzin-zam-protesto,
ErişimTarihi:07.08.2019.

- Nadaroğlu, H. (1996). *Kamu Maliyesi Teorisi*. 9.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Orkunoğlu/Şahin, I.F. ve Yereli A.B. (Ocak 2018). Mükelleflerin Vergiye Direnme Yöntemleri ve Türkiye’de Günah Vergilerindeki Artışların Değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi Dergisi*, Sayı 26 (35), ISSN 1305-5577,169-194.
- Owczarek J.W. (2015). Poujade and Poujadolf: Fears of Fascism in France’s Fourth Republic, Undergraduate Honors Theses. University of Colorado, Paper 820. https://scholar.colorado.edu/honr_theses/820/, Erişim Tarihi:25.07.2019.
- Örmeci, O. (Şubat 2019). Sarı Yelekliler Protestolarının Analizi. *Stratejist Dergisi*,44-49.
- Özcan, Y. (17 Haziran 2019). Fransa’da Sarı Yeleklilerin Eylemleri 7.Ayını Doldurdu, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-sari-yeleklilerin-eylemleri-7-ayini-doldurdu/1506240>, Erişim Tarihi:07.08.2019.
- Öztürk, N. (2016). *Kamu Maliyesi*. Güncellenmiş 3.Baskı, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Pehlivan, O. (2019). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Priester, K., (2007). *Populismus, Historische und aktuelle Erscheinungsformen*. Frankfurt/New York: Campus Verlag.
- Pürsünerli, Ç.E. (2013). Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt XVII, Sayı 1-2, 1293-1313.
- Resmî Gazete, (07.11.2012). 6356 Sayılı Sendika ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Sayı: 28460, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/11/20121107-1.htm>, Erişim Tarihi:16.07.2019.
- Ritter, A. (08.12.2018). “1200 Euro Mindestrente, Erhalt von Postämtern- die Forderungen der Gelbwesten übersetzt”, <https://www.stern.de/politik/ausland/frankreich--das-sind-die-forderungen-der-gelbwesten-8479118.html>, Erişim Tarihi:01.08.2019.
- Rucht D. (2019). Die Gelbwestenbewegung, Stand und Perspektiven, ipb(İnstitut für Protest und Bewegungsforschung) working paper series, Berlin. <https://protestinstitut.eu/wp-content/uploads/2019/02/dieter-rucht-gelbwesten.pdf>, Erişim Tarihi:31.07.2019.
- Saç, S. (2017). Frant National: Radikal (Populist) Sağdan İlmli (Neo-Populist) Sağa. *Mülkiye Dergisi*, Sayı 41(1),.259-290.
- Sav, B. (2003). Anlam Değişmeleri Üzerine Artzamanlı Bir İnceleme. Gazi Üniversitesi, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1,147-166.
- Seçer, H. Ş. (2007). Endüstriyel Uyuşmazlık Biçimi Olarak Grevin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı 12,141-168.

- Shields, G.J. (2004). An Enigma Still, Poujadism Fifty Years On. *French Politics, Culture&Society*, Vol.22, No.1,36-56
- Stieglitz, E.J. (Ocak 2019). Sarı Yelekliler'den Yeşil Yeni Düzen. *Ekonomik Forum Dergisi*, Sayı 294,100-101.
- Taşkın, Y. (2010). Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri. *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, Seri 54, 68-90.
- TEB BNP Paribas Ortaklığı, Fransa: Ekonomik Göstergeler, https://tebledisticaret.com/tr/kesfet-piyasalar/fransa/ekonomik-ve-politik-anahat?home_critere_pays=20,Erişim Tarihi:30.07.2019.
- The Independent, (29 Ağustos 2003). Pierre Poujade, Fransız Hakkının Politik Kampanyacısı. <https://www.independent.co.uk/news/obituaries/pierre-poujade-37016.html>, Erişim Tarihi:24.07.2019.
- The Telegraph, (28 Ağustos 2003). Pierre Poujade, <https://www.telegraph.co.uk/news/1439896/Pierre-Poujade.html>, Erişim Tarihi:24.07.2019.
- Was ist die 'Gelbe Westen Protest-Bewegung', Wer sind die Gelbwesten?, (2019). <https://www.bedeutungonline.de/was-ist-die-gelbe-westen-protest-bewegung-gelbwesten-bedeutung-definition-herkunft/>, Erişim Tarihi:06.08.2019.
- Yeniçağ Gazetesi (06.01.2019). Sarı Yelekliler Paris'i Ateşe Verdi, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/sari-yelekliler-pariste-araba-yakti-219619h.htm>, Erişim Tarihi:08.08.2019.
- Yıldırım, M. (Aralık 2018). Sarı Yelekliler İsyanı. Uluslararası Gençlik Araştırma Merkezi (UGSAM), Dosya No 41.
- Yıldız, Z. (04.05.2019). Şiddeti Meşru Yöntem Olarak Gören Black Bloc İle Sosyal Hareket Sarı Yelekliler Arasında Bağ Var mı?, <https://tr.euronews.com/2019/05/04/siddeti-mesru-yontem-olarak-goren-black-bloc-ve-sosyal-hareket-sar-yelekliler-arasinda-bag>, Erişim Tarihi:08.08.2019.

¹ Bu konuda Aktan'ın "Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergi Ahlakı", Taşkın'ın "Vergi Psikolojisi ve Vergiye Karşı Mükellef Tepkileri", Gök'ün "Vergi Direncinin Gelişimi", Çataloluk'un "Vergi Karşısında Mükelleflerin Tutum ve Davranışları", Gergerlioğlu'nun "Bireysel Psikolojik Unsurlar Bağlamında Özel Tüketim Vergilerinin Değerlendirilmesi" başlıklı çalışmalarına bakılabilir.

² Hatta çalışma hayatına ilişkin hukuki düzenlemeler kapsamında 18.10.2012 Tarih ve 6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu'nun 58. maddesinde grev kavramı "İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak veya işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla, aralarında anlaşarak veya bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmaması için verdiği karara uyarak işi bırakmaları" (Resmî Gazete, 2012) olarak tanımlanmıştır.

³ Sanayileşmeyle birlikte ivme kazanan işçi-işveren ilişkileri zamanla karşılıklı çıkar çatışmasına dönüşmüştür. Bu çıkar çatışmasını lehlerine döndürmek için işçilerin kullandığı en önemli araç grev yöntemidir. Sanayi toplumları özelinde endüstriyel uyumsuzluk olarak da tanımlanan grev kavramı tarihin akışı içerisinde kolektif bir tepki olarak ortaya çıkmış, ekonomik olduğu kadar sosyolojik sebep ve sonuçları da olan bir olgudur (Seçer, 2007:141-168).

⁴ Türk maliye yazınında bahse konu kavramların değerlendirilmesinde tutarsızlıkların olduğuna işaret eden başka çalışmalar da mevcuttur (Bakınız Orkunoğlu/Şahin, Yereli, 2018:176-177).

⁵ Pürsünerli, "Vergiye Karşı Direnme Şekilleri ve Vergi İnzivası" isimli çalışmasının "Vergi Grevi" başlığını taşıyan kısmının başlangıcında Vergi Grevi'nin, "Vergi ödememe konusunda kolektif bir direniş" olduğunu ifade ederken, bu kısmın son paragrafında "Vergi Grevi'nin "Bireysel nitelikte de ortaya çıkabileceğini" (Pürsünerli, 2013:1295-1296) belirtmektedir. Kanaatimizce vergiye karşı gösterilen bireysel tepki "Vergi Grevi" olarak nitelendirilemez. Zira grev olgusunun bireysel değil, toplumsal mahiyette bir tavır oluşu, "Vergi Grevi" olgusunu da kolektif/toplumsal bir tepki olarak değerlendirmeyi zorunlu kılmaktadır. Nitekim mükelleflerin vergiye karşı geliştirdikleri dirençlerden birisi olan "Vergi Kaçakçılığı" olgusu bireysel bir tepki olarak değerlendirilirken "Vergi Grevi" toplumsal bir tepki olarak değerlendirilmektedir (Demir, 2015:173; Nadaroğlu, 1996:282).

⁶ Öztürk'ün "Vergi Grevi" ve "Verginin Reddi" olgularını tanımlarken kullandığı ölçüt şu şekildedir: Vergiye karşı gösterilen toplumsal muhalefet şayet vergi yükünün azaltılmasına dönük ise bu tepki "Vergi Grevi"; veya toplumsal muhalefet vergi yükünün artmasına sebep olan kanuni düzenlemenin tamamen ortadan kaldırılmasına dönük ise "Verginin Reddi" olarak nitelendirilmelidir (Öztürk, 2016:150).

⁷ Pierre M. Poujade, mimar bir babanın yedinci çocuğu olarak 1 Aralık 1920 tarihinde Fransa'nın Lot vilayetine küçük bir kasabası olan Saint Cere'de doğdu. Genç yaşta, babasının ölümü üzerine eğitimini tamamlayamadan çalışma hayatına atıldı. Matbaa işçiliği (Tipograf), jimnastik hocalığı, üzüm toplayıcılığı, yol tamirciliği vb. işlerle uğraşarak geçimini temin etmeye çalıştı. Gençlik yıllarında sağ siyasi organizasyonların içerisinde bulunan Poujade, II. Dünya Savaşı esnasında bir süre Cezayir'de Fransız ordusunda görev aldı. Cezayir'de bulunduğu esnada babası vergi memuru olan Yvette Seva (P. M. Poujade) ile evlendi. 1953 senesinde doğduğu kasaba olan Saint Cere'de esnaflık (Kırtasiyecilik) ve aynı zamanda belediye meclis üyeliği yaparken öncülüğünü yaptığı bir kısım vergi mükellefiyle birlikte vergi tahsildarlarına/müfettişlerine karşı direnç göstermiştir. Bu direnç hızlı bir şekilde Fransa geneline yayılmaya çalışılmış, Esnaf ve Tüccarları Savunma Birliği (Union de Défense des Commerçants et des Artisans /UDCA) ismiyle 29 Kasım 1953 tarihinde örgütlenilmiştir. Sonrasında siyasileşen hareket 1956 seçimlerine Fransız Birliği ve Kardeşlik (Union et Fraternité Françaises /UFF) adı altında girmiş ve oyların yaklaşık %11,6'sını alarak (2,5 milyon oy) 52 milletvekili çıkarmışsa da 1958'de aynı başarıyı gösterememiş ve siyasi bir güç olarak varlığını sürdürmemiştir. 1960'lı yıllarla birlikte siyasete olan ilgisini tamamen kesme de P.Poujade kendi özel işlerine yönelmiştir. Vergi mağdurlarının Robin Hood'u olarak isimlendirilen P. M. Poujade 27 Ağustos 2003 tarihinde 82 yaşındayken ölmüştür (Priester, 2007:144-145; Saç, 2017:265-266; The Telegraph, 2003; The Independent, 2003; Der Spiegel, 2003).

⁸ Dünya siyaset yazınında Poujadizm/Poujadisme/Poujadismus şeklinde de anılan bu hareketi Hançerlioğlu, şu şekilde açıklamıştır: "Küçük bir Fransız kırtasiyecisi olan Pierre M. Poujade'nın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra seçimlere katılarak esnaftan alınan vergilerin kaldırılması sloganı altında başlattığı faşist hareket bu adla anılır. Seçimlerde bir hayli oy almasını Esnaf ve Zanaatkarları Koruma Derneği'nin kurucusu ve başkanı oluşuna borçludur. Kısa bir parlamadan sonra sönüp gitmiştir (Hançerlioğlu, 1978:230).

⁹ Hükümetlerin kararlı tutumları karşısında, hızlı kitleselleşmenin verdiği güçle pasif direnişlerin yerini, şiddetin de kullanıldığı aktif eylemlerin aldığı da olmuştur. Özellikle güney ve orta Fransa'da güvenlik güçleriyle çatışmalar yaşanmış, güvenlik birimlerine saldırılarda bulunulmuş, "Vergi Grevleri"ne katılmayan esnaflar tehdit edilmiş, vergiden muaf iş adamlarının camları kırılmış ve vergi memurları darp edilmiştir (Der Spiegel, 1956). Bu noktada tepkilerin hukukun ve de demokratik uygulamaların dışına çıktığı görülmektedir ki, bu tepkileri "Vergi Grevi" sınırları içerisinde değerlendirmek mümkün değildir.

Maliye yazınında bu tarzda veya daha geniş çaplı, şiddeti de araç olarak gören tepkilerle birlikte Türk maliye yazınında Poujade Hareketini bir “Vergi İsyanı” olarak nitelendiren düşünürler de bulunmaktadır (Aktan, Dileyici, Saraç, 2002:164).

¹⁰ Böyle olmakla birlikte P. M. Poujade'nin talimatıyla malî düzenlemelere karşı Paris merkezli (Ocak 1955) olarak tüm Fransa genelinde ilan edilen millî mahiyetteki (Tüccar ve esnaflarca düzenlenen) grevin yeterli ilgi görmediği yönünde bilgiler de vardır. Özellikle Paris'te grevin başarısız oluşu, gıda satışı yapan esnafların dükkânlarını kapatmamış olmalarına, kapatanların da ancak öğleden sonra işlerin durgunlaştıktan sonra emre riayet etmiş olmalarına bağlanmıştır. Nîmes ve Cahors 'ta çağrıya uyulurken, Nancy vilayeti tacirleri çağrıya uymayacaklarını açıklamıştır. Lüle şehrinde merkezî yerlerdeki dükkânlar açık kalırken, kenar mahallelerdeki esnaflar özellikle Poujade taraftarlarının zoruyla dükkânlarını kapatmışlardır. Marsilya ve Bordeaux'ta grev çağrısına itibar edilirken Versay'da kısmen uyulmuştur (Akis, 1955:12-13).

¹¹ Poujade Hareketi'nin “Fransız Birliği ve Kardeşlik” adı altında siyasî bir kimliğe bürünmesinin ardından girdiği 1956 seçimlerinde kazandığı 52 milletvekilinden birisi Fransız siyasetinde aşırı sağcı eğilimleriyle tanınan Jean Marie Le Pen'dir. “Fransız Birliği ve Kardeşlik”, 1958 seçimlerinde kaybettiği toplumsal cazibesi nedeniyle ancak 2 milletvekilini parlamentoya sokmayı başarırken, bunlardan birisi J.M. Le Pen'dir (Saç, 2017:266).

¹² Protesto eylemlerinin ‘Sarı Yelekliler Hareketi’ olarak isimlendirilmesinin sebebi protestocuların üzerlerine sarı yelekler giymesindedir. Sarı yelek, Fransa'da her sürücünün aracında bulundurması gereken ve bir kaza veya tehlike anında dikkat çekici mahiyette giymesi gereken bir eşyadır. Bir olağanüstülüğü/tehlikeyi sembolize etmesi bakımında gösterilerde kendiliğinden kullanılmış ve eylemlerin bu isimle anılmasına sebep olmuştur (Çelik, 2018).

¹³ Sarı Yelekliler olarak anılan protestocuların profiline bakıldığında homojen bir gruptan bahsetmek mümkün değildir. Protestolara katılanların farklı mesleklerden (ağırlıklı çalışanlar/işçiler) ve işsizlerden, farklı eğitim düzeylerinden, farklı yaş ve cinsiyetten ve farklı siyasî eğilimlerden olan kişilerden olduğu tespit edilmiştir (Bedock, Raymond, Sudda, Gremion, Reungoat, Schnatterer, 2019:14-15; Rucht, 2019:5-7)

¹⁴ Sarı Yelekliler Hareketi'nin siyasî ve sosyal sebepleriyle ilgili olarak Dieter Rucht'un “Die Gelbwestenbewegung” isimli araştırmasına (Rucht, 2019) ve Willi Hajek'le yapılan “Gilet jaunues/Gelbwesten-eine Zwischenbilanz” başlıklı röportaja bakılabilir (Hajek,2019).

¹⁵ Sosyal talepler şu şekildedir:

- Sıfır evsiz (Evi olmayan kimse kalmasin).
- Konutlar için büyük bir ısı yalıtımı projesi.
- Herkes için aynı sosyal güvenlik sistemi (zanaatkârlar ve bireysel girişimciler de dâhil). Serbest çalışanlar için ayrı sosyal güvenliğe (Bağ-Kur benzeri) son verilsin.
- Emeklilik sistemi dayanışmacı ve sosyal kalsın.
- Ülke dışı çalışanlar sistemine (AB üyesi ülke vatandaşlarının bir başka ülkede çalışmaya gönderilmesi) son verilsin. Fransa topraklarında çalışan bir kişinin aynı maaş düzenine ve haklara sahip olmaması kabul edilemez. Fransa sınırları içinde çalışma hakkı olan herkes Fransız vatandaşlarıyla eşit olmalı ve o kişinin işvereni Fransız işverenlerle aynı vergileri ödemeli.
- İş güvenliği hakkında: büyük şirketlerin sözleşmeli işçi çalıştırma hakkı sınırlandırılın. Kadrolu çalışma hakkı istiyoruz.
- Zorunlu göç hareketlerinin sebeplerine çözüm üretilsin.
- Sığınmacılara iyi davranılın. Onlara barınak, güvenlik, temel gıda ve çocuklarına eğitim sağlamak bizim sorumluluğumuz. Dünyanın birçok ülkesinde, sığınma talebine yanıt bekleyen kişiler için ağırlama kampları kurulması adına Birleşmiş Milletler'le iş birliği halinde çalışılın.
- Sığınma talebi reddedilenler ülkelerine gönderilsin.
- Hakiki bir entegrasyon politikası uygulansın. Fransa'da yaşamak Fransız olmayı gerektirir (tamamlayana sertifika verilmek üzere Fransızca dil, Fransa tarihi ve vatandaşlık bilgisi dersleri verilsin).
- Kiralara sınırlama getirilsin. Daha çok sayıda makul ücretli kiralık konut yapılsın (özellikle öğrenciler ve güvencesiz koşullarda çalışanlar için).
- Yaşlı nüfusun hayat seviyesi yükseltilsin. Yaşlılar üzerinden para kazanılması yasaklansın. Gri altın [yaşlıların biriktirdiği para] devri kapandı. Gri refah çağı başlıyor.
- Anaokulundan lise sona kadar hiçbir sınıfta öğrenci sayısı 25'i geçmesin.
- Psikiyatrik desteğin yaygınlaşması için imkânlar sunulsun.

- Emeklilik yaşı 60 olsun. Fizikî zorluk içeren mesleklerde (İnşaat işçiliği, mezbaha işçiliği gibi) çalışan herkes için ise 55 olarak belirlensin (Ritter, 2018; www.tele1.com, 2018; www.oekosoz.org, 2018).

¹⁶ Siyasî talepler şu şekildedir:

- Tüm seçilmişlerin maaşı ülkenin ortalama maaşıyla eşit olsun.
- Halk oylaması anayasaya girsin. Her bireyin yasa teklifini sunabileceği, bağımsız bir teşkilatın denetiminde kolay anlaşılır ve etkili bir site kurulsun. Eğer söz konusu yasa teklifi 700 binin üzerinde imza toplarsa, Meclis bunu tartışıp, düzeltip, tasarı haline getirerek tüm Fransızların katılacağı bir halk oylamasına sunmakla yükümlü olsun.
- Cumhurbaşkanlığı görev süresi yeniden 7 yıla çıkarılsın (Cumhurbaşkanının görev süresi, milletvekili görev süresine tekabül etmesi ve bu sayede yasama ve yürütmenin farklı siyasî görüşler tarafından kutuplaşmasını engellemek gerekçesiyle 2000 yılında 7 yıldan 5 yıla indirilmişti).
- Eski Cumhurbaşkanlarına ömür boyu ödenek uygulamasına son verilsin (Ritter, 2018; www.tele1.com, 2018; www.oekosoz.org, 2018).

¹⁷ Bu düzenlemeyle birlikte Fransızlar, Avrupa'nın en pahalı akaryakıt kullanan halkı olmuştur. F. Hollande ve E. Macron hükümetlerinin biraz da çevreci hassasiyetlerle benimsediği bu vergiler, özellikle toplu taşıma imkânlarının daha az olduğu taşra bölgeleri ve küçük şehirlerde Fransız halkının alım gücünü azaltmıştır (Örmeci, 2019:46).

¹⁸ Poujade ve Sarı Yelekliler hareketleri birbiriyle kıyaslandığında benzer ve farklı yönleri şu şekilde sıralanabilir. Benzer yönleri:

- Her iki hareketin sebepleri irdelendiğinde ağırlıklı olarak mali sebepler öne çıkmakla birlikte ekonomik ve siyasî sebepler de protestolarda etkili olmuştur.
- Her iki hareket, katılımcı profilleri bakımından değerlendirildiğinde homojen bir katılımcı kitlesinden bahsetmek mümkün değildir. Böyle olmakla birlikte protestocuların geneli, ekonomik olarak orta ve daha aşağı gelire sahip ve hükümetin ekonomik/malî tasarruflarından doğrudan olumsuz etkilenen kimselerden oluşmaktadır.
- Her iki harekette tetikleyici unsur hükümetin vergi konularındaki tasarruflarıdır. Ancak her iki hareket de kitleselleştiği nispette hükümetlerin genel politikalarına karşı bir muhalefete dönüşmüşlerdir.
- Her iki hareketin ortaya çıkışında önceden bir hazırlık söz konusu olmamakla birlikte bir partinin, bir sendikanın veya bir sivil toplum kuruluşunun yönlendirmesi de yoktur.
- Her iki hareket kullandıkları protesto usulleri bakımından, özellikle de Sarı Yelekliler Hareketi daha yoğun olarak demokratik teamüllerin dışına çıkmış ve kamu güvenliğini tehdit etmiştir.
- Her iki hareketin sonucunda hükümetler önceki tasarruflarından geri adım atmak zorunda kalmışlardır.

Farklı yönleri:

- Poujade Hareketi'nin öncülüğünü bir şahıs yaptığı halde Sarı Yelekliler Hareketi'nde tek bir şahıstan ziyade birden çok şahsın öncülüğü vardır. Sarı Yelekliler Hareketi'nin öncüsü olarak öne çıkan isimler şunlardır: Eric Drouet, Maxime Nicolle, Priscillia Ludosky, Julien Terrier Isere, Jason Herbert Charente. Bunların yanı sıra değişik bölgelerde hareketi temsil eden farklı kişilerden bahsedilmektedir (Koyuncu ve Gökkuş, 2018).
- Sarı Yelekliler Hareketi'nin sembolü acil durumu çağrıştıran ve Fransa'da araçlarda bulundurulması zorunlu olan sarı yelek iken, Poujade Hareketi'nde Fransızların milli sembolü horoz kullanılmıştır. Ancak sarı yelek kadar öne çıkmamıştır.
- Poujade Hareketi kitleselleşerek önce bir sivil toplum kuruluşuna sonra da bir siyasî partiye dönüşmüştür. Sarı Yelekliler Hareketi ise başlamasının üzerinden yaklaşık 9 ay geçmesine rağmen ne sivil bir kuruluşa ne de bir siyasî partiye evrilmemiştir.
- Poujade Hareketi taraftarları kitleselleşme sürecinde basın-yayın vasıtalarını (Dönemin imkânları dolayısıyla) kullandırlarken, Sarı Yelekliler Hareketi mensupları, iletişim ve örgütlenmede internet teknolojisinin imkânlarını (Sosyal medya hesapları) kullanmış, çok daha hızlı iletişim kurmuş ve örgütlenmişlerdir.
- Poujade Hareketi başlangıçta Vergi Tahsilatlarına/Müfettişlerine zor kullanmak suretiyle engel olmak, eylemlere katılmak istemeyenleri zorlamak gibi yer yer kanun dışı tepkiler göstermişlerse de zamanla tepkilerini kanunî sınırlar içerisinde tutmaya özen göstermişlerdir. Sarı Yelekliler Hareketi ise kontrolsüzlüğün de etkisiyle kamu düzenini aksatıcı mahiyette trafiği engelleme, sokaklarda barikatlar kurma, araba ve çöp kutularını ateşe verme, kolluk

---

kuvvetleriyle çatışma, mağazaları kundaklama gibi kanun dışı protesto usullerini kullanmışlardır. Nitekim gösteriler sonucunda çok ciddi maddi kayıpların yanı sıra yaralanan ve ölenler olmuştur.

- Poujade Hareketi Fransa sınırlarının dışında çok fazla etki oluşturamamasına rağmen Sarı Yelekliler Hareketi kısa bir zamanda Fransa sınırlarının dışına taşmış ve çevre ülkelerde de etkili olmuştur. Sarı Yelekliler Hareketi, Avrupa'dan Afrika'ya birçok ülkede benzer gösteriler için öncü oldu. Almanya, Belçika ve Bulgaristan, hükümet karşıtı protestolara sahne olurken, Burkina Faso'da da geniş çaplı eylemler başladı. Hindistan'da ise benzer gösterilerin ortaya çıkmasından endişe ediliyor (Günaydın, 2018).

¹⁹ Vergi mükelleflerinin vergi uygulamalarına karşı aktif ve pasif nitelikteki tepkilerine ayrıntılı olarak görmek için Keskin'in "Vergiye Yönelik Mükellef Tutum ve Tepkileri" başlıklı araştırmasına bakılabilir.

²⁰ Poujade Hareketi'nin bir Vergi İsyanı olduğu konusunda Türk maliye yazınında "Poujade Hareketi, dayandığı temeller ve ortaya çıkardığı sonuçlar itibarıyla tipik bir verginin isyanı hareketi olarak değerlendirilebilmektedir" (Aktan, Dileyici, Saraç,2002:162), ve "Dolaysız nitelikli vergilerle alakalı açık bir isyan görünümü ortaya koyan Poujade Hareketi" (Gergerlioğlu, 2015:97) şeklindeki değerlendirmelerin yanında Vergi Grevini Vergi İsyanı ile eşdeğer gören " Maliye tarihine bakıldığında, Magna Carta Libertatum (1215) ile başlayan vergiye karşı kolektif tepkilerin birçok ülkede ve toplumda çeşitli örneklerini görmek mümkündür. Bunlardan Vergi İsyanı veya Grevi olarak nitelendirilebilecek en önemlilerinden birisi Poujade Hareketi (Fransa-1953)'dir" (Demir, 2013:102) şeklinde değerlendirmeler de mevcuttur.

²¹ Yaşanan olaylarda şiddet kullanımıyla ilgili taraflar birbirini itham etmektedir. Sarı Yelekliler'in sözcülerinden Priscillia Ludosky "E.Macron'un gösterilerdeki şiddet olaylarını kınadığını ancak polisin protestoculara uyguladığı şiddetten bahsetmediğini" dile getirerek güvenlik güçlerinin şiddet kullanımını ve Fransız yönetiminin buna göz yummasını eleştirmektedir (Yeniçağ, 2019). Diğer taraftan Sarı Yelekliler içerisine karışan ve şiddeti bir araç olarak kullanmayı meşru gören 'Black Blocs' (Kara Bloklar) şeklinde isimlendirilen grupların kolluk kuvvetlerine karşı şiddet kullanmasının şiddeti tahrik eden diğer bir unsur olduğu üzerinde durulmaktadır. (Yıldız, 2019).

Diğer Konular / Beyond the Topic

BOĞAZLAR SORUNU ÜZERİNE JEOPOLİTİK BİR DEĞERLENDİRME: İSTANBUL'UN FETHİNDEN MONTRÖ BOĞAZLAR SÖZLEŞMESİNE

Hasan ACAR*

Öz

Tarih boyunca siyasî, askerî ve ekonomik yönden stratejik öneme sahip olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları, üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Rusya ve Batılı devletlerin büyük mücadelelerine sahne olmuştur. Boğazlar Sorunu olarak ifade edilen bu mücadele, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına hâkim olan devlet ile deniz yolu olarak bu Boğazlardan yararlanmak isteyen devletler arasında çıkan sorunları ve bunların bir çözüme bağlanmasını ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde İstanbul ve Çanakkale Boğazları stratejik yönden büyük devletlerin her zaman ilgisini çekmiştir. Bu ilgi özellikle ekonomik, politik ve askerî yönden ortaya çıkmaktadır. Boğazlar Sorunu özellikle Mısır meselesinden sonra daha çok önem kazanmıştır. Bu araştırma, Devleti-i Aliye'nin İstanbul'un Fethi ile başlayan Boğazlara hâkimiyetinden yıkılışına kadar Batılı devletlere Boğazlar üzerinden verdiği imtiyazları ve devletin hâkimiyetinin zayıflamasıyla birlikte Kırım idaresinin kaybedilerek Rusya'nın Boğazlar üzerinden sıcak denizlere inmek istemesi mücadelesini ve bu duruma karşı gelen devletlerin Boğazlar üzerindeki hâkimiyet kavgalarını ortaya koyma amacındadır.

Anahtar Kelimeler: Boğazlar Sorunu, Jeopolitik, Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Egemenlik, Jeostrateji.

A GEOPOLITICAL ASSESSMENT ON THE STRAITS ISSUE: FROM THE CONQUEST OF ISTANBUL TO THE MONTREUX STRAITS CONVENTION

Abstract

The Straits of Istanbul and the Dardanelles, which have political, military and economic strategic priorities throughout history, have been the scene of great struggles of Russia and Western States seeking to rule over them. This struggle, which is referred to as the Problem of the Straits, refers to the problems that arise between the state that dominates the Straits of Istanbul and the Dardanelles and the states wishing to take advantage of these Straits as a maritime route and their solution. Historically, the Straits of Istanbul and the Dardanelles have always attracted great interest from the strategic direction. This interest emerges especially from the economic, political and military perspectives. The issue of the Straits has become

* Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Başkanlığı, Bursa Işıklar Jandarma Astsubay Meslek Yüksekokulu, hasanacar.uludag@gmail.com.

more important, especially after the Egyptian issue. The aim of this study is to reveal the events occurred from the beginning of Ottoman Empire's domination over the Straits through the conquest of Istanbul until the collapse of the State. These events are briefly as follows; the concessions given to the Western states over the Straits, the weakening of the sovereignty of the state, meanwhile the lost of the administration of Crimea, and Russia's struggle for its desire in order to outreach to the warm seas through the Straits, and the struggles of the states that opposed this situation of Russia to establish domination over the Straits.

Keywords: *The Problem of the Straits, Geopolitics, Montreux Straits Convention, Sovereignty, Geostrategy.*

Giriş

Jeopolitik açıdan dünyanın en önemli geçitlerinden biri Türk topraklarında bulunan ve bir iç deniz niteliğindeki Karadeniz'i Akdeniz'e dolayısıyla Atlas Okyanusuna bağlayan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarıdır. Her iki boğaz, 1453'te İstanbul'un fethiyle birlikte tamamen Türklerin kontrolüne girmiştir. Asya ve Avrupa kıtalarını birbirine bağlayan bu Boğazlar stratejik açıdan son derece büyük önem arz etmektedir. Siyasî, askerî ve iktisadî önemi nedeniyle yüzyıllardır birçok devletin ilgi odağı haline gelmiş ve devamlı olarak devletlerin hâkimiyet mücadelesine konu olmuştur.

Karadeniz sahillerindeki müstahkem kalelerin (Amasra, Sinop, Trabzon vs.) fethi ve Kırım Hanlığının Osmanlı himayesine girmesiyle Karadeniz, tamamen bir "Türk Gölü" haline gelmiştir. Boğazlardan geçiş hakkı ve Karadeniz'de serbestçe ticaret yapabilme yalnız Osmanlı Devleti'nin bazı devletlere verdiği imtiyazlar sayesinde mümkün hale gelmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 47-57; Shaw, 1994: 99-101; Miroğlu, 1993: 231-233). Böylece XV. yüzyıl ortalarından XVIII. yüzyıl ortalarına kadar Boğazlar üzerinde kesin suretteki Osmanlı hâkimiyeti, herhangi bir tehde maruz kalmadan varlığını kesintisiz olarak devam etmiştir (İnan, 1995: 7).

Rusya'nın zamanla kendi sahasında güçlenmesi, bu devletin kara devleti olduğundan denizlere ulaşım siyasî ve ekonomik anlamda daha fazla etkin olma hırslarını artırmıştır. Çar I. Petro'nun Rusya'nın büyük bir devlet olabilmesinin sıcak denizlere inmek suretiyle mümkün olacağını belirtmesi, Rusların tarihi emelleri olan güneye (Karadeniz'e) inme siyasetinin temellerini oluşturmaktadır. I. Petro, Rusların sıcak denizlere ulaşması için en kestirme ve uygun yolun Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmak olduğunu vurgulaması Rusların esas hedefini açığa çıkarmıştır. Bu sebeple Ruslar, Boğazlar üzerinde hâkimiyetlerini kurmak için XVIII. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devleti'ni tahrik etmeye başlamıştır (Kocabaş, 1989: 63-95; Kurat, 1990: 11-24).

1700 tarihli İstanbul Antlaşması ile Azak Kalesi ve civarının Rusların eline geçmesi ilk kez “Boğazlar Sorununun” ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Fakat 1711 yılında yapılan Prut Savaşı ve Antlaşması ile Azak kalesinin Osmanlılara geri iade edilmesi Boğazlar Sorununun bir müddet daha ertelenmesine neden olmuştur (Kurat, 1990: 20; Kocabaş, 1989: 86).

Rusların tarihi emelleri II. Katerina döneminde Avrupa'nın da içinde bulunduğu durumdan dolayı yoğun biçimde tekrar devreye sokulmuştur. 1768-1774 yıllarında cereyan eden Osmanlı-Rus savaşının sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım Hanlığı Rusya güdümünde bağımsız bir statüye getirilirken, aynı zamanda Ruslar Karadeniz’de ticaret yapma hakkını elde etmiştir (Kurat, 1990: 30-31; İnan, 1995: 8). Bu durum Karadeniz’in bir Türk Gölü olması vasfını zedelediği gibi 1783 senesinde Kırım’ın Ruslarca ilhak edilmesi, bu vasfı tamamen ortadan kaldırmıştır. Bu durum Boğazlar için potansiyel bir Rus tehdidinin oluşmasına neden olmuştur (Kurat, 1990: 33-34).

Öte yandan 1787-1792 Osmanlı-Rus ve Osmanlı-Avusturya savaşları esnasında Ruslar, Osmanlı Devleti’nin Balkanlardaki topraklarının ele geçirilmesi halinde, başkenti İstanbul olan ve Rusya’ya ittifakla bağlı bir Grek Devleti’nin kurulmasını hedeflemiştir. Kurulacak olan bu devletin başına II. Katerina’nın torununun, XIII. Konstantin sıfatıyla getirilmesi tasarlanmıştır. “Grek Projesi” adı verilen bu tasarı Rusların tarihi emellerinin su yüzüne çıkmasının en önemli ispatıdır (Kurat, 1990: 31-32; Armaoğlu, 1999: 17-18). Fakat bu savaşlar sonucunda Ruslar amaçlarına ulaşamamışlardır. Rusya, tarihi planlarını uygulamaya koymak için daha uygun bir fırsat kollamaya başlamış ve bu fırsat Fransa’nın Mısır’a asker çıkarmasıyla uygun zemin bulmuştur (Kocabaş, 1989: 166).

Osmanlı Devleti, bulunduğu coğrafya itibarıyla önemli bir ticari öneme sahipti. Bu yapısından dolayı birçok devlet toprakları üzerinde ticaret yapabilmek için birtakım imtiyazlar talep etmiştir. 1798 yılına kadar Osmanlı Devleti nazarında ticari faaliyetler hususunda en fazla imtiyazlı devlet Fransa olmuştur. Bu tarihte Fransa’nın Mısır’a asker çıkartıp işgal hareketine girişmesi sonucu imtiyazlı durum İngiltere lehine genişlemiştir (Shaw, 1994: 362; Karal, 1988: 36). İngiltere, 1798 yılında Akdeniz’deki Fransız hâkimiyetine son vererek kendi hâkimiyetini kurmuş ve aralarında Hindistan’ın da bulunduğu Güney Asya’daki sömürgeleriyle olan bağımlı kuvvetlendirmiştir. Ayrıca, İngiltere’nin Hindistan’daki sömürgeleriyle olan bağlantısını kısa yol olan Akdeniz-Kızıldeniz vasıtasıyla sağlaması İngiltere’yi Osmanlı’nın bütünlüğünü muhafaza etme yönünde bir politika uygulamaya sevk etmiştir (Uçarol, 1985: 66; Armaoğlu, 1999: 55-56).

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası ve Osmanlı'ya olan saldırgan tutumu, İngiltere'nin bölgedeki çıkarları için tehdit oluşturmuştur. İngiltere Akdeniz'deki etkinliğinin devamı için Osmanlı Devleti'ni bir tampon devlet olarak görmüştür. Bu nedenle Rusların, Boğazları ele geçirmek isteklerine o dönem İngiltere şiddetle karşı gelmiştir. Bu durum 1908'deki "Reval Görüşmelerine" kadar devam etmiş, bu tarihten sonra politikasında değişiklik yaparak çökmekte olan Osmanlı Devleti'nden en önemli payı kapmayı hedeflemiştir (Armaoğlu, 1999: 600-601; Uçarol, 1985: 249-250; Kocabaş, 1989: 351-355).

1. Boğazların Uluslararası Sorun Haline Gelme Süreci

Ruslar, 1769-1774 yıllarında Osmanlı Devleti ile yaptıkları savaşta sıcak denizlere inme yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu savaş sonunda imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile bu adımı siyasî yönden tasdik etmiştir. 1770 yılının başlarında Kont Orlov kumandasındaki Rus donanması Akdeniz'e inerek oradan Ege hattı boyunca ilerlemeye başlamıştır. Rus donanmasının Akdeniz'e kadar ilerlemesi İngiltere'nin yardımlarıyla gerçekleşmiştir. Rusya, İngiltere'nin yardımıyla donanması Baltık denizinden Akdeniz'e ulaştırmıştır. Bu arada Fransa, bu iki devletin yardımlaşmasının haberini alarak haberi Osmanlı Devleti'ne ulaştırmıştır. Rusların Akdeniz'e donanma göndermesinin asıl sebebi, adaların işgal edilmesi ve Mora isyanının Selanik boyunca ilerletilmesi olarak değerlendirilmiştir.

Rus donanmasının Akdeniz'den Ege'ye doğru ilerleyişini Osmanlı donanması geri püskürtmüş, bunun üzerine Rus savaş donanmaları 7 Temmuz 1770 günü Çeşme körfezine ani bir baskın düzenleyerek Osmanlı donanmalarını yakmıştır. Rusların yaptıkları bu baskından dolayı Ege denizinde Ruslara karşı koyabilecek bir güç kalmamıştır. Bunun ardından Rusya ile Osmanlı Devleti arasında 17 Temmuz 1774 tarihinde imzalanan Küçük Kaynarca Barış Antlaşması ile Rusya, Karadeniz'de Osmanlı Devleti'ne rakip olmaya başlamıştır. Bu antlaşmanın 11. maddesi ile Rusya, Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya ve İngiltere'ye verdiği kapitülasyon haklarının aynısını elde etmiştir. Rusya, bunun yanında Osmanlı Devleti'nin toprakları üzerinde ticaret yapma serbestliğini kazanmıştır. Böylece Kırım Rusya'nın eline düşmüştür. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya tarafından en büyük hedeflerinden biri olarak Kırım'ın ilhaki için büyük bir adım atılmış ve Karadeniz bir "Türk gölü" olmaktan çıkmıştır. Boğazların kapalılığı ilkesi Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında da devamlılığını sürdürmüştür.

18. Yüzyılda Akdeniz ve Boğazlar, İngiltere için büyük önem arz etmiştir. Çünkü İngiltere'nin sömürgelerine giden yollar buralardan

geçmektedir. Bunun yanında İngiltere doğuda himaye ettiği sömürgelerin önemine istinaden Akdeniz'e hâkim olma politikası gütmüştür. Hindistan'dan İngiltere'ye giden en kısa yol Akdeniz'den geçmektedir. Napolyon, Mısırı işgal ettiğinde İngiltere, Rusya ve Osmanlı Devleti ile antlaşma yaparak Fransa'yı Mısır'dan çıkarmak istemiştir. Zaten Fransa'nın amacı İngiltere'yi Akdeniz'den çıkarmak olarak değerlendirilmiştir. Hindistan'a giden bir diğer yol ise Dicle ve Fırat vadisinden Basra körfezine uzanan yoldur. Bu önemli iki yolun Rusya ve Fransa'nın eline geçmemesi için İngiltere, bu dönemde Osmanlı Devleti ile sürekli iş birliği içine girmiştir.

Boğazlarla ilgilenen bir diğer devlet, Osmanlı Devleti ile geçmişten gelen siyaset ve ekonomi iş birliği bulunan Fransa'dır. 18. Yüzyılda Amerika'daki sömürgelerini İngilizlere kaptırınca yeni sömürge arayışına girişerek Akdeniz'i Fransız gölü haline getirmeyi amaçlamıştır. Fransa bu amacını gerçekleştirmek için Yedi Yunan adasını ve Mısır'ı işgal etmiş, Venedik Cumhuriyeti'nin topraklarını Avusturya ile bölüştürmüştür. Sıra İstanbul ve Boğazlara gelince buralarda Rusya'yı karşısında bulmuştur. Fransa'nın bu tutumu karşısında Rusya tarafından tepki gecikmemiştir. Bundan sonra Fransa, Rusya'nın Boğazlar ve İstanbul üzerine yaptığı tüm hareketlerin karşısında yer almış, Rusya da aynı şekilde Fransa'nın Akdeniz'deki tüm faaliyetlerinin karşısında yer almıştır.

Avusturya ve Prusya'ya gelince, bu iki devlet denizle bağlantıları olmadıkları için diğer devletlerin Boğazlar üzerindeki politikaları gibi politika izleyememişlerdir. Bu iki devletin Boğazlar sorunlarıyla alakaları şuydu; Avusturya, Osmanlı Devleti'nin komşusu olduğu için Boğazlar konusundaki sorunla ilgilenmiştir. Prusya ise Avrupalı büyük devletlerden sayıldığı için bu meselenin hallinde çağırılmıştır.

Rusya, Osmanlı Devleti üzerindeki planlarını bu olaydan sonra daha da genişletmiştir. Bir taraftan İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirmeye çalışırken diğer taraftan da Kafkaslara ve Balkanlara yayılma politikasına girmiştir.

Ruslar, Şahin Giray'ı Kırım'a han olarak tayin etmek istemiş ancak Babıâli bunun yerine Kırım'a III. Selim Giray'ı tayin etmiştir. Bunun üzerine Ruslar 1778 yılında Kırım'a girmiş fakat bir sonuç elde edememiştir. Durum böyle olunca 10-21 Mart 1779'da Babıâli ve Rusya arasında Küçük Kaynarca Antlaşması'nı teyit eden Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalanmış ve Ruslar yeni bir diplomatik zafer kazanmıştır (Kurat, 1990: 32).

Rusya, Aynalıkavak Tenkihnamesi'nden sonra planlarını adım adım gerçekleştirmeye başlamıştır. Kırım'ı işgal ederek kendisine bağladıktan sonra Karadeniz'de hâkimiyet kurmak için harekete geçmiştir. Böylece Rusya en büyük hedeflerinden birini gerçekleştirmiştir. Rusya'nın bu süreçte önünde sadece tek hedef kalmıştır ki o da Boğazlardan geçip Akdeniz'e inmektir. Rusya, bu emelini gerçekleştirmek için Avusturya ile planlar yapmaya başlamıştır.

1789'da Fransız Devrimi ile birlikte Avrupa'da siyasî dengeler değişmiştir. Fransız lider Napolyon Akdeniz'deki en güçlü rakip olarak gördüğü İngiltere'yi bu topraklardan uzaklaştırmak için 1798'de Mısır'ı işgal etmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Fransa ve İngiltere ile olan münasebetlerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Osmanlı Devleti Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle çok zor duruma düşmüştür. Bu durum Rusya'ya tarihi emellerini gerçekleştirmek ve Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzunu artırmak için aradığı fırsatı vermiştir (Kurat, 1990: 40-42). Bu noktada Rusya, Osmanlı Devleti'ne Fransa'ya karşı ittifak yapmayı önermiştir. Osmanlı Devleti, Rusya'nın samimiyetinden emin olmadığı için bu öneriyi kabul etmemiş fakat değerlendireceğini bildirmiştir. Daha bu konu tartışıldığı dönemde bir Rus filosu işi oldubittiye getirmiş ve İstanbul Boğazı'ndan girerek Büyükdere'ye demirlemiştir.

Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rusya ile ittifak antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştır. İttifak antlaşması hükümleri açık (toplam 14 madde) ve gizli (toplam 23 madde) olmak üzere iki ayrı biçimde tasarlanmıştır (Karal, 1988: 31-34; Beydilli, 1992: 266; İnan, 1995: 8). Bu ittifak antlaşmasının önemli gizli maddelerinden bazıları şu şekildedir (Uçarol, 1993: 288-289):

- *Rusya, Osmanlı Devleti'ne bir savaş filosu ile yardım edecek ve Osmanlı Devleti bu filonun Boğazlardan geçişine izin verecektir.*
- *Savaş bittikten sonra Rus gemileri Karadeniz'deki üslerine dönecektir. Fakat savaş süresince Rus gemilerinin Boğazlardan geçmesi, bundan sonra Boğazlardan geçmek için hak iddia etmelerinin bahanesi olmayacaktır.*
- *Karadeniz iki devlet arasında kapalı bir deniz olacaktır. Bu denize girmek isteyen gemilere birlikte karşı konulacaktır.*

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti Ruslara ilk defa Boğazlardan geçiş hakkı tanımıştır. Böylece Rusya Boğazlardan geçerek Akdeniz'e inme imkânı bulmuştur. Rusların, Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri bu imkânı sürekli

hale getirmek isteği ile birlikte Rusya'ya verilen geçici ve anlaşma şartlarına bağlı izin, Boğazlar Sorunu'nu resmen tarih sahnesine çıkarmış ve ilk olarak devletlerarası bir anlaşmaya girmiştir (Beydilli, 1992: 266; Kurat, 1990: 44; Kocabaş, 1989: 170).

Bu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Rusya'nın Karadeniz'deki varlığını hukuki kabul etmiş, Fransa, Napolyon liderliğinde Mısır'ı işgal etmesiyle Akdeniz problemi ortaya çıkarmıştır. Böylelikle Fransa'nın Mısır'ı ele geçirip Akdeniz'de hâkimiyet kurma isteği de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu antlaşma sonucunda İngiltere ve Rusya ise çok büyük kazançlar elde etmiştir. Özellikle İngiltere Akdeniz'deki yerini daha da güçlendirmiş, Rusya ise Boğazlardan geçme ve sıcak denizlere inme fırsatını elde etmiştir. Osmanlı Devleti Rusya'ya verdiği bu imtiyazları daha da genişleterek 23 Eylül 1805'te ikinci bir ittifak antlaşması imzalamış ve bu devlete barış zamanında da Boğazlardan geçme hakkını tanımıştır.

Fransa'nın Mısır'dan çıkmasıyla Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle arası bozulmaya başlaması, Rusya'nın Mora ve Ege adalarındaki Hıristiyan halkı Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtması ve İngiltere'nin Mısır'a yerleşmek istemesi üzerine Osmanlı Devleti, Fransa'yla bir antlaşma yapmak istemiştir. Bunun üzerine 25 Haziran 1802'de Paris Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşmayla birlikte Fransız ticaret gemilerinin Karadeniz'e geçmelerine izin verilmiştir. Aynı izin İngiliz gemilerine de verilmiştir.

Ruslar, 8 yıl süreli olan bu antlaşmayı kalıcı bir biçime sokma niyetiyle 1798'de imzalanan ittifakın yenilenerek bazı ilaveler yapılmasını talep etmiştir. Talep edilen bu maddelerin en ağırı "Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçme" maddesi olarak değerlendirilmiştir. Osmanlı Devleti'nin bu antlaşmayı imzalamasının nedeni o dönem Avusturya ordularını yenen Rusya'ya yaklaşma çabası olarak değerlendirilmektedir. Fakat 1806'da ortaya çıkan yeni bir Osmanlı-Rus Savaşı nedeniyle antlaşma yürürlükten kaldırılmıştır (Beydilli, 1992: 266).

1806'da Osmanlı Devleti ile Fransa arasındaki yaklaşma Rusya ile Fransa'nın birlikte hareket etmesiyle birlikte bozulmaya başlamıştır. Buna karşın Rusya ile Fransa'nın 1807 yılında Tilsit'te ve 1808 yılında Efrut'ta antlaşma imzalamaları bir Osmanlı-İngiliz yaklaşmasını başlatmıştır. Napolyon'un Tilsit ve Efrut'ta Rus Çarı ile Osmanlı Devleti'nin bölüşülmesi hususunda görüşmeler yaptığını duyan Osmanlı Hükümeti, İngiltere ile 5 Ocak 1809 tarihinde Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması'nı imzalamıştır (İnan, 1995: 9; Uçarol, 1993: 73).

Bu antlaşma ile İngiltere; elinde bulunan Osmanlı kalelerini geri verecek, Osmanlı Devleti ise el koymuş olduğu İngiliz gemilerini ve bu gemilerin taşıdığı malları İngiliz hükümetine geri iade edecektir. Kapitülasyonların devamlılığı sağlanacak, eğer Fransa Osmanlı Devleti'ne saldırırsa İngiliz hükümeti Osmanlı Devleti'nin sahillerini Fransa'ya karşı koruyacak ve Osmanlı kuvvetlerine silah ve mühimmat yardımında bulunacaktır.

Boğazların kapalılığı kuralını İngiltere diğer devletlere de kabul ettirmek için uğraşmıştır. İngiltere'nin bu amacı, Rusya'nın güneye inmesini önlemek olarak yorumlanmıştır. İngiltere bunun yanında Boğazların kapatılmasını Avrupa meselesi haline getirmek için uğraşmıştır. Kala-ı Sultaniye Antlaşması ile İngiltere ve Rusya'nın Boğazlar üzerindeki bu uğraşları gün yüzüne çıkmıştır.

Bu antlaşma, Boğazlar Sorunu'nun önemli bir aşamasını teşkil etmektedir. İngiltere, Osmanlı Devleti ile Rusya'nın daha önce yapmış olduğu, 1798 İttifak Antlaşması'nın çıkarlarını tehlikeye düşüreceğini görmüş ve Osmanlı-Rus ilişkilerinin bozulmasını fırsat bilerek yapılan bu antlaşmaya Boğazlarla ilgili bir hüküm konulmuştur. Antlaşmanın 11. maddesi gereğince barış döneminde Boğazlar yabancı savaş gemilerine kapalılığını sürdürecektir, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı statüko İngiltere tarafından kabul edilecektir.

Bu antlaşmaya göre; Osmanlı Devleti tarafından yabancı devletlerden hiçbirinin savaş gemisine Boğazlar açılmayacaktır. İngiltere, böylelikle Rusların Boğazlar üzerinden güneye ulaşmasına bir set çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin iç meselesine ait olan "Boğazların kapalılığı" ilkesi devletlerarası bir belgede yer almış, Osmanlı Devleti'nin Boğazları açması hakkındaki tartışmasız üstünlüğü ve tasarruf hakkı sınırlandırılmıştır (Uçarol, 1993: 73-74; İnan, 1995: 9; Beydilli, 1992: 266). Bu nedenle 1809 Antlaşması Boğazlarda devletlerarası müdahale uygulamasına yol açacak olan 1841 Londra Antlaşması'nın küçük boyutlu bir örneğini teşkil etmiştir.

2. Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı

1815 tarihinde gerçekleşen Viyana Kongresi'nde Avrupalı büyük devletler başka devletlerin iç işlerine karışma niyetlerini aşikâr etmişlerdir. Fakat bu devletler 1821 yılında ortaya çıkan Yunan İsyanını bastırmak için hiçbir teşebbüste bulunmamıştır. Bu devletlerden Rusya, Fransa ve İngiltere kendi çıkarları doğrultusunda Yunan İsyanını desteklemeye başlamıştır. İngiltere ile Fransa'nın bu ayaklanmayı desteklemelerinin nedeni Rusya'nın

güneye inmesini engellemek ve Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurmak olarak değerlendirilmiştir.

Yunan İsyanının bastırılması için Osmanlı devleti Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mehmet Ali Paşa bu yardım karşılığında Osmanlı Devleti'nden Mora ve Girit valiliklerini istemiştir. Osmanlı Devleti'nin bu isteği kabul etmesi üzerine Mehmet Ali Paşa isyanın bastırılması için oğlu İbrahim Paşa'yı görevlendirmiştir. İbrahim Paşa, elinde o dönemin modern silah ve donanmasına sahip olması nedeniyle isyanı kısa sürede bastırmıştır. İsyân bastırıldıktan sonra Rusya, Osmanlı Devleti'ne bir ulti-matom göndermiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Rusya ile görüşmelere başlamış ve bu görüşmeler sonucunda Rusya ile Akkerman Antlaşması (7 Ekim 1826) imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Rusya'ya Karadeniz'de ticaret yapma hakkı verilmiştir.

Bu antlaşmadan sonra Avrupalı devletler Yunan meselesini görüşmek için 6 Temmuz 1827 yılında Londra'da bir araya gelmiş ve bu görüşme sonucunda özerk bir Yunanistan kurulmasına karar verilmiştir. Osmanlı hükümetinin alınan bu karara itiraz etmesi üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya donanmaları Navarin'de Osmanlı donanmasını yakmıştır. Bu arada Rusya, kendi çıkarları doğrultusundaki isteklerini kabul ettirmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmıştır. Ruslar 20 Ağustos 1829'da Edirne'yi ele geçirmesi üzerine 14 Eylül 1829'da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Edirne Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Rusya'nın Boğazlardan geçirdiği ticaret gemilerine Osmanlı Devleti hiçbir şekilde karışmayacak ve Osmanlı Devleti Boğazları, diğer devletlerin ticaret gemilerine de açacaktır.

Rusya, Edirne Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti üzerinde uyguladığı siyasette değişikliklere gitmiştir. Bu siyasetin değişmesinin en önemli nedeni Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısında güçlü bir konuma gelmesinin Batılı devletlerin çıkarlarına ters düşmesi olarak değerlendirilmiştir. Buna göre eğer Rusya Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne göz dikecek olursa bu durum Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almasına neden olacaktır. Bu nedenle Rusya Batılı devletleri karşısına almaktan çekindiği için bu siyasetinde değişikliğe giderek Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma siyaseti gütmeye başlamıştır.

Fransa, bu dönemde Akdeniz'de çıkan sorunlara yakın ilgi gösteren bir ülke olarak değerlendirilmiştir. Napolyon'un 1798'de Mısır'ı işgal edip ve buradan çekilmesine rağmen Fransız etkisi Mısır'da devamlılığını sürdürmüştür. Fransa Mısır'a yakınlığından dolayı Mısır'ın Mehmet Ali

Paşa'nın himayesinde kalması siyasetini gütmüştür. Buna karşın Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti ile giriştiği savaşı kazanması İngiltere'yi tedirginliğe sürüklemiştir. Bu tedirginliğin sebebi, Mısır'da kurulacak bir hükümetin Kızıldeniz'den Hindistan'a giden ticaret yolunun sonu olacağı düşüncesidir. Osmanlı Devleti'nin yardım istediği Rusya'nın amaçları ise Karadeniz'i tamamen kendisine bağlı bir göl haline getirmek ve İstanbul ile Boğazlarda hâkimiyet kurup Akdeniz'e inmek (Karal, 1988: 133) olarak ifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti Mora isyanının bastırılması için Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiş, bu yardımın karşılığında da Suriye, Girit ve Trablus-Şam bölgelerinin valilikleri vaat edilmiştir. Mehmet Ali Paşa bu isteği yerine getirilmeyince Osmanlı Devleti'ne Rusya'ya karşı yardım etmemiştir. Mehmet Ali Paşa daha sonra 24.000 kişilik bir kuvvetin başına Süleyman Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'yı geçirerek Akka Valisi üzerine göndermiştir (Karal, 1988: 137). Sonuç olarak Akka alınmış, Valisi olan Abdullah Paşa esir edilerek İstanbul'a gönderilmiştir. Bu olayla birlikte Şam, Mehmet Ali Paşa'nın himayesi altına girmiştir.

Mehmet Ali Paşa'nın kuvvetleri Şam'ı ve Akka'yı alıp, Antakya ve İskenderun'a doğru ilerlemiş ve Osmanlı ordusunu bozguna uğratmıştır (29 Temmuz 1832). Bu arada İbrahim Paşa da Toroslari aşırıp Konya'ya doğru ilerlemiştir. Bu olaydan sonra Osmanlı Devleti Reşit Paşa emrindeki düzensiz bir orduyla İbrahim Paşa'ya saldırmış ve saldırı sonucunda Osmanlı ordusu kesin bir yenilgi almıştır (21 Aralık 1832). Bu sonuçlar karşısında ne yapacağını şaşırarak II. Mahmut, çareyi Rusya'da aramak zorunda kalmıştır. Bu yardım talebi sonrasında Mehmet Ali Paşa sorunu uluslararası bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Rusya isyanı bastırmak için Mehmet Ali Paşa'ya savaşı durdurması teklifinde bulunmuştur. Paşa, Fransa'nın da desteğiyle bu teklifi reddetmiştir. Bunun üzerine Rusya, Şubat 1833'te bir filosunu Karadeniz boğazından geçirerek Büyükdere önüne demirlemiştir. Rusya'nın bu hareketi üzerine Fransa ve İngiltere de harekete geçerek filolarını Çanakkale'ye doğru ilerletmeye başlamıştır. Bunun yanında İstanbul'a elçiler göndererek çözüm arayışına girmişlerdir.

Bu arada Mehmet Ali Paşa Anadolu'da padişaha karşı bazı isyanlar çıkartarak kendisine bağlı kişileri devlet kademesine yerleştirmeye başlamıştır. Bu durumlar gerçekleşirken 5 Nisan 1833'te 15.000 kişilik Rus kuvveti Boğaziçi'nin Anadolu yakasına yerleşmiştir (Karal, 1988: 135).

Rusya'nın İstanbul Boğazından geçerek Osmanlı Devleti'nin yardımına koşması İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin bu sorunuyla acilen ilgilenmesini sağlamıştır. Fransa ve özellikle İngiltere'nin ısrarlarını kabul eden padişah Amedci Reşit Bey'i ve Fransız maslahatgüzarı Varenne'yi İbrahim Paşa'nın yanına göndererek barış teklifinde bulunmuştur. Bunun sonucunda 14 Mayıs 1833'te Mısır Valisi ile Kütahya Uzlaşması kabul edilmiş ve devleti tehdit eden tehlike geçici olarak bertaraf edilmiştir (Beydilli, 1992: 266; Karpaev, 1999: 64). Uzlaşmaya göre Mehmet Ali Paşa'nın elinde bulunan valiliklere ilave Şam Valiliği kendisine verilmiştir. Bunun yanında İbrahim Paşa'ya da Adana Valiliği verilmiştir. Uzlaşmadan sonra İbrahim Paşa kuvvetlerini Anadolu'dan çekmiştir. Bunun üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında görüşmeler başlamış ve bu görüşmeler sonucunda 8 Temmuz 1833 tarihinde Rusya ile Hünkâr İskelesi Antlaşması imzalanmıştır.

3. Hünkâr İskelesi Antlaşması

Kütahya Antlaşması'nın imzalanmasına rağmen padişahın Mehmet Ali Paşa hakkındaki çekimsizliği devam etmiştir. Bu yüzden padişah, Rusya'nın desteğinin devam etmesinden yana bir siyaset gütmüştür. Rusya'nın amacı ise Osmanlı hükümetine baskı uygulayıp Boğazlar üzerinde hâkimiyet kurmaktır. Bu nedenle 8 Temmuz 1833 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Hünkâr İskelesi Antlaşması yapılmıştır. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti, Rusya'dan istediği desteğin devamlılığını sağlayabilmiş, Rusya ise güneyden yani Akdeniz'den kendisine gelebilecek tehlikeleri bertaraf etmiştir.

İstanbul Boğazında üslenen Rus Filosu'nun geri çekilmesinin sağlanması Hünkâr İskelesi Antlaşması ile birlikte mümkün olabilmektedir. 8 yıl süreli olan bu antlaşma, tarafların tehlike durumunda birbirlerinin yardımına koşmalarını gerektirmekteydi. Fakat antlaşmanın gizli olan tarafında Osmanlı Devleti'nin bu yardımı, Çanakkale Boğazı'nı Rusya'nın güvenliğini tehdit edici bir durumda, diğer devletlerin de tüm savaş gemilerine kapatmasını kararlaştırmaktaydı.

Böylece Rusya, Boğazlardan gelebilecek bir tehlikeye karşı korunacak, ancak anlaşmada gerekli gördüğünde bu hakkı kullanmayı hukuki olarak kendinde görebilecek ve Boğazların kontrolünde söz sahibi olacaktır.¹

4. Londra Boğazlar Sözleşmesi: 13 Temmuz 1841

Kütahya Antlaşması, padişah ile paşa arasındaki bütün sorunları ortadan kaldıramamıştı. Mehmet Ali Paşa, 1833 yılından beri Mısır'da adeta bağımsız bir hükümdar gibi davranıyordu. Ordusunu ve donanmasını güçlendirmeye çalışıyordu. Bu antlaşma, büyük devletlerin ısrarıyla olduğu

için padişah tarafından olumlu karşılanmamıştır. Bu nedenle II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa'ya verdiği yerleri geri alıp, iyi bir ders vermek isteğiyle hareket etmiştir.

1834 yılına gelindiğinde İbrahim Paşa'nın zulmü altında bulunan Suriye'de halk isyan etmeye başlamıştır. İbrahim Paşa duruma el koyarak halkı zorunlu askerliğe sevk etmiştir. Bu zulümlere fazla dayanamayan halk isyan etmiştir. Padişah da bu isyanı bir fırsat bilip saldırı hazırlıklarına girişmiş fakat Arnavutluk'ta isyan çıkmıştır. Bu nedenle iki taraf arasındaki barış 4-5 yıl daha sürmüştür.

21 Nisan 1839 tarihinde padişah ordusuna emir vererek Nizip'te karargâh kurdurtmuştur. 24 Haziran 1839 tarihine gelindiğinde Hafız Ahmet Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu ile İbrahim Paşa'nın ordusu Nizip'te karşılaşmıştır (Uçarol, 2013: 210; Beydilli, 1992: 267; Karal, 1988: 198-199). Osmanlı Devleti bu savaşta yenilgiye uğramıştır. Bu sırada II. Mahmut, Nizip yenilgisinin haberini alamadan 29 Haziran'da vefat etmiş ve yerine Abdülmecit geçmiştir.

Bu antlaşmaya göre Mehmet Ali Paşa yeniden İstanbul'a yürürse Osmanlı Devleti'nin yardımına kuvvet gönderilecekti. İngiltere bu antlaşma ile Boğazların kapalılığı ilkesini Avusturya, Prusya ve Rusya'ya kabul ettirmiş ve bu devletler bu kurala uyacaklarına dair yükümlülük altına girmiştir.

Mısır meselesinin çözülmesinden sonra Londra'da bir araya gelen İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya temsilcileri, Çanakkale ve İstanbul Boğazları konusunda Osmanlı Devleti ile 13 Temmuz 1841'de "Boğazlar Sözleşmesi" adı altında genel bir anlaşma imzalamıştır (İnan, 1995: 14-15; Karal, 1988: 208-209; Uçarol, 1993: 427-428; Beydilli, 1992: 267).

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar Sorunu uluslararası bir statü kazanmıştır. Bu antlaşma ile Boğazlardan geçiş hakkını tek taraflı olarak düzenleme imkânı kalmamıştır (Ökten, 2008: 24-25; Erdaş, 2000: 32).

Yapılan bu antlaşma ile Rusya'nın yayılmacı politikası büyük ölçüde püskürtülmüştür. Bu antlaşmadan en kazançlı çıkan taraf ise İngiltere'dir. Çünkü Akdeniz'e inmek isteyen Rusya'nın, bu antlaşmayla Karadeniz'den güneye inmesi engellenmiştir. Bu nedenle 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi, İngiltere tarafından uygulanmaya koyulacak olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruma gayretinin ilk ve en önemli örneği olmuştur (Erdaş, 2000: 32).

“Şark Meselesinin” bir parçası olan Boğazlar Sorunu, Avrupa devletlerinin garantörlüğünde Rusya ile Osmanlılar arasındaki bir mesele olmaktan çıkartılarak çözüme kavuşturulmuştur. Yine Rusya, bu sözleşmeye imzasını koymakla, sıcak denizlere inme emelinden vazgeçtiğini dolaylı olarak kabul etmek durumunda kalmıştır. Bununla birlikte, Boğazların ticaret gemileri hariç savaş gemilerine kapatılması, Avrupa Devletler Hukukunun temel prensiplerinden biri haline getirilmiştir. Artık Boğazlarda kurulacak bu yeni statü, devletlerarası siyasetin, çatışmaların ve anlaşmaların başlıca konusu olacaktır (Beydilli, 1992: 267; Karal, 1988: 231-234).

5. Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması: 30 Mart 1856

1841 yılında Londra’da imzalanan sözleşmeyle kabul edilen Boğazların yeni statüsü, 1853 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihte, Avrupalı devletler Osmanlı Devleti’nin yanında yer alarak Rusya’ya karşı bir Avrupa bloğu oluşturmuştur. Avrupalıların buradaki asıl amacı, Rusya’nın daha önceki tarihlerde Avrupa güçler dengesini bozmaya çalışması nedeniyle bu dengenin Osmanlı Devleti’ni kazanarak yeniden tesis edilmesidir.

1844 yılının Mayıs ayında Rus Çarı I. Nikola Avrupalı devletler tarafından görüşmeler için Londra’ya çağırılmıştır. Nikola burada Osmanlı Devleti’nin “Hasta Adam” olduğunu söyleyerek, Osmanlı Devleti’nin toprak bütünlüğünü sağlamanın mümkün olmadığını vurgulamıştır. Avusturya ve Fransa’yı da saf dışı bırakarak İngiltere ve Rusya’nın ortak hareket etmesini önermiştir. İngiltere ise Rusya’nın bu önerilerine sıcak bakmamıştır. 1853 yılının Ocak ayına gelindiğinde Rusya, İngiltere ile görüşmelere başlamıştır. İngiltere Boğazları Rusya’ya bırakmak istemediği için bu görüşmelerden Rusya, olumlu cevap alamamıştır. Bunun üzerine Rusya, İstanbul’u ve Boğazları ele geçirmek için hazırlıklara başlamıştır.

1848 yılında Fransa’da başlayan devrim hareketleri Fransa’nın kendi iç meselelerine dönmesine neden olmuştur. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Rusya, 1853 yılında Osmanlı Devleti’ne bağlı Tuna eyaletini işgal etmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti’nin bünyesinde yaşayan Ortodoksları da kışkırtarak savaş ilan etmiştir. Bu sırada Avrupalı büyük devletler bu savaşın kendilerini etkilemesinden ve Rusya’nın ilerlemesinden korkmaya başlamıştır. Avrupalı büyüklerin bu korkuları, 1853 yılının sonlarında Viyana Kongresi’nin toplanmasına neden olmuştur.

Kongre sonunda Rusya donanmasının azaltılmasına karar verilmiştir. Fakat Rusya, kongrede görüşmeyi reddettiğinden Viyana Kongresi sonuçsuz kalmıştır. Bu süreçte Rusya, Eflak ve Boğdan’ı işgal etmiştir. Osmanlı

Devleti, Rusya'ya kesin bir uyarı göndererek işgal ettiği yerleri 15 gün içinde boşaltmasını istemiştir. Rus komutanı Gortschakow'un bu durumu kabul etmeyişi üzerine Kırım Savaşı (Osmanlı-Rus Harbi) başlamıştır (Karal, 1988: 231-234; Armaoğlu, 1999: 250-253; Uçarol, 2013: 160-162).

Kendi çıkarları gereği İngiltere ve Fransa, Osmanlı Devleti'ne yardım maksadı ile bir filo göndermiştir. Bu yardım filosu 1854 yılında Çanakkale Boğazından geçerek Sivastopol'a gelmiş ve 9 Eylül 1854'te burayı ele geçirmiştir. Bir yıl boyunca süren bu savaşta her iki taraf büyük kayıplar vermiştir. Fakat Rusya'nın kayıpları daha ağır olmuş hatta ekonomik yönden iflasın eşiğine gelmiş ve sonuç olarak barış istemek zorunda kalmıştır. Bunun sonucunda Avrupalı devletler ile Rusya ve Osmanlı Devleti'nin katılımıyla Paris Antlaşması (30 Mart 1856) imzalanmıştır (Armaoğlu, 1999: 250-253; Uçarol, 2013: 160-162; Beydilli, 1992: 267). Ancak, bu antlaşma Osmanlı Devleti'ne Rusya tarafından gelebilecek bir tehdide karşı Boğazların bir süre daha korunmasına imkân vermiştir (Özcan, 1999: 107).

6. Boğazlar Sözleşmesi, 13 Mart 1871: Londra Antlaşması

1841 yılında imzalanan Londra Boğazlar Sözleşmesi'nin kurduğu dengeler, 1856 yılında imzalanan Paris Antlaşması'yla Rusya tarafına bozulmuştur (Ökten, 2008: 27; İnan, 1995: 16-17; Beydilli, 1992: 267). Bu durumu tekrardan kendi çıkarları doğrultusunda düzeltmeye çalışan Rusya, kendi açısından önemli gördüğü Karadeniz'de ve Boğazlarda hâkimiyet kurabilmek için her fırsatı değerlendirmeye çalışmıştır. Bunun için ilk olarak Panslavizm'i kullanmayı amaçlamıştır. Panslavizm'in amacı, Rusya'nın önderliğinde ve himayesinde Balkanlar'da yaşayan Slav topluluklarının bağımsızlıklarının ve birliklerinin sağlanmasıdır. Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni parçalamak için kullandığı en önemli politikalarından biridir. Bu politikayı Rusya, 1867 yılında yürürlüğe koyarak Balkanlar'da yaşayan toplulukları Osmanlı Hükümetine karşı kışkırtmıştır.

1870 yılında Alman-Fransız savaşıyla bozulan Avrupa'nın siyasî durumundan faydalanan Rusya, tek taraflı olarak Paris Antlaşmasının Karadeniz ile ilgili hükümlerini tanımadığını ilan etmiştir. İngiltere, Rusya'nın bu tutumuna olumlu gözle bakmamıştır. Ancak Almanya'nın da Rusya'yı desteklemesi üzerine Ruslara karşı muhtemel bir savaşı göze alamayan Ali Paşa İngiltere'ye yanaşmıştır. Bunun üzerinde İngiltere'nin aracılığı ile Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya, İtalya, İngiltere, Fransa ve Rusya'nın katılımıyla 17 Ocak 1871'de bir konferans düzenlenmiştir (İnan, 1995: 16-17; Beydili, 1992: 267).

Konferansta Kırım Savaşı sonunda imzalanan Paris Antlaşması'yla (1856) Boğazların tarafsızlığını kabul eden Rusya'nın, bu hükümleri tanımadığı ifade edilmiştir. Bu düşünceden hareketle 13 Mart 1871 tarihinde imzalanan 9 maddelik Londra Antlaşması ile Karadeniz'in tarafsızlığı kaldırılmış aynı zamanda Osmanlı Devleti'ne Boğazları kapalı tutma mecburiyeti getiren madde iptal edilmiştir. Londra Antlaşmasının hükümleri şu şekildedir (Uçarol, 2013: 256):

- *Paris Antlaşmasının, Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisini bulundurmasını ve tersane yapmasını önleyen hükümleri kaldırılmıştır.*
- *Boğazların kapalılığı ilkesi, Paris Antlaşmasındaki şekli ile korunacaktı. Gerekliğinde Osmanlı Devleti, Boğazları müttefiklerine ve dost devletlerin savaş gemilerine açabilecektir.*
- *Eskiden olduğu gibi Karadeniz, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olacaktır.*

7. Berlin Antlaşması: 13 Temmuz 1878

1871 Londra Antlaşması ile Boğazlar yolu Rusya'ya yeniden açılmış ve Rusya Karadeniz'de savaş gemileri ve tersane yapımı ile Balkanlar'da Panslavizm hareketine hız vermiştir. Panslavizm hareketiyle Balkanlar'ı karıştırmaya başlayan Rusya, sonunda başarılı olmuş ve 1 Ağustos 1875 yılında Bosna Hersek'te bir isyan başlatmıştır. Bosna Hersek topraklarında başlayan bu isyan, bir yıl sonra 1876 yılında bütün Balkanlar'a yayılmaya başlamıştır. Bu ayaklanmaların sonucu olarak büyük Avrupalı devletler İstanbul'a temsilcilerini göndererek 1876 yılının Aralık ayında "Tersane Konferansı" adı verilen bir konferans toplamışlardır. Bu konferansta Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu kritik sorun hakkında görüşmeler yapılmıştır. Rusya, Balkanlar'da çıkan bu karışıklıklardan yararlanabilmek için Osmanlı Devleti'ne savaş açmıştır. Rusya'nın bu savaştaki asıl amacı, Karadeniz'de hâkimiyet kurmak ve Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetine son vermektir. Bu savaşta Osmanlı Devleti büyük bir yenilgiye uğramıştır.

Rusya, bunun üzerine Osmanlı Devleti'nden Boğazlar ile ilgili bazı tavizler alabilmek için harekete geçmiştir. Neticede imzalanan fakat yürürlüğe girmeyen Ayastefanos Antlaşması'na bu hususta bir madde (24. madde) koydurmuştur. Buna göre, Boğazlar savaş ve barış zamanlarında, Rus limanlarına gelen veya giden tarafsız devletlere ait ticaret gemilerine açık olacaktı. Bu hüküm, Karadeniz'i tümüyle Rusya'nın kontrolü altına sokuyordu. Bu maddenin sağladığı avantaj nedeniyle Rusya, Osmanlı Devleti ile savaş halinde olduğu takdirde tarafsız devletlerin gemileri vasıtasıyla askerî yardım alma olanağını da elde etmiştir (İnan, 1995: 18).

Büyük devletlerin araya girmesi ile bu antlaşma yürürlüğe girmemiş ve yerine Almanya Başbakanı Bismarck'ın önderliğinde Osmanlı Devleti, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Avusturya- Macaristan devletlerinin katılımlarıyla 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmıştır. Rusya, Berlin'de de Boğazlar üzerine bazı tavizler koparmak istediye de İngiltere'nin yoğun muhalefeti ile karşılaşmıştır. Nitekim 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan bu antlaşma ile Boğazların statüsü 1871 Londra Antlaşması hükümlerine göre kabul edilmiştir. Boğazların hukuki durumu Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesine kadar korunmuştur (Ekinci, 2000: 41; Beydilli, 1992: 268).

64 maddeden oluşan Berlin Antlaşması ile Osmanlı Devleti, önceden imzalanan Ayastefanos Antlaşmasındaki ağır maddelerden kurtulmuştur. Dışarıdan bakıldığında Osmanlı Devleti için iyi gözükken bu antlaşma, içeriğine bakıldığında İngiltere'nin ve Avusturya'nın işine yaramıştır. Çünkü bu iki devletin izlediği siyasete göre şekil verilen bu antlaşma Osmanlı Devleti'nin paylaşılması yolunda büyük bir adım olmuştur.

8. Berlin Antlaşmasından I. Dünya Savaşı'na Kadar Boğazlar

1890 yılına gelindiğinde, o yıla kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü savunan İngiltere, Rusya'yla anlaşma yapmak istemiş ve Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda teklifte bulunmuştur. Rusya da Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirecek olan bu teklifi İngiltere'ye güvenmediği için reddetmiştir.

1904 yılına gelindiğinde Rusya, Japonya ile savaşa girmiştir. Yapılan antlaşmalardan dolayı gemilerini Boğazlardan geçirememiştir. Fakat ticaret gemisi görünümünde birkaç filosunu Boğazlardan geçirmiştir (Ekinci, 2000: 41; Ökten, 2008: 33). Rusya, 1905 yılında Japonya'ya yenilince Boğazları savaş gemilerine açılması için tekrardan girişimlere başlamıştır. İngiltere ise tamamen kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. 1907'den sonra İngiltere ve Rusya yakın ilişkiler kurmuş, Osmanlı Devleti'ni parçalamak için ortak hareket etmeye başlamışlardır. 1908 yılına gelindiğinde Rusya, Boğazlar meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Bu sırada da Avusturya, Bosna-Hersek'i işgal etmiştir. 2 Temmuz 1908 tarihinde Viyana'da Avusturya ve Rusya anlaşma yapmıştır. Buna göre Rusya, Avusturya'nın Bosna-Hersek'i işgal etmesine ses çıkarmayacak, Avusturya ise Rusya'nın Boğazlardan geçirmek istediği savaş gemileri konusunda itiraz etmeyecektir.

1911 yılına gelindiğinde İtalya, Osmanlı Devleti'ne savaş açmış ve Trablusgarp'ı işgal etmiştir. İtalya, 23 Kasım 1911'de Çanakkale Boğazını

kuşatma altına almıştır. 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazını geçmeye çalıştıysa da Osmanlı Devleti'nin tabyaları İtalyan gemilerini yoğun ateş altında tutunca filolar geri çekilmek zorunda kalmıştır (Ökten, 2008: 33). Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Boğazları, ticaret gemileri de dâhil olmak üzere bütün devletlere kapatmıştır. Bu durum hem Rusya'yı hem de Avrupalı büyük devletleri rahatsız etmeye başlamıştır. Boğazların açılması konusunda Osmanlı Hükümetine yapılan baskılardan sonra 18 Mayıs 1912'de Boğazlar ticaret gemilerine tekrar açılmıştır. Sonuç olarak Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış sağlanmıştır.

1912 Ekim ayında Balkan Savaşı başlaması ile birlikte Balkan devletleri Osmanlı Devleti karşısında başarı elde edince İstanbul ve Boğazlar tehlike altına girmiştir. Bu durum İngiltere'yi rahatsız etmiş ve hemen harekete geçmesine sebep olmuştur. İngiltere, Boğazların Osmanlı Devleti yerine milletlerarası bir irade tarafından yönetilmesi teklifinde bulunmuştur. Fakat bu teklif diğer devletler tarafından olumlu karşılanmamıştır. Rusya'ya gelince, bu devlet Karadeniz'de bulunan donanmasını harekete geçirmiş ve İstanbul'a göndermek istemiştir. Fakat donanmayı İstanbul'a gönderirse savaşa neden olabileceğini düşünerek bu planından vazgeçmiştir (Ökten, 2008: 33-34; Erdaş, 2000: 64-65).

9. I. Dünya Savaşı'nda Boğazlar

İtalya ile girdiği savaştan ve Balkan Savaşları'ndan ağır yenilgiler alan Osmanlı Devleti, ordusunu ve donanmasını güçlendirme amacıyla Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde bir ittifak antlaşması imzalamıştır (Ökten, 2008: 34).

10 Ağustos 1914 tarihinde Akdeniz'de İngiliz donanmasından kaçan iki Alman savaş gemisinin (Goeben ve Breslau) 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve bu sözleşmenin teyit edildiği 1856 ve 1871 antlaşmalarına aykırı olarak Çanakkale Boğazını aşip İstanbul önlerine gelmesi, Osmanlı Devleti'nin tarafsızlığını tehlikeye sokmuştur. Osmanlı Devleti bu gelişmeden sonra iki savaş gemisini (Goeben ve Breslau) satın aldığı duyurarak adlarını da "Yavuz" ve "Midilli" koyduğunu ilan etmiştir. Bu gemilerin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombalaması üzerine Osmanlı Devleti savaşa İttifak Devletleri safında girmek durumunda kalmıştır (İnan, 1995: 19).

Osmanlı Devleti'nin savaşa fiili olarak katılmasıyla birlikte Boğazlarla ilgili hükümleri içeren sözleşmeler tek taraflı olarak yürürlükten kalkmıştır. Çünkü bu sözleşmeler Osmanlı Devleti'ne savaş halinde Boğazlarla ilgili rejimi tek taraflı olarak tespit etme hakkını tanımaktaydı. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle Boğazlar, müttefikleri olan Almanya'nın kontrolü altına

girmiştir. Savaşla birlikte Boğazların askerî ve stratejik önemi yeniden ortaya çıkmıştır. İtilaf Devletlerinin kendi aralarında yapmış oldukları gizli antlaşmalarda en önemli çıkar çatışması Boğazlar üzerine olmuştur. Zira Rusların tarihi hedefi olan açık denizlere çıkma emelinin anahtarı konumundaki Boğazların kendisine verilmesi Rusya tarafından şiddetle talep edilmiştir. Savaşın zor şartlarında Rusları kaybetmek istemeyen İngilizler ve Fransızlar pek gönüllü olmasa da Rusların bu taleplerini 1915 yılında kabul etmiştir (İnan, 1995: 20-21; Uçarol, 2013: 396).

Rusların bu talepleri karşısında İngiliz ve Fransızlar 18 Mart 1915 tarihinde Çanakkale üzerinden yeni bir cephe açtılar. İngiliz ve Fransızlar 19 Şubat 1915 tarihinde Boğazı deniz kuvvetleriyle geçmeye çalıştılar. 18 Mart'a kadar süren bu savaş (Çanakkale Savaşı) Osmanlı Devleti'nin başarısıyla sonuçlanmıştır. Bu savaş sonunda her iki tarafta büyük kayıplar vermiş ve sonuç olarak İtilaf Devletleri yenilmiş, Rusya'ya yardım gönderilememiştir. Bu sırada Rusya'da Ekim 1917'de Bolşevik İhtilali'nin ortaya çıkması üzerine Rusya savaştan çekilmek zorunda kalmıştır. Birinci Dünya savaşı sona ererken yayınlanan Wilson ilkelerinin 12. maddesi Boğazlara yöneliktir. Bu maddeye göre, Çanakkale Boğazı sürekli açık tutulacak ve uluslararası garantiler altında tüm milletlerin gemileri ve ticaretleri için serbest bir geçiş teşkil edecektir (İnan, 1995: 20-21).

10. Mondros Ateşkes Antlaşması: 30 Ekim 1918

I. Dünya Savaşının bitmesiyle İttifak devletleri büyük bir yenilgi almıştır. Osmanlı Devleti de bazı başarılar elde etmesine rağmen bu savaştan yenik ayrılmak zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Rauf Orbay Bey ve Amiral Galthrope başkanlığında Mondros'ta görüşmeler yapılmıştır. Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleriyle 30 Ekim 1918 tarihinde şartları oldukça ağır olan Mondros Ateşkes Antlaşmasını imzalayarak savaştan resmen yenik ayrılmıştır. Mütarekenin hükümlerine göre Boğazlar açılacak ve buradaki tüm askerî istihkâmlar derhal işgal edilecektir. Böylece savaş yapılmadan İtilaf Devletleri Boğazlar ve İstanbul'a hâkim olabilecektir. Bununla birlikte, Boğazların uluslararası statüsünün devamı hususunda yeni bir adım atılmıştır (İnan, 1995: 21; Ökten, 2008: 38).

11. Sevr Antlaşması: 10 Ağustos 1920

İtilaf Devletleri savaştan sonra Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için faaliyetlere başlamıştır. Sözde barış antlaşmalarıyla devleti paylaşmaya ve işgale giden yolu açmaya çalışan İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda tek bir noktada anlaşamıyorlardı. O da Boğazlar meselesiydi. Boğazları hiçbir devlet bir diğerine bırakmak istemiyordu. Bu

yüzden İngiltere, Boğazların Milletler Cemiyeti'nin yönetimine verilmesi için uğraştı ve sonunda bunu başardı. Ancak İtilaf Devletleri bunu kötüye kullanarak 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgal etmişlerdir. Bunun sonucunda da Türk bağımsızlık hareketi Kurtuluş Savaşı başlamıştır.

İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'yle anlaşabilmek için birçok konferans düzenlemiştir. Bunlardan sonuncusu 12 Şubat 1920 tarihinde Londra'da toplanmıştır. Konferans devam ederken 14 Şubat 1920 tarihinde İstanbul'un ve Boğazların geleceği hakkında görüşmeler başlamıştır. 24 Nisan 1920 tarihinde de Boğazlar Meselesi üzerine anlaşma gerçekleşmiştir.

10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında yeni bir barış antlaşması imzalanmıştır. İmzalanan Sevr Antlaşması ile Boğazlar milletlerarası bir statüye sokulmuştur. Böylece Boğazlar savaş ve barış zamanlarında bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine açık olacak ve Boğazlar üzerinde geniş yetkilere sahip olacak olan Milletlerarası Boğazlar Komisyonu tarafından yönetilecektir (Kayra, 2011: 136). Ancak bu antlaşma, Kurtuluş Savaşı'ndan galip ayrılan yeni Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı yürütülen bir tertip olarak kalmıştır.

12. Lozan Barış Antlaşması: 24 Temmuz 1923

Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla kazanılması sonucunda 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması, modern Türkiye'nin doğuşunun tüm taraflarca kabul edilmesini sağlamıştır. Lozan Barış Antlaşması ile Misak-ı Millî tarafından kabul edilen hükümlerin birçoğu yerine getirilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nda görüşülen ve fikir ayrılıklarının yaşandığı konuların başında ise Boğazlar Sorunu gelmiştir.

Lozan görüşmeleri esnasında İtilaf Devletlerinin görüşleri ile Sovyetler Birliği ve Türkiye'nin savunduğu görüşler belli bir çözümden uzlaşmamaktaydı. Sovyetler Birliği ise Boğazların Türkiye'nin egemenliği altında kalması gerektiği görüşünü savunmaktaydı. Bu görüşle birlikte Sovyetler Birliği, eski Çarlık rejiminin sıcak denizlere inme politikasını terk ettiği imajını yerleştirmek istemekteydi. Rusların bu amaçlarının arkasında yatan düşünce, Türk egemenliğinde kalacak olan Boğazlara yabancı devletlerin sızmasını önlemektir (İnan, 1995: 26-28).

Türkiye, Lozan görüşmelerinde temkinli davranmış ve kendi görüşünü ortaya atmadan önce diğer devletlerin tezlerini öğrenmeye çalışmıştır. Bu yüzden Türkiye, bu konuda fikrini en son belirten devlet olmuştur. Türk tarafı Sovyetler Birliği'nin görüşüne paralel bir görüş ortaya sürerek, Boğazlar üzerinde kesin hâkimiyet hakkının kendisine verilmesini istemiştir. Ayrıca

Boğazların askersiz hale getirilmesinin ve Boğazlardan geçişin bir komisyon tarafından denetlenmesinin tam hâkimiyeti zedeleyeceği görüşündeydi. Bu nedenle Milletlerarası Komisyon'un denetimini kabul etmekte direniş göstermiştir. Fakat barış görüşmelerinin kesilmesi ve barış antlaşmasının ikinci safhasında Boğazlar hususunda İtilaf Devletleri'nin görüşlerini kabul etmiştir (İnan, 1995: 28-29).

“*Boğazların Tabi Olacağı Usule dair Mukavele*” veya diğer adıyla “*Lozan Boğazlar Sözleşmesi*” Türkiye, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, İtalya, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan devletleri arasında 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanarak yürürlüğe girmiştir (Gönlübol, 1996: 52; Erdaş, 2002: 677-678). Sözleşmenin Boğazlar ve Karadeniz ile ilgili maddeleri şunlardır (Gönlübol, 1996: 52; Ökte, 2012: 130):

- “*Boğazlardan serbest geçişin güvenliğini sağlamak amacıyla, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her iki kıyası ile Marmara Denizindeki adalar askerlerden arındırılacaktır.*”
- *Boğazın Güvenliği Antlaşmasının imzacı devletleri ve Milletler Cemiyeti tarafından garanti edilecektir.*
- *Boğazların kontrolü; İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Romanya, İtalya ve Türkiye'den oluşan özel bir komisyon tarafından yapılacaktır.”*

24 Temmuz 1923'te de Lozan'ın ikinci safhası olan Lozan Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye, Fransa, Bulgaristan, İngiltere, Japonya, Romanya, Yunanistan, İtalya ve Sırp-Hırvat- Sloven devletlerinin katılımıyla imzalanmıştır (Ökte, 2012: 130; Ökten, 2008: 53). Boğazlarla ilgili oluşturulan düzenlemelerde Lozan Antlaşmasının 23. maddesi uygulanmıştır. Bu maddeye göre Boğazlardan hem barış hem de savaş zamanlarında denizden ve havadan geçiş serbest olacaktır (Ökten, 2008: 53).

Boğazlardan ticaret gemilerinin geçişleri savaş ve barış koşulları göz önüne alınarak düzenlenmiştir. Ülkesi ve taşıdığı malın miktarı ne olursa olsun barış zamanında her türlü ticaret gemisi gece ve gündüz geçiş yapabilecekti. Savaş zamanında eğer Türkiye savaşa tarafsızsa geçişlerin barış zamanındaki gibi olması kararlaştırılmıştır. Eğer Türkiye savaş halindeyse Boğazlardan geçiş sadece tarafsız ülkelere aittir. Bu ülkelere gemilerini ve savaş uçaklarını geçirme hakkı verilmiştir. Bu gemiler ve sivil uçaklar eğer Türkiye'ye düşman devletlere yardım götürüyorsa bunların denetimi Türkiye'ye bırakılmıştır (Ökten, 2008: 53; Berber, 2006: 623).

Boğazlardan savaş gemilerinin geçişi konusuna gelince, barış zamanlarında hangi ülke olursa olsun çeşitli tedbirlerin ve kontrollerin yapılmasından sonra gece veya gündüz hiçbir vergi veya haraç ödemediği geçiş yapabilecektir (Berber, 2006: 623). Türkiye'nin savaş halinde olmadığı ülkelerin denizaltıları, su yüzünde ilerleyerek Boğazlardan geçebilecektir. Geçiş kısıtlamaları ise gemilerin Karadeniz'e kıyısı olan ülkelere ait olup olmadığına bakılarak gerçekleştirilmiştir. Eğer Türkiye savaştaysa, savaşa tarafsız olsan ülkelerin gemilerine, düşman ülkelere yardım gönderilmemesi kaidesiyle geçiş hakkı verilmiştir. Lozan Antlaşması'nda kurulması kararlaştırılan Boğazlar Komisyonu ise savaş gemilerinin ve askerî uçakların geçişini kontrol etmek için görevlendirilmiştir (Ökten, 2008: 54; Erdaş, 2002: 678; Gönlübol, 1996: 120).

Türkiye, Boğazlar üzerindeki egemenliğini sınırlayan bu sözleşmeyi o günlerin şartları içerisinde istemeyerek kabul etmişti. Fakat ilerleyen dönemlerde dünyada silahlanmanın artması ile bazı devletlerin saldırgan tutumları karşısında Milletler Cemiyeti'nin bu hareketleri önlemede başarılı olamaması, Türkiye'nin Boğazlar hususundaki hassasiyetini tekrar gündeme getirmesine neden olmuştur (Erdaş, 2002: 678; Gönlübol, 1996: 120).

13. Boğazlar Meselesinin Çözümü ve Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)

24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Barış Antlaşmasındaki maddeler, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyetini kısıtlamıştır. Lozan Antlaşması'nda, savaş ve barış zamanlarındaki Boğazların durumu hakkında hükümler bulunmaktadır. Ancak herhangi bir saldırı sırasında nasıl davranılacağı hakkında bir hüküm konulmamıştır. Türkiye, savaş sırasında ya da savaşın sezildiği anda herhangi bir önlem ve meşru müdafaa hakkını kullanamayacaktır. Bunun yanında Boğazların savunması ve güvenliğinin uluslararası bir kuruma bırakılmış olması Türkiye'nin bağımsızlığına gölge düşürmektedir.

Türkiye, Boğazların Statüsünü lehine değiştirmek için ilk olarak Londra'da 24 Mart 1933'te toplanan "*Silahların Azaltılması ve Sınırlandırılması Konferansı*"nda birtakım girişimlerde bulunmuş ve bir sonuç alamamıştır. 1935 yılında Milletler Cemiyeti Konseyi'nde dönemin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, Boğazların silahsızlandırılmasının Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden bir unsur olduğunu belirtmiş ve durumun yeniden gözden geçirilmesini talep etmiştir. Bu doğrultuda 11 Nisan 1936 yılında ilgili devletlere (Fransa, İngiltere, İtalya, Bulgaristan, Japonya, Romanya, Yunanistan, Sovyetler Birliği ve Yugoslavya) birer nota vererek

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin bazı maddelerinin artık uygulanamaz konuma geldiğini öne sürmüştür (Gönlübol, 1996: 121-122; Atabey, 2014: 3).

Bu notada Türkiye, Boğazlar rejiminin günün şartlarına uygun olmadığını, Boğazlar ile ilgili yeni bir düzenlemenin getirilmesi ile ilgili görüşmelere başlamak istediğini belirtmiştir. Türkiye'nin bu haklı notasına İtalya dışındaki tüm devletler olumlu gözle bakmışlardır. İtalya'nın bu notaya karşı gelmesinin nedeni, İtalya Habeşistan'a saldırdığında Milletler Cemiyeti İtalya'ya baskı uygulamıştır. O dönem bu baskıya Türkiye de katılmıştır. Bu nedenle İtalya bu notaya karşı çıkmıştır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ise, Lozan Antlaşması'nda kabul edilen savaş gemilerinin geçişi ile ilgili maddeyi tehlikeli bulmuş ve bu yüzden notayı kabul etmiştir (Atabey, 2014: 3). Fransa ise Almanya ile uğraştığından bu notaya ilgisiz kalmış fakat SSCB ile ittifak kurmasından dolayı Türkiye'nin bu devlette göndermiş olduğu notaya olumlu bakmıştır. Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'ya gelince, bu üç devlet Türkiye ile 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paketi'ni imzaladığı için bu notaya olumlu bakmışlardır (Ökten, 2008: 68). Almanya'ya ise Lozan Antlaşması'nda imzacı devletlerden olmadığı için konferansa çağrılmamıştır. Fakat Boğazlarla ilgili olan bu sorunun Avrupa'yı ilgilendirdiğini düşünerek konferansa gözlemci göndermiştir (Ökten, 2008: 70; Erdaş, 2002: 681-682).

Türkiye'nin haklılığını ve hassasiyetini gösteren bu nota neticesinde Lozan'da sözleşmeyi imzalayan devletler, İsviçre'nin Montreux kentinde bir araya gelerek çalışmalarına başlamıştır. Konferansta hararetli tartışmalar sonucunda Türkiye'nin ileri sürdüğü görüşler, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin desteği ile kabul edilmiştir. Bunun üzerine Boğazların statüsüne yeni bir şekil veren Montreux Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936 tarihinde ilgili devletlerce imzalanarak yürürlüğe konulmuştur (Uçarol, 2013: 470-472; Erdaş, 2002: 681-682; Gönlübol, 1996: 124-126). Bu sözleşmenin tamamı 29 madde, 3 ek ve bir protokolden oluşmaktadır (Uçarol, 2013: 471-472; Gönlübol, 1996: 124-126).

Bu sözleşmeyle Türkiye, birçok devleti yakından ilgilendiren milletlerarası ve güvenliği açısından önemli bir sorunu değişen güçler dengesinden çok iyi istifade ederek ve Boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyetini yeniden kurarak barışçıl yollarla çözümlenmiştir.

Sonuç

Boğazlar, sahip oldukları stratejik, askerî, siyasî ve ekonomik öneminden dolayı dünyanın en önemli su yolları arasındadır. Geçmişte olduğu

gibi bugün de hala bu önemini korumaktadır. Türklerin Boğazlara hâkim olması 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi ile gerçekleşmiştir. 1453 yılından sonra da Osmanlı Devleti Karadeniz'de etkin bir güç olmaya başlamış ve 1484 yılında Boğazlar üzerinde tam hâkimiyet sağlanmıştır.

15. yüzyılın ikinci yarısından 18. yüzyılın sonlarına kadar tümüyle Osmanlı Devleti'nin egemenliğinde olan Karadeniz ve Boğazlar, tek taraflı tasarruflarla düzenlenmiş nizamlarla idare edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti diğer yabancı devletlere verdiği ticari imtiyazlar vasıtasıyla egemenliğine zarar vermeden transit geçişlere izin vermiş ve askerî amaçlar uğruna Boğazları tümüyle kapalı tutarak, jeopolitik konumunu avantaj olarak kullanmıştır.

19. yüzyılda devletin yaşadığı gerileme ve çöküş süreci Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti de etkilemiş ve meselenin giderek milletlerarası bir sorun haline gelmesine neden olmuştur. Büyük devletlerin Boğazlar konusundaki istekleri veya çıkarlarını koruma gayreti, Boğazlar konusunda çok taraflı antlaşmalar düzenleme dönemini başlatmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1484 yılında başlayan Boğazlar ve Karadeniz üzerindeki hâkimiyeti, 1774 yılına kadar sürmüştür. Bu tarihte imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Boğazlar üzerindeki Türk hâkimiyeti 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar tek taraflı antlaşmalarla sürdürülmüştür.

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar, milletlerarası bir sorun haline gelmiş ve Boğazların savaş gemilerine kapalılığı ilkesi antlaşmaya katılan devletler tarafından kabul edilmiştir. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi, 1856 Paris Antlaşması, 1871 Londra Antlaşması, 1878 Berlin Antlaşması ile Boğazlarda geçiş rejimi Avrupalı devletlerin istediği biçimde düzenlenmiş ve zaman zaman mevcut statünün korunmasına imkân tanınmıştır.

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'yle kurulan Boğazlardan geçiş statüsü, 1918 yılına gelene kadar geçerliliğini korumuştur. Ancak I. Dünya Savaşı Boğazlar Meselesini yeniden gündeme getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin savaştan yenilgi ile ayrılması sonrasında ağır şartlara sahip Mondros Mütarekesi imzalanarak uygulamaya geçilmiştir. İtilaf devletleriyle 30 Ekim 1918 yılında imzalanan bu antlaşmanın 1. maddesi gereği Boğazlar, İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmiştir. Böylelikle 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi geçerliliğini yitirmiş ve Boğazların kapalılığı ilkesi ortadan kalkmıştır.

1919'da başlayan Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlanmasıyla birlikte 1923 yılında Lozan Barış Antlaşması imzalanmıştır. Böylelikle yeni Türk Devleti'nin varlığı İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmiştir. Bu antlaşmaya ek olarak imzalanan Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların statüsü yeniden düzenlenmiştir. Böylelikle Boğazların hâkimiyeti milletlerarası bir statükoya sokularak Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hâkimiyeti büyük ölçüde sınırlandırılmıştır. Ancak Türkiye cephesi açısından tam olarak çözülemeyen Boğazlar Sorunu'nun, 1930'larda dünyada meydana gelen politik ve askerî değişimler sonrasında Milletler Cemiyeti'nin etkisini yavaş yavaş kaybetmesi üzerine yeniden görüşülmesi ihtiyacı doğmuştur. Nitekim Türkiye'nin önderliğinde SSCB, İngiltere ve Fransa'nın da desteği ile 20 Temmuz 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile Boğazlar üzerinde tam hâkimiyet ve tasarruf hakkı tümüyle Türkiye Cumhuriyeti'ne bırakılmıştır.

Böylece, İstanbul'un Fethi ile başlayan Boğazlardaki Türk hâkimiyeti, uzun yıllar süren mücadeleler sonrasında yeniden sağlanmıştır. Boğazlar üzerindeki bu statüko, devletlerarası ilişkilere yeni bir barış havası getirmiştir.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1999). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Atabey, F. (2014). Montreux Konferansı'ndan İkinci Dünya Harbi'ne Türk-Sovyet İlişkileri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 4, s.1-11.
- Berber, Gedikli Ş. (2006). Lozan Antlaşması Perspektifinden Türk Boğazları Meselesinde Bakış. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Sayı: 2, s.617-628.
- Beydilli, K. (1992). Boğazlar Meselesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. VI, İstanbul, s.266-269.
- Ekinci, İ. (2000). Potemkin Zırhlısı İsyanı ve Boğazlar Meselesi. *Toplumsal Tarih Dergisi*. Sayı: 76, s.40-51.
- Erdaş, S. (2002). İki Savaş Arasında Türk Boğazları. *Türkler içinde H. C. Güzel (Ed.)*, c. XVI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.672-684.
- Erdaş, S. (2000). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Boğazları*. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Gönlübol, M. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- İnan, Y. (1995). *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Karal, E. Z. (1988). *Osmanlı Tarihi*. c. V, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Karpaev, İ. (1999). Rusya ve Türkiye: Jeopolitik Çekişmeden İşbirliğine (1833 yılında Boğaziçi'nde Rus Keşif Gücü). *Osmanlı/Siyaset içinde G. Eren (Ed.)*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.63-70.
- Kayra, C. (2011). *Sevr Dosyası*. İstanbul: Tarihçi Kitabevi.
- Kocabaş, S. (1989). *Tarihte Türk-Rus Mücadelesi*. İstanbul: Vatan Yayınları.
- Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Miroğlu, İ. (1993). Fatih Devrinde Osmanlı İmparatorluğu. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi içinde H. D. Yıldız (Ed.)*, c. X, İstanbul: Çağ Yayınları, s.209-254.
- Ökte, S. K. (2012). Lozan Barış Konferansı Sürecinde İç ve Dış Kamuoyu Oluşturmaya Yönelik Faaliyetler. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, Sayı: 49, Ankara, s.127-178.
- Ökten, K. (2008). *Montreux Boğazlar Sözleşmesi*. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Edirne.
- Özcan, B. (1999). Kırım Savaşı (1853-1856). *Osmanlı/Siyaset içinde G. Eren (Ed.)*, c. II, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.97-112.
- Shaw, S. J. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Çev. M. Harmancı). İstanbul: E Yayınları.
- Uçarol, R. (1985). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Hasan Acar

Uçarol, R. (1993). Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1839'a Kadar Osmanlı İmparatorluğu. *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi* içinde H. D. Yıldız (Ed.), c. XI, İstanbul: Çağ Yayınları, s.179-430.

Uçarol, R. (2013). *Siyasi Tarih (1789-2012)*. İstanbul: Der Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Tarihi*, c. II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınlar

---

¹ Hünkâr İskelesi'nde Rus-Türk Saldırmazlık ve Karşılıklı Yardım Paketi niteliğindeki antlaşma ve hükümleri için bkz. Karpaev, 1999: 65-69; İnan, 1995: 11-12; Kurat, 1990: 59-65; Uçarol, 1993: 409-412. Avrupa'nın Büyük Devletlerinden gelen tepkiler için bkz. Uçarol, 1993: 411-412; Armaoğlu, 1999: 208-210.

DIE HISTORISCHE ENTWICKLUNGSGESCHICHTE DER DEMOKRATIE IN DER TÜRKEI*

İskender Kantemur**

Zusammenfassung

Die Reformen der Tanzimatzeit, die im Grunde genommen um den Zerfall des Osmanischen Reiches zu verhindern und den Druck der Außenmächte zu verringern gemacht wurden, führten nach vielen Kriegen und Krisen zur Gründung der Republik Türkei. Die Reformen, die im Osmanischen Reich stattgefunden haben, umfassten vor allem die Minderheiten, persönliche Rechte und finanzielle Themen. Die politischen Auseinandersetzungen, die Eröffnung des Parlaments und die Verabschiedung der Verfassung sorgten für ein sehr aktives Politleben. Die intensiven politischen Aktivitäten, die während der Besatzungsjahren stattfanden, hatten die Gründung der Großen Nationalversammlung zu Folge. Als Resultat der vielen Entscheidungen der Großen Nationalversammlung, begann für das Land eine neue Ära. Das Parlament, eine neue Verfassung, die Opposition und die oppositionellen Parteien zeigten sich als demokratische Elemente in dieser Ära. In dieser Arbeit wird dieser Entwicklungsvorgang nur kurz dargestellt, weil eine ausführlichere Arbeit den Rahmen dieser Arbeit sprengen würde.

Schlagwörter: Demokratie, Parlament, Verfassung, Reformen, Türkei.

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF DEMOCRACY IN TURKEY

Abstract

The reforms of the Tanzimat Period, which were basically to prevent the collapse of the Ottoman Empire and to reduce the pressure of the external powers, led to the founding of the Republic of Turkey after many wars and crises. The reforms that took place in the Ottoman Empire included, above all, minorities, personal rights and financial issues. Political disputes, the opening of parliament and the adoption of the constitution ensured a very active political life. The intense political activity that took place during the occupation years resulted in the establishment of the Grand National Assembly. As a result of the many decisions of the Grand National Assembly, a new era began for the country. The parliament, a new constitution, the opposition and the opposition parties proved to be democratic elements in this era. In this work, this development process is presented only briefly, because a more detailed work would go beyond the scope of this study.

Keywords: Democracy, Parliament, Constitution, Reforms, Turkey.

* Bu makale "Geschichte und Verfassungsgeschichte der Republik Türkei bis zum ersten Militärputsch 1960 und seiner Verfassung" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Doktora öğrencisi, Viyana Üniversitesi Türkoloji Bölümü, erkan1_4@hotmail.com.

Einleitung

Die Entstehung der Demokratie mit dem heutigen Demokratieverständnis geht auf das 18. Jahrhundert zurück. Dieses System, wo auch das Volk bei der Verwaltung des Staates ein Mitrederecht besitzt, beeinflusste auch das monarchisch geführte Osmanische Reich und setzte sich immer mehr durch. Obgleich der Wandel des Reiches zum Teil durch Außenmächte aber auch durch die eigenen Intellektuellen erzwungen wurde, entwickelten sich die Änderungen parallel zu den damaligen Geschehnissen. Die Änderungen führten zu den Reformen und die Reformen umfassten bald die ganze Bevölkerung. Während die Rechte der Bevölkerung sich ausdehnten, wurde die Macht des Padischahs beschränkt und schließlich die konstitutionelle Monarchie ins Leben gerufen. Es wurden viele Parteien gegründet und somit begann der Machtkampf der Regierungs- und Oppositionsparteien. Obwohl das Reich sich mit vielen Kriegen und inneren Konflikten beschäftigte, konnten die Regierungs- und Oppositionsparteien keine konstruktiven Beziehungen führen.

Nachdem das Osmanische Reich den ersten Weltkrieg verloren hat und viele Teile des Landes besetzt worden waren, begann im Reich ein sehr aktives Politleben, das sich die Gründung eines neuen Staates zum Ziel gesetzt hatte. Die Reformen, die nach der Gründung der Türkischen Republik durchgeführt wurden, bildeten die Hauptthemen der vielen Diskussionen und Streiten. Am Ende wurde die Opposition mundtot gemacht und die Ära der Einpartei-Regierung begann.

In diesem Artikel wird die Entwicklungsgeschichte der Demokratie, die durch viele Reformen im Osmanischen Reich Fuß fasste, einige Höhepunkte und Rückschläge hatte und schließlich ein Bestandteil der jungen Republik wurde, erklärt. Dabei werden die Geschehnisse möglichst chronologisch wiedergegeben um ein besseres Verständnis zu schaffen. Es wurden die Beziehungen der Regierungs- und Oppositionsparteien wiedergegeben, aber auch die Meinungsverschiedenheiten wurden erwähnt. Auch die Edikte und Verfassungen wurden in die Arbeit einbezogen, da sie die Grundtexte der Reformen und Änderungen waren. Es sollte aber klar sein, dass in so einem umfangreichen Thema nicht ins Detail gegangen werden konnte.

1. Der Beginn der Modernisierungen im Osmanischen Reich

Nach der Niederlage vor den Toren Wiens im Jahr 1683 begann der unaufhaltsame Verfall des Osmanischen Reiches. Für die Osmanen war es gegen Ende des 17. Jahrhunderts klar, dass sie sowohl gegen die Europäer als auch gegen die Russen unterlegen waren. Um den Verfall des Reiches zu

verhindern, wurden neue Wege gesucht. Schon 1720 wurde Çelebi Mehmet nach Europa geschickt um die nötigen Mittel für eine Buchdruckerei mitzubringen. Danach wurde eine Übersetzungsgesellschaft gegründet (*Tercüme Cemiyeti*) und es wurden einige Bücher aus den Bereichen Physik, Geographie und Astronomie ins Türkische übersetzt (Tosun, 2002: 190-191).

Selim III. (reg. 1789-1807) und Mahmut II. (reg. 1808-1839) waren Verfechter der Modernisierung; Mahmut II. hatte es sich zum Ziel gesetzt, die Armee nach europäischen Vorbildern zu modernisieren. Das Janitscharenkorps wurde 1826 aufgelöst und in den folgenden Jahren wurde das *Timar-System* abgeschafft. Neuerungen gab es auch im Schulwesen. Es wurden neue Militärschulen gegründet. Als Vorbild dienten vor allem die französischen Militärschulen (Tosun, 2002: 191). Neben einer Seefahrtsschule (*Mühendis Hane-i Berri Hümayun, 1795*) und Militäringenieursschule (*Mühendis Hane-i Bahr-i Hümayun, 1775*) wurde auch eine Militärmedizinische Schule (*Mekteb-i Tibbiyye, 1827*) und eine Kriegsschule (*Mekteb-i Ulum-i Harbiyye, 1834*) gegründet (Matuz, 2006: 222-223). Diese Schritte waren zwar wichtig, aber die eigentlichen Reformen begannen mit der Tanzimatzeit.

2. Die Tanzimatzeit

Als Tanzimatzeit wird der Zeitraum von 1839 bis 1876 verstanden. Die *'Tanzimat'* bedeutet „die Neuordnung“. Das Osmanische Reich musste sich mit vielen Aufständen und Kriegen herumschlagen. Anfang des 19. Jahrhunderts gab es die Serben-Aufstände (1804-1806) und einige Jahre später die griechischen Aufstände (1821-1829). Ende der 1820er Jahren kämpften die Russen gegen die Osmanen. Auch der Aufstand von Mehmed Ali Pascha aus Ägypten beschäftigte die Osmanen für eine lange Zeit (Kreiser & Neumann, 2008: 288).

Bei den Aufständen der Untertanen spielte der frühe Kontakt mit den europäischen Ideologien eine wichtige Rolle. Die christlichen Untertanen, die vergleichsweise finanziell besser dastanden, versuchten ihre Unabhängigkeit zu gewinnen (Karpas, 2010: 90). Diese Aufstände ebneten den Weg der Tanzimatzeit. Um vor allem die Untertanen und die europäischen Mächte zu besänftigen, hat der Sultan Abdülmecid I. (reg. 1839-1861) das Edikt *Hatt-ı Şerif von Gülhane* erlassen. Es wurde allen Untertanen der Schutz des Lebens, der Ehre und des Vermögens versprochen. Steuern und Militärdienst wurden auch geregelt. Auch gerechte und öffentliche Rechtsprechung wurde zugesagt (Matuz, 2006: 225; Kreiser & Neumann, 2008: 337). Diese Tanzimatzeit leitete nach Rumpf „die große Phase der Rezeption ausländischen Rechts und

Kodifikationsbewegung in der Türkei“ (Rumpf, 1996: 38). Da es aber ein *Ferman* war, konnte der Padischah ihn jederzeit widerrufen (Yılmaz, 2012: 36). Das Edikt entstand nicht wie bei *Sened-i İttifak* (Bündnisvertrag) – diese Vereinbarung wurde zwischen Padischah und dem *Ayan* (Landherren) im Jahr 1808 vereinbart. Das Ziel war die Landherren an die Zentralgewalt zu verbinden und den Autoritätsverfall des Padischahs zu beenden (Rumpf, 1996: 37) - durch gegenseitige Übereinkommen der verschiedenen Mächte, sondern durch einseitige Entscheidung des Padischahs. Daher bestimmte der Padischah seine eigenen Grenzen und gab seinen Untertanen verschiedene Rechte (Gözler, 2011: 164).

Im Erlass versprach er, dass er die Gesetze achten würde, aber es gab kein anderes Organ, das ihn kontrollieren konnte. Daher war er unberührbar und der absolute Herrscher, der sich nur bei Gott verantworten musste (Rumpf, 1996: 39). Doch seine Untertanen erhielten Grundrechte und Freiheiten, die Steuergerechtigkeit, öffentliche Gerichtsverhandlungen, gerechte Aufhebung von Soldaten, Sicherheit des Lebens und der Ehre, Eigentumsrecht, Gleichheit des jeden vor dem Gesetz betrafen (Gözler, 2011: 163).

Es ist interessant zu sehen, dass in der Präambel des Ediktes (*Dibace*) die Nicht- Einhaltung der islamischen Gesetze als Grund für den Machtverlust des Osmanischen Reiches erwähnt wird. Es wird auch erwähnt, nur durch die Rückkehr zu islamischen Gesetzen das Reich zu seinen glorreichen Zeiten zurückkehren kann (Kuzu, 20.06.19: 346-347). Die Behauptung, dass das Edikt auf Druck der ausländischen Mächte und zu Beruhigung der Aufständischen erlassen wurde, wird durch diese Präambel verstärkt.

Gleich nach dem Erlass des Ediktes wurden die „*Muhassillik Meclisleri*“ in Zentren von *Sancaks* gegründet. Bei den Versammlungen sollten Muslime und Nichtmuslime teilnehmen, die von der Bevölkerung gewählt werden sollten und die Gewählten hatten die Aufgabe den Verwaltern in Provinzen zu helfen, die für die Bewerkstelligung der finanziellen und Veraltungsprobleme zuständig waren. Da die Bevölkerung bei der Verwaltung eine Rolle übernommen hatte, könnten diese Versammlungen als der Anfang der Teilnahme der Bevölkerung bei der Verwaltung angesehen werden (Tosun, 20.06.19: 194).

Die Erneuerungen im Schulwesen gingen weiter und es wurden 1841 *das Rüştiye*, 1845 *das Darülfünun* und 1849 *das Darulmearif* gegründet. Auch Zeitungen wurden herausgegeben (Matuz, 2006: 228). Doch diese Zeiten wurden vom Krimkrieg (1853-1856) überschattet. Der russische Zar Nikolaus

I. hatte sich zum Ziel gesetzt, das Osmanische Reich aufzuteilen. Demnach sollte Russland die Moldau, die Walachei und Nordbulgarien; Österreich Dalmatien; England Ägypten, möglicherweise Zypern und Rhodos; Frankreich Kreta und die Griechen die restlichen ägäischen Inseln bekommen und Istanbul sollte eine "freie Stadt" werden. Doch die Engländer waren mit diesem Plan nicht einverstanden (Majoros & Rill, 1994: 334). Die Russen besetzten im Juli 1853 die Moldau und Walachei und die Osmanen erklärten den Russen im Oktober desselben Jahres den Krieg, aber sie erlitten schwere Niederlagen. England und Frankreich wollten nicht, dass die Russen ihre Machtgebiete erweiterten und gingen mit den Osmanen ein Bündnis ein und erklärten am 28. März 1854 Russland den Krieg (Majoros & Rill, 1994: 334-335).

Nach der Niederlage der Russen kam es am 30. März 1856 zum Pariser Frieden (Matuz, 2006: 229). Sechs Wochen vor dem Pariser Frieden wurde ein neues Edikt am 18. Februar 1856 erlassen. Dieses Edikt sollte eine Erneuerung von *Hatt-ı Şerif von Gülhane* sein, aber erhielt auch einige Ergänzungen (Rumpf, 1996: 40; Gözler, 2011: 164). Die Osmanen hatten keine Wahl, denn der Erlass des Edikts war von den europäischen Mächten erwünscht, damit die Osmanen bei den Pariser Friedenskonferenzen teilnehmen dürften (Karpát, 2010: 97). Die Osmanen appellierten daraufhin, dass ein vorteilhafter Friedensvertrag den Vorgang der Reformen beschleunigen würde (Majoros & Rill, 1994: 336-337).

Im Mittelpunkt dieses Erlasses stand der Status der nichtmuslimischen Minderheiten (Rumpf, 1996: 40) und das Hauptziel des Erlasses war die Gleichstellung der nichtmuslimischen Minderheiten mit den Muslimen (Tanör, 2011: 96). Im Erlass wurde die Einhaltung der mit *Hatt-ı Şerif von Gülhane* gegebenen Rechte gesichert. Es sollten neue Kirchen in Städten und Landkreisen gebaut werden. Alle Bürger – mit den Erlassen langsame Emanzipation von „Untertanen“ zu „Bürgern“ – konnten neue Schulen öffnen. Religionsfreiheit, gerechte Sammlung der Steuern, Wehrpflicht für alle mit Loskaufoption, Gleichheit für alle beim Zugang zum öffentlichen Dienst wurden auch behandelt (Yılmaz, 2012: 38-39; Rumpf, 1996: 40-51; Gözler, 2011: 165). Mit diesem Erlass gab man den Bürgern im Osmanischen Reich fast die gleichen Grundrechte wie in den europäischen Ländern (Gözler, 2011: 165).

Die Reformen der Tanzimatzeit wurden von den jungen Intellektuellen gut aufgenommen und auch unterstützt. Doch die Reformen sollten noch schneller vorangetrieben werden. Aus diesem Grund wurden die weiteren Reformen mit umgangssprachlichen Formulierungen in den Zeitungen

dargestellt, damit die breite Öffentlichkeit sich ein besseres Bild machen konnte. Nach der Vorbereitung einer Verfassung sollte eine konstitutionelle Verwaltung angestrebt werden. Gedankenfreiheit, Herrschaft des Volkes, Bildung einer Opposition waren die Ziele der Intellektuellen. Um all diese Ziele zu erreichen, wurde 1865 die Gesellschaft *Genç Osmanlılar Cemiyeti* gegründet (Tosun, 20.06.19: 195).

3. Die erste Konstitutionelle Periode

Nach der Tanzimatzeit begann die erste Konstitutionelle Periode (*Birinci Meşrutiyet*). Dabei spielten die großen Unruhen eine große Rolle. Die serbischen Aufstände wurden zwar durch Osmanen mit Gewalt unterdrückt, aber sie befürchteten das Eingreifen der europäischen Mächte. Abdülhamid II. (reg. 1876-1909), der auch ein Verfechter der Reformen war, wollte dieser möglichen Gefahr ausweichen. Denn Ende 1876 trafen die Vertreter Englands, Frankreichs, Österreich-Ungarns, Russlands, Deutschlands und Italiens in Istanbul zusammen, um eine Lösung für die Balkankrise zu finden. Wie seine Vorgänger wollte er mit der Einführung der Konstitution den europäischen Mächten entgegenwirken. Am 12. Oktober 1876 wurden die Konstitution (*Kanun-u Esasi*), eine gemischtkonfessionelle Generalversammlung (*Meclis-i Umumi*) und ein Abgeordnetenhaus (*Heyet-i Mebusan*) mit Sitz in der Hauptstadt eingeführt (Doganalp-Vötzi & Römer, 2008: 53-54).

Abdülhamid II. versprach vor seiner Thronbesteigung, dass er den *Kanun-u Esasi* proklamieren werde (Gözler, 2011: 165). *Kanun-u Esasi* galt als erste echte Verfassung im Sinne des europäischen Konstitutionalismus und die theokratische Legitimation staatlicher Herrschaftsgewalt wurde 1876 durch demokratisches Legitimationselement eingeschränkt (Rumpf, 1996: 41). Somit war das Osmanische Reich eine Monarchie, das auf seinen Kopf eine „demokratische Krone“ aufgesetzt hatte (Ekinci, 20.06.19). *Kanun-u Esasi* trat am 23. Dezember 1876 in die Kraft.

Nach *Kanun-u Esasi* war das Osmanische Reich eine Monarchie. Der Sultan musste aus dem Haus der Osmanen abstammen. Das älteste männliche Mitglied hatte das Recht den Thron zu besteigen (Art. 3). Das Osmanische Reich war ein Einheitsstaat (Art. 1). Die Staatsreligion war Islam (Art. 11) und die Staatssprache Türkisch und man musste diese Sprache beherrschen, wenn man beim öffentlichen Dienst arbeiten wollte (Art. 18) (Gözler, 2011: 166). Ausnahmslos galt jeder Untertan als Osmane (Kreiser & Neumann, 2008: 342).

Die Grundrechte und Freiheiten wurden zwischen 8. bis 26. Artikeln aufgelistet. Demnach handelte es sich bei diesen Artikeln um die persönlichen Freiheitsrechte, Religionsfreiheit, Pressefreiheit, Handels- Gewerbe- und Landwirtschaftsfreiheit usw. (Rumpf, 1996: 43; Gözler, 2011: 166-167; Yılmaz, 2012: 47).

Es wurde ein Parlament ins Leben gerufen, das aus zwei Kammern bestand. *Meclis-i Ayan* und *Meclis-i Mebusan*. Eine direkte Wahl der Abgeordneten war nicht möglich bzw. nur in Großstädten machbar. Stattdessen wählte man Abgeordnete aus Kandidaten der Provinzverwaltung. Im Parlament sollten alle Religionsgemeinschaften vertreten werden. Obwohl die Rechte des Sultans eingeschränkt erschienen, hatte er das Recht das Parlament jederzeit aufzulösen (Matuz, 2006: 236-237).

Wenn ein neues Gesetz erlassen werden sollte, musste man den Gesetzesentwurf dem Padischah vorliegen. Nachdem er mit dem Gesetzesentwurf einverstanden war und auch die beiden Kammern ihn angenommen hatten, trat er mit der Ratifikation des Padischahs in Kraft (Karatepe, 2009: 90). Die Exekutive lag bei Padischah und der Regierung. Der Padischah stand an der Spitze der Exekutive und hatte ausgedehnte Vollmachten. Er ernannte die Minister oder berief sie ab. Er hatte das Recht internationale Verträge abzuschließen und kontrollierte die Einhaltung der Gesetze. Außerdem war er der Oberbefehlshaber der Armee (Tanör, 2011: 136-137; Gözler, 2011: 168).

Die erste Versammlung des Parlaments fand am 19. März 1877 statt. Bei der Versammlung wurden finanzielle, regionale aber auch internationale Probleme angesprochen. Eine neue Versammlung sollte nächstes Jahr stattfinden (Karpát, 2010: 99; Tosun, 20.06.19: 196). Doch dazu kam es nicht. Denn am 24. April 1877 erklärte Russland den Osmanen den Krieg und die Osmanen erlitten dabei schwere Niederlagen. Sogar Edirne wurde von den Russen eingenommen. Um ein Vorrücken in Richtung Istanbul zu verhindern, akzeptierten die Osmanen den Friedensvertrag von San Stefano im März 1878. Doch die europäischen Mächte waren mit diesem Friedensvertrag nicht einverstanden und es kam zum Berliner Kongress (Majoros & Rill, 1994: 343-344). Der Berliner Frieden wurde am 13. Juli 1878 beschlossen. Demnach erlangten Rumänien, Serbien und Montenegro ihre Unabhängigkeit. Bosnien und Herzegowina wurden von Österreich-Ungarn okkupiert. Russland bekam Kars und Batum. England bekam Zypern (Matuz, 2006: 239-240; Majoros & Rill, 1994: 345-346).

Abdulhamid II., der den *Meclis-i Mebusan* als eine Bedrohung für seinen Machtbereich sah, nutzte diese Krise und löste das Parlament am 14.

Februar 1878 auf unbestimmte Zeit auf und von da an regierte er das Reich bis er abgesetzt wurde (Tosun, 20.06.19: 196; Davison, 2004: 117).

4. Die Herrschaftszeit von Abdülhamid II.

Abdülhamid II. (reg. 1876-1909) löste zwar das Parlament auf, behielt aber den Status einer konstitutionellen Monarchie (Matuz, 2006: 240). Seine Macht war unbestritten, durch Zensur- und Spionage-Aktivitäten unterdrückte er die Demokratie. Wünsche vieler Intellektuellen und die Freiheiten wurden beschnitten (Karpas, 2010: 99; Tosun, 20.06.19: 197). Durch diese stränge Regierungspolitik konnte er aber das Ende des Reiches um einige Jahrzehnte hinauszögern (Faroqhi, 2010: 97). Trotz den Unterdrückungen trieb er die Reformen weiter voran und hat vor allem im Bildungswesen viel getan. Während die traditionellen Schulen –*Medresen*– beibehalten wurden, wurden die modernen Hoch- und Fachschulen weiterhin ausgebaut (Majoros & Rill, 1994: 351). In seiner Zeit wurden ungefähr 10.000 öffentliche Schulen gebaut bzw. aus den Stiftungen in die Schulen umgewandelt (Kreiser & Neumann, 2008: 345). Wenn man bedenkt, dass 30% des Budgets in die Schuldenverwaltung und 40% in das Militärwesen fließen mussten, war das eine enorme Herausforderung (Kreiser, 2001: 45).

Auch in seiner Zeit musste sich das Reich mit Kriegen und Ausständen herumschlagen. Frankreich besetzte im Jahr 1881 den osmanischen Vasallenstaat Tunesien und ein Jahr später wurde Ägypten durch England besetzt (Matuz, 2006: 242). Ost-Rumelien vereinte sich 1885 mit Bulgarien (Kreiser, 2001: 44) und Bulgarien erklärte seine Unabhängigkeit im Jahr 1908. Dasselbe gilt für Kreta, die sich nach einem Aufstand der Griechen im Jahr 1888 endgültig von den Osmanen löste und sich an Griechenland anschloss (Majoros & Rill, 1994: 347; Matuz, 2006: 243-244).

All diese innenpolitischen Unruhen, Unterdrückungen durch Abdülhamid II. und die Annahme, die Lösungen aller Probleme wären durch Einführung der Verfassung und der konstitutionellen Monarchie möglich, (Beydilli, 1994: 118) führten zur Bildung der Opposition.

5. Die Entstehung der Opposition und das Ende des Osmanischen Reiches

Die geheimen Gesellschaften, die sich gegen die Herrschaft von Abdülhamid II. aufsetzten, hatten das Ziel *Kanun-u Esasi* wieder in die Kraft treten zu lassen. Diese geheimen Gesellschaften wurden mit der Zeit als *Jön Türkler* (Jungtürken) bekannt. Ahmet Rıza Bey gründete in Paris 1889 die Geheimorganisation *İttihat ve Terakki Cemiyeti*, *İTC* (Das Komitee für

Einheit und Fortschritt) (Karpas, 2010: 100). Als Vorlage diente die geheime Organisation *İttihad-ı Osman-i Cemiyeti* (Gesellschaft für osmanische Einheit), die durch die Studenten der Militärmedizinakademie in Istanbul gegründet worden war (Günel, 2009: 17).

Am 4. Februar 1902 wurde in Paris eine geheime Versammlung organisiert, wohl mit dem Ziel die verstreuten Jungtürken zu vereinigen. Doch bei der Versammlung kam es zu Meinungsverschiedenheiten und es bildeten sich zwei Gruppierungen heraus. Während die erste Gruppe bei der geplanten Revolution die Teilnahme von Armee und die ausländische Hilfe ablehnte, war die zweite Gruppe dafür. Ahmet Rıza Bey, der die Meinung der ersten Gruppe teilte, änderte den Namen seiner Gruppe als *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti* (Die Gesellschaft für Osmanischen Fortschritt und Einheit) und Prinz Sabahattin, der die zweite Gruppe vertrat, gründete die Gesellschaft *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*. *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti* erlangte erst im Jahr 1906 zu einer größeren Stärke. Denn *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*, die aus Offizieren und Beamten bestand, vereinte sich mit *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti* (Karpas, 2010: 100).

Die jungtürkische Bewegung formierte sich vor allem im europäischen Teil des Reiches mit Schwerpunkt in Saloniki (Matuz, 2006: 251). Nachdem es in Mazedonien zu Unruhen kam und in den Augen der Jungtürken die osmanische Regierung unfähig war, dieses Problem zu lösen, drohten sie auf die Hauptstadt zu marschieren. Davor hatten sich die Jungtürken bzw. die Gesellschaften von Ahmet Rıza Bey und Prinz Sabahattin, ein Bündnis vereinbart und hatten nur dieses Ziel vor den Augen.

Um diesen Aufmarsch zu verhindern, setzte Abdülhamid II. am 24. Juli 1908 die Verfassung wieder in die Kraft (Matuz, 2006: 251). Das Parlament wurde am 17. Dezember 1908 geöffnet. Im Parlament waren Mitglieder aus verschiedenen Ethnien zu finden. Es gab 147 türkisch-, 60 arabisch-, 27 albanisch-, 26 griechisch-, 14 armenisch-, 4 jüdisch- und 10 slawischstämmige Mitglieder. Die erste Regierung wurde unter Kâmil Pascha am 13. Januar 1909 gebildet. Doch die Regierung hielt nicht lange an und am 14. Februar 1909 wurde eine neue Regierung unter Hüseyin Hilmi Pascha, der eine Zuneigung zu den Jungtürken hatte, gebildet (Beydilli, 1994: 119). Denn obwohl İTC eine politische Gesellschaft war, war es ihnen bewusst, dass sie noch nicht im Stande waren das Land zu regieren. Viele Mitglieder der İTC kamen aus Mittelschicht und wussten nicht wie ein Land zu regieren war. Das hielt sie aber davon nicht ab, ihre eigenen Kandidaten fürs Parlament zu nominieren und somit das Parlament unter Kontrolle zu bringen. Diese kurze Phase sollte bis zum Aufstand im April 1909 andauern (Karpas, 2010: 102-103).

Mit dem Übergang zur zweiten konstitutionellen Periode kam es zu Gebietsverlusten und die Bevölkerung machte die neue Regierung dafür verantwortlich (Matuz, 2006: 252). Auch eine Opposition bildete sich aus Personalien, die im Serail arbeiteten, bei der Armee und bei der Administration tätig waren, deren Zahl zehntausende betrug. Diese Personalien wurden von der Gehaltsliste des Staates gestrichen und unter diesen Personen begann eine Opposition gegen İTC. Auch im politischen Bereich gab es eine Opposition. Die bekannteste Partei gegen die İTC war die Partei *Ahrar Fırkası* (die Freisinnige Partei), die aber nur einen Abgeordneten hatte. Eine weitere oppositionelle Gruppe entstand Anfang April 1909. Diese Gruppe bestand aus hochrangigen religiösen Gelehrten, Medrese-Studenten und den Menschen, die bei einem Orden (*Tarikat*) Mitglied waren. Somit kam es in Istanbul zu einem Aufstand, der als *31 Mart Vakası* bekannt wurde. Die Aufständischen marschierten zum Parlament und wollten, dass die Scharia (*Şeriat*) wieder in Kraft tritt. Sie machten Jagd auf die Mitglieder von İTC, wovon ungefähr zwanzig ermordet wurden. Daraufhin haben die Mitglieder von İTC eine Armee aus Mazedonien nach Istanbul geschickt. Der Aufstand wurde unterdrückt und Abdülhamid II. wurde abgesetzt (Findley, 2011: 196). Für İTC war dieser Aufstand eine willkommene Angelegenheit. Denn sie nutzten diesen Aufstand und schlossen die oppositionelle Parteien: *Ahrar Fırkası*, *İttihad-ı Muhammedi Fırkası*, *Fedakaran-ı Millet Fırkası* und *Heyet-i Müttefika-i Osmaniye Fırkası*. Und der Bruder Mehmed Reşad V. (reg. 1909-1918) von Abdülhamid II. wurde als der neue Sultan eingesetzt (Karpas, 2010: 103). Für die Absetzung von Abdülhamid II. war ein Fetwa notwendig. Beim Fetwa wurde dem Sultan Abdülhamid II. vorgeworfen, dass er einige Sachen aus religiösen Gesetzbüchern entfernen und einige der Bücher verbrennen ließ; Verschwendung bei *Beytülmal*; Menschen töten, verhaften oder verbannen lassen ohne einen gesetzten konformen Grund zu haben und sein Versprechen gebrochen zu haben. Diese Beschuldigungen zeigen, dass İTC sich nicht davor zurückhielt, um sein eigenes Interesse zu beschützen, die Religion missbrauchte (Günel, 2009: 26-27).

Es wurden viele Änderungen bei *Kanun-u Esasi* gemacht. Am 8. August 1909 wurden mehrere Artikel geändert und man hat beschlossen, einige Artikel neu zu schreiben (Karatepe, 2009: 115). Durch diese Änderungen wurde ein parlamentarisches Regierungssystem eingerichtet (Rumpf, 1996: 44). Durch die vielen Änderungen wurden vor allem die absolutistische Macht des Padischahs gebrochen und seine Macht als gesetzgebende und vollziehende Gewalt bekam jetzt einen symbolischen Wert (Gözler, 2011: 171; Rumpf, 1996: 44; Tanör, 2011: 195-196). Denn die Bildung der Regierung wurde dem *Sadrızam* überlassen. Die Abgeordneten bekamen Rechte wie Kontrolle der Regierung und Vorschlag eines Gesetzesentwurfes (Tosun, 20.06.19: 199).

Die İTC beruhte auf den türkischen Nationalismus (Karpas, 2010: 109) und diese Ideologie führte noch im selben Jahr zum Kurden-Aufstand, in Adana zum Armenier-Aufstand und ein Jahr später auf dem Balkan zum Albaner-Aufstand (Beydilli, 1994: 121). Auch die Opposition war wieder verstärkt. Die Oppositionsparteien, *Mutedil Hürriyetperveren*, *Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye* und *Ahali Fırkası* waren die wesentlichen Oppositionsparteien. Diese Parteien haben sich mit den Minderheiten wie Griechen, Armenier, Albaner und Bulgaren zusammengetan und bildeten am 21. Oktober 1911 die Partei *Hürriyet ve İtilaf Fırkası* (Karpas, 2010: 103).

Tripolis wurde 1911 von den Italienern besetzt. Im Oktober des nächsten Jahres erklärten die Balkanländer Montenegro, Serbien, Bulgarien und Griechenland den Osmanen den Krieg (Davison, 2004: 142). Da die Osmanen keinen Mehrfrontkrieg führen wollten, überließen sie Tripolis den Italiener (Kreiser & Neumann, 2008: 361). Der Balkankrieg war für die Osmanen trotzdem eine Katastrophe. Die Bulgaren nahmen Edirne, die Serben Manastir und die Griechen Saloniki ein. Die Albaner erklärten am 17. Dezember 1912 ihre Unabhängigkeit (Beydilli, 1994: 123). Erst als es zwischen Balkanländern zum Krieg kam, konnte Edirne durch die Osmanen zurückerobert werden (Faroqhi, 2010: 98).

Auch innenpolitisch lief es nicht gut und es wurde eine neue Regierung nach der anderen gegründet. Nach dem Hüseyin Hilmi Pascha gegen Ende des Jahres 1909 zurückgetreten war, wurde İbrahim Hakkı Pascha mit der Gründung der neuen Regierung beauftragt. Auch er trat nach der Besetzung von Tripolis zurück. Auch Sait Pascha, der auf Druck der Gruppe *Halaskar Zabitan*, die aus Offizieren bestand, die gegen İTC waren, musste 1912 zurücktreten und es wurde ein Kabinett unter Gazi Ahmet Muhtar Pascha gebildet. Er musste nach ein paar Monaten auch zurücktreten und unter Kâmil Pascha wurde eine neue Regierung gebildet und diese Regierung sollte sich bis *Babiali Baskını* im Jahr 1913 behaupten können. In den 54 Monaten zwischen den Jahren 1908 bis 1913 wurden neun Regierungen gebildet. Demnach hielt eine Regierung durchschnittlich sechs Monate und dann musste wieder eine neue Regierung gebildet werden (Günel, 2009: 27-28).

Die vielen Gebietsverluste, der Druck von *Halaskar Zabitan* und die Annahme, dass die *Şura-yı Saltanat* um einen Frieden zu schließen auch auf Edirne verzichten wird, bildeten den Grund für İTC für einen Überfall, der als *Babiali Baskını* bekannt wurde. Der Überfall wurde durch eine Versammlung von İTC Mitgliedern vereinbart. Bei der Versammlung waren Talat Bey, Enver Bey, Ziya Gökalp, Sait Halim Pascha, Hacı Adil, Fethi Bey, Dr. Nazım, Kara Kemal uvm. anwesend. Beim Überfall spielte Enver Bey die wichtigste Rolle. Denn er überfiel mit einigen Mitgliedern von İTC *Babiali* und bedrohte

den Regierungschef Kâmil Pascha, der daraufhin als Regierungschef zurücktrat. Der nächste Regierungschef Mahmut Şevket Pascha wurde durch ein Attentat getötet und nach diesem Attentat begann die Ära von İTC (Günel, 2009: 32-34).

Die İTC Ära sollte bis 1918 andauern. An der Spitze standen drei Männer, Enver Pascha, Cemal Pascha und Talat Pascha. Talat Pascha wurde zum Innenminister und Enver Pascha und Cemal Pascha waren die Führer der militärischen Front. Ziya Gökalp hingegen bildete die Ideologie von İTC (Findley, 2011: 198-199). In dieser Zeit gab es eine autoritäre Machtausübung von İTC. Die Entscheidungen waren nur einigen Personen vorbehalten, die einen geschlossenen Kreis bildeten, der von außen nicht beeinflusst werden konnte (Günel, 2009: 36).

Der Anfang vom Ende sowohl für das Osmanische Reich als auch für İTC begann mit dem geheimen Bündnisabkommen zwischen İTC Führung und Deutschland (2. August 1914). Dabei spielte der Kriegsminister (*Harbiye Nazırı*) Enver Pascha eine wichtige Rolle, der die Wirtschaft des Reiches von der französischen und englischen Vorherrschaft befreien wollte (Matuz, 2006: 262) und die verlorenen Gebiete zurückzuerobern vorhatte (Günel, 2009: 38). Die deutschen Kriegsschiffe Goeben und Breslau, die im August in die Dardanellen eingelaufen waren, wurden gekauft und mit dem Befehl von Enver Pascha bombardierten sie die russischen Häfen am 29. Oktober 1914 und die Russen – ein paar Tage später auch England und Frankreich - erklärten den Osmanen den Krieg (Davison, 2004: 145).

Der erste Weltkrieg für die Osmanen wird hier nur kurz dargestellt. Am 23. November 1914 wurde gegen die Ungläubigen Dschihad ausgerufen. Damit hat man versucht, die muslimischen Länder auf die Seite der Osmanen zu ziehen. Ein katastrophaler Fehler wurde schon nach ein paar Wochen am 18. Dezember 1914 unter der Führung von Enver Pascha gemacht und nach dem Beginn des *Sarıkamış-Einsatzes* starben mehrere zehntausende osmanische Soldaten im Kampf gegen die russischen Soldaten, aber auch in der Folge der schlechten Wetterbedingungen und Krankheiten. Dem Cemal Pascha ging es nicht besser, er war der Marineminister (*Bahriye Nazırı*) und wollte Ägypten von den Engländern befreien. Doch ihm war kein Erfolg gegönnt. Auch an den Dardanellen erlitten die Osmanen schwere Verluste und über 250.000 osmanische Soldaten sollten hier ihr Leben lassen. Ein Soldat, der dort erfolgreiche Dienste leistete, genoss den Respekt der anderen und erlangte eine Bekanntheit unter den Soldaten. Dieser Soldat sollte aber noch viel größere Rollen übernehmen. Denn er war Oberst Mustafa Kemal. Nach der Oktober Revolution im Russland im Jahr 1917 wurde der Krieg mit den Russen beendet. Nach mehreren Jahren und Mehrfrontkriegen wurde der erste

Weltkrieg am 30. Oktober 1918 mit dem Vertrag von Mudros (*Mondros Mütarekesi*) beendet (Günel, 2009: 40-42; Kreiser & Neumann, 2008). Demnach sollten die Meerengen geöffnet und durch die Siegermächte besetzt werden, die Truppen sollten sich der Entente-Mächte ergeben, alle deutsch und österreich-ungarischen Soldaten und Zivilbeamten sollten das Reich verlassen (Kreiser, 2001: 52).

Die Führungskräfte der Jungtürken, die für die Niederlage im I. Weltkrieg verantwortlich gemacht wurden, wurden entlassen und die İTC wurde aufgelöst. Talat Pascha, Cemal Pascha und Enver Pascha flüchteten ins Ausland. Unter Cavit Bey wurde eine neue Partei namens *Teceddüt Fırkası* gegründet. Von Ende des Jahres 1918 bis Ende des Jahres 1919 herrschte im Reich eine Unbeständigkeit. Denn es wurden immer wieder neue Regierungen gebildet und für eine Zeit hat der neue Sultan Mehmed VI. Vahideddin (reg.1918-1922) das Parlament aufgelöst (Günel, 2009: 42,43).

Die Siegermächte begannen Anatolien zu besetzen. Die Armenier besetzten am 19. April 1919 Kars. Italiener nahmen am 29. April Antalya und am 13. Mai Kuşadası ein; die Griechen hingegen besetzten zuerst Fethiye am 11. April und ein Monat später am 15. Mai İzmir. Die Gebiete Urfa, Adana und Antep wurden durch Franzosen und Engländer besetzt. Die bewaffneten Widerstandsgruppen bildeten sich und sie setzten sich sowohl gegen die osmanische Regierung als auch gegen die Besetzer wider. Mustafa Kemal wurde nach Anatolien geschickt, damit er die Unruhen unter Kontrolle bringen und den Widerstand beseitigen konnte (Beydilli, 1994: 131; Matuz, 2006: 270-271; Majoros & Rill, 1994: 365). Denn die Siegermächte waren durch die Widerstände beunruhigt und übten Druck auf den Sultan aus (Steinbach, 2010: 24; Matuz, 2006: 269).

Der Auslöser des Widerstandes war der Vertrag von Mudros. Denn nach diesem Vertrag begannen sowohl in Istanbul als auch in Anatolien die politischen Aktivitäten. In Anatolien und Thrakien wurde die Gesellschaft *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* gegründet, wohl mit dem Ziel, die Unabhängigkeit des Reiches aufrecht zu erhalten (Karpas, 2010: 121-122). Auch nach dem Abschluss dieses Vertrages baten die Offiziere wie Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Fevzi Çakmak und viele mehr um eine Versetzung nach Anatolien. Sie wussten, solange sie in Istanbul bleiben, würden sie hier nichts ausrichten können. Die Zeit von 1918 nachdem Abschluss des Vertrages von Mudros bis Ausrufung der Republik im Jahr 1923 sieht man vor allem neben den bewaffneten Widerständen und Kriegen, vielen politischen Aktivitäten, die schließlich zur Gründung der Republik Türkei führten (Günel, 2009: 44-49). Auch die Hauptstadt Istanbul war durch die Siegermächte besetzt worden. Die Alliierten kamen mit ihrer Flotte unter dem Vorwand, sie werden etwas

gegen die bolschewistische Revolution unternehmen. Doch durch die Meerengen nach Istanbul ließen sie aber dann ihre Soldaten ans Land gehen (Karpas, 2010: 119).

Nach dem Mustafa Kemal am 19. Mai 1919 in Samsun gelandet war, begann er den nationalen Widerstand zu organisieren. Vorher hatte er mit Kazım Pascha und Ali Fuat Pascha Kontakt aufgenommen und sie versicherten ihm die Unterstützung. Auf der anderen Seite versorgten ihn İsmet Pascha und Fevzi Çakmak mit Informationen aus Istanbul. Die Regierung in Istanbul schöpfte Verdacht und rief Mustafa Kemal zurück. Doch er kehrte nicht zurück und reichte seine Kündigung am 8. Juli 1919 ein. Diese Vorgehensweise zeigt an, dass er schon damals von den anderen Offizieren als Führer des Widerstandes angesehen wurde. Denn nicht nur er, sondern auch die Offiziere, die ihn verhaften sollten, widersetzten sich den Befehlen aus Istanbul. Unverzüglich begann er bei vielen Treffen und Kongressen teilzunehmen (Beydilli, 1994: 132; Karpas, 2010: 121).

Am 22. Juni wurde in Amasya ein Rundschreiben (*Amasya Tamimi*) veröffentlicht. Demnach sollte der Unabhängigkeitskrieg durch eine Nationale Versammlung geführt werden. Bei dem Treffen nahmen Mustafa Kemal, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele und Rauf Orbay teil aber auch Kazım Karabekir und Cemal Pascha wurden informiert (Günel, 2009: 50).

Der Kongress von Erzurum fand ein Monat später am 23. Juli und dauerte bis 7. August 1919 an. Ein weiterer Kongress sollte dann am 4. September stattfinden. Nach diesen Kongressen bildete man die Grundlagen des Widerstandes bzw. von *Misak-ı Milli*. Demnach war das Land unteilbar und die Besetzung der Siegermächte war abzulehnen. Falls die Regierung in Istanbul es nicht schaffen würde, die Unabhängigkeit des Landes zu verteidigen, sollte es eine von der Nationalen Versammlung gegründete Nationale Regierung mit all ihren Kräften machen. Die fremden Mandate, die Privilegien gegen die christlichen Minderheiten und Gründung einiger Parteien bedrohten die nationale Souveränität und waren abzulehnen (Karpas, 2010: 122). Im Herbst 1919 wurde die neue *Meclis-i Mebusan* gewählt. Die Wahlen fanden eigentlich unter der Kontrolle von *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*, *MHC* statt. Die erste Versammlung fand schon am 12. Jänner 1920 statt. Am 28. Jänner wurde *Misak-ı Milli* in einer geheimen Sitzung angenommen und am 17. Februar wurde er veröffentlicht. Ein Monat später am 16. März 1920 wurde die Hauptstadt des Reiches durch die Siegermächte besetzt. Es wurden einige Abgeordneten, Journalisten und Intellektuelle nach Malta abgeschoben und der Sultan löste das Parlament am 11. April 1920 auf. Nun begannen sich alle unter der Führung von Mustafa Kemal, der am selben Tag als „şaki“

proklamiert und zu Tode verurteilt wurde, zu sammeln. Somit endete der Versuch ein parlamentarisches System im Osmanischen Reich zu etablieren (Tosun, 20.06.19: 200; Karpat, 2010: 122).

Mustafa Kemal und seine Kameraden haben sich mit den Mitgliedern von *Meclis-i Mebusan* beschlossen, dass es eine Versammlung gegründet werden sollte. Es wurde am 23. April 1920 in Ankara eine Versammlung gegründet, die den Namen die Große Nationalversammlung, GNV (*Büyük Millet Meclisi, BMM*) hatte. Es wurden 337 Abgeordnete aus 66 Orten gewählt. 92 von diesen Abgeordneten kamen von *Meclis-i Mebusan*, 14 aus Griechenland und Malta, und 232 waren Mitglieder von *Heyet-i Temsiliye*. Doch zuvor ließ Mustafa Kemal als Führer von *Heyet-i Temsiliye* am 19. März 1920 eine Mitteilung zu den Provinzen, Ortschaften, Bürgermeistern und zu den Zentren von MHHM (*Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkezleri*) telegraphieren. Demnach wurde am 23. April 1920 nach dem Freitagsgebet die BMM geöffnet. Da der Freitag ein heiliger Tag war, sollte die Öffnung von BMM gesegnet werden, die die Rettung des Landes, des Kalifats und Sultanats zum Ziel erklärte. Außerdem sollte Koran rezitiert und Tiere als Opfer geschlachtet werden (Günel, 2009: 52-53). Bemerkenswert ist, dass erst durch die BMM das Osmanische Reich, Kalifat und Sultanat abgewählt werden sollte.

Am 22. Juni 1920 marschierten die griechischen Soldaten ins Innere des Landes. Während dessen verhandelte das Osmanische Reich in Paris einen Friedensvertrag mit den Siegermächten und am 10. August 1920 kam es zum Friedensvertrag von Sèvres. Demnach sollte Thrakien den Griechen übergeben, im Osten ein Armenier-Staat gegründet, im Süden und Südwesten Gebiete unter französische und italienische Kontrolle gegeben und im Osten Kurdistan zum autonomen Territorium erklärt werden (Beydilli, 1994: 133; Majoros & Rill, 1994: 367; Karpat, 2010: 124). Die BMM akzeptierte diesen Vertrag nicht. Der Krieg gegen die Armenier, der im September losbrach, wurde mit dem Vertrag von Alexandropol (*Gümri Antlaşması*) am 2/3. Dezember 1920 beendet. Nach dem Sieg über die Armenier und dem Friedensvertrag wollten die Siegermächte die Bedingungen des Sèvres Vertrages lockern und es kam zur Londoner Konferenz im Februar 1921. Die Gegenregierung in Ankara wurde als Verhandlungspartner über Anatolien akzeptiert (Beydilli, 1994: 134).

Währenddessen erließ Mustafa Kemal ein politisches Programm, welches die Eigenschaften und Aufgaben der BMM darstellte aber auch als Verfassungsentwurf dienen sollte. Dieser stellte die Grundlagen seines zukünftigen Vorhabens dar und dies führte zu den Auseinandersetzungen in

BMM. Die Konservativen ahnten, dass dies bis zum Abschaffen des Sultanats führen konnte. Doch die Verfassung wurde am 20. Januar 1921 verabschiedet (Karpas, 2010: 124-125).

Die Verfassung von 1921 war eine kurze Verfassung mit nur 24 Artikeln (Yılmaz, 2012: 88-91). In der Verfassung wurde die Volkssouveränität ausgesprochen und im Namen des Volkes lag die Ausübung der Volkssouveränität ausschließlich in der Hand der Großen Nationalversammlung (GNV/BMM) (Art. 1-2) (Rumpf, 1996: 60; Hirsch, 1966: 206). Im Artikel 3 sprach man von einem türkischen Staat, der durch die GNV geleitet werden sollte und die Regierung trug den Namen „Regierung der Großen Nationalversammlung“ (Hirsch, 1966: 206). Durch diesen Artikel entstand im Osmanischen Reich ein neuer Türkischer Staat.

Die Gesetzgebung und die Gesetzvollziehende Gewalt lag bei der GNV. Also hatte GNV die beiden Elemente in sich vereint und somit entstand die Gewalteneinheit (Tanör, 2011: 258-259). Es wurde in der Verfassung kein Amt für Staatschef eingeräumt. Aber der Vorsitzende der GNV bekam ähnliche Rechte wie ein normaler Staatschef (Gözler, 2011: 177).

Nach der Verabschiedung der Verfassung bildeten sich rasch zwei Gruppen, die eine Gruppe bestand aus Konservativen und die andere aus Reformisten. Mustafa Kemal formierte seine Gruppe und nannte sie am 10. Mai 1921 *Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*. Kazım Karabekir, der auch die Sorgen der ersten Gruppe teilte, warnte die Reformisten davor, dass die Ansichten des neuen Regimes nur von wenigen geteilt werden. Es herrschte zwischen beiden Gruppen ein immer größer werdender Konflikt (Tosun, 20.06.19: 203; Karpas, 2010: 125).

Ein Konflikt war unausweichlich, denn die neue Verfassung sprach von Volkssouveränität. Demnach sollte das Volk über das Land herrschen und das widersprach dem Sultanat und Kalifat. Insofern war es eigentlich für jeden klar, dass als Nächstes diese beiden Posten abgeschafft werden mussten. Zu einem Vereinbarungsversuch des Alten und Neuen bzw. Islam und Demokratie kam es nicht.

Nachdem die Griechen wieder anfangen sich in Bewegung zu setzen und ins Innere des Landes aufmarschierten, wurden die Konflikte beiseitegelegt und Mustafa Kemal wurde zum Oberbefehlshaber ernannt. Er besaß die Vollmacht alle notwendigen Entscheidungen zu treffen (Karpas, 2010: 126). Zu einem wichtigen Sieg kam es am 23. August 1921 am *Sakarya*-Fluß und nach einem Jahr am 26. August 1922 begann die letzte Phase des

türkisch-griechischen Kriegs. In der zwischen Zeit kamen auch diplomatische Erfolge. Die kriegsmüden Siegermächte Italien und Frankreich zogen sich zurück und später auch England. Am 30. August erlitten die griechischen Truppen eine schwere Niederlage und mussten sich zurückziehen. Doch die türkischen Truppen konnten ihren Vormarsch fortsetzen und befreiten İzmir am 9. September von den Griechen (Steinbach, 2010: 26-27).

Am 11. Oktober 1922 kam es schließlich zum Waffenstillstandsabkommen von Mudanya. Demnach verlor der Vertrag von Sèvres seine Bedeutung. Um einen neuen Vertrag zu verhandeln, haben die Siegermächte die Regierungen in Istanbul und in Ankara zu Lausanne eingeladen. Nach Istanbul Regierung sollten die beiden Regierungen zusammenarbeiten (Karpas, 2010: 126). Doch nationale Regierung in Ankara war darüber empört. Es durfte keine doppelte Vertretung des Landes geben und sie beschlossen am 1. November 1922 die Abschaffung des Sultanats. Am 16. November verließ Mehmed VI. das Land. Nach diesem Ereignis ernannte die GNV Abdülmecid Efendi als den neuen Kalifen (Beydilli, 1994: 134-135). Nur ein Abgeordneter war gegen die Abschaffung des Sultanats und dieser Abgeordnete war Ziya Hurşit (Günel, 2009: 55).

Am 22. September 1922 fand die Konferenz von Lausanne statt. Die Regierung von Ankara wurde durch İsmet Pascha vertreten. Die Verhandlungen endeten am 24. Juli 1923 und es kam zu einem Friedensvertrag. Die Grenzen des Landes wurden bestimmt und auch ein Bevölkerungsaustausch zwischen Türkei und Griechenland wurde beschlossen. Die Meerengen sollten entmilitarisiert werden. Die Regierung von Ankara übernahm auch ein Teil der Schulden des Osmanischen Reiches. Die Soldaten der Siegermächte sollten die Türkei binnen sechs Wochen verlassen (Karpas, 2010: 127).

6. Die Neue Republik und die Zeit unter Mustafa Kemal

Währenddessen herrschte im Land ein politisches Chaos. Das Sultanat war abgeschafft und die Regierung in Ankara unter der Führung von Mustafa Kemal bestimmte über alles. Doch es sollte beschlossen werden, wie die Zukunft des Landes aussehen sollte. Nach den Ereignissen der letzten Jahre war es klar, dass Mustafa Kemal vorhatte, die Republik auszurufen. Eine andere Möglichkeit wäre den Kalifen Abdülmecid Efendi zum Oberhaupt des Landes zu ernennen oder man konnte, die Herrschaft des Landes teilen, wobei der Kalif der religiöse Herrscher und die politische Regierung die Führung des Staates übernehmen konnte. Um die Opposition gegen das Vorhaben von Mustafa Kemal zu besänftigen, hat sich die NV aufgelöst und ordnete

Neuwahlen an. Die Neuwahlen sollten dann am 1. April 1923 stattfinden (Tosun, 20.06.19: 204; Karpat, 2010: 128).

Mustafa Kemal hat am 8. April ein Programm veröffentlicht. Dieses Programm hatte neun Prinzipien und diese Prinzipien sollten das Fundament der Partei werden, die *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* ersetzen wird und als *Cumhuriyet Halk Fırkası* gegründet werden sollte. Mustafa Kemal selbst erwähnt, dass dieses Programm als zu kurz kritisiert wurde und fügt aber hinzu, dass wichtige Vorhaben wie Ausrufung der Republik, Hut Gesetz, Schließung von *Medrese* und *Tekkes* und Abschaffung von *Şeriye Vekaleti* nicht ins Programm genommen wurden, da diese Vorhaben durch die Reaktionäre ausgenutzt werden konnten (Mustafa Kemal, 2008: 532).

Nach den Wahlen sammelte sich die neue NV am 11. August 1923 und als Ministerpräsident wurde Fethi Okyar genannt. In der neuen NV waren die meisten Abgeordneten die Anhänger von Mustafa Kemal (Karpat, 2010: 129). Am 11. September wurde ein Antrag gestellt um die Partei *Halk Fırkası* offiziell zu gründen (Günel, 2009: 62). Nach ein paar Wochen schlug İsmet Pascha einen Gesetzesentwurf vor. Demnach sollte sich die Regierung nach Ankara umsiedeln und Ankara sollte die neue Hauptstadt werden. Dies sollte eine mögliche militärische Verteidigung leichter machen aber eigentlich wollte man nicht in Istanbul bleiben, wo die meisten Menschen und Journalisten Anhänger des Kalifen waren (Karpat, 2010: 129; Günel, 2009: 63).

Am 27. Oktober 1923 hat sich eine Krise aufgezeigt und der Ministerpräsident Fethi Okyar trat aus seinem Amt zurück. Doch diese Krise war möglicherweise durch Mustafa Kemal getätigt worden. Denn er war der Meinung, dass die Zeit für die Ausrufung der Republik reif war. Außerdem meinte er, dass die Beziehungen zwischen der Legislative und der Exekutive nicht richtig ausformuliert waren. Die Minister wurden nicht wie in einem parlamentarischen System von Ministerpräsidenten gewählt, sondern von GNV und das war mit einem parlamentarischen System nicht vereinbar. Demnach sollte eine Änderung der Verfassung stattfinden um die Republik auszurufen. Der Entwurf für die Änderung der Verfassung wurde am 23. Oktober in *Çankaya Köşkü* in einer Besprechung zwischen Mustafa Kemal und İsmet Pascha ausformuliert. Am nächsten Tag wurden die Mitglieder von *Halk Fırkası* über das Vorhaben informiert und gegen Abend wurde in der GNV die Gesetzesänderung verabschiedet und die Republik ausgerufen. Doch nur 184 Abgeordnete von 287 Abgeordneten nahmen bei den Sitzungen für die Republik-Ausrufung teil und Mustafa Kemal wurde mit 158 Zustimmungen zum ersten Präsidenten der Republik Türkei. Der

Ministerpräsident sollte durch den Staatspräsidenten aus Mitgliedern des Parlaments gewählt werden und der Ministerpräsident konnte die Minister selber bestimmen. Zum Schluss sollte alles durch Staatspräsidenten ratifiziert werden (Karpát, 2010: 129; Günal, 2009: 63-64).

Eine Opposition bildete sich schon in der GNV. Diese Gruppe konnte viele der Abgeordneten auf ihre Seite ziehen und sogar wurde Rauf Orbay, der gegen die Ausrufung der Republik und ein Anhänger des Kalifen war, zum Stellvertreter des Parlamentspräsidenten gewählt. Auch die Zeitungen in Istanbul unterstützten ihn, was zur Ärger von Mustafa Kemal führte. Außerdem betonte Mustafa Kemal, dass er nicht alle über sein Vorhaben informiert hat. Da er davon ausging, dass jeder für die Ausrufung der Republik war (Mustafa Kemal, 2008: 586-590). Mustafa Kemal beseitigte somit die Opposition und verwirklichte sein Vorhaben. Doch Kreiser kritisiert die Republikgründung mit folgenden Worten *„Es gibt in der Geschichte keine Beispiele für eine vergleichbar hastige und auf ein derart schwaches rechtliches Fundament stehende Republikgründung“* (Kreiser, 2012: 39-40).

Mustafa Kemal wusste, solange das Amt des Kalifen vorhanden war, könnten sich immer wieder neue Gruppierungen um den Kalifen bilden. Aus diesem Grund sah er sich gezwungen, das Amt des Kalifats abzuschaffen. Am 3. März 1924 wurde das Kalifat abgeschafft. Seyit Bey, der damalige Justizminister erklärte den Abgeordneten mit den Worten *„im Islam gibt es keine Geistlichkeit und keine Religionsverwaltung“*, die Überflüssigkeit des Kalifenamtes (Kreiser & Neumann, 2008: 412). Das Ministerium für Geistliche Angelegenheiten und Stiftungen wurden aufgelöst und das Bildungswesen wurde einem Unterrichtsministerium unterstellt (Steinbach, 1996: 127).

Die Ausrufung der Republik erforderte auch eine neue Verfassung. Die neue Verfassung wurde am 20. April 1924 verabschiedet. Ausgearbeitet wurde die Verfassung von einer parlamentarischen Kommission, die sich an polnischen, französischen und anderen Verfassungen bediente (Rumpf, 1996: 61). Die polnische Verfassung rezipierte *„die parlamentarische Regierung“* während die französische Verfassung *„das parlamentarische System“* annahm. Obwohl Mustafa Kemal seine Wünsche äußerte, wonach der Staatspräsident mehr Rechte wie ein Präsident haben sollte, wurde dies von der Kommission nicht berücksichtigt (Karatepe, 2009: 153). Auch ein Vorschlag, wonach ein Zweikammersystem in die Verfassung eingebaut werden sollte, fand kein Gehör (Tanör, 2011: 292).

Durch die vielen Debatten wurde der Machtbereich des Staatspräsidenten begrenzt. Der Staatspräsident erhielt eher einen

symbolischen Wert, der im parlamentarischen System üblich war (Karatepe, 2009: 154). Aber sowohl in der Zeit von Mustafa Kemal als auch in der Zeit von İsmet İnönü verkörperten diese beiden Männer die Staatsgewalt und überstiegen ihre Machtbereiche (Çicek, 2005: 58; Karatepe, 2009: 154).

Seine politischen Taten und die unbegrenzte Macht beunruhigten seine Gegner. Die ökonomische Lage des Landes war auch am Boden. Unter Kazım Karabekirs Führung gründete man am 17. November 1924 die erste Oppositionspartei, *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası*, TCF (Freiheitsliebende Republikanische Partei) der Türkei. Neben Karabekir waren auch Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, Refet Bele, İsmail Canbulat bei der Gründung der neuen Partei beteiligt (Günel, 2009: 75; Karpat, 2010: 132). Kritisiert wurde vor allem Mustafa Kemal, der sowohl über CHF als auch NGV herrschte. Republik, Liberalismus und Demokratie waren die Grundsetze der neu gegründeten Partei, aber auch die Beschützung der religiösen Werte (Kreiser, 2012: 40-41; Karpat, 2010: 132-133). Außerdem sollten die Reformen langsamer durchgeführt werden (Weiker, 1973: 46). Die Beunruhigung war so groß, dass nach nur vier Tagen der Ministerpräsident İsmet Pascha sein Amt zurücklegte (Karpat, 2010: 133).

Im Februar 1925 kam es im Osten der Türkei zu einem Kurden-Aufstand. Der Anführer war ein Ordensmeister, Scheich Said, der die sunnitischen Kurden dazu bringen wollte, Diyarbakır zu besetzen (Kreiser & Neumann, 2008: 388). Ob sein Motiv für den Aufstand religiös oder kurdisch-nationalistisch war, ist umstritten. Die İnönü-Regierung – İnönü wurde am 3. März wieder zum Ministerpräsidenten gewählt – erließ am 4. März 1925 ein neues Gesetz, *Takrir-i Sukün Kanunu* (Gesetz zur Wiederherstellung der Ordnung) (Kreiser, 2012: 41). Durch das Gesetz erlangten er und seine Regierung weitgehende Vollmachten. Außerdem wurden die sogenannten *İstiklal Mahkemeleri* (Unabhängigkeitsgerichte) ins Leben gerufen (Kreiser & Neumann, 2008: 388-389).

Der Aufstand wurde Mitte April zerschlagen und Scheich Said und etwa vierzig seine Anhänger wurden hingerichtet. Durch das Gesetz bot sich ein Angebot an, jede Opposition zu beseitigen. Mustafa Kemal nahm es an und begann mit der Unterdrückung der Opposition. Die Zeitungen wurden stark zensiert und die Oppositionspartei TCF wurde Anfang Juni 1925 verboten, weil sie angeblich mit dem Kurden-Aufstand zu tun hatte und Karabekir musste sich bis zum Ableben von Mustafa Kemal aus der Politik zurückziehen. Auch die Konvente der Derwisch-Orden wurden im September desselben Jahres geschlossen (Steinbach, 2010: 34; Weiker, 1973: 50-51; Günel, 2009: 78).

Die Reformen konnten nun uneingeschränkt weitergehen. Im November 1925 wurde das Hutgesetz verabschiedet und alle Beamten mussten westliche Kleidungen und Hüter tragen (Steinbach, 1996: 129). Ein Monat später wurde der gregorianische Kalender eingeführt und der neue wöchentliche Feiertag wurde als Sonntag bestimmt (Steinbach, 1996: 129-130; Karpat, 2010: 140).

Das schweizerische Zivilgesetzbuch wurde durch die GNV am 17. Februar 1926 angenommen und trat am 29. Mai 1926 in Kraft. Noch im selben Jahr wurde mit wesentlichen Veränderungen das italienische Strafrecht und im Jahr 1929 die deutsche Strafprozessordnung angenommen (Kreiser & Neumann, 2008: 413-414).

Am 3. November 1928 wurde ein Gesetz über die Einführung des lateinischen Alphabets verabschiedet (Tosun, 20.06.19: 208; Kreiser & Neumann, 2008: 395). Bei seinen vielen Innlandreisen lehrte Mustafa Kemal selbst in Schulen und in öffentlichen Plätzen das neue Alphabet. Davison schrieb *„dieses Gesetz hatte wie das Hutgesetz ein psychologisches Ziel. Dadurch wurde die Verbundenheit mit der Vergangenheit und mit dem Islam zerrissen. Das Volk wurde in die Zukunft und nach Europa geschoben. Die Kinder, die mit dem neuen Alphabet ausgebildet wurden, konnten das Schreiben ihrer Vorfahren nicht lesen“* (Davison, 2004: 170).

Die Stagnation der Ökonomie, die unter den Beschränkungen des Lausanne Vertrages litt, ging weiter. Denn der Vertrag von Lausanne zwang die Regierung bis 1929 einen offenen Markt zu führen. In dieser Zeit wurden die Importwaren gewuchert. Infolgedessen kam es zum Handelsdefizit, das wiederum zur Preiserhöhungen führte. Auch das aus USA und Britannien erwartete Fremdkapital kam nicht ins Land und der Börsencrash im Jahr 1929 verschlimmerte die ohnehin kritische Situation der Türkei. Denn der Preis der Agrargüter, die fast die einzigen Exportprodukte der Türkei waren, wurde stark nach unten gezogen (Ahmad, 2012: 76).

Die radikalen Reformen und die wirtschaftliche Lage des Landes lösten wieder stärker werdende Kritik aus. Die Art wie das Land industrialisiert werden sollte und die Monopolisierung des Verkaufs von alkoholischen Getränken, Zigaretten, Zucker, Salz und der Warentransport durch den Staat waren die wichtigsten Kritikpunkte. Aber auch die alleinige Herrschaft von *Halk Fırkası* löste viel Kritik aus (Karpat, 2010: 150). Um den Beschwerden der Bevölkerung und der Kritiker zum Erscheinen zu bringen, wollte Mustafa Kemal eine Oppositionspartei gründen lassen. Deswegen ließ er Fethi Okyar, der in Paris als Botschafter tätig war, nach Ankara holen (Steinbach, 1996: 138). Mustafa Kemal wollte zwar eine Oppositionspartei haben, aber diese Partei musste ihm treu bleiben. Beim Gespräch mit Fethi Okyar betonte

Mustafa Kemal auch, dass die Türkei in den Augen der Ausländer eine Diktatur sei, und dass die Gründung einer Oppositionspartei das Erscheinungsbild der Türkei im Ausland verbessern könnte. Nach dem Gespräch mit Mustafa Kemal gründete Fethi Okyar seine Partei, die *Serbest Cumhuriyet Fırkası*, SCF (Freie Republikanische Partei) hieß. Am 12. August 1930 mussten sich 15 Abgeordnete von *Halk Fırkası* trennen und wurden Mitglieder von SCF und die Opposition begann (Günel, 2009: 82-83). Doch die Bevölkerung wusste nichts davon. Sie wussten nicht, dass die neue Partei eigentlich eine Augenwischerei war. Trotzdem sammelten sich viele Gruppierungen, die gegen die Regierung waren, um diese Partei. Nach zwei Monaten fanden die Kommunalwahlen statt und die neue Partei hatte einen großen Erfolg gefeiert und 30 Gemeinden von insgesamt 500 Gemeinden für sich entschieden. Nicht zu vergessen ist, dass die SCF die Regierung mit Wahlbetrug beschuldigt hat. Diese Beschuldigung löste heftige Auseinandersetzungen aus. Die SCF konnte für die Bevölkerung eine Alternative werden. Fethi Okyar wurde bei seiner Reise nach İzmir durch eine sehr große Menschenmenge gejubelt. Dieser Besuch wurde von HF als eine Bedrohung erkannt. Fethi Okyar betonte, dass Mustafa Kemal unparteiisch sein solle, obwohl er der Chef von HF war. Dies führte zu noch größeren Streiten zwischen HF und SCF. Nach seinem Besuch in İzmir kam er nach Ankara und hatte ein Gespräch mit Mustafa Kemal. Demnach betonte Mustafa Kemal, dass er parteiisch sein werde, da ansonsten die HF zusammenbrechen werde. Und wenn dies der Fall sein sollte, hätte man wieder nur eine Partei in der GNV. Fethi Okyar wusste, was das zu bedeuten hatte und er wollte mit Mustafa Kemal nicht kolludieren. Deswegen löste er seine Partei am 17. November 1930 auf. Somit war der zweite Versuch, eine Oppositionspartei zu haben auch gescheitert. Doch diese beiden Versuche zeigten die Notwendigkeit des Mehrparteiensystems. Doch man musste noch viele Jahre warten bis es dazu kam (Günel, 2009: 84-86; Karpat, 2010: 153, Tosun, 20.06.19: 212-214).

Ein Jahr später 1931 hat Mustafa Kemal sechs Prinzipien veröffentlicht. Demnach sollte sich der Staat auf folgenden sechs Prinzipien gründen: Nationalismus, Gründung eines türkischen Nationalstaates; Laizismus, Trennung von Staat und Religion; Republikanismus, Errichtung eines republikanischen Regimes; Populismus, Gleichheit aller Bürger; Etatismus, Lenkung der Wirtschaft durch den Staat und Revolutionismus, radikale Umgestaltung (Steinbach, 1996: 139-142; Steinbach, 2010: 35-36). Diese sechs Prinzipien wurden 1937 in die Verfassung aufgenommen und sind heute noch als „*altı ok*“ (sechs Pfeile) symbolisch auf dem Logo von CHP zu sehen (Davison, 2004: 176; Kuzu, 20.06.19: 348).

Im Herbst des Jahres 1937 musste İsmet İnönü zurücktreten, da ihm Korruption vorgeworfen wurde, aber auch seine etatistische Politik stark unter Kritik stand. Denn ein Jahr zuvor hatte İsmet İnönü verordnet, dass die Innenminister auch die Aufgabe des Generalsekretärs von CHP übernehmen müssten und die Gouverneure sollten die Vorsitzenden von CHP (die HF wurde inzwischen als *Cumhuriyet Halk Partisi* umbenannt, 1935) in jeweiligen Provinzen werden. So kam es dazu, dass Celal Bayar, der damals Wirtschaftsminister war, zum neuen Ministerpräsidenten wurde. Er sollte diesen Posten bis zum Ableben von Mustafa Kemal Atatürk innehalten (Günel, 2009: 89).

Mustafa Kemal Atatürk, der seit Ende 1937 nicht mehr ganz gesund war, verstarb am 10. November 1938 in *Dolmabahçe Sarayı*. Am 11. November 1938 wurde İsmet İnönü zum Präsidenten der Türkei gewählt (Davison, 2004: 180-181). Außerdem wurde er zum „unabsetzbaren Vorsitzenden“ von CHP gewählt und trug den Titel „*Milli Şef*“ (National Chef). Dies bedeutete, dass er die absolute Macht in seinen Händen hielt und sich für seine Taten bei niemandem zu verantworten hatte (Ahmad, 2012: 88).

Ein zum Scheitern verurteilter Versuch wagte auch İsmet İnönü. Beim fünften Partei-Kongress von CHP am 29. Mai 1939 wurde aus einer 21 Männern bestehende Oppositionsgruppe gebildet. Diese Gruppe hieß „*Müstakil Grup*“ (Selbständige Gruppe) und sollte die Rolle einer Oppositionspartei übernehmen. Sie durften bei den Versammlungen von CHP teilnehmen, hatten aber kein Abstimmrecht. Sie sollten in der NGV die Parteipolitik kritisieren. Doch diese Gruppe erfüllte ihre Aufgabe nicht. Denn eine Kritik der CHP könnte böse Folgen haben und ihre Politkarriere gefährden und niemand wollte das (Günel, 2009: 93). Bei dieser Versammlung wurde auch die Gründung von *Köy Enstitüleri* (Dorfinstitute) beschlossen. Diese Dorfinstitute sollten Dorflehrer ausbilden, deren Einsetzung erst nach Erlernen der landwirtschaftlichen, handwerklichen und musischen Kenntnisse in Fünfjahres-Kursen folgen sollte. Auch der Ausbau der seit 1932 bestehende *Halkevleri* (Volkshäuser) gingen weiter (Kreiser, 2012: 66-67; Tosun, 20.06.19: 216).

Die wirtschaftliche Lage des Landes während des zweiten Weltkrieges war am Ende. 1940 bekam die Regierung durch ein neues Gesetz die Macht, die Preise und die Einführung der Produkte am Markt zu kontrollieren (Ahmad, 2012: 89). Ab Februar 1941 wurde die Bevölkerung gezwungen, ihre Produkte weit unter dem Marktwert zu verkaufen (Kreiser, 2012: 71). Ein Jahr später war die Lage so verschlechtert, dass die Menschen einen Ausweis brauchten, um Brot zu kaufen. Ende des Jahres wurde *Varlık Vergisi* (das Kapitalsteuergesetz) eingeführt. Diese Steuer sollte von den Unternehmern – vor allem Nichtmuslimische und Großgrundbesitzern – genommen werden

(Ahmad, 2012: 89-90). 1943 wurde *Toprak Mahsulleri Vergisi* (Steuer auf Agrarprodukte) eingeführt (Kreiser, 2012: 71).

All diese Maßnahmen verursachten unter Bevölkerung, vor allem unter Bauern, die den größten Teil der Bevölkerung darstellten, große Unruhen. Aber auch die Offiziere, Bürokraten, Händler in den Städten und Großgrundbesitzer auf dem Land, die den Kern des kemalistischen Regimes bildeten, waren mit der Wirtschaftspolitik der Regierung nicht zufrieden (Steinbach, 1996: 158-159). Die Gruppen, die das Einparteiensystem unterstützten, fingen an, sich zu lösen. Auch in der CHP kam es zur offenen Kritik gegen die Regierung. So wurden die eigenen Abgeordneten Adnan Menderes, Refik Koraltan und Fuat Köprülü, die in ihren Artikeln die Regierung kritisierten, von der CHP ausgewiesen (1945) (Findley, 2011: 267-268). Denn gegen Ende des zweiten Weltkrieges hatte die Regierung den Druck auf Zeitungen gelockert und viele ökonomische Probleme wurden in Zeitungen behandelt (Tosun, 20.06.19: 217).

Die Unruhen der Bevölkerung, die Kritik im inneren von CHP, die schlechten Beziehungen zur Sowjetunion und die Erwartungen zu den demokratischen Schritten seitens USA waren die Hauptgründe für den Übergang zur Demokratie bzw. zum Mehrparteiensystem (Steinbach, 1996: 159; Moser & Weithmann, 2002: 146). Es dürfte aber auch nicht außer Acht gelassen werden, dass die totalitären Staaten den zweiten Weltkrieg verloren hatten und das führte in der Türkei zum Überdenken des Einparteiensystems. Es wurde erkannt, dass die Demokratie ein Land stärker macht und nicht umgekehrt (Tosun, 20.06.19: 217).

7. Das Mehrparteiensystem in der Türkei

Mit einer Gesetzesänderung des Vereinsgesetzes am 15. Juni 1945 wurden die Hürden vor der Gründung einer Partei aufgehoben. Kurz danach am 7. Juli 1945 gründete der Istanbuler Geschäftsmann Nuri Demirdağ die erste Oppositionspartei, *Milli Kalkınma Partisi* (Die Nationale Entwicklungspartei) (Yılmaz, 2008: 149-150). Karpat beschrieb diese Partei folgendermaßen „die Partei wiedergab die Moral- und Gesellschaftsvorstellungen des Gründers und auch den Weiterbestand verdankt die Partei die Geldeinfuhr ihres Gründers“ (Karpat, 2010: 514). Doch in der Politik spielte die MKP keine wichtige Rolle.

Am 7. Januar 1946 wurde *Demokrat Parti, DP* (Demokratische Partei) gegründet (Günel, 2009: 110). Der Wirtschaftsfachmann Celal Bayar wurde zum Vorsitzenden gewählt (Kreiser & Neumann, 2008: 423). Noch vor der Gründung der DP, lud İnönü Bayar zum Essen ein. İnönü erkundigte sich über die politischen Vorhaben von Bayar bzw. von der DP. Es kam zum folgenden

Dialog: İnönü: „Gibt es ein ähnlicher Artikel wie bei TCF “wir halten uns an religiösen Glauben?“ Bayar: „Nein, verehrter Pascha. Laizismus ist nicht die Gottlosigkeit. Das gibt es“ İnönü: „Das schadet nicht. Werdet ihr euch mit Dorfinstituten und Schulwesen beschäftigen?“ Bayar: „Nein.“ İnönü: „Trennen wir uns bei den außenpolitischen Fragen?“ Bayar: „Nein.“ İnönü: „Dann ist es gut“ (Yılmaz, 2008: 159-160). Dieser Dialog wirft natürlich eine Frage auf, was wäre passiert, wenn Bayars Antworten „Ja“ wären?

Die DP unterschied sich von CHP in zwei Kategorien; in der Politik setzten sie sich für mehr Demokratie ein und wirtschaftlich wandten sie sich von Etatismus ab und forderten den Liberalismus (Günel, 2009: 110). Außerdem beschrieben sie sich als republikanisch und sozialgerecht. Sie wollten sich für das Streikrecht, Einhaltung der Menschenrechte einsetzen und die Wahlen sollten durch geheime Stimmabgabe und offene Auszählung erfolgen (Yılmaz, 2008: 166).

Die Unzufriedenheit der Bevölkerung war so hoch, dass die DP bei den kommenden Wahlen 1947 einen großen Erfolg feiern konnte. İnönü, der sich dessen bewusst war, zog die Wahlen ein Jahr vor, damit DP sich nicht wirklich aufbauen und sich vorbereiten konnte. Somit fanden die Wahlen am 21. Juli 1946 statt (Kreiser & Neumann, 2008: 423; Moser & Weithmann, 2002: 149).

Durch Wahlbetrug gewann die CHP die Wahlen. Nach Ahmad „es gab den allgemeinen Consensus, dass die Wahlen unter Angst und Unterdrücken stattfanden und deswegen wurden die Beziehungen zwischen CHP und DP im Hinblick auf die Zukunft vergiftet“ (Ahmad, 2012: 130); nach Steinbach „die eilig von der CHP-Regierung anberaumten Wahlen gerieten durch massive Wahlbetrug zur Farce“ (Steinbach, 1996: 160); nach Moser & Weithmann „Wahlfälschung, Wahlbeeinflussung und besonders im Hinterland massive Drohungen durch den kemalistischen Staats- und Parteiapparat dürften das Votum bestimmt haben“ (Moser & Weithmann, 149); nach Günel „die Wahlen wurden nicht nach dem Grundprinzip einer demokratischen Wahl, geheime Stimmabgabe und offene Auszählung abgehalten und dies war der am meisten kritisierte Aspekt der Wahlen aus 1946. CHP schenkte kein Gehör zu den Kritiken und deswegen nahm DP bei den Gemeindewahlen und Ersatzwahlen zwischen 1946 bis 1950 nicht mehr teil“ (Günel, 2009: 111-112). Trotzdem hatte die DP es geschafft, 59 Abgeordnete zu gewinnen. CHP hatte 397 Abgeordnete und es gab sechs unabhängige Abgeordnete (Günel, 2009: 111).

CHP sah die kommende Gefahr und schlug einen sanften Weg ein. Da die religiösen Themen für viele Wähler von großer Bedeutung waren, wurde der Religionsunterricht wiedereingeführt (Kreiser & Neumann, 2008: 424). İnönü ging noch weiter und ernannte einen Professor für islamische Geschichte zum Ministerpräsidenten um den Vorwurf „Gottlosigkeit“

umzugehen. Der neue Ministerpräsident trat für eine Synthese zwischen türkischen Nationalismus und Islam ein (Moser & Weithman, 2002: 149). İnönüs letzter Zug war die Aufhebung der Sechs Pfeile von CHP, als Verfassungsgrundgesetz sollten diese für den erwünschten Erfolg bei Wahlen 1950 nicht ausreichen.

Die Anteilnahme der Bevölkerung bei den Wahlen am 14. Mai 1950 lag bei 89,3%. 53,35% der Wähler stimmten für DP und der Anteil der CHP Wähler lag bei 38,38%. Obwohl es zwischen zwei Parteien nur einen Unterschied von 15% gab, bekam DP 408 und CHP nur 69 Abgeordnete. Denn die Wahl erfolgte nach dem Prinzip „der Gewinner bekommt alles“ (Ahmad, 2012: 132; Mango, 2004: 45). CHP erlebte eine schwere Niederlage und musste nach 27 Jahren zum ersten Mal in die Opposition gehen. Dabei waren sie so siegessicher, dass sie sogar mit dem Gedanken gespielt haben, für den Weiterbestand der Opposition der DP ein paar Sitze freiwillig zu geben (Ahmad, 2012: 153). Mit dieser Niederlage ging die Einparteien-Hegemonie friedlich und ohne Zwischenfälle zu Ende.

Fazit

Die Demokratie und die damit verbundenen Verfassungen/Erlässe der Türkei haben eine lange und abwechslungsreiche Vergangenheit. Die Reformen, die während des Zerfalls des Osmanischen Reiches stattgefunden haben, ebneten den Weg der genannten Entwicklungen. Das Volk sollte sich mehr und mehr an der Führung des Landes beteiligen und die Umsetzung dieses Vorhabens sollte durch Bemühen der Intellektuellen aber auch der Offiziere bewerkstelligt werden. Als Folge dieser Bemühungen aber auch als Druck der Außenmächte begannen die Menschen neue Rechte zu bekommen und sie waren nicht mehr die Untertanen des Herrschers, sondern hatten den Status eines Bürgers des Landes.

Nachdem das Osmanische Reich den ersten Weltkrieg verloren hatte und die Regierung in Istanbul unfähig war, durch ihre politischen Manöver das Interesse des Landes zu vertreten, wurden die ohnehin schon seit langem bestehenden Gedanken die Republik auszurufen immer stärker. Nachdem der Unabhängigkeitskrieg gewonnen wurde, war es für jeden klar, dass es mit der Ausrufung der Republik nur eine Frage der Zeit war. Denn die führenden Persönlichkeiten der damaligen Zeit waren mit nur wenigen Ausnahmen für die Ausrufung der Republik. Die Auseinandersetzungen gingen um die Themen religiöser Natur, die Durchführung der Reformen aber auch um den uneingeschränkten Machtbereich des Staatspräsidenten.

Diejenigen, die für mehr Rechte und Demokratie sich bemüht hatten, scheuten sich nicht die Religion auszunutzen, um ihre Ziele zu erreichen.

Diese Behauptung wird durch die Reformen bestätigt, die sowohl den Staat als auch den Menschen von der Religion zu trennen versuchten. Bemerkenswert ist es, dass dies durch GNV geschah, die an einem Freitag durch religiöse Rituale geöffnet wurde. Das Land sollte ohne Rücksicht auf Verluste so schnell wie möglich verwestlicht werden. Was das Volk davon hielt, interessierte die führenden Kräfte nicht. Denn der Gedanke dahinter war „Trotz Volk, für das Volk“. Man hat es nicht in Erwägung gezogen, die zerfallenen Institutionen zu erneuern. Oder gar eine Vereinbarung zwischen Islam und Demokratie zu finden. Sondern man wählte den Weg, sie komplett abzuschaffen.

Während der Einpartei-Regierung wurde keine Opposition erduldet. Die politische Führung, die die absolute Macht in den Händen hielt, wollte über das Land uneingeschränkt herrschen und dabei ungestört bleiben. Somit wurde das Mehrparteiensystem sehr schnell zu Nichte gemacht. Doch die inneren Unruhen und der Ruf der Türkei im Ausland, bewegten die CHP-Führung Zwischenformulierungen zu finden. Die Idee eine eigene Oppositionsgruppe zu bilden, war von Anfang an zum Scheitern verurteilt. Stattdessen konnte sich die neu gegründete Republik für mehr Demokratie und Mehrparteiensystem einsetzen. Ob die CHP beim Mehrparteiensystem die Wahlen gewinnen würde und mit ihren Reformen weitermachen könnte, ist eher fragwürdig. Insofern ist es verständlich, dass man Führung des Landes nicht riskieren wollte, indem man mit verschiedenen Parteien ins Rennen ging. Denn die Umwandlung des Landes sollte schnell vollzogen werden und dies konnte am besten durch die CHP-Führung geschehen.

Die CHP-Führung konnte jederzeit Änderungen der Verfassung vornehmen. Es wurde sogar die Partei-Ideologie in die Verfassung eingenommen und blieb dort auch für mehrere Jahre. Demnach bildete diese Ideologie der CHP auch die offizielle Ideologie der Republik Türkei.

Nach dem zweiten Weltkrieg war es für viele klar, wie gefährlich das Einparteiensystem war. Die Türkei, die in der internationalen Arena auch mitreden und Beziehungen aufbauen wollte, wusste, dass sie zum Mehrparteiensystem wechseln musste. Dementsprechend wurden die Hürden vor dem Mehrparteiensystem aufgehoben. Natürlich darf man nicht außer Acht lassen, dass sich in der CHP eine Oppositionsgruppe bildete, die mit Parteipolitik nicht zufrieden war und das Volk war mit dem Einparteiensystem und der Politik auch nicht zufrieden. Denn diese Unzufriedenheit hatte sich schon bei den ersten Wahlen (1950) gezeigt und das Volk wählte die CHP bei der ersten Möglichkeit ab. Somit erteilte es der CHP einen klaren Auftrag, nämlich, dass sie sich für die Herrschaft des Volkes einsetzen sollten, aber nach dem sie die Macht innehatten, beteiligten sie das Volk nicht daran.

Literaturverzeichnis

- Ahmad, F. (2012). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çeviri: Alogan Yavuz. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Atatürk, M.K. (2008). *Nutuk Günümüz Türkçesiyle*. Haz: Zeynep Güleç, İstanbul: Akvaryum Yayınevi.
- Beydilli, K. (1994). Osmanlı Siyasi Tarih, In: *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*. Hg: Ekmeleddin İhsanoğlu, Band 1, İstanbul, 299-310.
- Davison, R.H. (2004). Kısa Türkiye Tarihi. Çeviri: Burak Mehmet Durdu. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Doganalp-Vötzi, H. & Römer, C. (2008). Herrschaft und Staat Politische Terminologie des Osmanischen Reiches der Tanzimatzeit, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien.
- Ekinci, E. B. (2015). Osmanlı Devleti ve Demokrasi, Zugriff am 20.06 2019 <http://www.ekrembugraekinci.com/makale.asp?id=639>.
- Faroqhi, S. (2010). *Geschichte des Osmanischen Reiches*. Verlag C. H. Beck, München.
- Findley, C. V. (2011). *Modern Türkiye Tarihi*. Çeviri: Ayas Güneş. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukuna Giriş Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Günel, E. (2009). *Türkiye'de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*. İstanbul: Karakutu Yayınları.
- Hirsch, E.E. (1966). *Die Verfassung der Türkischen Republik*. Hg: Universität Hamburg, Die Staatsverfassungen der Welt, Band:7, Alfred Metzner Verlag, Frankfurt Am Main – Berlin.
- Karatepe, Ş. (2009). *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Karpat, K. H. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Kültürel Ekonomik Temeller*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kreiser, K. (2001). *Der Osmanische Staat 1300-1922*. R. Oldenbourg Verlag, München.
- Kreiser, K. (2012). *Geschichte der Türkei*, Verlag C.H. Beck, München.
- Kreiser, K. & Neumann, C.K. (2008). *Kleine Geschichte der Türkei*, Reclam, Stuttgart.
- Kuzu, B. (1992). Demokrasi – Resmi İdeoloji- Sivil Toplum. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. Nr., 47, S. 335-369 Zugriff, 20.06.2019 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/454/5167.pdf>
- Majoros, F. & Rill, B. (1994). *Das Osmanische Reich 1300-1922*. Verlag Styria/Pustet, Graz, Wien, Köln, Regensburg.
- Mango, A. (2004). *The Turks Today*. London: John Murray.
- Matuz, J. (2006). *Das Osmanische Reich*. Primus Verlag, Darmstadt.

- Moser, B. & Weithmann M. (2002) *Die Türkei Nation zwischen Europa und dem Nahen Osten*. Verlag Friedrich Pustet Regensburg Verlag Styria Graz Wien Köln, Regensburg.
- Rumpf, C. (1996). Das türkische Verfassungssystem Einführung mit vollständigen Verfassungstext, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- Steinbach, U. (1996). Die Türkei im 20. Jahrhundert, Gustav Lübbe Verlag, Bergisch Gladbach.
- Steinbach, U. (2010). Geschichte der Türkei, Verlag C.H. Beck München.
- Tanör, B. (2011). *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişimleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tosun, H. (2002). Türkiye’de Demokrasinin Gelişim Sürecine Genel Bir Bakış. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. Nr.:52 S. 187-234 Zugriff am 20.06.2019 <http://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/52.-SAYI.pdf>.
- Weiker, W. (1973). *Political Tutelage and Development in Turkey The Free Party and Its Aftermath*. E.J. Brill, Leiden.
- Yılmaz, E. (2008). *Türkiye ’nin Demokrasiye Geçiş Yılları 1946-1950*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Yılmaz, F. (2012). *Türk Anayasa Tarihi (1808-2010)*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Röportaj / Interview

Röportaj Kabul Tarihi: 13/09/2019

Röportaj

TÜRKİYE-AVRUPA BİRLİĞİ İLİŞKİLERİNDE YURTDIŞI TÜRKLER VE AKRABA TOPLULUKLAR BAŞKANLIĞININ ROLÜ

Mustafa Yıldız (Sayı Editörü): Sayın Yurtnaç, Mart 2010 tarihinde kanunlaştırılan ve aynı yılın Nisan ayında yürürlüğe giren ‘Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunu’nun hazırlanmasında ve faaliyete geçirilmesinde aktif görev aldınız. 2014 yılına kadar da başkanlığımı yürüttüğünüz YTB’nin, AB-Türkiye ilişkilerine etkisine geçmeden önce, AB’nin doğuşu hakkındaki düşüncelerinizi bizimle paylaşır mısınız?

Avrupa Birliğinin Doğuşu

Kemal Yurtnaç (Vali-Başmüfettiş): İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupa’da birçok ülke talan olmuş, çok sayıda can kaybı yaşanmış, üretim yapılamaz hale gelmiş dolayısıyla ekonomik ve siyasî yapılar çöküntü yaşamaya başlamıştır. Avrupa’da sömürge mirasının paylaşılmasını sebebiyle Fransa ve Almanya arasında bile 75 yıl içerisinde üç büyük savaş süreci yaşanmıştır. Avrupa’da kalkınmanın yeniden başlaması için birliğin sağlanması gerekmektedir.

Yıldız: Uzun süre birbirleri ile savaşmış bu ülkeler arasında birlik fikri nasıl doğmuş ve kabul görmüştür?

Yurtnaç: Aslında bu birlik fikrini ilk ortaya atan W. Churchill’dir. 5 Mart 1946 yılında yaptığı bir konuşmasında Avrupa’nın özgürleşmesi gerektiğini, Almanya ve Fransa arasındaki savaşın son bularak kurulacak ortaklık ile birlikte özgür Avrupa’nın gerçekleştirilebileceğini söylemiştir. Her ne kadar bu birliğin kurulmasının istenmesinin arkasında yatan sebep ABD’nin ticari ortak arama isteği ve Sovyetler Birliği’nin tehdit unsuru olma ihtimali de olsa, bu durum Avrupa devletleri için yeni bir başlangıç olmuştur.

5 Haziran 1947’de açıklanan Avrupa’yı İyileştirme Programı ‘Marshall Planı’ 16 Avrupa devleti tarafından kabul edilmiştir ve 1948 yılında da Organisation for European Economic Cooperation (OEEC) kurulmuştur. Bu gelişmeler sonrasında 1950 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Avrupa’da bir barışın kurulabilmesi için Fransa ve Almanya arasında yıllardır devam eden savaşların son bulması gerektiğini düşünerek buna çözüm bulmaya çalışmıştır. Bunun için Eski Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Jean Monnet’in fikrinden hareketle, 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletlerini,

bağımsız Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı'nın oluşturularak kömür ve çelik üretiminde alınan kararların ve uygulamaların bu kurum tarafından yürütülmesini önermiştir. Bu kurumun gözetiminde, ortak kömür ve çelik üretiminin sağlanması ile başlayacak süreç, kalıcı barış teminatı olduğu gibi Avrupa'nın yeniden kalkınmasının, ticaretin gelişmesinin, ekonominin yeniden canlanmasının ve karşılıklı bağımlılığın artmasının da öncüsü olan bir olaydı.

Yıldız: Kendisinden birlik diye bahsettiğimiz ve fakat topluluk olarak ortaya çıkan bu birlikteliğin ilk amilleri hususunda ne dersiniz?

Yurtnaç: Zikrettiğimiz olayın sonrasında Belçika, Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda arasında 1951 yılında imzalanıp 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe giren Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür Çelik Teşkilatı (AKÇT) kurulmuştur. Bu sayede öncelikle kömür ve çelik alanında olmak üzere bir ortak pazar kurulmuş ve zamanla ülkeler arasındaki gümrük uygulamaları kaldırılmıştır. Ekonomik bütünleşmenin sağlanmasıyla siyasî birliğin sağlanacağına farkına varan bu altı ülke daha sonra 1957 yılında Roma Antlaşması kapsamında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (EURATOM) kurmuştur. Bu anlaşmalar Avrupa Birliği'nin temelini oluşturan anlaşmalardır.

Yıldız: Avrupa Birliği dediğimiz kavram ne zaman somut olarak zikredilmeye başlanmıştır?

Yurtnaç: Belirtilen anlaşmalardan sonra gerek siyasî bütünleşme gerek ortak pazar sonrası ekonomik istikrarın sürekliliği ve gerekse halkın memnuniyetinin sağlanması konularında ortaya çıkan durumların çözümlenmesi amacıyla 1992 yılında Avrupa Birliği ülkeleri arasında Maastricht Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Avrupa Birliği Anlaşması olarak dördüncü kurucu antlaşma olarak kabul edilmiştir. Sonuç olarak, imzalanan bu anlaşmalar çerçevesinde altı ülke ile kurulan Avrupa Birliği, 2019 yılı itibarıyla 28 ülke ile bütünlüğünü sağlamaktadır.

AB ile Türkiye Arasındaki İlişki

Yıldız: Türkiye-AB ilişkilerinin başlangıcı ile alakalı olarak neler söylemek istersiniz?

Yurtnaç: Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren uluslararası konjonktürdeki gelişmeleri yakından takip etmiş ve OECD, NATO gibi uluslararası örgütlenmelerin etkin bir üyesi olmuştur. Bu doğrultuda, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET), 1958 yılında kurulmasından kısa bir süre sonra Türkiye, 31 Temmuz 1959'da Topluluğa ortaklık başvurusunda

bulunmuştur. Türkiye adına bu başvuruyu, dönemin Demokrat Parti lideri ve Başbakanı Adnan Menderes yapmıştır. Menderes, bu başvuruyla, Türkiye'nin Avrupa'ya ilk adımı attığını ifade etmiştir.

Ankara Anlaşması

Yıldız: Başvurunun AET makamlarındaki aksülameli nasıl olmuştur?

Yurtnaç: AET Bakanlar Konseyi, Türkiye'nin yapmış olduğu başvuruyu kabul ederek üyelik koşulları gerçekleşinceye kadar geçerli olacak bir ortaklık anlaşması imzalanmasını önermiştir. Söz konusu Anlaşma 12 Eylül 1963 tarihinde imzalanmış ve 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ankara Anlaşması, Türkiye ile Avrupa Birliği ilişkilerinin hukuki temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda anlaşmanın 2. maddesinde Anlaşma'nın amacı şöyle belirtilmektedir: 'Türkiye ekonomisinin hızlı kalkınmasını ve Türk halkının istihdam düzeyinin ve yaşam koşullarının yükseltilmesini sağlama gereğini göz önünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari ve ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi özendirir.' Aynı şekilde anlaşmanın 28. maddesi, 'Türkiye-AET ortaklık ilişkisinin nihai hedefi Türkiye'nin Topluluğa tam Üyeliği'nin olduğunu ifade eder.

Katma Protokol

Yıldız: Topluluğa tam üyelik yolunda daha ne tür adımlar atılmıştır?

Yurtnaç: 13 Kasım 1970 tarihinde imzalanan ve 1973 yılında yürürlüğe giren Katma Protokol ile birlikte, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hazırlık dönemi sona ermiştir. 'Geçiş Dönemi'ne ilişkin koşulların belirlendiği bu dönemde taraflar arasında sanayi ürünleri, tarım ürünleri ve kişilerin serbest dolaşımının sağlanması ve Gümrük Birliği'nin tamamlanması öngörülmüştür. 1971 yılı itibarıyla, Topluluk, Katma Protokol çerçevesinde, bazı petrol ve tekstil ürünleri dışında Türkiye'den ithal ettiği tüm sanayi mallarına uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını tek taraflı olarak sıfırlamıştır. Buna karşılık, Türkiye'nin AB kaynaklı sanayi ürünlerinde gümrük vergilerini tedricen sıfırlaması öngörülmüş ve böylece Gümrük Birliği'nin fiilen yürürlüğe girmesi için 22 yıllık bir süre tanınmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerinin dönüm noktası, 10-11 Aralık 1999 tarihlerinde Helsinki'de yapılan AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'dir. Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylanmış ve diğer aday ülkelerle eşit konumda olacağı açık ve kesin bir dille ifade edilmiştir.

Almanya ile Yapılan İşgücü Anlaşması

Yıldız: Hemen ortaklık müracaatı sonrası kimi topluluk üyesi ülkelerle Türkiye'nin imzaladığı bazı anlaşmalar var; mesela Almanya ile yapılan işgücü anlaşması. Bu konuda ne dersiniz?

Yurtnaç: 1960 yılında başta Almanya ve daha sonrasında diğer Avrupa ülkeleriyle yapılan işgücü anlaşmaları hem ülkemiz tarihinde ve hem de Avrupa ülkeleri tarihinde önemli başlangıçların kapısını aralamıştır. Dönemin Çalışma Bakanı Cahit TALAS, Mayıs 1961'de Almanya ile akdedilen ve bir yıl süreli işgücü anlaşmasını imzalarken bu protokolün yıllar sürecek ve Avrupa toplumu ile Türk insanını buluşturup kaynaştıracak ve Avrupa'nın işgücü olarak büyük açığını kapatacak bir işe yarayacağını tahmin edemezdi. Bu protokol her yıl uzatılarak Avrupa'daki nüfusumuzun çoğalarak artmasına neden olmuştur.

Ancak akdedilen metinlerde; işgücü olarak gidecek kişilerin farklı bir kültürden geldikleri, buldukları topluma uyumu konusunda, dil, din ve gelenekler konusunda farklı anlayışa sahip olacakları ve evlendikten sonra çocukların da benzer sorunları yaşayabileceği düşünülmemiştir. Diğer taraftan mekân ülke dediğimiz yaşanılan ülkenin asli vatandaşlarının yabancı düşmanlığının ve İslamofobi gibi göçmen toplumu tehdit edecek oluşumların nasıl ortadan kaldırılacağı konularının dikkate alınmadığı ve hemen hemen hiçbir tedbirin alınmadığı da görülmektedir.

Yıldız: Bu insanların kaçınılmaz bir ikilem yaşadıklarını ifade edebilir miyiz?

Yurtnaç: Evet. Bunu ifade etmek mümkün. Zira bu insanlar geçen 50 yıl içerisinde anavatanında Almancı ve gurbetçi, mekân ülkede ise yabancı tabiri ile dışlanmış ve topluma uyum sağlanacak derken, asimilasyon ve kültürel değerlerin kaybıyla karşı karşıya kalmışlardır. Zaman zaman anavatanları tarafından da yalnızlığa itilen, hükümetler tarafından döviz girdisi sağlayan topluluk olarak görülen ve sayıları 6 milyonu bulan Avrupalı Türkler yadsınamaz sosyal bir gerçek olarak gerek Türkiye'nin ve gerekse AB üyesi ülkelerin görmezden gelemeyeceği bir topluluk halini almıştır.

Yıldız: İfade ettiğiniz rakam göz ardı edilmeyecek bir büyüklükte. Konuya Türkiye'nin yaklaşımı nasıl olmuştur?

Yurtnaç: Türkiye, 2010 yılına kadar, asıl olarak Dışişleri Bakanlığınca bu topluluklar ile iletişim kurmuştur. Ancak zaman içinde farklı kurumların görev alanları ile ilgili sorunlar oluştuğundan dolayı koordinasyonun

sağlanması gerektiği gerçeği ortaya çıkmıştır. Bu yüzden, her hükümet döneminde Başbakanlıkta bir Devlet Bakanlığı bünyesinde Bakan Müşavirlerinin yürüttüğü bir sanal birimle, Avrupa'daki Türklere destek verilmeye çalışılmıştır.

Avrupalı Türklerin Yeni Adresi Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) Kurulması

Yıldız: Takdir edersiniz ki altı milyonluk bir topluluk için bakan müşavirlerinin yürüttüğü sanal bir birim çok yetersiz gibi algılanacaktır. Siz de aynı kanaatte misiniz?

Yurtnaç: İletişim-ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi ile küçülen dünyada, ülkelerin gelişimi, kalkınması, söz sahibi olması ve güçlenmesi temel olarak o ülkenin vatandaşlarının mutlu ve başarılı olmaları ile mümkündür. Büyük göç hareketlerinin başlaması ile birlikte yurtdışında yaşayan geniş kitleler ile iyi iletişim kurmak, sosyal ve siyasî bir güç unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, bir ülkenin sınırları dışında yaşayan vatandaşlarının ya da vatandaşlıktan çıkmış olsalar da ülkeleri ile bağlantıları devam eden kitlelerin varlığı, özel bir ilgiyi gerektirmektedir. Bu, hem söz konusu kitlelerin yaşadıkları ülkelerde daha eşit, daha adil, mutlu ve huzurlu yaşamaları için, hem de ülkelere sağlayacakları çeşitli katkılar için önemlidir.

Ancak burada öncelikli olan, başka ülke sınırları içinde yaşayan vatandaşların yaşadıkları ülkelerde nitelikli iş sahibi olmalarını, genel ve mesleki eğitime önem vermelerini, yaşadıkları ülkeye uyum sağlamalarını ve yasal, idari, kültürel ve benzeri konulardaki sorunlarını dikkate alarak bu durumlara yönelik uygulamalara ve çözümlere gidilmesini düşünmektir. Ülke sınırları dışında yaşayan kitlelerin mutlu, güvenli ve haklarının korunduğu bir yaşama kavuşabilmeleri ve ülkeleri için ekonomik, sosyal ve siyasî destek sağlayabilmeleri, ancak söz konusu kitlelerin hem ülkelerinden hem de yaşadıkları ülkeden kaynaklanan sorunlarını tespit etmek ve çözümler üretmek ile mümkün olabilecektir.

Yıldız: Bahsettiğiniz konular bir müşavirlikten öte adımların atılmasını gerektirecek kadar önemli noktalara işaret ediyor.

Yurtnaç: Bu nedenledir ki, yurtdışındaki vatandaşlarımızın, eğitimden sosyal güvenliğe, yaşam kalitesinden yaşadığı ülkedeki sosyal hayata ve siyasî süreçlere aktif katılımına kadar onların hayatını birebir ilgilendiren ve devletimizin yurtdışındaki vatandaşlarımıza sunacağı hizmetlerdeki bakış açısını ve standardını düzenleyen, vizyoner amaçları ve açılımları olan Yurtdışı

Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı kurulmuştur. 60. Cumhuriyet Hükümeti, Devlet Bakanı Faruk Çelik koordinesinde 2010 yılında kurulan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, sadece yurtdışında yaşayan vatandaşlar için değil, aynı zamanda hem Türk Diasporasını oluşturan hem de gönül coğrafyamızda bulunan soydaş akraba topluluklarla ilişkileri geliştirmek amacıyla faaliyetlerine başlamıştır.

Yıldız: Hedef kitle olarak belirttiğiniz kesimlerde topluluğun kurulması nasıl bir tepkiye sebep olmuştur?

Yurtnaç: Kısa adıyla YTB, Avrupalı Türkler tarafından çok büyük bir heyecanla kabul görmüş ve kısa dönemde Türkiye'deki tek adresleri konumuna gelmiştir. YTB bünyesinde Avrupa'da kurulmuş iki bine yakın sivil toplum kuruluşu ve diğer vatandaşların katılımı ile yapılan çeşitli strateji çalışmalarıyla, Avrupalı Türklerin sorunları tespit edilerek sonuca odaklı adımlar atılmaya başlanmıştır. YTB teşkilat yasasına bakıldığında 4 ana başlık üzerine inşa edildiği anlaşılmaktadır:

- 1- Yurtdışında yaşayan vatandaşların sorunları konusunda çalışmalar yapmak,
- 2- Soydaş akraba topluluklarla her türlü ilişkilerin geliştirilmesini sağlamak,
- 3- Uluslararası öğrencilerin yükseköğrenimlerini görmek için Türkiye'yi bölgesinde merkez yapacak çalışmalar yapmak,
- 4- Türk Diasporasının temeli olan, yurtdışında yaşayan toplumumuzu hakları konusunda bilgilendirmek amacıyla sivil toplum kuruluşlarına kapasite geliştirme eğitimleri verilerek mekân ülkede yönetime katılmaları, hak ihlallerine karşı bilinçli hale gelmelerini sağlayarak, orijin ülke ile de ilişkilerin devamını sağlamak amacıyla çalışmalar yapmak olduğu ifade edilmiştir.

Anlaşılabacağı üzere, YTB boş bir çalışma alanını yakalamış ve alanında iddialı bir kurum olarak kurulmuştur. Bu iddia zaman zaman bazı AB ülkeleri ile hak menfaat mücadelesine girmesine de sebep olmuştur. Ancak uluslararası hukukun sunduğu fırsatları, diplomasi yoluyla ülkemiz insanının menfaatleri doğrultusunda süreç yönetilmeye çalışılmıştır.

Elli Yıldır Biriken Sorunlar

Yıldız: YTB'ye Türklerin yaşadığı AB üyesi ülkelerin yaklaşımı nasıl olmuştur? İlişkileri etkilemesi ile ilgili neler söylemek istersiniz?

Yurtnaç: Elli yıl sahipsiz bırakılan Türk Toplumu için elli yıl sonra bir kurum kurulması, AB ülkelerince çok hoş karşılanmamıştır. AB ülkeleri neden böyle bir kuruma ihtiyaç duyulduğunu hep sorgulamışlardır. Ülkelerinde yaşayan yabancıların kendi hukukları altında yaşadıklarını, bu tür kurumların çalışmalarının uyuma engel olabileceklerini ifade etmişlerdir. Ancak başka ülkelerde yaşayan kendi vatandaşlarına da gerek devlet olarak gerekse çeşitli vakıflar kanalıyla her alanda destek vermekten geri durmamışlardır.

Ülkeler arasında dostluktan ziyade ülke menfaatleri üzerine kurulu ikili ilişkiler öne çıkar. YTB de bu çerçevede yoğunlaşarak, ikili ilişkileri bozmadan zaman zaman karşı ülke yönetimleri ile ortak projeler geliştirerek vatandaşlarını koruma adına çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Yıldız: Hangi konularda ne tür çalışmalar?

Yurtnaç: Demokrasinin beşiği olmak iddiasındaki AB ülkeleri birbirine benzer şekilde aldıkları kararlarla göçmenleri dışlayan politikalar üretmektedirler.

- a. Çeşitli insan hakları ihlalleri,
- b. Eğitim kültür dersleri önüne konan engeller,
- c. Çift dilli eğitime yapılan itirazlar,
- d. Yabancı düşmanlığı,
- e. İslamofobi,
- f. Mezarlıklar,
- g. Aileden alınan çocuklar,
- h. Asimilasyona varan uygulamalar,
- i. Toplumdan dışlanma,
- j. Çifte vatandaşlığa geçişte çıkarılan zorluklar,
- k. Evlilik sonucu aile birleşmesi önüne çıkarılan vize engelleri,

- l. Cezaevleri veya nezarethanelerde kötü muamele ve işkence iddiaları ve ölümler,
- m. İnsan hakları ihlallerinin AİHM'ye taşınması,
- n. Okullarda teneffüslerde Türkçe konuşma yasağı, okullarda ayırıcı uygulamalar,
- o. Çifte vatandaşlığın önüne konan engeller,
- p. Seçimlerde aday olan Türk kökenlilerin önüne çıkarılan engeller gibi birçok konular, Avrupa'da yaşayan Türklerin sorunları olarak tespit edilmiştir.

Bu sorunlar hakkında AB üyesi ülkelerle müzakere edilmeye başlanınca, bu ülkeler, YTB'nin varlığından rahatsız olduklarını Başbakan düzeyinde dile getirmeye başlamışlardır. Ancak kuruluşundan itibaren geçen zaman, bu kurumun kurulmasının ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir.

Yıldız: Yaşadığı ülkenin vatandaşlığını alan ve Türk vatandaşlığından çıkan kimselerle alakalı ne gibi çalışmalar yapılmaktadır? YTB burada da kendisinden istifade edilen bir vazife üstlenmekte midir?

Yurtnaç: AB üyesi ülkelerinin bu tür serzenişleri, kurumun çalışmalarının Avrupalı Türkler tarafından benimsenmesi, bu kurumu Türkiye'de de bilinen istenen bir kurum haline getirmiştir. Avrupalı Türklerin sadece yaşadıkları mekân ülkede değil, aynı zamanda köken ülkede de yani Türkiye'de de sorunları vardı. Mavi kartların tanınırlığından, emekliliğe, cep telefonu alamamaktan banka hesabı açamamaya ve gayrimenkul alamama gibi sorunlar ile karşılaşan Avrupalı Türklerin yanında vatandaşlıktan çıkmış Türk kökenli bir kesimin de çeşitli sorunları YTB tarafından takip edilerek çözülmeye başlanmıştır. Bu çözüm odaklı çalışma disiplini kurumun kabul edilebilirliğini kazanmasını desteklemiştir.

Nüfus Nüfuzdur Algısını Geliştirmek

Yıldız: Bu çalışmalar sadece Türkiye vatandaşlarına yönelik olmasa gerek, zira Türk dünyası Türkiye vatandaşları ile sınırlandırılmayacak kadar geniş bir coğrafyaya yayılmakta?

Yurtnaç: YTB kurduğu genç ve dinamik bir ekiple, heyecanla Avrupalı Türklerin, Avrupa'daki yalnızlığını ortadan kaldırmaya gayret etmiştir. Kurum yapılanması ile sadece vatandaşlarımız değil, aynı zamanda ülkeleri dışında yaşayan soydaş akraba topluluklar ile de ortak zeminde

çalışmalar yapmıştır. Böylece bu topluluğun nüfusunun nüfuz olarak görünmesini sağlayarak Diaspora çalışması yapmaya başlamıştır.

Vize Hukuksuzluğu

Yıldız: AB-Türkiye ilişkileri nazarı dikkate alındığında, YTB bünyesinde bulunduğunuz zaman zarfında tespit ettiğiniz en önemli sorun sizce nedir?

Yurtnaç: AB ülkeleriyle ülkemiz arasındaki en önemli sorunların başında aile birleşimine getirilen kısıtlamalar ve vize gelmektedir. Yukarıda tarihsel sürecinden bahsettiğimiz AB ile 1971’de yapılan Katma Protokolün 41. maddesi, ülkemiz insanına uygulanan vizenin hukuksuz olduğunu ispat etmesine rağmen, AB tarafı vizeyi ve aldıkları harcı kaldırma konusunda hep olumsuz davranmışlardır. Katma protokolün 41. maddesi, tarafların bu tarihten itibaren ikili ilişkilerde daha ağırlaştırıcı hükümler koyamayacaklarını imzayla hüküm altına almışken, ülkemiz insanına vize engelini 1980 yılından sonra getirerek, protokole aykırı davranılmıştır. Zaman içerisinde de daha da ağırlaştırıcı hükümler ilave ederek büyük engeller çıkarmaya başlamışlardır.

Yıldız: YTB ve bu kabil kurumlar ve bunların ikili ilişkilerdeki keyfiyetiyle ilgili olarak ne söylemek istersiniz?

Yurtnaç: Sonuç olarak, büyük tarihi mirasa sahip Türkiye gibi ülkelerin dış politikada farklı kurumlar kurması, dış politikada elini güçlendirmiştir. TİKA, YTB, Yunus Emre Vakfı, Maarif Vakfı, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumlar son dönemde uluslararası alanda ve dış politikada Türkiye’yi güçlü hale getirmiştir. Bu kurumların tek çatı haline gelmesi, siyasî bir vizyonla hareket edebilmeleri için, Göç Diaspora ve İskân Bakanlığı gibi bir bakanlığın kurulması Türkiye’nin gelecek vizyonunda önemli bir adım olacaktır.

Uluslararası ilişkiler dinamik bir süreçtir. Bu dinamik süreci eskiden oluşmuş durumla yani statik bakışla yönetme şansınız yoktur. Bu maksatla Türkiye’nin vizyonu, Başkanlık sistemi içerisinde, yeni kurumlarla dış politikada daha etkin olmak ve tarihten gelen kazanımlarını değerlendirerek daha güçlü olarak var olmaktan geçmektedir. Özellikle dünya siyasetinde diasporası olan, Yahudi, Ermeni, Hint, Çin diasporaları gibi Türk Diasporasının da artık kurulma zamanı gelmiştir.

Yıldız: Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi adına verdiğiniz bilgilerden dolayı teşekkür ediyorum.

Kitap İncelemeleri / Book Reviews

Kitap İncelemesi

FRIEDRICH AUGUST von HAYEK, THE ROAD TO SERFDOM (KÖLELİK YOLU)

Çevirenler: Turhan FEYZİOĞLU, Yıldırım ARSAN Ankara: Liberte Yayınları, 314 sayfa, (Dördüncü Baskı), 2010 [1944]

1. Friedrich August Hayek'in Yaşam Öyküsü

Friedrich August Hayek 1899 yılında o zamanki Avusturya-Macaristan'da doğmuştur. Viyana Üniversitesi'nde 1921 yılında Hukuk, 1923 yılında ise Siyasal Bilimler doktorası derecesi almıştır. Aynı zamanda felsefe, psikoloji ve ekonomi öğrenimi gören Hayek'in, Monakow'un Beyin Anatomisi Enstitüsünde beyin hücreleri ile ilgilendiği ve neuroscience çalışmaları yaptığı da bilinmektedir. Viyana'daki çalışmaları sırasında tanıdığı Wieser'in tavsiyesi ile Avusturya Hükümeti'nin "Saint Germain Anlaşması"¹'nin taslak çalışmasında yer alması planlanan yasal ve ekonomik detaylarla ilgili proje için Mises tarafından işe alınmıştır. Başlangıçta Wieser'in demokratik sosyalizm görüşüne yakınlık duyan Hayek'in, daha sonra Mises'in "sosyalizm" isimli kitabının da etkisiyle klasik liberalizme yöneldiği görülmektedir. Mises'in de yardımıyla 1920'lerin sonunda Avusturya İş Döngüsü Araştırmaları Enstitüsü müdürlüğüne getirilen Hayek, daha sonra İngiltere'ye giderek 1931 yılında London School of Economics (LSE)'e katılmıştır. Hayek LSE'de zaman süreçleri ekonomisi ve fiyatların koordinasyon fonksiyonu alanlarında geliştirdiği teorilerle, dünyanın sayılı ekonomi teorisyenleri arasına girmiş ve modern mikroekonomi konusunda dönemdeki gelişmelere esin kaynağı olmuştur.

İngiltere'de David Rockefeller'ın da öğretmenliğini yapan ve pek çok tanınmış ekonomisti yetiştiren Hayek, Alman işgali nedeniyle 1938 sonrasında Avusturya'ya dönmemiş ve İngiliz tabiyetine geçmiştir. İngiliz tabiyetini hayatının sonuna kadar sürdürecektir olan Hayek, 1950'den sonra 1962'ye kadar ABD'de yaşadığından sonra Almanya'ya dönmüştür. Hayek'in akademik hayatı LSE'den sonra ABD'de Chicago, Almanya'da ise Freiburg Üniversiteleri'nde geçmiştir.

Friedrich August von Hayek²

2. Hayek'in Alanyazın ve Neo-liberal Politikacılar Üzerindeki Etkileri³

Bir iktisatçı ve felsefeci olan Hayek'in daha çok serbest piyasa kapitalizmini ve liberalizmi, kolektivist ve sosyalist düşünceye karşı savunmasıyla bilinir. Hayek ekonomik, sosyal ve kurumsal fenomenlerin birbirine olan karşılıklı bağımlılıkları hakkında yaptığı derinlemesine analizler ve para teorisi ile ekonomik dalgalanmalar hakkındaki öncü çalışmaları nedeniyle 1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü kazanmıştır. Hayek, Mises'le beraber Avusturya Ekonomi Okulu'na da önemli katkılar yapmıştır. Hayek'in değişen fiyatların bireylerin planlarını nasıl koordine edeceğine dair sağlayacağı bilgi ile ilgili hesaplamaları ekonomi alanında önemli bir başarı olarak görülmektedir. Hayek'in ayrıca düşünce tarihi, düşünme sistemleri ve hukuk alanlarında da çalışmaları vardır. Birinci Dünya Savaşı'na da katılmış olan Hayek, savaşları yaratan hatalardan kaçınma arzusunun savaş deneyiminden kaynaklandığını ifade etmiştir.

Hayek'in liberal düşünceleri ve siyasî kuramları özellikle 1970 ve 1980'lerde Anglosakson ülkelerde etkin bir şekilde gündeme gelmiştir. Margaret Thatcher 1975 yılında İngiliz Muhafazakâr Parti'nin lideri olduğunda ilk işlerinden biri Hayek'le buluşmak olmuştur. Hayek'ten etkilenen Thatcher, Muhafazakâr Araştırma Enstitüsündeki bir toplantı da aşırı sağ ve aşırı sol arasında bir orta yol öneren bir makalenin sunulmasından sonra; çantasından çıkardığı Hayek'in "The Constitution of Liberty" kitabını sert bir şekilde "bizim inandığımız budur" diyerek masaya vurmuştur. Hayek, daha sonra Margaret Thatcher'ın tavsiyesiyle ekonomi bilimine olan katkıları nedeniyle 1984 yılında Kraliçe Elizabeth tarafından "Order of the Companions of Honour" (Onursal Liyakat Nişanı) nişanıyla taltif edilmiştir.

1981-1989 yılları arasında ABD Başkanı olan Ronald Reagan da Hayek'in çalışmalarından etkilendiğini sık sık dile getirmiş ve Hayek'i Beyaz Saray'da ağırlamıştır. Gerçekten de Hayek Reagan'ın favori düşünürleri arasındadır (Hanke, 2007). Hayek'e ölümünden bir yıl önce 1991 yılında, dönemin ABD Başkanı Bush tarafından Birleşik Devletler Başkanlık Özgürlük Madalyası verilmiştir. Hayek ayrıca Orta Avrupa'daki Demirperde ülkelerinde de etkili olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önce Hayek'in eserlerinin çevirilerinin bu ülkelerde karaborsada satıldığı ileri sürülmektedir. Totaliterliğe karşı adeta savaş açmış olan Hayek buna rağmen Şili'de Pinochet rejimini desteklemiştir. Hayek diktatörlüğe uzun vadede kesinlikle karşı olduğunu; ancak birkaç kez gittiği ve desteklediği Pinochet rejimi için ise "Liberalizme geçişten önceki bir diktatörlük, geçiş aşamasında kabul edilebilir" dediği için çok eleştirilmiştir.

3. The Road to Serfdom (Kölelik Yolu)

Hayek, İngiliz akademik çevrelerinde 1940'larda öne çıkan ve "faşizmin, sosyalizme karşı kapitalist bir tepki olduğu" konusundaki tezlere karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış The Road to Serfdom eserinde heyecanlı bir dille anlatılmaktadır. Kitabının ismi için Fransız klasik liberal Alexis Tocqueville'nin Road to Servitude adlı yazısından esinlenen Hayek, The Road to Serfdom'u 1944 yılında İngiltere'de yayımlamıştır. Hayek Savaş dönemi kâğıt kısıtlamalarının da etkisiyle az sayıda basılan ve popüler olan kitabı için unobtainable (elde edilemeyen) kitap yakıştırması yapmıştır. Aynı yıl, Chicago Üniversitesi tarafından ABD'de yayımlanan kitap, burada İngiltere'de olduğundan bile popüler olmuştur. Popüler Amerikan Dergisi Reader's Digest'de de bölümler halinde yayımlanan eser geniş kitlelere ulaşmıştır. Kitabın kısa çizgi film haline getirilmiş bir versiyonu bile mevcuttur⁴.

Ekonomist Walter Block, Kölelik Yolu'nu "merkezi planlamaya karşı bir savaş çılgılığı"na benzetmektedir (Block, 1996: 340). Gerçekten de eserin tüm bölümlerinde devletin planlama yapmasının bireylerin özgürlüğünü kısıtlayacağı ve planlamanın ülkeleri bir şekilde, aslında birbirinin ikizi olan sosyalizm veya faşizme sürükleyeceği uyarısı yapılmaktadır. Kitap bir bütün olarak ele alındığında bu uyarılarla doludur. Hayek'e göre devlet güçlendikçe ve bürokrasi merkezileştikçe bireylerin özgürlüğü azalmaktadır. Yazar, sosyal amaçlı temel devlet politikalarını bile üstü kapalı olarak reddetmektedir. Hayek'e göre, devlet Hayek'in idealindeki liberal sistemin düzenleyicisi olmalı, sadece para piyasalarını, iş saatlerini ve doğru bilgi akışını gözetmelidir. Block ise, Hayek'in bu görüşünün kendisi ile çeliştiğini belirtir. Block, merkezi planlamayı ve piyasalar üzerinde devlet müdahalesini eserin birçok yerinde eleştiren Hayek'in Kölelik Yolu'nda liberalizmle ilgili iç

çelişkiler olduğunu, hatta Hayek'in 1931 ve 1933 yılındaki yazılarını bu eserde inkâr ettiğini belirtmektedir (Block, 1996: 342).

3.1. Bireyselcilik- Ferdîyetçilik ve Liberalizm

Hayek'e göre İngiltere de 1931'e kadar, kısmen "laissez faire" prensibi ve kapsamı şüpheli de olsa bir liberalizm vardır. Ancak günlük yaşamı düzenleyen kanunlar ve müdahaleci yaklaşımlarla iktisadi yapı bozulmuştur. Hayek'e göre Batı, hem XVIII. ve XIX. yy. liberalizminden hem de bununla birlikte Antik Yunan, Hristiyanlık, Adam Smith, Milton, Erasmus, Montaigne ve Çiçero vb. gibi düşünürlerden beri süregelen ferdiyetçilikten de uzaklaşmaktadır.

Hayek'in eserini incelerken her şeyden önce eserin 1944 yılında II. Dünya Savaşı sırasında yazıldığını göz önünde bulundurmak gereklidir. Hayek, Nasyonal Sosyalizm ve Stalinizm gibi dönemin dominant siyasal akımlarını, Savaş'ın yol açtığı kırımın da etkisiyle değerlendirmektedir. Kitabın giriş bölümünde Hayek, İngiltere'de sosyalist eğilimlere ve devlet müdahaleciliğine olan taraftarlığa dikkat çekerek, bütün Almanların önce sosyalist olduklarını ve eski liberalleri kovduktan sonra, Nazilere muhalefet edip ülkeden ayrılan bir grup dışındaki sosyalistlerin nasyonal sosyalizmle uzlaştığını ima eder (Hayek, 2010: 19-30).

Hayek'e göre bireyselcilik egoizm değil, sosyalizm ve diğer bütün kolektivistlere yakın düşüncelerin karşıtı olan bir görüştür. Ferdîyetçilik eğer tek bir kelime ile tanımlanacak olursa o kelime toleranstır. Sert hiyerarşik düzene tepki olarak insanların özgürce kendi hayatlarına karar vermesine olanak sağlayan bu düşünce, serbest ticaretle beraber kuzey İtalyan ticaret sitelerinde doğmuş ve Avrupa'ya yayılmıştır. Bireyselcilik en büyük gelişmeyi İngiltere ve Hollanda da göstermiştir. Ferdîyetçilik girişimciliği ve bilimsel ilerlemeyi de teşvik eder.

Bireyselciliğin ekonomik ve toplumsal yansıması olan liberalizmin sabit kuralları yoktur ve olmamalıdır. Liberalizmde kendiliğinden doğan sosyal ve iktisadi güçlere mümkün olduğunca yer verilir; her türlü zorlayıcı kural ve önlemlerden kaçınılır. Ancak sosyalist düşünceler yayılmadan önce, liberalizmle kaydedilen gelişme yavaştı ve insanlar bu özgür gelişmeden aldıkları payı doğal kabul ediyorlardı. Hayek daha da ileri giderek Avrupa'da ilk dönemde başarısız olan liberalizmle ilgili ünlü aforizmasını "Liberalizmin gerilemesinin sebebi başarısızdır" diyerek dile getirmektedir. O dönemde işi zamana ve piyasaların doğal akışına bırakan liberalizm diğer düşünsel gelişmelerin gölgesinde kalmıştır. Ayrıca toplum çıkarlarına aykırı olan bazı ayrıcalıkların korumak isteyen zümrelerin, liberalizmi kalkan olarak

kullanmaları ve artan ihtiras liberalizmi kitlelerin gözünde yıpratmıştır. Hayek'e göre İngiltere 1870'e kadar kendinde doğup serpilen özgürlük ilkesini doğuya ihraç ederken artık doğudan fikir ithal etmektedir. Sosyalizm Almanların hegemonyasında gelişmiştir. Almanya ve Avusturya da doğan, Rusların bile Almanların bıraktıkları yerden devraldıkları sosyalist fikirler son 60 yılda İngilizlerin siyasal ve toplumsal alandaki entelektüel egemenliğini tüketmiştir. Sosyalizm, merkezi örgütlenme ve planlamacılık hem fikren hem de Alman kurumlarının taklit edilmesi yoluyla İngiltere'de kabul görmektedir. Hayek'e göre Almanlar, İngiltere'deki Batı Medeniyetini Ren'in Doğusu olarak nitelemekteydi. Almanlar bu anlamıyla Batı'nın liberalizm, demokrasi, kapitalizm, ferdiyetçilik, serbest değişim, uluslararasılık ve barış sevgisi demek olduğunu bilincindeydiler. Bunu bilen ve gizlice kıskanan Almanlar, belki de bu yüzden sosyal doktrinleri İngiltere'ye ihraç ediyorlardı. Hegel, Marx, List, Schmoller, Sombart ve Mannheim'ın fikirleri İngiliz Entelijansiyasına egemen olmuştur.

3.2. Sosyalizm, Faşizm ve Totaliterlik: En Kötüler Zirvede

Eastman'dan alıntı yapan Hayek'e göre "Sınıfsız bir toplum için kullanılan devletleştirme ve kolektifleştirme yöntemlerinin beklenmedik, ancak zorunlu bir politikası olarak Stalinizm, sosyalizmin kendisidir ve bir süper faşizmdir (Hayek, 2010: 54)⁵. Sosyalizmin merkezci ve planlamacı yapısı potansiyel diktatörlere cevaz verir. Diktatör sahip olduğu gücü yönetme aygıtıyla pekiştirmek için geniş kitlelerin desteğini almalıdır. Diktatörlük üç aşamada gerçekleşir. İlk olarak potansiyel diktatör, öğrenim ve algılama düzeyleri gelişmiş sosyal katmanlarda bir uzlaşma sağlayamayacağı için, ilkel içgüdülerin basit ve yaygın zevklerin geçerli olduğu düşük ahlaki ve entelektüel standartların hayatı belirlediği sosyal katmanlara inmek zorundadır.

Daha sonra kendine özgü sağlam bir düşünce sistemi olmayan kalabalıklara hazır mamul değerler düzenli aralıklarla ve şiddetle tekrarlandığında uysal ve saf yığınların desteğini kazanmak artık sorun olmayacaktır. Fikirleri yeterince gelişmeyen gruplar kolaylıkla ve istenilen doğrultuda yeniden şekillendirilebilir. Heyecan ve tutkuları kabartılan kitleler totaliter partiyi genişletmeye devam ederler.

Üçüncü aşamada ise negatif ayıklamadır. Başarılı demagog, taraftarlar ordusunu homojenleştirmiştir, ama sadakati artırmak için biz ve onlar ayrımı ile bir husumet ve düşman yaratacaktır. Nazizm'deki Yahudiler örneğinde olduğu gibi bir ötekileştirme yapılıdır. Hayek'e göre görülmektedir ki, kolektivizmin milliyetçilik, ırkçılık veya sınıfçılık gibi özel şekillerin dışında yaşama şansı yok gibidir. Sosyalizm ancak teorik düzeyde enternasyonalist

ancak Rusya ve Almanya da görüldüğü gibi aşırı derecede nasyonalisttir. Sosyalizmin pratiği totaliterdir. Liberalizmin geniş hümanizmi dar kalıplı kolektivistliğe sığmayacaktır.

3.3. Kolektivist Devletlerde Ahlak

Hayek'e göre kolektivist toplulukta insanlar gruba aidiyet duygusunun peşinde kendi davranışlarının sorumluluğundan kurtulur ve yaptıkları kötü eylemleri topluluğa mal ederek kendilerini günahsız görürler. Hayek'e göre sosyal hayatı üniter bir plana göre örgütlenme arzusu geniş ölçüde güç arzusundan kaynaklanır (Hayek, 2010:209).

Kolektivistler için amaç aracı meşrulaştırır, bu ise bireyci etikte tüm ahlak ilkelerinin inkarıdır. Bütünün iyiliği vatandaşın vicdanını dahi yasaklar hale gelmiştir. Kolektivist toplumlarda erdemlerde değişmiştir Almanya'da disiplin, görev sorumluluğu, fedakârlık ve otoriteye saygı ön plandadır. Sadece ticaretin yoğun olduğu Hanse kentlerinde ise batının ahlak anlayışına yakın bir anlayış vardır. Çünkü ticarileşme ve görece olarak liberal yaşam insanların moral değerlerini olumlu etkilemiştir. Hayek'e göre özgür toplumlardaki nezaket, espri duygusu, alçak gönüllülük ve özel hayata saygı gibi nitelikler Almanlar'da yoktur.

Totaliter bir devlette özel amaçlar kitlesel bir histeri haline gelir ve devlet vatandaş kitlelerinin vahşi eylemlerini onaylar hale getirir. Bireysel idealler artık yok olmuştur. Totaliter önderin kişiliğinde toplu ve kutsal idealler vardır ve iyi kötü değerlendirmesi bireye ait olmaktan çıkmıştır. Geleneksel ahlak değerlerinden daha kolay kopanlar totaliter devlette daha çabuk yükselirler.

3.4. Bürokrasi ve Güvenlik

Sosyalizm eski orta sınıfın hızla ortadan kalkacağına güvenmiştir ancak sayısız kâtip ve daktilo, idari personel okul öğretmenleri küçük tüccar ve memur orduları ve az kazanan serbest meslek erbabından bir orta sınıf doğmuştur. Asıl proleter kesim olan işçilere göre hayat standartları görece olarak azalan bu sınıf, sosyalizme sıkı sıkıya bağlı olmak ve kapitalizmden nefret edip servetlerin kendi idealleri doğrultusunda bölüşülmesinden yana olmakla beraber dağıtım konusundaki adalet hakkındaki görüşleri değişmiştir Böylece ortaya işçi proleterlerin karşısına çıkan bu hırslı ve ihmal edilmiş orta sınıf proleterlerin devlet bürokrasisi içinde görev almak istemeleri ile nasyonal sosyalizm ve faşizm kendine bütün ekonomik faaliyetlerin devlete çekilmesini isteyen en geniş tabana kavuşmuştur.

Hayek'e göre, sosyal güvenliğin bedeli özgürlüktür. Gerçek iş disiplini ancak çalışmadığında işini kaybedecek kişiler olduğunda sağlanabilir. Alman sivil hayatının da büyük bir kısmı diğer ülkelere göre yüksek oranda tepeden keskin bir hiyerarşiyle örgütlenmiştir. Devlet memuru olmanın sağladığı prestij ve sabit mali gelir, memurları toplumun diğer kesimlerine göre öncelikli kılmış ve özgürlük bu sosyal güvenliğe tercih edilmiştir. Böyle bir toplum yapısında güvenlik duygusu özgürlüğe göre daha caziptir. Hayek'e göre Liberal bir toplumda güvenlik bireylerin kendi çaba ve girişimleri ile elde edilmelidir. Devletin sağlayacağı güvenlik yeterince adil olamayacağı gibi, bireylerin özgürlüklerini de daraltacaktır. İyi bir yönetim düzeninde şiddetli yoksulluk dönemlerinde sosyal güvenlik önlemleri almak doğaldır ancak güvenlik kişisel özgürlükleri tahrip etmeden piyasa düzeni dışında ve rekabet düzeni bozulmadan gerçekleştirilmelidir, çünkü insanlar özgürlükle birlikte gelen riske girme olgusuna karşı arzudur.

3.5. Plancılık

Hayek seri halindeki üretimin, büyük işletmelerin küçüklere olan üstünlüğünün ve yeni tekniklerin ekonomik alandaki rekabeti tasfiye etmesine karşıdır. Hayek bu bağlamda tasfiye edilen rekabetin planlamayı ve sınai temerküzü zorunlu hale getirdiği fikirlerine de şiddetle karşı çıkar. O'na göre plancılık kaba, sınırlı verimli ve uyduruktur. Üstelik planlamada, planlama sürecindeki uzmanların kişisel hırsları da devreye girmektedir. Bu süreçte bireylerin ihtiyaçları dikkate alınmadığı gibi, toplumun belirli zümreleri de süreç dışı kalabilmektedir. Bu hataların da ilerisinde; planlama ile ortak çıkar, ortak amaç, gibi içeriği belirsiz kavramlarla toplumun tek bir noktaya yönlendirilmesi ile bireysel olan hiçbir şeye alan bırakılmamaktadır. Kolektivizm, planlamanın da etkisiyle er geç totalitarizme dönüşmeye mahkûmdur. Devletin hareket ve etki alanı arttıkça, bütün bireylerin anlaştığı ortak amaçların yanı sıra, ortak amaç olarak belirlenen, ancak bireylerin yalnızca bir kısmının üzerinde anlaştığı amaçlar da var olacak, hatta öyle ki devlet amacı, kamusal amaç olarak ortaya çıkan bazı amaçlar üzerinde hiçbir birey hemfikir olmayacaktır. Bu amaçlar yelpazesinin kapsamı arttıkça bireylerin özgürlükleri daralacaktır.

Demokratik meclislerde ekonomik planlar üzerinde uzlaşma sağlamak zor olacağı için bir süre sonra planlama yapma yetkisi bürokrasiye verilecektir. Hayek'e göre planlama bir süre sonra ekonomik bir diktatörlüğe yol açar ve bu da siyasî diktatörlüğün kapısını aralar. Planlı ekonomilerde faaliyetler merkezi bir plana bağlandığında işlerin kontrol ve yönetimi kendi aralarında anlaşan bir çoğunluğa değil genellikle alınacak önlemler konusunda anlaşmaya yatkın olan azınlıklara verilir. Böylece oluşan bürokrasinin demokrasiye tahammüllü olamayacaktır.

Plancılığın başarılı olması için son aşamada plana körü körüne uyacak kitleler lazımdır. Bunun için gereken şey ise kitlelerin plana iman etmeleridir. Bu doğrultuda tek ve ortak bir görüşe inandırılması gereken kitleler için propaganda gerekmektedir. Çocukları beşikten mezara kadar bu inanca dahil etmek için faşistlerden çok daha önce, sosyalistler çocuk yetiştirme programlarını icat etmiş ve çocukları siyasî teşkilatlara üye kaydetmeye sosyalistler başlamıştır. Birbirlerini denetim altında tutan, spor kulüpleri gençlik birlikleri olarak parti bünyesinde örgütlenen kendilerine özgü selamlaşma gibi sembollerle aidiyet duyguları keskinleştirilen bu gençlik XX. yüzyıl faşizminin temelini oluşturmuştur.

3.6. Hukuk

Hayek'e göre hukukun iki temel amacı vardır: keyfiliğin önlenmesi ve geleceğin güvence altına alınması. Hukukun egemen olduğu bir devlette en öncelikli şart kanun hakimiyetidir. Kanunların hakimiyet ve sürekliliği sayesinde devletin tüm işlemleri önceden ilan edilmiş kurallara bağlı olacak ve bireyler bu bilgiye göre davranacaklardır. Eğer kanunların sürekliliği yerine iktidarın iradesi ön plana çıkıp hukuk da buna göre uyarlanırsa, devlet toplumu hukuk aracılığı ile baskı altına alacaktır.

Hayek'e göre hukuk devleti, devleti her alanda hâkim ve üstün kılmak için değil, müdahale ettiği alanlarda sınırlamak için var olmalıdır. Ancak sosyalist devletlerde hukuk devlet aygıtının gücünü nüfuz ettirmek için bir araç olarak kullanılmaktadır. Sosyalist ve totaliter devletlerde hukuk ve adalet duygularının yitirilmesi ile insanlar ya hukuk dışına çıkıp cezalandırılmakta ya da sisteme yabancılaşmakta ve bir korku rejimi doğmaktadır (Çetin, 2004).

Sonuç

Hayek'in Kölelik Yolunu yazmasındaki asıl endişesi İngiltere'deki sosyalistlerin, liberal sosyalist düşüncenin ve daha organize olmuş emek ve sermayenin güçbirliği yaparak totaliter bir rejime doğru düşünsel olarak yönelmeleridir. Endüstriyel başarının güç birliği ile artması, yani hem özel hem devlet güdümlü sermayenin başlangıçtaki başarısı, daha sonra Almanya örneğinde olduğu gibi, totaliter bir hükümet ve bürokrasi eliyle güç ve kazancın devlet lehine sınırlanması ve özgürlüklerin bitmesi ile sonuçlanacaktır. Hayek'e göre Devlet monopolü, rekabet ve eleştiriden uzak olarak güçlendikçe, monopol görevlileri ve bürokrasi devletle özdeşleşecektir. İngiliz İşçi Partisi'nin planlanmış toplum yaratma çabaları İngiltere demokrasisi ve devleti için büyük bir tehlikedir. Hayek'in bu döneme özgü uyarılarının etkisi eserin yayınlandığı dönemle sınırlı kalmamış, her türlü sosyal politikaya açıktan veya üstü kapalı olarak karşı olan vahşi bir liberalizmin başucu kitabı olarak 80'lerden başlayarak günümüze kadar dünya siyasetinde etkili olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Block, W. (1996). Hayek's Road to Serfdom. *Journal of Libertarian Studies*, 12 (2): 339–365, http://mises.org/journals/jls/12_2/12_2_6.pdf adresinden alınmıştır.
- Çetin, H. (2004). Özgürlüğe Karşı Güvenlik: Hayek'in 'Kölelik Yolu' Eserini Yeniden Okumak. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1.s.1-23.
- Ebenstein, A. (2001). *Friedrich Hayek: A Biography*. New York: University Of Chicago Press.
- Hanke, Steve H. (2007). *Reflections on Reagan the Intellectual*. Globe Asia, August.
- Hayek, F. A. (2010). *Kölelik Yolu (The Road to Serfdom)*. (Çev. T. Feyzioğlu, Y. Arsan ve A. Yayla). Ankara: Liberte Yayınları, s:19-30.

---

¹ Saint Germain Antlaşması, 10 Eylül 1919 tarihinde İtilaf Devletleri ile Avusturya arasında imzalanan ve I. Dünya Savaşı'nın ardından Avusturya-Macaristan İmparatorluğu topraklarının yeniden düzenlenmesini açıklayan antlaşmadır.

² Görsel www.manager-magazin.de/finanzen/artikel/0,2828,575800,00.html internet adresinden alınmıştır.

³ Bu bölümde başka bir yerden alıntı yapıldığının belirtilmediği yerlerde, Wikipedia elektronik ansiklopedisindeki "Friedrich August von Hayek" maddesi Türkçe'ye çevrilerek kullanılmıştır.

⁴ The Road to Serfdom görseli, www.youtube.com/watch?v=q6ISR62wmSo adresinden izlenebilir.

⁵ Hayek (2010) agk 54, içinde Eastman, Max, Stalin's Russia and the Crisis of Socialism, 1940, 82.

Kitap İncelemesi

METE GÜNDOĞAN - OYUN TEORİSİ

İstanbul: Destek Yayınları, 207 sayfa, (Beşinci Basım), Şubat 2018.
Eser ve Yazar Hakkında

Mete Gündoğan, 1963 Balıkesir-Dursunbey doğumludur. İlköğretim ve lise tahsilini Ayvalık ilçesinde yapmış, lisansını Dokuz Eylül Üniversitesi'nde, yüksek lisansını Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Tez aşamasında British Council'den kazanmış olduğu bursu değerlendirmek üzere İngiltere'ye gitmiştir. Doktorasını yine İngiltere'de, Cranfield Üniversitesi'nde tamamlamış, yurtiçi ve yurtdışında çeşitli üniversitelerde çalışmıştır. Prof. Dr. Gündoğan, akademik çalışmalarının yanı sıra Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Başbakanlık, TBMM, Akıncı F-16 Uçak Fabrikası (TAI) gibi farklı kurumlarda görev yapmıştır.

Oyun Teorisi

Gündoğan, bugün etrafımızda gelişen olayları geçmişinden kopararak ve olayların gerçek hedeflerini anlamadan analiz edilemeyeceğini, buna bağlı olarak doğru analiz için bazı yöntemlere ihtiyacımız olduğunu vurgulamış ve bu yöntemlerden bir tanesinin, yaklaşık yetmiş yıldır kullanılan Oyun Teorisi olduğunu ifade etmiştir. Günümüzde her alanda kullanılan bu yöntem bize dünyada yalnız olmadığımızı anımsatarak, atacağımız her adımda, ilgili tüm aktörlerin neler yapabileceğini detaylı olarak hesaba katmamız gerektiğini öğretir. Bu yöntemden daha da gelişmiş karar verme yöntemleri olduğunu vurgulayan yazar, günlük hayatımızda sürekli olarak karşılaştığımız durumlarda, konjonktüre ve hedeflenen en uygun kararı vermenin önemini üstünde ısrarla durmuştur. Gündoğan, yöntemlerin bizlerin eline geçen iyi birer araç olduğunu ifade edip, nasıl kullanılacağı konusunda kabiliyetlerin önemine işaret etmiştir. Oyun Teorisi'nin üç temel bileşeni vardır: Oyuncular, stratejiler ve getiriler.

Yazar, kitaba giriş yaparken "Oyun Teorisi"nin önemli bir parçası olan "Tutuklular İkilemi"ni ele almıştır. Tutuklular İkilemini, geçtiğimiz yıllarda yaşanan İran asıllı Türk vatandaşı olan bir iş adamının ABD'de tutuklanması hadisesinden yola çıkarak anlatmıştır. Bu hadise hem Türkiye'de hem de dünya genelinde gündeme oturmuştu. İş adamının tutuklanmasından bir sene sonra Türkiye'de bulunan bir özel bankanın uluslararası bankacılıktan sorumlu Genel Müdür Yardımcısı resmi görevli olarak gittiği ABD'den yurda

dönerken tutuklandı. Söz konusu banka yetkilisi ve iş adamı hakkında iş birliği içinde ABD yaptırımlarını delme ve bankacılık sahtekârlığı suçlaması ile 50 yıla kadar hapis cezası isteniyordu. Yazar bu olaydan yola çıkarak Tutuklular İkilemi kavramını şöyle tanımlamaktadır: Diyelim ki benzer suçlardan tutuklanmış iki kişi var. Bu tutuklular, birbirlerinin söylediklerinden habersiz bir şekilde savcılığa ifade vermektedirler. Her ikisinin de iki seçeneği vardır. İnkâr etmek veya itiraf etmek. Her ikisi de inkâr ederse, ikisi de en basit suçlamadan dolayı birer yıl hapis yatacaktır. Her ikisi de itiraf ederse, bu durumda ikişer yıl hapis yatacaklardır. Ancak biri inkâr eder ve diğeri de itiraf ederse, inkâr eden on, itiraf eden bir yıl hapis yatacaktır. Yazar bu durumda iki kişinin de seçeceği en iyi stratejinin kazancı doğrultusunda en mantıklı seçim olan suçlarını itiraf etmek olduğunu söylüyor. En nihayetinde taraflardan biri itirafçı oluyor ve yaşanan olay Türkiye'ye dönük bir Ambargo Davası haline geliyor. Davanın aslında oyun içerisinde bir oyun olduğunu öne süren yazar asıl oyunun daha büyük olduğunu söylemiştir.

Bu oyunun ilerleyen safhalarda iç içe geçmiş ‘‘Matruşka’’ bebekleri gibi açılacağını ifade eden yazar, asıl oyunun ülkemiz güneyinde oluşturulmak istenen yeni bir ‘Koridor Devlet’ hedefine yönelik olduğunu açıklamıştır. Rakiplerin bu oyuna oldukça hazır olduğunu savunan Gündoğan, adım adım işleyen stratejileri aktarmıştır. Oluşturulmak istenen yapının başkahramanının ABD olduğunu ve yine meselenin özünde ham maddenin (petrol ve doğalgaz) yer aldığını öne sürmüştür. Burada kurulacak olan devletin İsrail’in güvenliği için müttefik bir devlet isteğine de dikkat çekmiştir. Gündoğan kurulmak istenen Güney Koridoru’nun Türkiye, İran, Mısır ve Irak’a karşı tehdit olacağını söylemiştir. Yazar bu oluşumun politik Siyonizm’in ‘vaat edilmiş topraklar’ ütopyasından doğduğunun altını çizmiştir. Burada rakiplerin stratejilerinden yola çıkan yazar Ortadoğu’nun yeniden şekillendirilmek istendiğini ve başrollerde de ABD ve İsrail’in ortaklaşa oynadığını eklemiştir. Bu ortakların asıl amacının Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) olduğunu savunan Gündoğan, BOP kapsamındaki bölgenin, kanıtlanmış petrol rezervlerinin %48’ini oluşturduğunu, doğalgaz rezervlerinin ise %55’inin burada olduğunu açıklamıştır. Büyük Ortadoğu Projesi’nin tüm ülkeleri ilgilendirdiğini söyleyen yazar, halklarda oluşabilecek dirençleri kırmak için onların inanç ve kültür temelli anlayışlarının yozlaştırılmaya çalışıldığını, İslam’a bir Sünni-Şii çatışma eksenini için uygun bir form verilmek istendiğini, bunun da özellikle İslam ülkeleri ve bütün Müslümanları etkilediğini ifade etmiştir. Yazar bu projenin bütün dünyayı kapsayacak bir ‘‘Dünya Hâkimiyeti’’ olduğunu eklemiştir. Yazar, bu projenin Armagedon Senaryosu’na ait olduğunu belirtiyor. Bu senaryoya göre, kıyamet çok yakın ve kaçınılmaz olarak gerçekleşecek, bu

süreçte şiddetli savaşlarla insanlık çok büyük acılar yaşayacak, yeni bir dünya saltanatı kurulacaktır. Yine bu senaryoya göre Armagedon Savaşı'nda milyonlarca insanın öleceğine inanılmaktadır.

Yazar, İbraniler'in, Tevrat'tan önce kendi örf ve adetlerini topladıkları Kabala adlı bir kitaba sıkı sıkıya bağlılıklarından bahsetmektedir. Kabala'nın bir hedefi olarak, kendilerine kesin dünya hâkimiyetinin vaat edildiği kabul edilmişti. Bu hedef için aşağıda özetlenen adımların yapılması gerektiğine inanıyorlardı:

- Bütün Yahudiler toplanıp, Filistin'e (Kudüs) yerleşecekler (Yahudi devleti kurulacak).
- Süleyman Mabedi'ni inşa edecekler (Mescid-i Aksa'nın yıkılması gerekiyor).
- Fırat ve Nil arasındaki topraklara sahip olunarak bu bölge merkezli ebedi dünya saltanatlarını (Büyük Ortadoğu Projesi) kuracaklar.

Yahudi-Siyonizm ideolojisine göre, Kudüs merkezli kurulacak ve dünyaya hâkim olacak bir imparatorluğun Tanrı'nın bir vaadi olduğuna inanılmaktadır. Bu inanç binlerce yıldır, İbrani-Yahudi-Siyonist toplumlarda yer etmiştir. Yazar, bütün kurgulanan olayların bu inanç doğrultusunda olduğunu savunuyor. Bu oyunu kuranların (Siyonistler) dışında kalanların darmadağın bir yapısı vardır. Karşı tarafın ise 'önce küresel hâkimiyet' ardından 'merkezi yönetim' isteği vardır.

Karşı tarafın hayali olan dünya hâkimiyeti algısı değişik planlarla, stratejilerle ülkemiz ve diğer ülkeleri de oldukça etkilemiştir. Öncelikli olarak tüketmek zorunda kaldığımız gıdalardan bahsetmiştir Gündoğan. Genetik mühendisliğinin oldukça ilerlediği ve çoğu besinin genetiği ile oynandığını söylüyor. Bu gıdalara Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO) denmektedir. Laboratuvar ortamında değiştirilen, görüntü olarak doğal olanına benzeyen tohumlar çeşitli hastalıkları da beraberinde getirdi. Araştırmalar sonucunda bu tohumların biyolojik çeşitliliği azalttığı, vücudun bu gıdaları sindiremediği ve sonucunda ise kansere neden olduğu için ölüm riski taşıdığı açıklandı. 1985 yılında çıkan özel sektör tohumculuğuna verilen teşvik ile bu tohumlar ülkemize girdi. Gündoğan, tohum ticaretinin de tekelleştiğini ve ticaret tekeline sahip olan 'Rockefeller ailesine ait 'Monsanto' adlı şirketin aynı zamanda tarımsal ilaçlar satışında da birinci olduğunu ve bu şirketin 2017 senesinde kimya ve ilaç devlerinden biri olan Bayer firmasını satın aldığını aktarmıştır. Gündoğan'a göre, önce tarımsal

ilaçlarla geleneksel tarımı yok ediyorlar, kendi ürettikleri GDO'lu tohumları veriyorlar ve insanlar da hastalıktan kurtulmak için aynı firmanın ürettiği ilaçlara muhtaç oluyorlar. Bu olay gibi bilim, para-kredi sistemi de rakiplerin elinde. Küresel ölçekte oyunun adı 'Yeni Dünya Düzeni'. Kudüs merkezli cihan imparatorluğu kurmaya hazırlanıyorlar.

Sonuç olarak, dünya hâkimiyeti kurgusunda oyuncular tespit edildi, stratejileri ve getiriler belirlendi. Rakipler için getiri ebedi Tanrısal krallıkta sonsuza kadar yaşamak (inanç). Tekelleşerek dünya nimetlerinin tamamını ele geçirip sömürmek (realite). Yazar bu sonuca göre, rakip tarafından istenilen bölgedeki ülkelerin BOP alanı kadar büyük bir alanda bir pazar projesi oluşturması gerektiğini ifade etmektedir. Bu kurulacak olan pazarın içinde bulunan ülkeler "Hazar Denizi, Karadeniz, Marmara Denizi, Ege Denizi, Akdeniz, Kızıldeniz, Hint Okyanusu ve Basra Körfezi" coğrafyasında denizlerde kıyısı olan ülkelerdir. Bu pazar "Sekiz Deniz Yaylası"(8DY) olarak tanımlanmış ve BOP karşısında bu pazarda yer alacak ülkeler; öncelikle "Türkiye, İran, Mısır ve Rusya" ve ardından bu gruba eklenecek "Çin, Pakistan, Bangladeş, Malezya, Endonezya, Nijerya" olarak belirlenmiştir. 8DY gibi bir ticari hat ve havzanın oluşmasında bölge ülkelerin tamamına yer verilmesi gerektiğini, bir platform oluşturulmasını, bu platforma da Türkiye öncülüğünde diğer ülkelerin davet edilmesini önermiştir. Yapılmak istenen yüzyıllarca bir ve beraber olmuş toplulukları yeniden adalet, birlik, hürriyet, hürmet çerçevesinde barış havzasında toplamaktır. 8DY çerçevesinde bir birlikteliğin oluşabilmesi için devletlerarasında birbirlerinin hukuklarını koruyan ve ortak alanları belirleyen bir dizi anlaşmanın belirli aralıklarla sürekli yapılması gerektiğini aktarmıştır. 8DY'nin temel hak ve özgürlükleri ortak olarak belirlenmeli, ekonomik-politik kararların nasıl alınacağı belli ilke ve değerlere bağlanmalıdır. Bu ilke ve değerler öncelikle bölgenin potansiyelini harekete geçirecek şekilde belirlenecektir. Mal ve hizmet dolaşımının nasıl olacağı belli ilkelere bağlanmalı ve eşyanın serbest dolaşımı ilkesi çerçevesinde, her türlü malın bütün bölge ülkeleri arasında herhangi bir engelle karşılaşmadan kolaylıkla dolaşabilmesi güvence altına alınmalıdır. Her ülkenin vatandaşları kendi kimlik kartları ile bölgede her yere gidebilmelidir. Öncelikle ortak bir para biriminin oluşturulmasını öneren yazar, para biriminin ölçü birimi olarak tasarlanması ve fiili olarak basılmaması gerektiğini söylemiştir. Yapılacak pratik hesaplara göre bu para "sepeti" belli oranlarda emtia, kıymetli madenler, çeşitli para birimleri ve bölge ülkelerinin para birimlerinden oluşması gerektiğini aktarmıştır. Bu mekanizmanın kullanılmaya başlanması ile birlikte üye ülkeler arasındaki mal ve hizmet devinimini engelleyen sınırların tedricen kaldırılacağını, zamanla fiyatların belli bir bölgesel dengeye ulaşacağını, bu bağlamda ticaret yapmak

için yabancı paraya olan ihtiyacın da ortadan kalkacağını savunmuştur. İnsanların temel ihtiyaçları olan gıda, barınma ve giyim konusunda ortak politikalar doğrultusunda hareket edilmesinin gerektiğini açıklamıştır.

Son yıllarda gelişen olayları genel bir değerlendirme ile ele alan yazar, ABD’de süren davayı büyük bir oyunun kurgusunun parçası olarak görmektedir. Bu davanın ülkemiz güneyinde oluşturulmak istenen ‘Koridor Devlet’ ve olaylara farklı açılardan bakıldığında asıl amaç olan Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) ile ilgisi bulunduğunu anlatmıştır. Gelişen olaylar doğrultusunda oyunun en üst düzeyde Türkiye’nin de içinde yer alacağı bir şekilde kurgulandığı gözlenmektedir. Yazar bütün dünyada sulhun oluşması için yapılması gereken çalışmaları ve Büyük Ortadoğu Projesi’ne karşın Sekiz Deniz Yaylası Projesini anlatmaktadır.

Genel Değerlendirme

Ülkemizin küresel ölçekte söz sahibi olan bir oyun kurucu olduğunu dile getiren yazar, ‘Yurtta sulh, cihanda sulh’ sözüyle yola çıkılması gerektiğini hatırlatmış, birlik ve beraberliğin önemini vurgulamıştır. Gündoğan, “büyük devletler şartları oluşturur, küçük devletler şartlara tabi olur. Türkiye büyük bir devlettir ve şartları oluşturmak zorundadır” yaklaşımı ile ülkemiz ve dünyayı ilgilendiren ‘Oyun Teorisi’ adı altında çalışma yapmış, bu çalışmada oyuncular, stratejiler ve getirileri bizlere anlatmıştır.

Tolgahan ÖZKAN
Yozgat Bozok Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğrencisi

Bu Sayıya Katkıda Bulunanlar

Hasan Acar

Bursa’da doğdu, ilk ve orta öğrenimini Bursa’da tamamladı. Lise öğrenimini Işıklar Askerî Lisesinde, lisans eğitimini ise Kara Harp Okulunda İşletme Bilim Dalı üzerine aldı. Yüksek lisans eğitimini İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında, doktora öğrenimini Uludağ Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında tamamladı. Meslek hayatı boyunca Kırklareli, Bitlis, Bilecik, Ankara ve Bursa illerinde görev yaptı. İdare Hukuku ve İdari Kanunlar, Güvenlik ve Kolluk Yönetimi derslerini verdi. Kamu Güvenliği, Bürokrasi, Türk Siyasal Hayatı ve Milliyetçilik Kuramları üzerine çalışmalar yaptı. Hâlen ulusal ve uluslararası dergilerde hakemlik ve makale yazarlığı yapmaktadır. Editörlüğünü yürüttüğü, yazarı olduğu ve üzerine çalışmakta olduğu kitap projeleri bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır. İngilizce ve İtalyanca bilmektedir.

İlgi Alanları: Yönetim, Türk Siyasal Hayatı ve Kamu Güvenliği

E-posta: hasanacar.uludag@gmail.com

İlhan Aras

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2008 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2010 yılında tamamladı, doktora derecesini 2014 yılında İstanbul Üniversitesinde Avrupa Birliği alanında aldı. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde görev yapmaktadır.

İlgi Alanları: Avrupa Çalışmaları

E-posta: ilhanaras@nevsehir.edu.tr

Aycan Cesim

1992 yılında İstanbul’da doğdu. 2010 yılında Hüseyin Bürge Anadolu Lisesinden mezun oldu. Lisans eğitimini 2014 yılında Dumlupınar Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde tamamladı. Yüksek lisans eğitimini 2018 yılında, Marmara Üniversitesi, AB Siyaseti ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında “AB Uyum Sürecinde Geliştirilen Sivil Toplum Diyaloğunun Türkiye’ye Yansımaları” başlıklı teziyle tamamladı. 2018 yılı güz döneminde, İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında doktora eğitimine başladı. Doktora eğitimine devam etmektedir.

İlgi Alanları: Avrupa Çalışmaları, Dış Politika Analizi, Güvenlik Çalışmaları

E-posta: a.cesim@hotmail.com

Fahri Erenel

1980 yılında İktisat Anabilim Dalında Kara Harp Okulundan mezun oldu. Ulusal ve Uluslararası Güvenlik, Eğitim Yönetimi ve Denetimi, İş Sağlığı ve Güvenliği alanında Yüksek lisansını, İnsan Kaynakları Yönetimi Bilim Dalında doktorasını, 2018 yılında Sosyoloji lisans eğitimini tamamladı. 1980-2010 yılları arasında Türk Silahlı Kuvvetlerinin çeşitli kademelerinde görev yaptı. B sınıfı iş güvenlik uzmanıdır. 2017 yılında Yönetim ve Strateji alanında Doçent oldu. Altınbaş ve Kent Üniversitelerinde idari ve akademik kadrolarda çeşitli görevlerde bulundu. İstinye Üniversitesinde Ekonomi ve Politik Araştırmalar Merkezi Müdürü ve Öğretim Üyesi olarak görev yaptı. Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsünde, Savunma Kaynaklarının Planlanması ve Yönetimi ile Güvenlik ve Strateji yüksek lisans dersleri verdi.

İlgi Alanları: Yönetim, Strateji ve Güvenlik

E-posta: ferenel@istinye.edu.tr

Osman Gökhan Hatipoğlu

ODTÜ Petrol Mühendisliği bölümünden 1992 yılında mezun olduktan sonra, İşletme alanında lisans, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde bankacılık alanında yüksek lisans yaptı. Daha sonra TODAİE'de Kamu Yönetimi alanında ikinci bir yüksek lisans derecesi alarak, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde doktora eğitimine başladı. 2015 yılında Yönetim Bilimleri Doktoru unvanını aldı. Kamu sektöründe 23 yıl hizmet verdikten sonra, 2017 yılında Bozok Üniversitesi İİBF Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Halen aynı bölümde bölüm başkanlığı görevini yürütmektedir.

İlgi Alanları: Kamu Yönetimi Disiplini, Yönetimde Örgütlenme, Kamu Politikası Analizi, Amerikan Yönetim Tarihi

E-posta: gokhanhat@yahoo.com

İskender Kantemur

Viyana Ekonomi Üniversitesi İktisat Bölümünde başladığı lisans eğitimini bir süre sonra yarıda bıraktı. 2007 yılında İstanbul Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümünde eğitim hakkı kazandı ve aynı yıl Viyana Üniversitesi Türkoloji Bölümünde eğitime başladı. 2013 yılında lisans ve yüksek lisans eğitimini tamamladı. Öğretmen olarak çalıştı. Halen Viyana Üniversitesi Türkoloji Bölümünde doktora eğitimine devam etmektedir.

İlgi Alanları: Osmanlı-Avusturya Münasebetleri, Siyasi Tarih, Askerî Müdahaleler

E-posta: erkan1_4@hotmail.com

Sina Kısacık

4 Mayıs 1979 tarihinde Adana’da doğan Sina Kısacık, lisans öğrenimini 1997-2002 seneleri arasında İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde gerçekleştirdi. Yüksek lisans öğrenimini ise 2004-2006 yılları arasında Galatasaray Üniversitesi Avrupa Birliği programında yaptı. 2009 senesinde Yeditepe Üniversitesi İngilizce Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde başladığı doktora öğrenimini “The Ukraine Policy of the Russian Federation and The Paradigms in European Energy Security” adlı 10 Temmuz 2017 tarihinde başarıyla savunarak tamamladı. Dr. Sina Kısacık, bugüne kadar ortak yazar olarak katkıda bulunduğu dört adet kitabının yayımlanmasının yanı sıra aralarında enerji güvenliği, enerji jeopolitiği, Türk Dış Politikası, Rus Dış Politikası konularında yayımlanmış çok sayıda İngilizce ve Türkçe kitap bölümleri ve makaleleri bulunmaktadır. Şubat 2019-Temmuz 2019 akademik döneminde İstanbul Gelişim Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü’nde Doktor Öğretim Üyesi olarak görev yaptı. Bu esnada Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Kamu Yönetimi ve Türkiye ve Balkan derslerini verdi. 23 Eylül 2019 tarihinden itibaren İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü’nün doktora programında “Uluslararası İlişkilerde Güncel Meseleler” adlı dersi vermektedir. İyi derecede İngilizce bilmektedir.

İlgi Alanları: Türk Dış Politikası, Rusya Federasyonu, Uluslararası Siyaset

E-posta: sina1979@hotmail.com

Tolgahan Özkan

1998 yılında Ankara’da doğdu. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara’da tamamladı. 2018 yılında Yozgat Bozok Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü kazandı. Halen aynı bölümde eğitimine devam etmektedir. 2018 yılında Genç Fikirler ve Liderler Topluluğunu kurdu. Topluluk başkanı olarak görevini sürdürmektedir.

İlgi Alanları: Uluslararası Güvenlik ve Terörizm, Türk Dış Politikası

E-posta: tolgahanozkan.ui@gmail.com

Akın Sağıroğlu

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden 2008 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde 2010 yılında tamamladı. Kırıkkale Üniversitesi’nde Uluslararası İlişkiler alanında doktora eğitimine devam etmektedir. Adıyaman Üniversitesinde görev yapmaktadır.

İlgi Alanları: Avrupa çalışmaları ve uluslararası güvenlidir.

E-posta: asagioglu@adiyaman.edu.tr

Recep Temel

1991 yılında İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü’nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi Ana Bilim Dalı’nda “Yugoslavya/Bosna-Hersek” başlıklı teziyle yüksek lisansını 1997 yılında tamamladı. Meslek hayatına 1998 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde başladı. Meslek hayatını sürdürdüğü sırada Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Cumhuriyet Tarihi Ana Bilim Dalı’nda doktora çalışmasını sürdürdü. 2009 yılında “1918-1938 Tarihleri Arasında Türk Maliye Teşkilatı” konulu teziyle doktora çalışmasını bitirdi. Doktora çalışması “Osmanlı’dan Cumhuriyete Türk Maliye Teşkilatı” ismiyle 2016 yılında, güncellenmiş yüksek lisans çalışması ise “Siyasi, İktisadi ve Sosyo/Kültürel Yönleriyle Bosna Hersek” ismiyle 2018 yılında Cedit Neşriyat tarafından kitap olarak basılmıştır. 2011 yılında Yozgat Bozok Üniversitesi’nde başladığı akademik hayatına, aynı üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümünde devam etmektedir.

İlgi Alanları: Türk Maliye Tarihi, Türk Vergi Sistemi, Kamu Maliyesi, Vergi Hukuku, Ahlak ve Ekonomi İlişkileri

E-posta: recep.temel@bozok.edu.tr

Mustafa Yıldız

1968 Yozgat doğumlu olan Dr. Mustafa Yıldız,1986 yılında Üniversite tahsili için Viyana'ya gitti. Viyana Üniversitesi Siyaset Bilimi mezunudur. Yüksek lisans ve doktorasını aynı üniversitede tamamladı. Avusturya Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde beş yıl öğretmenlik, on iki yıl da müfettişlik yaptı. 2017 yılında Türkiye'ye döndü. Halen Bozok Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümünde Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Politika ve Uluslararası Örgütler alanında öğretim üyesi olarak çalışmaktadır.

İlgi Alanları: Uluslararası Örgütler, Uluslararası İlişkiler Teorileri, AB, AB Hukuku

E-posta: mustafa.yildiz@bozok.edu.tr

Kemal Yurtnaç

Kemal Yurtnaç 1965 yılında Tokat'ta dünyaya geldi. 1987'de yılında Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Sosyal Politika Bölümünden mezun oldu. 1988-1997 yılları arasında farklı ilçelerde kaymakamlık yaptı. 1997-2006 yılları arasında sırasıyla Erzincan, Giresun ve Denizli vali yardımcılığı görevlerinde bulundu. 2007 yılında İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanı ve Hukuk Müşavirliği görevleri sonrası devlet bakanları Prof. M. Said Yazıcıoğlu ve Faruk Çelik'in danışmanlık görevlerini ifa etti.

2010 yılında Başbakanlığa bağlı Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'nın (YTB) kuruluşu, yasasının yazılması ve faaliyete geçirilmesinde aktif görev alarak 2014 yılına kadar bu kurumun başkanlığını yürüttü. 2014 yılından 2016 yılına kadar Başbakanlık Müşavirliği görevini yürüten Kemal Yurtnaç 30.05.2016 tarihinde Yozgat Valiliğine atandı. 26.10.2018 tarihli Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile İçişleri Bakanlığı Mülkiye Teftiş Kurulunda, Vali-Başmüfettiş olarak görevlendirilmiş olup halen bu görevi yürütmektedir.

İlgi Alanları: Kamu Yönetimi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar

E-posta: yurtnac@hotmail.com

Contributors to the Current Issue

Hasan Acar

He was born in Bursa and completed his primary and secondary education in Bursa. He completed his high school education at Işıklar Military High School and his undergraduate education at the Military Academy in Business Administration. He completed his master's degree at Istanbul University, Department of Political Science and Public Administration and his doctorate degree at Uludağ University, Department of Political Science and Public Administration. During his career, he served in Kırklareli, Bitlis, Bilecik, Ankara and Bursa. He has taught Administrative Law, Security and Law Enforcement Management. He has worked on Public Security, Bureaucracy, Turkish Political Life and Nationalism Theories. He is still refereeing and writing articles for national and international journals. He has edited, and worked on book projects. He is married and has two children. He speaks English and Italian.

His research interests are administration, Turkish political life, public security.

E-mail: hasanacar.uludag@gmail.com

İlhan Aras

İlhan Aras graduated from the Department of International Relations at Canakkale Onsekiz Mart University in 2008. He received his master's degree from the Department of International Relations at Canakkale Onsekiz Mart University in 2010 and completed his PhD at the Department of European Union Studies at Istanbul University in 2014. He currently works at the Department of International Relations at Nevşehir Hacı Bektaş Veli University.

His research interests are European studies.

E-mail: ilhanaras@nevsehir.edu.tr

Aycan Cesim

She was born in 1992 in İstanbul. In 2010, she graduated from Hüseyin Bürge Anatolian High School. She completed her undergraduate education in Dumlupınar University, Department of Political Science and International Relations in 2014. She completed her MA in 2018 at Marmara University, Department of EU Politics and International Relations with thesis title:

“Reflection of Civil Society Dialogue with Regard to Turkey's Harmonization Process with The European Union”. In the autumn of 2018, she started her PhD at Istanbul University, Department of Political Science and International Relations. She continues to her PhD education.

Her academic interests include European studies, foreign policy analysis, security studies.

E-mail: a.cesim@hotmail.com

Fahri Erenel

He graduated from the Military Academy in 1980. He completed his Master's degree in National and International Security, Education Management and Supervision, Occupational Health and Safety, Ph.D. in Human Resource Management science, and undergraduate degree in Sociology in 2018. He served at various levels of the Armed Forces. He is a Class B occupational safety specialist and became associate professor of management and strategy in 2017. He has held various positions in administrative and academic staff at Altinbas and Kent Universities. He is the Director and faculty member of the Center for Economics and Political Research at Istinye University. He teaches master's degree in Defense Resources Planning and Management and Security and Strategy at the Atatürk Institute of Strategic Studies at the National Defense University

His research interests are management, strategy and security.

E-mail: ferenel@istinye.edu.tr

Osman Gökhan Hatipoğlu

After graduated from Petroleum Engineering Department of METU (BS) in 1992, he had a BA degree at management and a MA degree at banking from the Graduate School of Educational Sciences of Gazi University. Then after getting another masters' degree at public administration from TODAİE, he started his PhD studies in Faculty of Political Sciences of Ankara University. He obtained a PhD degree at administrative sciences in 2015. After having served for 23 years in public sector, he started to work at the Political Science and Public Administration Department of Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences as lecturer. He has still been working as head of the department.

His main areas of interest are Public Administration, Organizational Management, Public Policy Analysis, American Management History

E-mail: gokhanhat@yahoo.com

İskender Kantemur

He began his education at the Vienna University of Economics - the Department of Economics and after a few years he discontinued his studies. In 2007 he was accepted as a student in the German Language and Literature Department at the University of Istanbul. In the same year he started studying Turkish Studies at the University of Vienna. In 2013 he completed his Bachelor's and Master's degree. He worked as a teacher. He is currently a PhD student in Turkish Studies at the University of Vienna.

Research Interests: Ottoman-Austrian Relations, Political History, Military Interventions.

E-mail: erkan1_4@hotmail.com

Sina Kısacık

Sina Kısacık was born in Adana on May 4, 1979. He got his Bachelor of Arts degree from İstanbul Bilgi University International Relations between 1997 and 2002. Then he started with the European Union Master of Arts Program at Galatasaray University and completed in 2006. Later on, he begun to the doctoral programme at English Political Science and International Relations Department of Yeditepe University in 2009. He completed this program as of July 10, 2017 with advocating the dissertation named as “The Ukraine Policy of the Russian Federation and The Paradigms in European Energy Security”. He has co-authored at four books. Moreover, he has published several book chapters and journal articles in both Turkish and English languages on energy security, energy geopolitics, Turkish Foreign Policy, Russian Foreign Policy and so on. He worked at İstanbul Gelişim University Political and International Relations Department between February 2019 and July 2019 academic term as an Assistant Professor. Here, he taught Scientific Research Methods, Public Administration and Turkey&Balkans courses. Since September 23, 2019, he has been working in Political Science and International Relations Department of İstanbul Sabahattin Zaim University. Here, he is lecturing on “Contemporary Issues in the International Relations” course at the doctoral level. He has very good command of English.

His main areas of interest are Turkish Foreign Policy, Russian Federation, International Politics.

E-mail: sina1979@hotmail.com

Tolgahan Özkan

He was born in 1998 in Ankara. He completed his primary, secondary and high school education in Ankara. He has been studying in Yozgat Bozok University Faculty of Economics and Administrative Sciences Department of International Relations since 2018. In 2018, he founded the Young Ideas and Leaders Group. He is the chair of the community.

His main areas of interest are international security and terrorism and Turkish foreign policy.

E-mail: tolgahanozkan.ui@gmail.com

Akın Sağıroğlu

Akın Sağıroğlu graduated from the Department of International Relations at Canakkale Onsekiz Mart University in 2008. He received his master's degree from the Department of International Relations at Canakkale Onsekiz Mart University in 2012 and continues his PhD studies in International Relations at Kırıkkale University. He currently works at Adıyaman University.

His research interests are European Studies and International Security.

E-mail: asagioglu@adiyaman.edu.tr

Recep Temel

Recep Temel graduated from Istanbul University, Faculty of Political Sciences, Department of Public Administration in 1991. He completed his master's degree in 1997 at Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Political Science with his thesis "Yugoslavia/Bosnia and Herzegovina". He started his career in 1998 within the Ministry of Finance. During his professional life, he continued his doctoral studies in Ondokuz Mayıs University, Institute of Social Sciences, Department of History of the Republic. He completed his doctoral studies in 2009 with his thesis on "Turkish Finance Organization Between 1918-1938". He published a book in 2016 named "Turkish Finance Organization from Ottoman to the Republic" based on his doctoral study. His book named "Bosnia and Herzegovina with Political, Economic and Socio/Cultural Aspects" was published in 2018 by Cedit Neşriyat based on updated master's thesis of him. He has been working as an Assistant Professor at the Department of Public Finance in the Faculty of Economics and Administrative Sciences of Yozgat Bozok University since 2011.

His research interests are Turkish Finance History, Turkish Tax System, Public Finance, Tax Law, Moral and Economic Relations.

E-mail: recep.temel@bozok.edu.tr

Mustafa Yıldız

Mustafa Yıldız born in Yozgat in 1968, went to Wien for his undergraduate education in 1986. He graduated from Political Sciences department in Wien University. He completed his graduate and PhD studies at the same University. He had worked as teacher for five years and then served as an inspector for next twelve years within the Austrian Ministry of Education. He then returned to Turkey and have started to work as an Assistant Professor for Yozgat Bozok University International Relations Department.

His main areas of interest are International Relation Theories and International Organizations, EU, EU-Laws.

E-mail: mustafa.yildiz@bozok.edu.tr

Kemal Yurtnaç

Kemal Yurtnaç was born in Tokat in 1965. In 1987, he graduated from Ankara University, Faculty of Political Sciences, Department of Social Policy. Between 1988 and 1997, he served as a district governor in different districts. From 1997 to 2006, he served as deputy governor of Erzincan, Giresun and Denizli, respectively. In 2007, after serving as the Head of Strategy Development Department and Legal Counsel of the Ministry of Interior, he served as consultant of the state ministers; Prof.Dr. M. Said Yazıcıoğlu and Faruk Çelik.

In 2010, he actively took part in the establishment and implementation of the Law on the Establishment of the Presidency for Turks Abroad and Relative Communities (YTB) affiliated to the Prime Ministry and he served as the president of this institution until 2014. From 2014 to 2016, Kemal Yurtnaç served as the Counselor of the Prime Ministry and he was appointed as the Governor of Yozgat on 30.05.2016. In accordance with the Presidential decree dated 26.10.2018, he was appointed as the Governor-Chief Inspector of the Ministry of Interior's Property Inspection Board.

His research interests are public administration, Turks Abroad and Related Communities.

E-mail: yurtnac@hotmail.com

Makale Çağrısı

Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi 2019/2

Türkiye’de Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları

Sayı Editörü: Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ

Yayın Kurulumuz dergimizin “*Türkiye’de Kent, Çevre ve Yerel Yönetim Politikaları*” ana temalı 2019/2 Sayısı için temel alanın kentlerin tarihi, kentleşme kuramları, yerel yönetimler, yerel yönetim politikaları, kent planlaması ve sorunları, kent hukuku, kentsel/yerel siyaset, çevre politikaları, çevre yönetimi, politik ekoloji, Türkiye’de kentleşme ve sorunları gibi her türlü alt konularına yoğunlaşan çalışmalarınızı beklemektedir. Değerlendirmeye alınacak yazıların Dergipark aracılığıyla en geç 31 Ekim 2019 tarihine kadar teslim edilmesi gerekmektedir. Başvuru sahipleri yayın kararı ile ilgili en geç 2019 Kasım ayı içinde bilgilendirileceklerdir. Dergimiz ana tema dışında da siyaset bilimi, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkilerin temel alanlarındaki yayımları “*diğer konular*” başlığı altında değerlendirmeye almaktadır.

Makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder> bağlantısından gönderebilirsiniz.

Call for Next Issue

Turkish Journal of Political Science 2019/2

Urban, Environmental and Local Government Policies in Turkey

Issue Editor: Dr. Hazal Ilgın BAHÇECİ

Our editorial board invites your articles for our journals 2019/2 Issue on the main theme of “*Urban, Environmental and Local Government Policies in Turkey*”, focusing on subtitles in any field of the scientific field like urban history, urbanization theories, local governments, local government policies, urban planning and problems, urban law, urban / local politics, environmental policy, environmental management, political ecology, urbanization and problems in Turkey. All materials for consideration should be submitted via Dergipark system or journals mail address by October 31, 2019. Applicants will be notified about final decisions by November 2019 at the latest. Our journal also welcomes articles in the basic fields of political science, public administration and international relations outside the main theme, in order to publish under the beyond the topic section.

E-mail your articles / papers at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder>

Makale Çağrısı**Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi 2020/1*****Dünden Bugüne Enerjinin Önemi ve Enerji Savaşları***

Sayı Editörü: Dr. Mustafa ÖZALP

Yayın Kurulumuz dergimizin “*Dünden Bugüne Enerjinin Önemi ve Enerji Savaşları*” ana temalı 2020/1 Sayısı için temel alanın Türkiye ve dünya enerji görünümü, enerji bağımlılığı, enerji transit ülkesi, enerjide merkez ülke (hub), enerji boru hatları, Akdeniz’deki enerji üzerinden yaşanan gerilim, enerji çeşitliliği, yenilenebilir/alternatif enerji kaynakları, enerji güvenliği, ulusal ve uluslararası güvenlik, sürdürülebilir bir büyüme ve kalkınmada enerjinin önemi ve enerji ekonomisi gibi alt konularına yoğunlaşan bilimsel literatüre katkı sağlayacak çalışmalarını beklemektedir. Değerlendirmeye alınacak yazıların Dergipark aracılığıyla en geç 30 Ocak 2020 tarihine kadar teslim edilmesi gerekmektedir. Başvuru sahipleri yayın kararı ile ilgili en geç 2020 Şubat ayı içinde bilgilendirileceklerdir. Dergimiz ana tema dışında da siyaset bilimi, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkilerin temel alanlarındaki yayınları “*diğer konular*” başlığı altında değerlendirmeye almaktadır.

Makalelerinizi <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder> bağlantısından gönderebilirsiniz.

Call for Next Issue**Turkish Journal of Political Science 2020/1*****Importance of Energy from Past to Today and Energy Wars***

Issue Editor: Dr. Mustafa ÖZALP

Our editorial board invites your articles for our journals 2020/1 Issue on the main theme of “*Importance of Energy from Past to Today and Energy Wars*”, focusing on subtitles in any field of the scientific field like energy outlook for Turkey and the world, energy dependence, energy transit countries, energy in the core countries (the hub), energy pipelines, tensions over energy in the Mediterranean, energy diversification, renewable / alternative energy sources, energy security, national and international security, the importance of energy in the sustainable growth and development, and energy economy. All materials for consideration should be submitted via Dergipark system or journals mail address by January 30, 2020. Applicants will be notified about final decisions by February 2020 at the latest. Our journal also welcomes articles in the basic fields of political science, public administration and international relations outside the main theme, in order to publish under the beyond the topic section.

E-mail your articles / papers at <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder>

ISSN: 2587-2346 E-ISSN:2667-775X
siyasetdergisi@yobu.edu.tr